

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

AHMED FASÎH DEDE'NİN TÜRKÇE DİVANI'NDA ŞAHISLAR

Nurcan SALAR

**Ağustos-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

AHMED FASÎH DEDE’NİN TÜRKÇE DİVANI’NDA ŞAHISLAR

Nurcan SALAR

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet İÇLİ**

Diğer Jüri Yeleri

Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ Dr. Öğr. Üyesi Yakup YEŞİLYAPRAK

**Ağustos-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Nurcan SALAR tarafından Hazırlanan “Ahmed Fasîh Dede’nin Türkçe Divanı’nda Şahıslar” adlı tez çalışması 22/08/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Prof. Dr. Ahmet İÇLİ

.....

Danışman

Prof. Dr. Ahmet İÇLİ

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Yakup YEŞİLYAPRAK

.....

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Nurcan SALAR

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMED FASİH DEDE’NİN TÜRKÇE DİVANİ’NDA ŞAHISLAR

Nurcan SALAR

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet İÇLİ

Yıl: 2025, Sayfa: 216

Şairler, şahıslar etrafında oluşan imajları kendi hayal dünyalarında yeniden işleyerek dile getirirler. Bu süreçte şahısların sadece tarihî veya biyografik kimlikleri değil, aynı zamanda kültürel ve edebî çağrışımları da şiire taşınır. Böylelikle hem kavram genişlemesi sağlanır hem de şairin imaj dünyasında yeni anlam katmanları ortaya çıkar. Ahmed Fasîh Dede, 17. yüzyıl divan şiirinin önemli temsilcilerinden biridir. Devlet kademelerindeki görevleri, tasavvufî kimliği ve döneminin önde gelen şairlerinden biri olması nedeniyle şiirlerinin toplu olarak yer aldığı Divan’ında geniş bir şahıs kadrosu yer alır. Bu çalışmamızda Ahmed Fasîh Dede’nin Divanı’nda yer alan şahıslar ve bu şahıslar etrafında oluşturulan anlam ve imaj dünyası incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma yapılırken Fasîh Dede’nin Divanı’nda, öncelikle şahıslar tespit edilmiş, ardından şahıslar hakkında bilgi verildikten sonra şahısların işlendiği beyitler günümüz Türkçesine aktarılmıştır. İlgili beyitler anlam ve imaj dünyası açısından yorumlanmıştır. Giriş ve şahısların tasnif edildiği dokuz başlıktan oluşan bu çalışmada Ahmed Fasîh Dede’nin, şahısları; anlatımı güçlendirmek, duygu ve düşüncelerini aktarmak, memduhu veya kendisini övmek gibi amaçlarla kullandığı görülmüştür. Ahmed Fasîh Dede’nin Divanı’nda tarihî, mitolojik, efsanevî, dinî ve tasavvufî şahsiyetlerin yanı sıra çeşitli amaçlarla kullanılan başka isimlerin de bulunduğu tespit edilmiştir. Bu şahıslar da çalışmamızın ilgili bölümlerinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Fasîh Dede, Divan, şahıslar, imaj dünyası, imge, anlam dünyası.

ABSTRACT
MASTER THESIS
CHARACTERS IN AHMED FASÎH DEDE’S TURKISH DIVAN

Nurcan SALAR

Batman University Graduate Education Institute

Turkish Language and Literature Department

Advisor: Prof. Dr. Ahmet İÇLİ

Year: 2025, Page: 216

Poets Express the images formed around individuals by reworking them in their own imaginative worlds. In this process, not only the historical or biographical identities of the individuals but also their cultural and literary associations are brought into the poem. This not only broadens the concepts but also reveals new layers of meaning in the poet’s imagery. Ahmed Fasih Dede is a prominent representative of 17th-century Divan poetry. Due to his ranks on government, his Sufi identity, and his status as one of the leading poets of his time, his Divan, which contains a collection of his poems, encompasses a wide range of individuals. This study examines the individuals featured in Ahmed Fasih Dede’s Divan and the world of meaning and imagery created around them.

In this study, the individuals in Fasih Dede’s Divan were first identified, then after providing information about the individuals, the couplets depicting the individuals were translated into modern Turkish. The couplets were interpreted in terms of their meaning and imagery. This study, consisting of an introduction and nine headings, classifying characters, demonstrates that Ahmed Fasih Dede used characters for purposes such as strengthening narrative, conveying feelings and thoughts, and praising himself or herself. Ahmed Fasih Dede’s Divan has been found to contain historical, mythological, legendary, religious, and Sufi figures, as well as other names used for various purposes. These characters are also evaluated in the relevant sections of our study.

Keywords: Ahmed Fasih Dede, Divan, characters, world of images, image, world of meaning.

ÖN SÖZ

Şiir; yaşantılardan, duygu, düşünce ve düşlerden süzülerek oluşturulmuş bir yazın türüdür. Türk edebiyatında önemli bir yeri olan bu türün bir evresi de Osmanlı döneminde altı yüzyıllık bir dönemi içine alan Divan şiiri geleneğidir. Ahmed Fasîh Dede'nin de şiirlerini yazdığı divan şiiri geleneği farklı benzetmeler ve zengin hayaller ile dolu bir şiir geleneğidir. Fasîh Dede'nin eserlerini verdiği 17. yüzyıl önemli şairlerin yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde yaşayan şairler duygu ve düşüncelerini şiire aktarırken yaşadıkları çevreye, içinde bulundukları topluma, birlikte yaşadıkları bireylere, kendisinden önce yaşamış insanlara, din ve devlet büyüklerine, dini metinlerde geçen şahıslara ve olaylara, efsanevî kahramanlara da şiirlerinde yer vermişlerdir. Bir dönemin edebiyatını anlamak için o dönemin edebi eserlerini incelemek, bu eserlerin yapı unsurlarını irdelemek, şairlerin şiirlerindeki unsurları ve hayal dünyalarını somutlaştıran benzetmeleri tespit etmek önemlidir. Fasîh Dede Divanı'nda şahıslarla ilgili bir çalışma yapılmaması bu çalışmayı yapma gerekliliğini doğurmuştur.

Şahıslar dünyası eksenli yapılan bu çalışma Giriş bölümü ve Ahmed Fasîh Dede Divan'ındaki şahısların sınıflandırıldığı dokuz bölümden oluşur. Girişte Ahmed Fasîh Dede hakkında bilgi verilmiştir. Ahmed Fasîh Dede Divanı'nda yer alan şahıslar ise “Dinî ve Tasavvufî Şahıslar”, “Mitolojik ve Efsanevî Şahıslar”, “Sanatkârlar”, “Filozof, Şair ve Yazarlar”, “Aşk Konulu Eserlerdeki Şahıslar”, “Şairin Kendi Dönemindeki Şahıslar”, “Tarihi Şahıslar”, “Temsilî Şahıslar” ve “Nazire Yazılan Şairler” şeklinde dokuz bölümden oluşmuştur. Fasîh Dede, otuz beş şaire doksan civarı nazire yazmış ve nazire yazdığı şairlerin isimlerini şiir başlığında zikretmiştir. Bundan dolayı çalışmamızda bu isimlere de bir başlık olarak yer verme gereği duyduk. Bu çalışmada divandaki beyitlerde adı geçen şahıslar ve bazı şiirlerin başlığında adı geçen şahıslar incelenmiş, ismen ya da önemli bir sıfatı ile geçmeyen şahıslar çalışmaya dahil edilmemiştir. Şahıslar hakkında çok uzun olmayacak şekilde bilgiler verildikten sonra şiirler günümüz Türkçesine çevrilmiş ve şairin duygu ve hayal dünyası etrafında yorumlanmıştır.

Ders döneminde bilgilerinden faydalandığım ders hocalarıma, hayatımın her alanında yanımda bulunan kardeşlerime, kızlarım Meryem Rana ve Melek Sare'ye, eşim Recep Salar'a, tez süresi boyunca bilgi ve tecrübeleri ile her daim benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam çok kıymetli Prof. Dr. Ahmet İçli'ye teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	2
1.3. Araştırmanın Temel Kaynakları	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3
1.5. Bu Çalışmanın Özgün Değeri	3
1.6. Bu Çalışmanın Yaygın Değeri.....	4
1.7. Ahmed Fasîh Dede'nin Hayatı	4
1.8. Ahmed Fasîh Dede'nin Edebi şahsiyeti.....	4
1.9. Ahmed Fasîh Dede'nin Eserleri.....	5
2. DİNÎ VE TASAVVUFÎ ŞAHISLAR	7
2.1. Peygamberler	7
2.1.1. Hz. Âdem	7
2.1.2. Hz. Dâvûd	9
2.1.3. Hz. Eyyûb	10
2.1.4. Hz. İbrâhim	11
2.1.5. Hz. İsmâil.....	12
2.1.6. Hz. Süleymân.....	13
2.1.7. Hz. Îsâ/ Mesih	17
2.1.8. Hz. Ya'kûb	25
2.1.9. Hz. Yûsuf.....	30
2.1.10. Hz. Yûnus	41
2.1.11. Hz. Muhammed	42
2.2. Dört Büyük Halife	52
2.2.1. Hz. Ebubekir	53
2.2.2. Hz. Ömer.....	54
2.2.3. Hz. Osman	55
2.2.4. Hz. Ali.....	56
2.3. Kur'an'ı Kerim'de Adı Zikredilenler	57
2.3.1. İskender.....	58
2.3.2. Hızır	63
2.3.3. Hz. Meryem	64
2.3.4. Cebrâil/Cibril	66
2.3.5. Mâlik.....	68

2.3.6.	Rıdvan.....	69
2.3.7.	Şeytan/İblis	69
2.4.	Ehl-i Beyt.....	71
2.4.1.	Hız. Ali.....	71
2.4.2.	Hız. Fâtıma.....	71
2.4.3.	Hız. Hasan.....	72
2.4.4.	Hız. Hüseyin	74
2.5.	Tasavvufî Şahıslar.....	77
2.5.1.	Hallâc-ı Mansûr	77
2.5.2.	Mevlânâ	80
2.5.3.	İbrâhim Edhem	82
2.5.4.	Lâgarî Şeyh Mehmed Efendi	83
3.	MİTOLOJİK VE EFSANEVÎ ŞAHISLAR.....	85
3.1.	Âsaf.....	85
3.2.	Behrâm ile Keyvân	87
3.3.	Cem/Cemşîd.....	88
3.4.	Dârâ.....	97
3.5.	Efrâsiyâb	99
3.6.	Ehremen	99
3.7.	Hüsrev	100
3.8.	Kahramân.....	105
3.9.	Nerimân/Neyrem	106
3.10.	Keyhüsrev	107
3.11.	Keykâvus	108
3.12.	Rüstem	109
3.13.	Keykubat.....	112
3.14.	Sâm	113
3.15.	Zâl	114
4.	SANATKÂRLAR.....	116
4.1.	Mânî	116
4.2.	Bihzâd	119
5.	FİLOZOF, ŞAİR VE YAZARLAR.....	121
5.1.	Eflâtun.....	121
5.2.	Nizâmî.....	122
5.3.	Câhız	122
5.4.	Hassan b. Sabit.....	123
5.5.	Hâfız-ı Şîrâzî.....	124
5.6.	Sadüddin Teftâzânî	126
5.7.	Hâtım et-Tâî	127
5.8.	Emir Hüsrev-i Dihlevî	127
5.9.	Revânî	128
5.10.	Kafzâde Fâizî	129
6.	AŞK KONULU ESERLERDEKİ ŞAHISLAR	130

6.1.	Leylâ ile Mecnûn	130
6.2.	Ferhâd ile Şîrîn.....	152
6.3.	Yûsuf ile Züleyha.....	158
6.4.	Mahmud ile Ayâz.....	160
7.	ŞAİRİN KENDİ DÖNEMİNDEKİ ŞAHISLAR.....	162
7.1.	Dönemin Şairleri.....	162
7.1.1.	Neşâtî	162
7.1.2.	İshak-zâde Zuhûrî	163
7.2.	Dönemin Devlet Adamları.....	165
7.2.1.	Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa	165
7.2.2.	Şâmîzâde Mehmed Efendi	167
7.3.	Aile Efradı Olarak Şahıslar	168
7.3.1.	Fatma Hanım.....	168
7.3.2.	Ahmed Fasîh Dede'nin kız kardeşi.....	168
7.3.3.	Ahmet Fasîh Dede'nin kız kardeşinin çocuğu.....	169
8.	TARİHİ ŞAHISLAR	170
8.1.	Ma'an	170
8.2.	Yezîd.....	171
9.	TEMSİLÎ ŞAHISLAR.....	172
9.1.	Amr ile Zeyd.....	172
10.	NAZİRE YAZILAN ŞAİRLER.....	174
10.1.	Ali Nikatî	174
10.2.	Azmîzâde Mustafa Hâletî	175
10.3.	Bahadır Giray Han	175
10.4.	Bahâî Mehmed Efendî	176
10.5.	Cevri İbrâhim Çelebi	177
10.6.	Cezmi	178
10.7.	Kafzâde Fâizî	178
10.8.	İshak-zâde Zuhûrî	179
10.9.	Fuzûlî	180
10.10.	Fehîm-i Kadîm.....	182
10.11.	İsmetî Mehmed	183
10.12.	Mantikî Ahmet Efendi	185
10.13.	Mezakî Süleymân Efendi.....	185
10.14.	Ganîzâde Mehmed Nâdirî.....	186
10.15.	Nâilî Kâdim.....	187
10.16.	Nazîm.....	188
10.17.	Necati Bey.....	189
10.18.	Nedîm-i Kadîm	190
10.19.	Neşâtî	191
10.20.	Nef'î	192
10.21.	Nev'î	193
10.22.	Nev'îzâde Atâî	194

10.23. Riyâzî	194
10.24. Rûhî-i Bağdâdî	195
10.25. Sabrî	196
10.26. Tarzî	197
10.27. Hüseyin Hasib Efendi	198
10.28. Tıflî Ahmed Çelebi	198
10.29. Vecdî Abdülbâki	199
10.30. Vecîhî Hasan Efendi	200
10.31. Şeyhülislâm Yahyâ	200
10.32. Bâkî	203
10.33. Eyyûb Kelîm Çelebi	204
10.34. Arif Efendi	204
10.35. Feyzî	205
11. SONUÇ	207
KAYNAKÇA	210

KISALTMALAR

Çev.	Çeviren
C.	Cilt
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
G	Gazel
M	Mesnevi
Mu.	Muamma
N	Nazm
R	Rübai
T	Tarih
Tb	Terkib-i Bend
Tcb	Terci-i Bend
Mt.	Matla
Mf.	Müfred
K	Kaside
Kt.	Kıt'a
S.	Sayı
s.	Sayfa Aralığı
b.	Beyit

1. GİRİŞ

Ahmed Fasîh Dede'nin yaşadığı ve eserlerini verdiği 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri olarak zirveden inişe doğru geçtiği, sanat ve edebiyat alanında ise seçkin sanatçı ve şairlerin yetiştiği bir dönem olarak görülür. Ahmed Fasîh Dede'nin doğduğu yıllarda sekiz yaşında padişah olan ve “Muradi” mahlası ile şiirler yazan IV. Murad, tahttadır. Vefat ettiği yıl ise padişah olarak tahtta “İkbali” ve “Meftuni” mahlasıyla şiirler yazan II. Mustafa vardır. Bu arada dört padişahın saltanatına şahit olmuş ama hiçbir padişaha övgü mahiyetinde kaside yazmamıştır.

Fasîh Dede'nin yaşadığı dönem, devlet idaresinde önemli görevlerde bulunan bir aile olan Köprülülerin sadrazam olduğu yıllardır. Bu dönemin önemli vezirlerinden biri de Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'dır. Ahmed Fasîh Dede'nin Divan katipliğini de yaptığı Fâzıl Ahmed Paşa yaklaşık on sekiz yıl bu görevde kalır. Dönemin şairlerinden Fenni, Mezzaki, Neşati ve Fasîh Dede gibi pek çok şairi himaye eden Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, felsefe alanında derin bilgi sahibi icazetli bir hattattır. Bir kütüphane de kuran Fâzıl Ahmed Paşa'nın seferleri için müstakil bir kitap kaleme alınmıştır (Özcan, 2002: 263).

Bu dönemin edebi manzarası ise siyasi manzarasından biraz farklı ilerler. Divan şiirinde Orta Klasik Dönem olarak adlandırılan bu dönemde bir önceki dönemde başlayan yükseliş devam eder. Bu dönemde şair sayısı oldukça fazladır. Bu şairlerden on civarı Mevlevî şair yetişmiştir ki Ahmed Fasîh Dede de bunlardandır. Bu dönem şiirlerin hem muhtevasında hem de şeklinde değişiklikler ve yenilikler olmuş buna paralel olarak da değişik üsluplar ortaya çıkmıştır. Ahmed Fasîh Dede gibi klasik üslup ile yazarlar dışında Sebk-i Hindi ve Hikemî üslup da bu dönemin önemli üsluplarından olmuştur. Nef'i, Fehîm-i Kadim ve Neşatî gibi şairler Sebk-i Hindi üslubu ile şiirler yazarken Nabî gibi şairler Hikemî tarzda şiirlerini yazmıştır. Bu yüzyılın en önemli özelliği ise şairlerin kendi üslubunu ortaya çıkarmaya çalışmış olmalarıdır (Erkal, 2018: 135-145).

Ahmed Fasîh Dede hem siyasi hem de edebî olarak hareketli bir dönem olan bu yüzyılda yaşamış, devrin önemli siyasi ve edebi şahsiyetlerini tanımıştır. Dönemin padişahlarının da şiirler yazdığı, şairlerin sevilip korunduğu bu dönemde resim hat ve musiki gibi sanatlarla da ilgilenmiştir. Ahmed Fasîh Dede bir süre devlet idaresinde çalışmış daha sonra Mevlevî tarikatına intisap etmiş ve Dede unvanını almış bir şairdir.

Genç yaşta devlet görevinde bulunması ömrünün geri kalan yıllarında ise Mevlevî tarikatına girip Mevlevîhane’de yaşaması onun sanat ve edebiyat anlayışında önemli tesirler bırakmıştır. Devlet idaresindeyken padişahlar, vezirler ve devlet adamlarını tanımış, meclislerinde bulunmuş; Mevlevîhane’ye geçtikten sonra ise Mevlevî tarikatındaki tasavvufî havayı teneffüs etmiş bir şairdir. Bu yüzden divanında şahıs olarak hem dönemin devlet adamlarına yer vermiş hem de kendi döneminde yaşayan birçok şaire nazire yazmıştır.

Ahmed Fasîh Dede ile ilgili çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bunların başında tezimize de kaynaklık eden Mustafa Çıpan’ın *Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı’nın Tenkidli Metni* adlı eseri gelmektedir. Bir diğer önemli çalışma ise Gamze Ünsal Topçu’nun *Fasîh Ahmed Dede Dîvânı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü* adlı doktora tezidir. Ayrıca Fuat Özdemir’in *Ahmet Fasîh’in Münâzarası, Ah Fasîh’in Gül ü Mül Adlı Eserinin Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü* adlı yüksek lisans tezi, Ahmet İçli’nin *Fasih-i Mevlevî Gül ü Mül* adlı kitabı ve *Fasîh’in Rûz u Şeb Münâzarası, Ah Fasîh Vah Fasîh: Behiştâbâd’ı Kim Yazdı?’* adlı makaleleri de Ahmed Fasîh Dede üzerine yapılan önemli çalışmalardandır.

1.1.Araştırmanın Konusu

Ahmed Fasîh Dede’nin Türkçe Divanı üzerinde çeşitli araştırmalar olmakla birlikte divandaki şahıslar üzerine bir analiz çalışmasının olmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmanın konusunu Ahmed Fasîh Dede’nin Türkçe Divanı’ndaki şahıslar oluşturmaktadır.

1.2.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Ahmed Fasîh Dede’nin Türkçe Divanı’nda geçen bütün şahıslar çalışmaya dahil edilmiştir. Divanı dışındaki eserlerdeki şahıslara değinilmemiştir. Bu bağlamda şairin divanındaki 6 kaside, 472 gazel, 5 terki-i bend, 2 terci-i bend, 7 mesnevi, 21 kıt’a, 22 nazım, 160 rûbâi, 7 tarih, 1 muamma, 86 matla, 61 müfred incelenmiştir. Ahmed Fasîh Dede’nin Türkçe Divanı’nda şahıslar başlıklı çalışmamızda bu divanda yer alan şahıslar, şahısların divan içerisindeki beyitlerde ele alış biçimi, bu şahıslarla yapılan benzetme unsurları, anlam ve imaj dünyasının tespitini amaçlamaktadır. Fasîh Dede, Divanı’nda birçok şahsiyete çeşitli amaçlarla yer vermiştir. Bunlar klasik şiirdeki gelenek

çerçevesinde övgü ve sevgi bağlamında, saygı ve hürmet iletmede, bu şahısların mirasına bağlılık gösterme, aşk imgelemi çerçevesinde veya bu kişiler özelinde onlar gibi olma endişesi ve temennisi amacıyla işlenmiştir. Bu çalışmada bunların tespiti amaçlanmaktadır.

1.3.Araştırmanın Temel Kaynakları

Ahmed Fasîh Dede'nin Türkçe Divanı'nda şahısların tespit edildiği ve tespit edilen şahısların kullanım amaçları, anlam dünyasının incelendiği bu çalışmada Mustafa Çıpan'ın *Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni* adlı eseri, beyitlerin okunması ve şahısların tespitinde esas alınmıştır. Kelimelerin anlamlandırılmasında Gamze Ünsal Topçu'nun *Fasîh Ahmed Dede Dîvânı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü* adlı doktora tezinden faydalanılmıştır. Bunların dışında Dursun Ali Tökel'in *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar* adlı eseri, İskender Pala'nın *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* adlı eseri, TDV İslam Ansiklopedisi ve Ahmet Talat Onay'ın *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü* adlı eserlerden faydalanılmıştır.

1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada anlam ve imaj dünyasının tespit edilemediği bazı beyitler bulunmaktadır. Ayrıca çeviri esnasında bazı edebî sanatlardan kaynaklı kelimelerin farklı anlamlara gelmesi ve anlam kaymasının olduğu, anlamın tam oturtulamadığı kısımlarla karşılaşmıştır.

1.5.Bu Çalışmanın Özgün Değeri

Ahmed Fasîh Dede kendi döneminde birçok şahsı tanımakta ve Divanı'nda farklı kesimden şahsa yer vermektedir. Onun birçok şairi tanınması, eserinde bunlara yer vermesi, eserinin şahıs kadrosunun çokluğu onu önemli kılmaktadır. Bu şahsiyetlerin ilim alemine müstakil bir çalışmada sunulması eserin özgün değerini gösterir.

1.6.Bu Çalışmanın Yaygın Değeri

Fasîh Dede Divanı'nda başta peygamberler olmak üzere birçok dini ve tasavvufi şahıs yer alır. Bu şahısların varlığı, bu şahıslar etrafında yapılan benzetmeler, şiirde işleniş tarzı bu çalışmayı ilahiyat alanıyla ilişkilendirmektedir. Ayrıca Divanı'nda yer alan tarihi kişilerin varlığı, onlarla ilgili verilen bilgiler ve yapılan benzetmeler de bu alanda çalışan tarihçilere kaynaklık edebilir.

1.7.Ahmed Fasîh Dede'nin Hayatı

Ahmed Fasîh Dede, asıl adı Ahmed olup, aynı zamanda şair olan dedesi Dukaginzade Ahmed Bey'in torunudur. Babasının adı Mehmed olup 17. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da doğmuştur. Esrar Dede tezkiresinde "Derviş Fasîh" ismi ile anılmış olup asıl adının Ahmed olduğu Gavsi Dede'ye intisabı ile Mevlevî olduğunu söyler (Genç, 1998: 248). Devlet adamı, alim, şair ve mutasavvıf yetiştiren bir aileden gelmiş olup iyi bir tahsil görmüştür. Bir müddet Divân-ı Hümayun katipliği yapmış, Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın vezir olması ile hazine kâtibi olmuştur. İyi bir hayat sürdüğü esnada bu görevlerini terk ederek Mevlevî olmuştur. Galata Mevlevîhânesi Şeyhi olan Gavsi Dede'ye intisap eden Fasîh, bin bir günlük çilesini doldurduktan sonra "Dede" unvanını almıştır. Ömrünün kalan kısmını bu Mevlevîhâne'de geçirmiştir. Vefatından birkaç gün önce tanıdıklarından helallik isteyen Fasîh Dede, 1699 yılında vefat eder ve Mevlevîhane'nin mezarlık bölümüne defnedilir (Çıpan, 1991: 13).

1.8.Ahmed Fasîh Dede'nin Edebi şahsiyeti

Ahmed Fasîh Dede, şiirlerinde benzetme ve mazmunları ustaca kullanan bir şairdir. Şiir sanatındaki ustalığının farkında olan Fasîh Dede, kendisinden mana memleketini aydınlatan padişah olarak (K.3, b.14) bahseder. Mevlevîhane'de kaldığı yıllarda hat ve musiki ile de ilgilenen şairin şiirlerinde bu sanatların etkisi görülmektedir. Çıpan (1991: 30) Ahmed Fasîh'in bazı gazellerinin Derviş Ali ve Gani Dede gibi kişiler tarafından bestelendiğinin söyler.

Şiirlerinde kullandığı orijinal mazmun ve benzetmelerle kendine has bir üslup ortaya koyan Fasîh Dede, vezne hâkim olup pürüzsüz bir söyleyişe sahiptir. Çoğu âşikâne ve rindâne olan gazellerinde başarı elde etmiş, şiirlerinde hat, resim ve musiki sanatına

ait ifadelere yer vermiştir. Divan’ında otuz beş şairin yüzden fazla gazeline nazire yazmış kendisinden sonra gelen ve kendisi gibi Mevlevî olan Esrar Dede ve Şeyh Galib başta olmak üzere birçok şairi etkilemiştir. Mevlevî olmakla birlikte manzum eserlerinde tasavvufa pek yer vermemiş olup dini tasavvufî ibareleri daha çok mensur eserlerinde kullanmıştır. Divan şiirinin İran edebiyatından alınan hayal ve mazmunlarına iyi derecede vakıf olan Fasîh Dede, Farsça şiirler de yazmış bir şairdir (Ünal, 2020).

1.9.Ahmed Fasîh Dede’nin Eserleri

Manzum, mensur ve manzum-mensur karışık birçok eser sahibi olan Fasîh Dede’nin nüshaları tespit edilen Türkçe Divan, Farsça Divan, Münşeât, Tenbakû-nâme, Münazara-i Gül ü Mül, Münazara-i Ruz u Şeb ve Kalem Makalesi adlı eserleri bulunmaktadır. Çıpan (1991: 55) bu eserler dışında Hüsrev ü Şirin, Mahmud u Ayâz ve Behişt-abad adlı nüshaları tespit edilemeyen üç eserin daha olduğunu söyler. İçli (2023: 319) Behişt-abad adlı eserin Fasîh Dede’nin ölümünden sonra yazıldığını tespit ettiğini bu yüzden eserin Fasîh Dede’ye ait olmadığını Fasîh-i Âmedî adlı şaire ait olabileceğini ifade eder.

Divan: Kendisi de hattat olan Fasîh Dede’nin ve hayattayken kaleme alınan Divan’ın yurtiçi ve yurtdışında olmak üzere toplam 37 nüshası bulunmaktadır. Divanda 6 kaside, 472 gazel, 7 mesnevi, 2 terci-i bent, 5 terki-i bent, 21 kıta, 22 nazım, 160 rubai, 7 tarih, 1 muamma, 86 matla, 61 müfred bulunmaktadır (Topçu, 2020: 8). Ayrıca Türkçe Divan’ın farklı nüshalarında özellikle baş ve sonlarında yer alan bir divançe hacmindeki Farsça şiirleri bulunmaktadır. Toplamda 5 kaside, 33 gazel, 1 mesnevi, 40 rubai, 3 tarih, 1 muamma, 11 matla ve 12 müfredden oluşmaktadır (Çıpan, 1991: 59).

Münşe’at: Fasîh Dede’nin içinde Türkçe ve Farsça bazı şiirlerin, tarihi hikayeler, fıkralar, risaleler ve hal tercümelerinin bulunduğu bu eserin Müstakimzade’de “Münşeât” adıyla geçtiğini söyleyen Çıpan (1991: 60) diğer tezkirelerde “münşiyâne ta’birât-ı belîga ile müsveddât-ı mekâtibine hadd ü gâyet yokdur” imasıyla bahsedildiğini söyler. Bu eserin dört yazma nüshasının tespit edildiğini ifade eder. İçli (2014), Münşeât olarak belirtilen eseri mecmua olarak değerlendirir.

Münâzara-i Gül ü Mül: Tam adı “Münâzara-i Gül-i Ra’nâ bâ-Mül-i Hamrâ” şeklinde olan bu eser okuyucuya bilgi vermek, terbiye etmek ve yetiştirmek amacına sahip ahlaki eserlerden sayılır. Mensur olarak yazılan bu eserde bazı Farsça manzum parçalara da yer verilir. İçli, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa’ya sunulan bu eserin 18 yazma ve bir de matbaa

baskısı bulunduğunu belirtir. Ayrıca bu eser İçli tarafından “Fasîh-i Mevlevî Gül ü Mül” adıyla yayımlanmıştır (İçli: 2014c).

Münâzara-i Şeb u Rûz: İçli, kaynaklarda bu isimle anılan eserin matbu nüshasında adının “Münazara-i Rûz ı Şeb Li‘l-Merhum Fasîhü‘l-Mevlevî” olarak geçtiğini söyler. Herevî’nin “Kenzü’s-Sâlikîn” adlı eserine benzerlik gösteren bu mensur eserde yedi adet Farsça manzume bulunmaktadır. Yazma nüshaları tespit edilemeyen bu eser 16 sayfa halinde 1861 yılında basılmıştır. Rûz ile Şeb arasında geçen konuşma/olayların yazar tarafından üçüncü kişi anlatımıyla sunulduğu bir eserdir (İçli, 2014b: 516).

Tenbâkû-nâme: Çıpan (1991: 63) tam adı “Makale ist der-Tercih-i Tenbâkû-yı Hoş-bûy ber-Bâde-i Sitîze-cûy” olan eserin kütüphanelerde tespit edilen beş yazma nüshasının olduğunu söyler. Eserin içeriği tütün hakkındadır. Anadolu sahasının ilk tütünnâmesi olan bu eserde, tütün ve şarabın özelliklerin verildikten sonra tütün şaraba tercih edilir (İçli, 2014a: 156).

Kalem Makalesi: Kalem Makalesi, Kalem Risalesi veya Kalemiye olarak da bilinen bu eser manzum bir girişle başlar. Kalemin sembolik bir dille anlatıldığı ve övüldüğü bu eserde peygamberlerin hayatına dair önemli özellikler çeşitli söz sanatları vasıtasıyla kalemlle ilişkilendirilmiştir. İçli, Fasîh Dede’nin peygamberlerin hayatlarına dair bir eser yazmak istediğini bu bağlamda Hz. Âdem ve Hz. İbrahim hakkında iki metin yazdığını fakat bu eserini tamamlayamamış olabileceğini söyler. İçli (2016: 56-57) yedi nüshası bulunan bu eserin bir tanesi hariç altı nüshasının Fasîh’in divan nüshalarının sonlarında bulunduğunu belirtir.

Bu eserler dışında Ahmed Fasîh Dede’ye atfolunan Hüsrev ü Şirin, Mahmûd u Ayâz ve Behîşt-Abâd adlı üç eserin daha olduğunu söyleyen Çıpan, bunların nüshalarının tespit edilmediğini söyler (Çıpan, 1991: 65). İçli (2023: 319) ise Behîşt-Abâd adlı eserin Fasîh Dede’ye ait olmadığını ve onun ölümünden sonra yazıldığını belirtir

2. DİNÎ VE TASAVVUFÎ ŞAHISLAR

2.1. Peygamberler

Farsça haberci manasına gelen Peygamber, İslam dini inancında Allah tarafından insanlara ilahi mesaj iletmek ve onları doğru yola yönetmekle görevli kişilere denir. Kur'an'da bu kelimeye karşılık “nebi, resul ve mürsel” kelimeleri kullanılır. Kur'an'da kendilerinden nebi veya resul olarak bahsedilen yirmi dört peygamber ismi geçer. Bunlarda ilki Hz. Âdem ve sonuncusu ise Hz. Muhammed'dir (Yavuz, 2007: 257). Fasîh Dede Divanı'nda bu peygamberlerden on bir tanesi yer alır.

2.1.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem Hakkında Bilgi

Kur'an'da (Âl-i İmran 3/33) Allah'ın seçkin kulları arasında sayıldığı için safiullah unvanıyla anılan Hz. Âdem, İslami kaynaklarda insanlığın atası olması dolayısı ile ebû'l-beşer olarak anılmaktadır. Bu sözcüğün kökeni ve anlamı ile ilgili çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Çeşitli dillerde baba, çocuk, toprak vb. anlamlara sahiptir. İbranicede insan türünün atası anlamında kullanılır. Tevrat'ta Âdem'in yaratılışı ile ilgili tafsilatlar fazladır ve İsrailiyât olarak İslam dünyasına da geçmiştir. Kur'an, sahih hadisler ve bunlara dayanan diğer kaynaklardan yola çıkan İslamî kaynaklar, Âdem'in topraktan yaratıldığını söyler. Âdem, herhangi başka bir canlıdan tekâmül etmeden topraktan ve tamamı ile bağımsız bir türün atası olarak yaratılmıştır. Ayrıca ilk Peygamber olarak kabul edilir çünkü o, rabbinden vahiy almıştır (el-Bakara 2/37). Âdem'in yaratılışının insanlar gibi olmadığı Kur'an'da belirtilir. Onun yaratılışı ve Âsâ'nın durumu olağanüstülük açısından birbirine benzer (Bolay, 1988: 358-363).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hz. Âdem, Fasîh Divanı'nda iki beyitte geçer.

Beyit 1

Budur zannum ki tâ subh-ı kıyâmet nesl-i Âdemden

O mihr-i hüsne sâni bir cevân-ı gül-beden gelmez

(G.172, b.3)

Günümüz Türkçesi

Zannımca kıyamet sabahına kadar Hz. Âdem'in neslinden o güzellik güneşine ikinci bir gül bedenli sevgili gelmez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduha övgünün bulunduğu bu gazelde onun eşsizliğini ifade için onun gibisinin bu dünyada bulunmadığını ve dünya var oldukça da bulunmayacağını söyler. Bu da onun gibisinin kıyamet sabahına kadar gelememesi ile mümkündür.

Bu beyitte Hz. Âdem, övgü amaçlı geleneğe özgü verilmiştir.

Beyit 2

Âdem senün için oldu îcâd

İsâ senün için oldu intâk

(Tb.2, b.15)

Günümüz Türkçesi

Âdem senin için yaratıldı, İsâ senin için konuşuruldu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Peygamber'e naat olarak yazılan bentlerde Hz. Muhammed övgüsü şiirin tamamına yayılmıştır. Âdem senin için yaratıldı derken Peygamber olan Adem'in kastedildiği ikinci mısra da başka bir peygamberin örnek verilmesinden anlaşılmaktadır. Yeryüzünde bulunan iki Peygamber'in yaratılışları normal insanlardan farklıdır. Âdem ve İsâ'nın yaratılışları olağanüstülük açısından birbirlerine benzer (Bolay, 1998:359). Bunun farkında olan Fasîh özellikle bu iki ismi birlikte kullanır. Tasavvufta Hakikat-i Muhammediye kavramı, her şeyden önce ve her şeyin kendisi için yaratıldığı bir nur olarak kabul edilir. Bu nur alemin yaratılışının aslı ve kaynağı olarak kabul edilir. O aynı zamanda Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinin ilk mazharıdır. Muhammedî Hakikat'ın insan bedenindeki ilk hikmeti Hz. Âdem ile ortaya çıkar ve Hz. Muhammed ile tamamlanır. (İdiz, 2014: 181).

Hz. Âdem, bu şiirde hem ilk insan hem de peygamber olması yönüyle yer alır. Ayrıca Hz. Âdem, Hz. Peygamber'in üstünlüğünü anlatmak için memduha övgü bağlamında bir kıyas unsuru olmuştur.

2.1.2. Hz. Dâvûd

Hz. Dâvûd Hakkında Bilgi

Yehuda kabilesinden Yesse'nin oğlu olan Dâvûd, Kur'an-ı Kerim'de Calut'u yenmesi ile anılır. Ayrıca Calut'u öldürmesi münasebeti ile kendisine hem hükümdarlık hem de peygamberlik verildiği belirtilir. İsrailoğulları tarihinde hükümdarlık ve peygamberlik ilk defa onun şahsında bir araya gelmiştir (Harman, 1994: 21-22). Sesinin güzelliği ile meşhur olan Hz. Dâvûd'un Zebur'u okuduğu vakit herkes tarafından dinlendiği hatta kendinden geçip ruhunu teslim edenlerin bile olduğu rivayet edilmiştir. Mizmar adlı çalgıyı çaldığı için ve iyi bir şair olduğu da rivayet edilir.

Edebiyatta güzel sesi ve Zebur ile işlenir. Gür ve kalın seslere Dâvûdî ses denmesinin nedeni de onun sesinin gür ve güzel oluşundan kaynaklıdır (Pala, 2007: 108).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Biz kondururuz sâzımuza murg-ı hevâyı

Te'sîr-i nagam-kârîde **Dâvûd**-sadâyuz

(K.4, b.9)

Günümüz Türkçesi

Biz istek kuşunu sazımıza kondururuz, etkili nağmede Dâvûd sesliyiz.

Anlam ve İmaj Dünyası

İlk mısrada, sazlığa konan ve şarkı söyleyen bir bülbül tablosu çizen şair ikinci mısrada da Dâvûd sesli oluştan bahseder. Kamış ve çalgı manalarında kullanılan saz sözcüğü bu beyitte her iki anlamı çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Hz. Dâvûd'un mizmar adı verilen ve kamıştan yapılan bir çalgı çaldığı rivayetlerde belirtilmiştir. Fasîh, bu beyitte Hz. Dâvûd'u güzel ve gür sesli oluşu ile ele almıştır.

Fasîh Dede, heva kuşunu mızraba benzeterek biz dediği kendisini veya kendi gibi olanları Dâvûd'a benzetir. Davasında haklı olmayı kast ettiği gibi kendisi de musikişinas olduğu için eserlerinin güçlü ve kıymetli olduğunu da söylemek ister. Dâvûd bu şiirde doğru sözlülüğün, tesirli söz söylemenin simgesi olur.

2.1.3. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb Hakkında Bilgi

İsrailoğullarından olan Hz. Eyyûb Hz. İshak'ın torunudur. Çoluk çocuk, mal mülk sahibi zengin biriyken imtihan vesilesi olarak önce malları gitmiş sonra da çocukları ölmüştür. Son olarak da büyük bir hastalığa yakalanmıştır. Bütün bu yaşadıklarına rağmen sabır ve şükründen vaz geçmemiştir. Bunun üzerine Allah tarafından eski sağlığına kavuşturulmuş, zenginleşmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Bu yüzden sabır sembolü olarak geçer, “Eyyûb sabrı” ifadesi ile dillerde mesel olur (Pala, 2007, 143).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hz. Eyyûb, divanda bir rubaide geçer.

Beyit 1

İy hâk-i deri kûhl-i cilâ-yı Ya'kûb
V'ey nutk-ı şifâ-sâzı devâ-yı Eyyûb
Hüsnünden olur hazret-i Yûsuf mahcûb
Hulkundan ider şerm melâ'ik hayli
(R.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Hz. Ya'kûb'un gözlerinin sürmesi, eşiğinin toprağı. Ey Hz. Eyyûb'un hastalığına derman olan kelim. Güzelliğinden Hz. Yûsuf, ahlakından ise Melekler utanır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hz. Ya'kûb, oğlu Yûsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması ile büyük bir hüznün yaşar ve gözlerine aklar düşer. Onun gözünün açılması ise Hz. Yûsuf'un gömleğini yüzünü sürmesi ile mümkün olur. Ey Ya'kûb'un gözlerinin sürmesi diyen şair, memduhu bu mısralarda Hz. Ya'kûb'un gözünün açılmasına vesile olan gömleğe benzeterek över. Edebiyatta sabır timsali olarak işlenen Hz. Eyyûb, bu mısralarda hastalığı dolayısıyla geçer. Çünkü Hz. Eyyûb, zengin, çoluk çocuğu olan sağlıklı biriyken imtihana tabi tutulur ve önce zenginliği sonra çocukları elinden alınır buna rağmen hep şükretmiştir. Son olarak vücudu büyük bir hastalığa yakalanır yine de Allah'a isyan etmez. Bunun üzerine kendisine “Ayağını yere vur. İşte yıkanılacak ve içilecek bir su.” (Sâd 38/41-44) vahyi iner. Sabrının ve şükrünün sonucu olarak Allah tarafından ödüllendirilir (Harman, 1995:16).

Memduhun sözü Hz. Eyyûb'ü iyileştiren söze eş değer görülür. Zor durumda olan şairi bulunduğu bu durumdan sözleri ile kurtarabilecek kişidir. Hz. Eyyûb'ün hastalığının geçmesine vesile olan su ve bu suyun çıkmasından önce kendisine Allah tarafından söylenen söz memduha övgü bağlamında kullanılmıştır.

2.1.4. Hz. İbrâhim

Hz. İbrâhim Hakkında Bilgi

Kur'an'ı Kerim'de kendisinden en fazla söz edilen peygamberlerden biridir. Babasının adının Azer, annesinin adının da Uşa olduğundan söz edilmektedir. Kahinler onun doğduğu sene doğan bir erkek çocuğunun halkın dinini değiştireceğini ve Nemrud'un saltanatına son vereceğini söylemesi üzerine Nemrud bütün hamile kadınları toplama emri verir. Bunun üzerine babası tarafından annesi bir mağaraya götürülür ve İbrâhim bu mağarada doğar. Büyüdüğünde Allah tarafından Peygamber olarak seçilip kavmine gönderilir. Kavminin taptığı putları kırması üzerine kavmi tarafından yakalanarak ateşe atılır. Fakat ateş onu yakmaz. Onu ateşe atan toplumun liderinin Nemrud olduğu kabul edilir (Harman, 2000: 266-272).

Hz. İbrâhim Türk edebiyatının farklı türlerinde ele alınmış, hayat hikâyesinden bahsedilmiş, sonraları manzum müstakil eserlere de konu olmuştur. Odan bahseden şairler onu başından geçen olayları remiz olarak kabul ettikleri için anlatmak istediklerini onun hakkında şekillenmiş mazmunlar aracılığı ile ortaya koymuş, ifadelerini kuvvetlendirmek istemişlerdir. Hz. İbrâhim, eserlerde İbn Azer, Halil, Halilullah, Halilurrahman, Halil-i Akdes adlarıyla anılmıştır. Genellikle babası Azer, eşleri Hacer ve Sara, oğlu İsmâil; putları kırması, ateşe atılması, düştüğü yerin gül bahçesi olması ile işlenmiştir. Âşıkın aşk ateşinde yanması, aşkı uğruna eziyetlere katlanması, sevdiği kişi için canını feda etmesi Hz. İbrâhim'e benzetilmiştir (Uzun, 2000a: 272-273).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Dil âteş dîde âteş sine âteş çeşm-i cân âteş

Halîl-i nâr 'ışk-ı yâra h^vân u hânûmân âteş

(G.208, b.1)

Günümüz Türkçesi

Gönül ateş, göz ateş, sine ateş, canın gözü ateş; ateşin dostu (Hz. İbrâhim), sevgilinin aşkı, ev bark ateş.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hiz. İbrâhim'in ateşle atılmasına telmihte bulunan Fasîh Dede, bu beyitte çok sık ateş sözcüğünü kullanarak tekrar sanatına başvurur. Hiz. İbrâhim, ateşle atılacağı zaman Cebrail onu havada tutarak dileğini sorar. O da "Ben Allah'ın kuluyum hacetim onadır. Sana değil. Allah ne dilerse yapsın." dediği için "Halilullah" olarak adlandırılır (Pala, 2007: 185).

Hiz. İbrâhim, bu beyitte ateşle atılması ile işlenir. Bu gazelde ateşle ilişkili unsurları kullanan Fasîh Dede, ateşle anlatmak için İbrâhim'in atıldığı ateşten faydalanır. Ateş ne kadar tanımlanırsa tanımlansın İbrâhimsiz eksik kalır. Bu mısralarda ateşle en etkili anlatan şey İbrâhim olmuştur.

2.1.5. Hiz. İsmâil

Hiz. İsmâil Hakkında Bilgi

Kur'an'ı Kerim'de on iki yerde adı geçen ve Hiz. İbrâhim'in bir duası sonucu onun yaşlılık dönemlerinde doğan İsmâil, küçükken babası tarafından Beytülharam'ın bulunduğu bölgeye bırakılmıştır. İsmâil, büyüdükten sonra babası İbrâhim ile birlikte Beytin temellerini yükseltmiş ve aynı zamanda onu temiz tutmakla görevlendirilmiş bir peygamberdir (el-Bakara 2/125-127). Kur'an'ı Kerim'de Hiz. İbrâhim'in oğlunu kurban etmesi hadisesinde İsmâil'in ismi zikredilmeden verilir. (Harman, 2001: 76-80).

Türk edebiyatında Hiz. İsmâil doğumu, çocukluğu ve peygamberliği gibi birçok yönüyle ele alınmıştır. Özellikle annesi Hacer ile birlikte çöle bırakılması, Zemzem suyunun çıkması, Allah'a kurban edilmek istenmesi, bu duruma rıza göstermesi ve babası İbrâhim ile birlikte Kâbe inşasında çalışması yönüyle bahsedilmiştir (Uzun, 2001: 80).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir rubaide geçer.

Beyit 1

Başun için bendene eyle vefâ İsmâ'il

Kurbânun olam itme cefâ İsmâ'il

Mümtâz-ı mesel bir püser-i yektâsın

Bagışlaya âbâna Hudâ İsmâ'il

(R.89)

Günümüz Türkçesi

Başın için bu kölene vefa eyle İsmâil, kurbanın olayım eziyet etme İsmâil. Seçilmiş eşsiz bir evlatsın, Allah babana bağışlasın seni İsmâil.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu rubaide Hz. İsmâil'den seçilmiş bir evlat olması ve kurban edilmek istenmesi yönüyle bahsedilmiştir. İsmâil'in kurban edilme olayı şu şekildedir: Ateşten kurtulup kavminden ayrıldıktan sonra hiç çocuğu olmayan Hz. İbrâhim'in Allah'tan salih bir evlat istemesi üzerine Allah tarafından kendisine iyi huylu bir evlat bağışlanır. Çocuk yürüme çağına geldiğinde kendisinden oğlunu kurban etmesi istenir. İsmâil de Allah'ın emrine uyması konusunda babasını cesaretlendirir. Buna sabreden ve oğlunu kurban etmeye niyetlenen İbrâhim bu imtihanda başarılı olduğu için Allah tarafından kendisine bir koç gönderilir. Böylece Hz. İsmâil kurban edilmez (Harman, 2001: 76-80).

Bu beyitte İsmâil, şairin duygularını ifade etmek için simge değer olur. Kendisinin köle İsmâil'in de efendi olduğunu söyleyen Fasîh Dede, Allah'ın emri ve babasının merhameti üzerine bağışlanan İsmâil gibi bağışlanmak ister. Bu mısralarda İsmâil, medet umulan yardım istenilen bir kişinin simgesidir.

2.1.6. Hz. Süleymân

Hz. Süleymân Hakkında Bilgi

Başta Kur'an olmak üzere hadis, tefsir, tarih ve enbiya kıssaları kitaplarında hükümdar-peygamber olarak anılan Hz. Süleymân, sahip olduğu vasıflar ile geniş yer tutar. Kur'an'da Hz. Dâvûd'un oğlu olduğu, keskin zekâlı, salih kişilikli, hikmet sahibi olduğu ve karmaşık meseleleri kolayca çözdüğünden bahsedilir. O, şükreden biri olduğu için kolayca giden rüzgârın, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanların ve diğer yaratıkların Hz. Süleymân'ın emrine verildiğinden (Sad, 38/35-39) bahsedilir. Hz. Süleymân'ın emrine kasırga gibi esen rüzgâr verildiği ve gitmek istediği yerlere bu platformla kısa zamanda gittiği rivayet edilir (Harman, 2010: 56-60).

Divan edebiyatında çeşitli kıssalar ile anılan Hz. Süleymân; özellikle yüzük, karınca, Hüdhd, ve Belkıs'le birlikte anılır. Sevgilinin dudakları mühüre benzetilince Süleymân'dan bahsedilir. Şairler sevgililerine Süleymânlık yakıştırdıklarında onun ihtişamından bahsetmek isterler. Kimi zaman şiirlerde karınca aczin timsali, Süleymân ise güç ve iktidarın timsali olarak kullanılır (Pala, 2007: 411).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hz. Süleymân, Fasîh Divanı'nda beş beyitte geçer.

Beyit 1

La 'l-i hûbân lebüne benzeyemez

Mühr çok mühr-i Süleymân bir olur

(G.61, b.2)

Günümüz Türkçesi

Güzellerin dudağı, (senin) dudağına benzeyemez; mühür çok olur ama Süleymân'ın mührü bir tane olur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte sevgilinin dudağı Süleymân'ın mührüne benzetilmiştir. Allah tarafından kendisine mucizeler verilmiş, kuşlarla ve hayvanlarla konuşup onların dilini anlayan Hz. Süleymân'ın, İsm-i Azam'ın yazılı olduğu kibri-i ahmerden yapılmış bir mühürlü yüzüğe sahip olduğu, bütün vahşi hayvanlar ve kuşlara bu yüzük sayesinde boyun eğdirdiği rivayet edilir. Bu yüzüğü sadece abdest aldığı anda çıkarıp veziri Asaf'a veya karısına teslim edermiş. Bir gün onun kılığına giren bir cin bu yüzüğü alıp bir daha bulunmaması için denize atmıştır. Süleymân yüzüğü olmadığı için halkı tarafından gerçek Süleymân olmamakla itham edilmiştir. Bir balıkçı kasabasında aldığı balığın karnından yüzüğü çıkınca tekrar eski gücüne kavuşmuş. Bu yüzden halk arasında "Mühür kimdeyse Süleymân odur." Atasözünün buradan geldiği söylenir (Pala, 2007: 412).

Bu kıssada da anlatıldığı gibi Süleymân'ın mührü sadece gücün sembolü olarak değil aynı zamanda gerçeği ve sahteyi ayırt edici bir simge olarak kullanılmıştır. Başkalarında da dudak/mühür vardır ama senin mührün farklıdır yani senin konuşman, sözün onlardan farklıdır. Sen onlar gibi değilsin. Memduhun sözü/dudağı Süleymân'ın mührü kadar değerlidir. Onun sözü bu bağlamda sözlerin en değerlisidir.

Beyit 2

Gam-ı sevdâ-yı mühr-i la‘l-i teng-i gevher-efşânı

Bana devr itdürür bin kerre sahra-yı **Süleymânı**

(Mt..75, b.1)

Günümüz Türkçesi

Mührü andıran kırmızı dudağa olan arzu bana Süleymân ülkesini pek çok kez dolaştırır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Süleymân peygamber bu beyitte çok kıymetli olan ve rengi dudağa da benzeyen lal renkli mühür sahibi güçlü bir padişah olarak ele alınmıştır. Hz. Süleymân’ın mührü kırmızı renkli olduğu için sevgilinin dudağına benzetilir. Bu mısralarda ayrıca Süleymân peygamberin yüzüğünü kaybetmesine de telmihte bulunulmuştur.

Şair, Süleymân gibi güçlü olan kişinin topraklarını gezdiğini söylüyor. Onun sohbetine ulaşmak için, o söze ya da fırsata layık olmak için daima arayışta olduğunu söyler. Söyleyen kim olursa olsun bahse konu kişinin bulunduğu mekâna ulaşmak istiyor. Bu mekân söz olarak verilmiş. Bütün çabası ona ulaşmak içindir çünkü şair için sevdiği kişinin sözü çok kıymetlidir ve bu coğrafyaları gezmeye değerdir.

Beyit 3

Sezâdur dinse her zevrakçesi taht-ı **Süleymândur**

Budur fark-ı şebîh ancak ki bir âb-ı musaffâdur

(G.118, b.3)

Günümüz Türkçesi

Her bir kayığı Süleymân’ın tahtıdır dense yeridir. Arasındaki tek fark ise bir saf sudur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte su üstünde yüzen kayık Süleymân’ın tahtına benzetilmiştir. Hz. Süleymân’ın emrine verilen rüzgarla gideceği yere onu kolayca ve hızlı götüren taht ile su üzerinde yüzen kayık arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Tek farkı ise birinin rüzgârda süzülürken diğerinin su üzerinde yüzmesidir.

Bu beyitte Hz. Süleymân, tahtı ile yer almıştır bu da memduhun kayıkları olan biri olduğuna işarettir. Bu padişah, vezir veya başka biri olabilir. Memduhun kayıklarının Süleymân’ın tahtına benzetilmesi onları kıymetli yapar. Hatta Süleymân’ın bir tahtı varken memduhun birden çok kayığı vardır ki bu da onu Süleymân’dan daha yüce yapar.

Beyit 4

Merhem-zen-i zahm-ı sine-rîşânsın sen
Abâd-kün-i hâtır-ı vîrânsın sen
Bir mûrî inâyetün **Süleymân** eyler
Nîrû-dih-i bâzû-yı za'îfânsın sen

(R.109)

Günümüz Türkçesi

Kalbi yaralı olanlara merhem sürensın, harap gönülleri şenlendirensın; yardımın bir karıncayı Süleymân eyler, sen güçsüz kollara güç verensın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Hz. Süleymân ile karıncaların beyi arasında geçen olaya telmihte bulunulur. Bir gün Hz. Süleymân sefere çıkar ve karıncaların bulunduğu bir vadiye ulaşır. Bu vadide karınca beyi diğer karıncalara “Kaçınız, Süleymân’ın ordusu sizi ezmesın.” dediğini duyar ve karınca beyini yanına çağırır. Kendisini hoş karşılar ve ondan nasihat ister (Pala, 2007, 412). Karınca güçsüz ve küçük bir canlıdır ama Allah’ın inayeti ile Süleymân gibi güçlü bir padişah ona saygı göstermiş ve ondan öğüt istemiştir.

Bu beyitte Süleymân, gücün simgesi olarak kullanılmışken şair de karınca gibi çalışkan ama güçsüz kişilerin sembolü olmuştur. Karınca gibi fakir, zayıf ve kimsesiz olduğunu söyleyen şair karşı taraftan bir imkân bekliyor. Memduh yaralı kalplere şifa veren, harap gönülleri şenlendirendir. Bu güç ve imkanlara sahip biri rahatlıkla kendisine de ikramda bulunabilir.

Beyit 5

Lutfundur iy Âsaf-ı cihân-bân
Hem-hassa-i merhem-i **Süleymân**
(M.7, b.73)

Günümüz Türkçesi

Senin cömertliğindir ey cihana hükmeden Asaf, Süleymân’ın dertlere deva merhemi(sın).

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, bu beyitte Asaf ve Süleymân’ı birlikte kullanır. Asaf, Hz. Süleymân’ın bilge veziri olduğu için onun bütün işlerini gören kişidir. Bilge vezirler padişahlara yol gösterir ve çoğu zaman onları içine düştüğü sıkıntılı durumlardan kurtarır. Şair, Ahmed Paşa’yı Asaf’a benzeterek onu över. Asaf’ın varlığı ise Süleymân ile mümkündür.

Fasîh Ahmed Dede, “Sen Asaf isen bana da lutf et. Beni yalnız bırakma.” demek için yani acziyetini ifade etmek için bu ifadelere yer verir.

2.1.7. Hz. Îsâ/ Mesih

Hz. Îsâ Hakkında Bilgi

Hz. Îsâ, kendisine İncil indirilmiş İsrailoğullarının son peygamberidir. Onun Hz. Meryem’den babasız olarak dünyaya gelmesi mucizesi Kur’an’da anlatılır. Ayrıca Kur’an’da onun, körlerin gözünü açmak, ölüleri diriltmek, çamurdan kuşlara can vermek (Âl-i İmrân, 3/49), bebekken konuşmak (Meryem, 19/29) gibi mucizeleri anlatılır. Otuz yaşında peygamber olan Hz. Îsâ, insanları Allah yoluna çağırır ama pek az insan ona inanır. Ona inanan on iki kişiye havari denir. Ondan rahatsız olan Yahudiler onu şikâyet ederler. Onu yakalayan askerler çarmıha germek isterler. Bu sırada onu şikâyet eden kişi askerlere onun gibi görünür ve Îsâ yerine çarmıha gerilen kişi onu şikâyet eden kişi olur. Kendisine kıyamete dek ömür verilen Hz. Îsâ dördüncü kat göğe çekilir. Îsâ peygamber edebiyatta birçok yönüyle ele alınır. Meryem’den babasız doğması, bebekken konuşması, elle dokunarak hastaları iyileştirmesi, körleri görür hale getirmesi, dünyaya değer vermemesi, kendi söküklüklerini kendi dikmesi, göğe çekilip maddeden arınmış olması ve evlenmemiş olması birçok hayal ve sembole konu olmuştur. (Pala, 2007: 235). Hz. Îsâ birçok mucize göstermesine zaman halkı tarafından suçlanmıştır. Ona gökten sofraya inme mucizesi Taberi tarihinde şöyle anlatılır: Birgün acıkan halk Hz. Îsâ’dan Allah’a dua etmesini ve gökten bir sofraya indirmesini istediler. Ertesi sabah gökten bir sofraya iner ve acıkan halk ondan yer içer ama sofradan hiçbir şey eksilmez. Bu sofraya üç gün boyunca gökten iner. Allah’a inananlar bu sofranın Hak’tan geldiğini bilip iman ederler. Ama orada bulunan münafıklar bu mucizeye inanmazlar ve Hz. Îsâ’yı büyücülükle suçlarlar (Taberi, 2010: 338).

Klasik şiirimizde Hz. Îsâ genellikle “Îsî, Îsâ, Mesîh, Mesîh-i Meryem, Mesîh İbn Meryem, İbn Meryem, Îsâ-yı Meryem, Îsâ İbn Meryem, yetîm-i duhter-i İmrân, Rûhullah, rûh-ı mücer red” gibi isimlerle anılmıştır (Uzun, 2000:473).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı’nda Hz. Îsâ on beş beyitte geçer.

Beyit 1

Bir nutkun ile misâl-i 'Îsâ
Bin mürde-dili idersin ihyâ

(M.7, b.7)

Günümüz Türkçesi

Bir konuşman ile Îsâ gibi bin gönlü ölüyü diriltirsin.

Anlam ve İmaj Dünyası

“Kalemiye” mesnevisinde kalemin vasıfları anlatılır. Bu mesnevide Hz. Îsâ’ya üç beyitte yer verilir. Bu beyitte memduhu övmek için Hz. Îsâ’nın konuşması mucizesi ve ölüleri diriltme mucizesine telmih vardır. Kalem yazı için olmazsa olmaz bir nesnedir. Onunla yazılan kitaplar insanlara bilgi verme, onlara dini ve ahlaki konularda yol göstermede kullanılır. Allah, Kur’an’da kaleme (el-Kalem 68/1) yemin ederek sureye başlar. Fasîh Dede de onun kıymetinden bahsederken Îsâ’ya benzetir.

Fasîh Dede, kalemin ölü kalpleri diriltmesini Îsâ simgesi ile verir çünkü kalemin yapabildikleri Îsâ’nın ölüleri diriltmesi ile eş değer olarak görülür.

Beyit 2

Sana n’ola iy **Mesîh**-güftâr
İy feyz-nisâr u mu‘ciz-âsâr

(M.7, b.8)

Günümüz Türkçesi

Ey Mesih gibi sözleri olan, ihsan saçan ve mucize gösteren sana (bu yaptıklarına) şaşılmı mı?

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduhu övmek için Hz. Îsâ ile aralarında benzerlik kurmaya devam eden Fasîh Dede, bu beyitte de Hz. Îsâ’ya telmihte bulunur. Hz. Îsâ, doğumundan önce, doğumundan sonra ve göğe yükselene kadar birçok mucize gösterdiği için şiirlerde çoğu zaman bu yönüyle ele alınmıştır. Fasîh Dede de Îsâ’yı mucize göstermesi yönüyle şiirinde kullanır ve memduhunun yapabildiklerinin sınırları da Îsâ imgesi ile verilir.

Mucize gösterme, sözü ile ölüleri diriltme ve hastaları iyileştirme Îsâ’nın kavram alanında kullanılan kelimelerdir. Memduhunun iyileştirme, mecazen de olsa diriltme, hayat verme gibi vasıflara sahip olmasını en iyi ifade edecek imajlar da Îsâ kavram alanındaki bu ibarelerdir.

Beyit 3

Lutfun durur iy şefik-ı 'âlem

Güftâr-ı **Mesîh** ile hem-dem

(M.7, b.74)

Günümüz Türkçesi

Senin cömertliğindir ey Mesih'in sözleri ile dost, alemin şefkati bol olanı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduh, bu beyitte de bir öncekinde olduğu gibi "Mesih sözlü, Mesih dilli" olmakla övülür. Memduhtan bir lütuf beklentisi içinde olan şair, Îsâ'nın sözleri ile hastaları diriltmesine ima ile kendisini bulunduğu durumdan daha iyi bir duruma getirmesi beklentisi içindedir. Daha iyi bir duruma getirtme manevi bir diriltme olabileceği gibi maddi bir diriltme de olabilir.

Memduhtan beklenen diriltme, iyileştirme eylemi Îsâ simgesinin sahip olduğu diriltme, iyileştirme kavram alanı ile verilir. Memduhun lutfü Îsâ'nın sözü gibi can bağışlayıcıdır.

Beyit 4

Ahkâm ile ger nass-ı sârih olsan da

Güftâr ile hem merd-i fasîh olsan da

Bu kâfir-i dil-mürdeler itmez ikrâr

Î'câz-ı tekellümde **Mesîh** olsan da

(R.135, b.2)

Günümüz Türkçesi

Buyruğunla açık hükümlü olsan da sözlerinle açık ve güzel konuşan kişi olsan da bu kalpleri körelmiş inançsızlar, Mesih'in söz söyleme mucizesi olsan da kabul etmezler.

Anlam ve İmaj Dünyası

Îsâ'nın doğumundan sonra Hz. Meryem, kucağında bebek ile kavminin yanına dönerken kötü bir iş yapmakla suçlanır. Bunun üzerine Hz. Îsâ, kavminin Hz. Meryem'i suçlamalarına karşın bebek haliyle konuşarak onlara cevap verir. Hz. Îsâ, bu beyitte konuşma mucizesi ile yer alır. Îsâ'nın ana karnında ve beşikte iken konuşmaya başlaması "Î'câz-ı Mesîh, nutk-ı Mesîh-i'câz" gibi tamlamalarla kullanılır (Uzun, 2000b: 473-475).

Fasîh Dede, içinde bulunduğu ortamın veya çevresindeki birtakım insanların suçlamalarından yakını. "Mesih olsan da seni inkâr ederler." derken Mesih, doğrunun, haklının simge değeridir. Mesih'e bile bütün mucizelerine rağmen inanmayanlar varken sana inanmayanlar da olabilir. Fasîh Dede, kendisinin veya memduhun kendilerine

inanmayan bir kitlenin karşısında Mesih gibi doğru olmalarına rağmen inkâr edilmek gibi bir akıbetle uğramalarından yakındır.

Beyit 5

Şifâ-sâz olmada la'l-i lebûn ammâ **Mesîhâdur**

Eger çi derd-i 'ışkun dilde a'dâ-yı müdâvâdur

(G.136, b.1)

Günümüz Türkçesi

Şayet dudaklarının la'l gibi kırmızılığı Mesih gibi iyileştirse de aşkının derdi gönülde iyileşmeye düşmandır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Fasîh Dede, Hz. Îsâ'nın hastaları iyileştirmesi mucizesine yer verir. Hz. Îsâ'nın hastaları iyileştirmesi mucizesine telmihte bulunan Fasîh Dede, aşk derdinin ise buna engel olduğunu söyler. Sevgili aşk hastalığına tutulan şairi bu hastalıktan kolayca iyileştirebilir. Onun bir sözü âşığa hayat verir, canına can katar ama âşığı hasta eden de yine sevgilidir.

Âşığı tutulduğu hastalıktan iyileştirmenin ilacı sevgilinin dudaklarıdır ve bu dudaklar ile Îsâ'nın iyileştirici dudakları arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Sevgili, Mesih gibidir, bir sözü ile âşığı içinde bulunduğu zor durumdan kurtarabilir. Mesih, memduhun övgüsünde iyileştirici olması yönü ile kullanılmıştır.

Beyit 6

Geçerse dil n'ola nûh-perde-i zer-endûdı

Mesîh-veş ana tahmîl-i sûzen eylemedük

(G.251, b.3)

Günümüz Türkçesi

Gönül, altın kaplamalı dokuz kat feleği geçse şaşılmaz, ona Mesih gibi iğne yükü yüklemedik.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hz. Îsâ dünya malına önem vermeyen biridir. Kendi söküğünü kendisi diken ayrıca perhiz ehli biridir. Bütün bunlara rağmen semaya yükselirken yakasında unuttuğu bir iğne yüzünden dördüncü felekteki (çarh-ı çârümîn) güneş semasında kalmıştır. (Uzun, 2000b: 473-475). Gönül bu yönüyle Îsâ'dan üstün tutulmuştur. Çünkü Îsâ'nın yanında dünyaya ait bir eşya bulunurken gönülde dünyaya ait hiçbir şey bulunmaz. Bu yüzden o dokuz kat feleği geçebilmiştir.

Bu beyitte iğne, sevgilinin dışındaki her şeyi ifade eder. Îsâ'nın üstünde bulunan iğne bir nevi tasavvufta Allah'tan gayrısı için kullanılan masivanın sembolüdür. Şair gönülde maşuktan başkasına yer verilmemesi gerektiğini Îsâ'nın iğnesi simge değeri ile anlatmak ister.

Beyit 7

Eger ki sa'y-i ser-i sûzen-i **Mesîh** olsa
Muhâldür ki çıka dilde hâr-ı âzârum
(G.304, b.3)

Günümüz Türkçesi

Şayet Hz. Îsâ'nın iğnesinin ucunun çabası olsa da incinme dikenimin çıkması imkansızdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hiz. Îsâ'nın bir iğne yüzünden dördüncü feleği geçememesine telmihte bulunan Fasîh Dede, diken ve iğne arasındaki şekil benzerliğinden yararlanarak duygularını ifade eder. Îsâ'nın iğnesi onun feleklerin tamamına çıkmasına engel olmuş bu yolculuğun sonuna ulaşmasını imkânsız hale getirmiştir. İncinme dikenini de aynı şekilde şair için gönülden çıkması imkânsız bir etki bırakmıştır.

Birilerinin sözlerinden veya eylemlerinden incinen şair bu durumu Îsâ'nın iğnesi simge değeri ile verir.

Beyit 8

Biz o murtâz-ı **Mesîhâ** reşk-i deyr-i mihnetüz
Cism-i lâgar oldu târ-ı sûzen-i tecrîdimüz
(G.186, b.3)

Günümüz Türkçesi

Biz o çile kilisesinin kıskandığı perhizkar Mesihiz, zayıf beden tecrid iğnesinin ipliği oldu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte de Îsâ'nın perhizkar oluşuna değinilmiştir. Hiz. Îsâ, sık oruç tutan ve hiç evlenmeyen biri olarak bilinir. Hiz. Îsâ, hiç evlenmediği için “ehl-i tecrid” diye adlandırılmıştır. Ayrıca dünya malından hiçbir şeye sahip olmadığı için de tam bir tecerrüd örneği (rûh-ı mücerred) olarak kabul edilmiştir (Uzun, 2000b: 473-475).

Fasîh Dede, biz diyerek kendisini Mesih'e benzetir. Perhizle zayıflamış beden ile iğne arasında kurduğu ilişkiyi kendi durumunu anlatmak için kullanır. Şair iğne

deliğinden bile geçecek kadar inceldiğini, zayıfladığını çektiği acı ve ızdıraplarını göstermek için İsâ imajından faydalanır.

Beyit 9

Peyâm-ı canib-i cânâna rûh-efzâdur

Nesim-i gülşen-i vuslat dem-i **Mesîhâdur**

(N.7, b.1)

Günümüz Türkçesi

Sevgili tarafından gelen haber; kavuşma bahçesinin rüzgârı, Mesih'in nefesi gibidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte kavuşma bahçesinin rüzgârı ve sevgiliden gelen haber ile Hz. İsâ'nın ölüleri diriltme mucizesi arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Sevgiliden gelen haberin âşığı içinde bulunduğu durumdan kurtarması, şairin Hz. İsâ'nın mucizelerine telmihte bulunması ile verilmiştir.

Sevdiklerine veya sevgiliye kavuşan, kavuşma ihtimali olan şairin bu mutluluğunu ifade etmesi Mesih imajı ve onun canlandıran, diriltten simge değeri ile anlamlandırılmıştır.

Beyit 10

Bâd-ı nesîmi hem-nefes-i mu'ciz-i **Mesîh**

Cânlar bağışlar âdeme vakt-i kerîm-i subh

(G.43, b.4)

Günümüz Türkçesi

Mesih'in mucizesine eş değer sabah rüzgârı, sabahın cömert vaktinde insanlara canlar bağışlar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte de Hz. İsâ'nın ölüleri diriltten nefesi mucizesi şiirde sabah rüzgârı ile eş değer tutulmuştur. Şair, sabah rüzgarının Hz. İsâ gibi insanlara can verdiğini söyleyerek Hz. İsâ'nın ölüleri diriltme mucizesine telmih yapar.

Fasîh Dede, sabah vaktinde esen rüzgârın ferahlığını, bu esintinin üzerinde bıraktığı canlandırma etkisini anlatmak için İsâ'nın nefesi imgesinden faydalanır.

Beyit 11

Var her deminde mu‘cize-i hazret-i **Mesîh**

İtmekde yâr subh-ı bahârı hevâ latîf

(N.9, b.1)

Günümüz Türkçesi

Her vaktinde Hazreti Mesih’in mucizeleri var. Sevgili, bahar sabahının havasını güzelleştirmekte.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte sevgilinin bahar sabahının havasını güzelleştirdiğini söyleyerek nefes ile hava arasındaki benzerlikle Hz. İsa’nın doğumuna ve çamurdan kuşa nefesiyle üfleyerek can vermesine telmihte bulunur. Hz. İsa’nın Anne karnında ve beşikte iken konuşmaya başlaması (i‘câz-ı Mesîh, nutk-ı Mesîh-i‘câz), en önemli mucizelerden biri olan etkili nefesiyle (dem-i İsa, nefh-i İsa, nefes-i İsa) hastaları iyileştirip ölüleri diriltmesi de (ihyâ-i emvât) en çok temas edilen özelliklerindendir (Uzun, 2000b: 473-475).

Kış ölümün sembolü iken bahar dirilmenin, canlanmanın sembolüdür. Fasîh Dede, baharda doğanın canlanmasını ifade etmek için İsa mazmunundan faydalanır. Fasîh Dede için doğanın canlanmasını en iyi anlatacak imge İsa’nın nefesidir.

Beyit 12

‘İsa senün için oldu intâk

Zâhir bu ki şâh-ı enbiyâsın

(Tb.2, b.32)

Günümüz Türkçesi

İsa, senin için konuştu, açık olan bu ki Enbiyaların şahısın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh, Peygamberimizi “Peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.” (Bakara, 2/253; İsra, 17/21, 55) ayeti kerimesi ve “Sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım” (Acluni, II: 164) hadisi çerçevesinde Hz. Peygamber’i Enbiyaların şahı olarak niteler. Fasîh Dede’nin Peygamberimiz için yazdığı bu beyitlerde Hz. İsa’nın henüz bebekken konuşması mucizesine yer verilmiştir.

İsa’nın Peygamber Efendimizin gelişini müjdelemesine de atıfta bulunan şair, Peygamber’in üstünlüğünü ifade etmede İsa imgesinden yararlanır. Hz. İsa, klasik şiirdeki gelenek çerçevesinde memduhun övgüsü bağlamında kullanılmıştır.

Beyit 13

Ya olmuş o la'li rûh-efzâ

Meryem kucagında misl-i 'Îsâ

(M.2, b.10)

Günümüz Türkçesi

Cana can katan dudakları kucagında Îsâ olan Meryem gibi olmuş.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, memduhun dudaklarını Hz. Meryem'in kucagında durmuş Îsâ'ya benzetir. Bu benzetmede temel gaye memduhun mecazen de olsa ruhları canlandırması, bir sözü ile etrafa canlılık vermesidir. Hz. Îsâ'nın ölüleri diriltmesi mucizesinden yola çıkan şair memduhun övgüsü bağlamında Îsâ ile aralarında bir benzerlik kurar.

Beyit 14

Bâreka'llâh zihî nutk-ı misâl-i 'Îsâ

K'itdi bir demde niçe mürde-dilânı ihyâ

(G.1, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ne güzel! Allah bereket versin Îsâ gibi konuşması ile bir anda birçok ölü gönü canlandırdı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduhun konuştuğunda ölü gönülleri canlandırması ile Hz. Îsâ'nın ölüleri diriltmesi mucizesine telmih yapılarak Hz. Îsâ ve Memduh arasında benzerlik ilgisi oluşturulmuştur. Memduh Hz. Îsâ'ya benzetilmiştir.

Fasîh Dede, bir konuşması ile ölü kalpleri canlandıran memduhun kendisine de benzer şekilde davranmasını arzular.

Beyit 15

Fasîhâ çünkü kâfir böyle düşnâm itmedür kârûn

Elünden rûz-ı mahşer dest-der-dâmân-ı 'Îsâdur

(G.136, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, mademki kafir böyle azarlamaktadır, senin çıkarın mahşer günü Îsâ'nın eteğinin ucuna yapışmaktır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte diğer beyitlerden farklı olarak Hz. Îsâ, mucizeleri ile anılmamıştır. Mahşer gününde kendisinden yardım istenilecek biri olarak şiirde yer alır. Fasîh Dede,

kafir olarak nitelendirdiği düşmandan çok eziyet çekmektedir. Bu eziyetlerden kurtuluş ise Hz. İsâ sayesinde mümkündür.

Mahşer gününde eteğine yapışarak kurtuluşa erebilecek kişi olan Hz. İsâ, öbür dünyada kendisinden şefaât beklentisi olan kişi ekseninde kullanılmıştır.

2.1.8. Hz. Ya‘kûb

Hz. Ya‘kûb Hakkında Bilgi

Hz. Ya‘kûb, Hz. İshak’ın oğlu olup İsrailoğullarına gelen peygamberlerdendir. Tevrat’a göre Ya‘kûb, babasının ölümünden sonra Kenan’a yerleşir. Oğulları arasında en çok Yûsuf’u sever ve onun kötü haberini alınca uzun süre yas tutar. Başlayan kıtlık ve erzaklarının bitmesi üzerine on oğlunu erzak için Mısır’a gönderir. Bunun üzerine Yûsuf kardeşlerini ve babasını Mısır’a getirtir. Burada on yedi yıl kalan Ya‘kûb, 147 yaşında iken vefat eder. İsrail ataları içinde ömrü en kısa olan ama Tevrat’ta hayatı diğerlerine göre daha ayrıntılı anlatılan kişidir. Kur’an’da da adı on surede ve on altı yerde geçen Ya‘kûb, hadislerde nebi ve kerim olarak zikredilir (Harman, 2013a: 274-276).

Ya‘kûb, Müslüman milletlerin kültür ve edebiyatında adı sıkça geçen peygamberlerden biridir. Kaynaklarda duasının bereketi, sesinin gür oluşu, attığı okun uzaklara gitmesi, duası ile dağları yerinden oynatması, Yûsuf’un kokusunu alması gibi mucizeler ile anılır. Ya‘kûb, Klasik edebiyatta gam ve hüznün sembolü olmuş, âşıkların kendilerini benzettiği kişilerin başında gelmiştir. Kimi şairler onun sabrını örnek almıştır. Onun Yûsuf’tan ayrı düşmesi ile kendilerinin sevgiliden ayrı düşmeleri arasında ilişki kurulmuştur (Uzun, 2013, 276-277). Ya‘kûb, şiirlerde Yûsuf ile beraber anılır. Yûsuf’un hasretinden yıllarca ağlayıp gözlerinden olması, Yûsuf’un gömleği ile gözlerinin görmeye başlaması sürekli zikredilen mazmunlardandır. Sevgilinin Yûsuf olduğu yerde âşık da Ya‘kûb olur ve onun acılarını çektiği yerin adı da Beytü’l-Ahzan olur (Tökel, 1998: 319).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hz. Ya‘kûb, Fasîh Divanı’nda Ya‘kûb ve Pîr-i Kenan olarak yedi beyit ve iki rubaide geçer.

Beyit 1

Ya‘kûbdan ahvâl-i dilüm besbeter oldu
Girveyse benüm nûr-ı dü-çeşmüm yiter oldu
(Mt..85, b.1)

Günümüz Türkçesi

Gönlümün hali Ya‘kûb’un halinden besbeter oldu, iki gözümün nuru ağlamaktan yeter oldu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte kendi durumunu Ya‘kûb’un durumu ile kıyaslayan şair, kendi durumunun daha kötü olduğunu söyler. Yûsuf’u kaybettiği için ağlamaktan gözleri görmez olan Ya‘kûb, şair için bir kıyas unsuru olarak kullanılmıştır.

Bu mısralarda şairin çektiği acılar ve katlandığı sıkıntılar o kadar fazla ki bu durumu en iyi anlatan Ya‘kûb mazmunu olmuştur.

Beyit 2

Ya‘kûb mıyum ki itdi zü’l-menn
Beyt-i hazeni bana nişîmen
(M.7, b.68)

Günümüz Türkçesi

Ya‘kûb mıyum ki bana bolca zulmetti, hüznün evini bana yurt etti?

Anlam ve İmaj Dünyası

İçinde bulunduğu durumdan yakınan şair, birileri tarafından kendisine zulüm yapıldığını söyler. Kendisine yapılan haksızlık ve zulümleri Ya‘kûb’a telmihle anlatır. Her ne kadar Ya‘kûb olmasa da gördüğü çileler yüzünden Ya‘kûb’tan bir farkı kalmamıştır. Çocukları yüzünden en sevdiği oğlu kendisinden alınmış, onun hasreti ile gözlerine karalar inmiş ve sonunda görmez olmuştur. Onun gibi hüznün evinin sakini olmuştur.

Fasîh Dede, haksızlığa uğrayan ve acı çeken Ya‘kûb imgesini kendi içinde bulunduğu durumu anlatmak için kullanmıştır. Özellikle uğradığı haksızlıklar ve karşılaştığı sıkıntıların yakın çevresi veya dostlarından olduğunu göstermek için bu imgeye başvurmuştur.

Beyit 3

Olup **Ya‘kûb**-veş hem-dem sirişk-i bî-karâr ile
Geçe ‘ömr-i ‘azîzüm künc-i gamdan âh u zâr ile
(Tb.4, b.10)

Günümüz Türkçesi

Ya'kûb gibi durmadan akan gözyaşları ile dost olup aziz ömrüm gam köşesinde feryat ve ağlama ile geçsin.

Anlam ve İmaj Dünyası

Ya'kûb, Yûsuf'un kaybolması üzerine durmadan göz yaşı döker. Onun bu durumu klasik şiirlerde şairlerin şiirlerinde mazmun olarak işlenmiştir. Şair bu beyitte acı çekip ağlamayı Ya'kûb gibi olmaya benzetmiştir. Gam köşesi ise Ya'kûb'un evi gibi olmuştur.

Fasîh Dede kendisini bu beyitte Ya'kûb ile eşdeğer olarak görür. Devrin acılarını, çilelerini gördüğü ve haksızlıkları Ya'kûb simge değeri üzerinden somutlaştırır.

Beyit 4

Ben o **Ya'kûb**-ı hazînüm şâdûman itmez beni

Her nefesde bûy-ı pîrâhenle gelse bin nesîm

(Mf..41, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ben o hüznü Ya'kûb'um, Yûsuf'un kokusunu taşıyan bin tane rüzgâr da esse, bana huzur ve mutluluk vermez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte de Fasîh Dede, içinde bulunduğu durumu Ya'kûb'un içinde bulunduğu duruma benzetmiştir. Hatta şairin içinde bulunduğu vaziyet Ya'kûb'tan daha kötüdür. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu alan Ya'kûb'un gözleri açılmıştır ki bu onun bir nebze de olsa mutlu olmasını sağlamıştır. Fasîh Dede, gömleğin kokusunun bile kendisini mutlu etmediğini söyler. Bu husus, şairin düştüğü acı ve ıstırapların çokluğu ile alakalıdır.

Uzun yıllar Yûsuf'tan ayrı kalan Ya'kûb için, bir rüzgâr veya bir gömlekle gelen koku yeterli iken şair için bunlar yetersiz kalır. Yakınlarından veya çevresinden gördüğü eziyetin boyutu, kalp kırıklığının büyüklüğü bir müjdeli haber ile giderilemeyecek kadar fazladır. Fasîh Dede, kendisini hüznü Ya'kûb ile eş değer görse de acıları ondan daha fazladır.

Beyit 5

İy hâk-i deri kûhl-i cilâ-yı **Ya'kûb**

V'ey nutk-ı şifâ-sâzı devâ-yı Eyyûb

Hüsnünden olur hazret-i Yûsuf mahcûb

Hulkundan ider şerm melâ'ik hayli

(R.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Hz. Ya‘kûb’un gözlerinin sürmesi, eşiğinin toprağı. Ey Hz. Eyyûb’un hastalığına derman olan kelim. Güzelliğinden Hz. Yûsuf, ahlakından ise melekler utanır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Ya‘kûb ve Eyyûb sabırla bekleyen ve sabırlarının sonucu olarak Allah tarafından kendilerine müjdelere verilen ve hastalıklarından iyileşen iki peygamberdir. Bu yüzden Ya‘kûb’un kapısının toprağının cilası iyileştirici bir özelliğe sahiptir.

Ya‘kûb ibaresi memduhun övgüsü bağlamında kullanılır. ayrıca memduhun benzetildiği bu toprak ondan gelebilecek bir şifa beklentisini de barındırır.

Beyit 6

Biz ehl-i hevâ-yı ‘ışkdan mahsûbuz
Âlûfte-i mey u şifte-i mahbûbuz
Ol Yûsuf-ı gül-pîrehenün ‘ışkıyla
Beytü’l-hazen-i zemânede **Ya‘kûbuz**

(R.47)

Günümüz Türkçesi

Biz aşk hevesi ehlinden sayılırız, şarabın tutkunu ve sevgilinin hayranıyız. O gül (kokulu) gömlekleli Yûsuf’un aşkı ile zamanın hüznler evinde Ya‘kûb’uz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Zamanın hüzn evinde Ya‘kûb olduğunu söyleyen Fasîh Dede, âşık ve maşuk arasındaki ayrılığı Yûsuf ve Ya‘kûb’un ayrı düşmesine benzetir. Kendi çevresinden gördüğü olumsuzluklar veya bu dünya hayatı ile ilgisini kesmesinin sonucunda bulunduğu mekânı da hüznler evine benzetir.

Ya‘kûb imgesi sevdiği birisinden ayrı düşmüş kişinin içinde bulunduğu psikolojik durumu anlatacak en etkili imge olarak şiirde yer alır. Ahmed Fasîh, artık kendi zamanının hüzn evinin sakini gibidir çünkü içinde bulunduğu ayrılık ve sahip olduğu derin hüzn onu Ya‘kûb gibi yapmaktadır.

Beyit 7

O **Ya‘kûbum** ki râh-ı Beyt-i Ahzânum sabâ bilmez
Meşâm-ı câna bûy-ı feyz-bahş-ı pîrehen gelmez
(G.172, b.2)

Günümüz Türkçesi

Ben o Ya‘kûb’um ki hüzn evinin yolunu saba bilmez. Can burnuna, gömleğin müjde veren kokusu gelmez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Fasîh Dede, kendisini Hz. Ya‘kûb ile eşdeğer olarak görür. Şair, sevdiklerinden ayrılan bir kişinin içinde bulunduğu hüznün duygusunu yansıtmak için Ya‘kûb imgesinden faydalanmıştır. Gömleğin kokusunun gelmemesi, rüzgârın evin yolunu bilmemesi şairde umutsuzluk duygusunun hâkim olduğunu gösterir. Uzun bir bekleyiş, bir köşede unutulma ve ayrılık teması Ya‘kûb imgesi ile verilmiştir.

Beyit 8

‘Aceb mi rûz u şeb giryân olup çün **pîr-i Ken ‘ânı**

Akıtsam çeşm-i terden Nîl-veş seyl-i firâvânı

(Tb.4, b.1)

Günümüz Türkçesi

Şaşılacak şey midir Pîr-i Kenan (Ya‘kûb) gibi gece gündüz ağlasam, Nil nehri gibi gözümden sel gibi yaşlar akıtsam?

Anlam ve İmaj Dünyası

Şairin ayrılık acısı ile hissettiği hüznün ve Ya‘kûb’un Yûsuf’u kaybetmesi üzerine çok fazla ağlaması arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur. Ayrılık üzerine hissedilen duygular şairin kendisini Ya‘kûb olarak görmesine neden olur. Fasîh Dede, hissedilen derin acıların, ayrılığın ve ağlamanın simgesi olarak gördüğü Ya‘kûb’u şiirinde kendi duygularının tercümanı olarak görür.

Beyit 9

Nesîm-i subh-ı ‘ışkum nûkhet-i berg-i semen bilmem

Dimâg-ı **pîr-i Ken ‘ânım** şemîm-i pîrehen bilmem

(G.294, b.1)

Günümüz Türkçesi

Aşkın sabah rüzgarıyım, yasemin yaprağının kokusunu bilmem; Pîr-i Kenan’ın (Ya‘kûb) zihniyim, gömlek kokusunu bilmem.

Anlam ve İmaj Dünyası

Pîr-i Kenan ve gömlek kokusu ile Ya‘kûb’un Yûsuf’u kaybetmesi olayına telmihte bulunan şair, sevgilinin aşkı ile kendinden geçen âşıkların içinde bulunduğu durumu anlatır. Şairin zihin dünyasına büyük bir umutsuzluk hakimdir. Yasemin kokusundan bihaber esinti ve gömlek kokusunu henüz alamamış Ya‘kûb imgesi, şairin henüz beklediği bir haberi elde edemeyişi veya istediği bir şeye kavuşamadığını gösterir.

2.1.9. Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf Hakkında Bilgi

Hz. Ya'kûb'un oğlu ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Yûsuf kıssası aralarında büyük ölçüde benzerlik bulunacak şekilde Tevrat ve Kur'an'da ayrıntılı bir şekilde yer alır. Kur'an'da Yûsuf'un hikayesi "Ahsenü'l-kısas" olarak nitelenen "Yûsuf" suresinde anlatılmaktadır (Harman, 2013b: 1). Yûsuf, Ya'kûb'un on iki oğlundan en küçüğüdür. Bir gece rüyasında gezegenlerin ve güneşin kendisine secde ettiğini görür. Bunu anlattığı babası Hz. Yûsuf'u rüyasını kimseye anlatmaması konusunda tembihler. Ya'kûb, Yûsuf'u çok sevdiği için diğer kardeşleri tarafından kıskanılır. Birgün beraber sığır otlatmaya çıktıklarında Yûsuf'u bir kuyuya atarlar ve kanlı gömleğini babalarına götürerek Yûsuf'u bir kurdun yediğini söylerler. Yoldan geçen bir kervan tarafından bulunan Yûsuf, Mısır'a götürülerek köle olarak Mısır azizine satılır. Yûsuf'un güzelliği Aziz'in karısını çok etkiler. Aziz'in karısı kimsenin olmadığı bir gün Yûsuf'tan kam almak ister. Buna yanaşmayan Yûsuf, Aziz'in karısından kaçarken gömleği arkadan yırtılır. Aziz'in karısının bu aşkı yadırganınca o da şehrin ileri gelenlerinin hanımlarını eve davet ederek onlara meyve ısmarlar. Meyve soyarlarken karşılarını Yûsuf'u çıkartır. Yûsuf'u gören kadınlar, güzelliği karşısında hayret içinde kalarak ellerini keserler ve ona hak verirler. Aziz'in karısı istediği elde edemeyince Yûsuf'u zindana attırır. Uzun yıllar zindanda kalan Yûsuf'un bir gün kimsenin tabir edemediği hükümdarın rüyasını tabir edince zindandan çıkartılır ve maliyeden sorumlu bakan yapılır. Yedi yıl boyunca erzak depolar ve kıtlık yıllarında bunu ölçülü bir şekilde dağıtır. Ya'kûb, oğullarını buğday getirmeleri için Mısır'a yollar. Kardeşlerini tanıyan Yûsuf, düzmece bir hırsızlık bahanesi ile kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoyar. Yûsuf'un hasretiyle yıllarca ağlayıp gözlerinden olan Ya'kûb, oğlu Bünyamin'den de ayrı kalınca daha çok üzülür. Oğullarına Yûsuf'un kokusunu aldığını söyleyen Ya'kûb, Mısır'a giderek Yûsuf'u aramalarını ister. Yûsuf, yanına gelen kardeşlerine kendisini tanıtır ve onlara gömleğini verir. Yûsuf'un gömleğini babalarının gözüne sürdüklerinde Ya'kûb'un gözleri açılır. Daha sonra hep beraber Mısır'a gider ve Yûsuf'un yanında yaşarlar (Tökel, 1998: 313-315).

Yûsuf, divan şiirinde adı en çok zikredilen peygamberlerden biridir. Sevgili, eşsiz güzelliğinden dolayı Hz. Yûsuf'a benzetilir. Sevgili, bazen ikinci Yûsuf'tur. Kur'an'da Yûsuf kıssası ile ilgili temel motifler şairler tarafından mazmun olarak kullanılmıştır. Yûsuf'un güzelliği, kardeşleri tarafından kıskanılması, köle olarak satılması, Züleyha ile

olan ilişkisi, zindanda hapsedilmesi, rüya tabir etmesi, bir köle olarak gittiği Mısır’da sultan olması birçok beytin mazmununu oluşturur. Şairler, Yûsuf’u bazen Mâh-ı Kenan olarak da zikreder. Ya’kûb’un oğlunun hasretiyle bir kulübeye çekilip ağlamasından dolayı bu kulübenin adı “Kulbe-yi Ahzan” veya “Beytü’l-Ahzan” olarak geçer (Tökel, 1998: 319).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hiz. Yûsuf, Fasîh Divanı’nda yirmi dört beyitte geçer.

Beyit 1

Hezârân **Yûsufî** güm-geşte-i çâh-ı ‘adem kılşa

Dil-i âzâde kûşîş-âşînâ-yı cüst ü cû olmaz

(G.178, b.3)

Günümüz Türkçesi

Binlerce Yûsuf’u yokluk kuyusunun kaybolmuşu kılşa, azade gönül arayış çabasının aşınası olmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Yûsuf’un kardeşleri tarafından kaybedilmesi (kuyuya atılması) ve uzun süre ondan haber alınamaması babasını ümitsizliğe sürüklememiştir. Babası Ya’kûb, onun kaybolmasına alışamamıştır. Onun gönlünde Yûsuf’u bulma, Yûsuf’a kavuşma beklentisi hep devam etmiştir.

Bir şeyin uzun süre yokluğu ona alışma sonucunu doğurabilir. Fakat Fasîh Dede, binlerce Yûsuf kaybolsa da gönlün bu duruma alışamayacağını söyleyerek bir şeye alışma durumunu Yûsuf üzerinden anlatmıştır.

Beyit 2

Kem-ragbeti-i çârsû-yı dehr o hadde

Bakmazlar eger **Yûsufî** bin kerre mezâd it

(G.28, b.4)

Günümüz Türkçesi

Dünya çarşısı o haddede ki Yûsuf’u bin kere de mezada getirsen, ona bakmazlar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Ahmed Fasîh Dede, Yûsuf gibi kıymetli biri satış için meydana çıkarılsa bile alakası az olan, kıymet bilmeyen kişilerin dönüp ona bakmadığını söyler. Dünyayı bir çarşıya ve kadir kıymet bilmeyen insanları da çarşıda gezen alıcılara benzetir. İnsanların Yûsuf gibi birine gerekli kıymeti vermemeleri Yûsuf’u kıymetsiz yapmaz. Yoksa Yûsuf

ve onun gibi olan şairler ve insanlar aslında değerli ve kıymetlidir. Sadece onları anlayacak kadar rağbetleri ve teveccühleri yoktur.

Bu ifadeler, değeri ve kıymeti bilinmeyen bir şairin, toplum ve şiir dünyası için duygularının dışı vurumu mesabesindedir.

Beyit 3

Hasretünle dîdede iy **Yûsuf**-ı gül-pîrehen
Her ser-i müjgân-ı ter dil-dûz sûzendür bana
(G.5, b.3)

Günümüz Türkçesi

Ey gül (kokulu) gömlekli Yûsuf, gözlerde hasretinle her nemli kirpiğin ucu gönül yaralayan iğnedir bana.

Anlam ve İmaj Dünyası

Sevgili, gül kokulu gömlekli Yûsuf'a benzetilmiştir. Sevgiliye duyulan özlem sonucu göz yaşlarının akması ve ıslanan kirpikler şekilleri itibari ile iğneye benzetilmiştir. Fasîh Dede, Hz. Ya'kûb'un Yûsuf'a olan hasretinden çok ağlamasına telmihte bulunarak sevgiliyi aynı şekilde özlemle beklediğini söyler.

Fasîh Dede, kendisinden ayrı kalınan sevgilinin güzelliği ve ayrılık acısının insanda bıraktığı hüznü anlatmada Yûsuf imgesinden yararlanmıştır.

Beyit 4

Derun-ı hânemi sûret-pezîr-i nakş u zîb itmern
Benem ol sâde-levh ü sâf-dil kim olsa ger **Yûsuf**
(G.290, b.5)

Günümüz Türkçesi

Evimin içini süs ve şekillerle doldurmam, şayet Yûsuf olsa ki saf ve temiz gönüllü olan benim.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair; gönül evini, Züleyha'nın sarayı gibi, resim ve nakışlarla, şaşalı görüntülerle doldurmaz. Süs ve şekiller bu dünyaya aittir. Bu dünyanın heves, istek ve arzularının simgesidir. Fasîh Dede, Yûsuf gibi, sade gönüllü, temiz ve saf kalpli, gösterişsiz ve mütevazı bir gönül arzusundadır. Yûsuf, gönlün temizliğini anlatmak için simge değer olarak kullanılmıştır.

Beyit 5

Seni iy **Yûsuf-ı Ken'ân-ı melâhat** 'âşık
Kendi cânından ağır görmez ise kûr olsun
(G.325, b.2)

Günümüz Türkçesi

Ey aşkın tatlı Kenan'ının Yûsuf'u seni (âşıklar) kendi canından kıymetli görmezler ise kör olsunlar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, âşıklar olarak, Yûsuf'un güzelliğini kendi canından daha kıymetli/değerli, meta olarak daha ağır olarak görmeyenlerin gözlerinin kör olmasını diler. Yûsuf, "Melahat Kenanı" ile ilişkilidir. Dizelerde, Kenan ve melahat kavramları, Yûsuf'un "Melâhat" yani "melîh=tatlı" oluşu ile ilişkilendirilmiştir.

Yûsuf'un tatlılığı kendinde vardır. Eğer onun tatlılığını, kişi kendinden daha değerli olarak görmezse, ona yapılan bir nevi beddua söz konusudur. Ayrıca, Ya'kûb'un gözlerinin kaybolmasına da atıf vardır ki onun, Yûsuf'un canını, kendi canından ağır ve kıymetli görmemekle bağlantılı olarak verilmiştir.

Beyit 6

İtdi meger müşâhade tasvîr-i dil-keşin
Bir şûha bende olmuş o **Yûsuf-nazîrimüz**
(G.162, b.3)

Günümüz Türkçesi

Meğer gönül çeken güzelin resmine baktı. O Yûsuf gibi olan, bir güzele köle olmuş.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte, gönül çeken bir tasviri ve aldanışı görüp meyletmiş ve aldanmış bir şahsiyet profili çizilmiştir. Yûsuf gibi olan kalp, bir şûha, alımlı ve çalımlı bir güzele meyletmiştir. Bu beyitlerde genel anlayıştan farklı olarak sevgili değil kalp yani seven kişinin kalbi Yûsuf'a benzetilmiştir. Seven kişinin kalbi Yûsuf gibi güzelse onun köle olduğu, sevdiği kişinin güzelliğinin daha fazla olması gerekir.

Şiir, memdûhunu övme bağlamında da düşünüldüğünde, hedef öge olarak, şairin sevdiği kişiye olan meylini ve teveccühünü belirtmektedir.

Beyit 7

İy Fasîh ol **Yûsuf-ı Mısır-ı cemâli** yâd idüp
Cûş-ı reşk-efgen be-Nîl-i feyz meşhûn oldum âh
(G.375, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, o Mısırlı Yûsuf'un güzelliğini hayal ederek feyiz ve kavuşma Nil'inin kıskançlık ve hasedinin coşkunu ile dolup taşıdım.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Yûsuf'un güzelliğini anmak bile coşmak için yeterli görülmüştür. Nil'in coşması da sehl-i mümteni sanatı ile başka bir nedene bağlanmıştır. Yûsuf, bu beyitte güzelliği ile işlenmiştir.

Şair, Yûsuf'un güzelliği ile eş değer gördüğü sevgiliye kavuşmanın hayali ile Nil nehri gibi coşmaktadır. Yûsuf, memduhun güzelliğini övme bağlamında kullanılmıştır.

Beyit 8

Zihî kâşâne kim reşk-âveridür beyt-i ahzânun

Şikeste câmı sakfından ki tamlar abı bârânun

(N.13, b.1)

Günümüz Türkçesi

Yağmur sularının, kırık cam ve çatısından damlayan hüznün evi (ne güzel) ne acayıptır ki, (köşk ve) saraylarda bile kıskançlık uyandıran bir özellik taşımaktadır.

Anlam ve İmaj Dünyası

O ev, Yûsuf'unu kaybetmiş bir babanın evi gibidir ki, ağlamakla akan gözyaşları yağmura benzetilmiştir. Bu beyitte "beyt-i ahzan" ile Yûsuf'un babası Hz. Ya'kûb'a telmih yapılmıştır.

Şair, içinde bulunduğu duruma üzülmekle beraber soylu bir yalnızlık çektiğini de söyler. Züleyha'nın sarayı gibi süslü bir ortamda Yûsuf'a kavuşamamaktansa Ya'kûb'un evi gibi bir ortamda çile çekip sonunda beklediğine kavuşma ihtimali daha çekicidir.

Beyit 9

Biz ehl-i hevâ-yı 'ışkdan mahsûbuz

Âlûfte-i mey u şifte-i mahbûbuz

Ol Yûsuf-ı gül-pîrehanün 'ışkıyla

Beytü'l-hazen-i zemânede Ya'kûbuz

(R.47)

Günümüz Türkçesi

Biz aşk hevesi ehlinden sayılırız, şarabın tutkunu ve sevgilinin hayranıyız. O gül (kokulu) gömlekli Yûsuf'un aşkı ile zamanın hüznün evinde Ya'kûb'uz.

Anlam ve İmaj Dünyası

O gül gömlekli Yûsuf'un aşkıyla, zamanın hüznün evinde Ya'kûb olduğunu söyleyen Fasîh Dede, sevgiliden ayrı düşüşü ile Ya'kûb arasında benzerlik ilişkisi kurar. Yûsuf bu beyitte gömleği ile birlikte kullanılmıştır. Onun gömleği kendisinden önce babasına ulaşmıştır. Gömlek Yûsuf'un ölmediğinin sembolüdür. Bu da şairin hala kavuşma umuduna sahip olduğunu gösterir.

Beyit 10

Zer-tâc-ı gam-ı 'ışk ki var serimüzde
Başlu başına her birimiz sultânuz
Beytü'l-hazen-i zemânede mihmânuz
Ken'ân-ı mihende **Yûsuf-ı** giryânuz

(R.55)

Günümüz Türkçesi

Başımızda aşkın gamının altın tacı var, her birimiz başlı başına sultanız. Zamanın hüznünler evinde misafiriz, miynet Kenan'ında ağlayan Yûsuf'uz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Dünya bir hüznün evine benzetilmiştir. Ancak bunun da bir misafirhane olduğu ifade edilmektedir. Şair, Kenan şehrini bir tür "miynet" olarak düşünmüş olup, Yûsuf gibi ağladığına metaforik bir anlatım kazandırmıştır. Yûsuf/Şair, bu şehirde (dünyada) sürekli ağlamaktadır.

Beyit 11

Yûsuf-sıfat âzürde-i ihvân olmak
Üftâde-i çeh esîr-i zindân olmak
Elbette gerek bende-i fermân olmak
Ümmîde irüp 'âleme sultân olmak

(R.69)

Günümüz Türkçesi

Yûsuf gibi, kardeşlerinden incinmesi, kuyuya düşmesi, zindanda esir olmak. Ümidine varmak ve aleme sultan olmak için elbette emir kulu (Allah'ın emrinde) olmak gerekir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Yûsuf-sıfat; Yûsuf gibi bağlamında olup, bireyin Yûsuf gibi kardeşlerinin (toplumun ya da rakiplerin) kıskançlığına uğraması, bunun devamında da kuyuya düşüşü, zindanda esir gibi anlamları ile verilir. Yûsuf kavram alanında olan, "Kuyuya düşme" değerinin ve kıymetinin bilinmeyip karanlıklarda ve diplerde kalmanın metaforik

görüntüsüdür. Aynı şekilde, “zindan esiri”, bireyin hak etmediği ve suçsuz olduğu, iftiralara maruz kaldığının bir sonucu olarak, saray gibi bir mekândan ya da saraydan esir gibi olumsuz bir mekâna esir muamelesi görmesinin metaforik görüntüsüdür.

Beyit 12

Olup tenhâ-nişîn-i kûşe-i zindân-ı derd ü gam

‘Aceb mi **Yûsuf**-âsâ terk idersem bezm-i ihvânı

(Tb.4, b.3)

Günümüz Türkçesi

Yûsuf gibi dost meclisini terk edip derd ve gam zindanının تنها bir köşesinde yalnız kalırsam şaşılacak şey değildir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kardeş olarak bildiklerinin, sadık dost meclisini terk edip derd ve gam zindanlarında yalnız oturmayı tercih eden bir insan görüntüsünün çizildiği dizelerde, Yûsuf’un kardeşlerinin kıskançlığına uğrayıp bir tür zindan olan kuyuya bunun sonucunda da zindana girmesine atıf yapılmaktadır.

Bu mısralarda vurgulanan husus, şairin yaşadığı dönemde, bir tür kardeşlik ilişkisi yaşadığı ve sadık olarak bildiği dostlarında, çevresinden uzaklaşmayı tercih etmesidir. Bu da bu tür ortamlarda kıskançlığa maruz kaldığı ve dışlandığı izlenimini vermektedir.

Beyit 13

Yûsuf-ı güm-geşte-i ümmîdi bulmakdur Fasîh

Kûşe-gîrî-i hamûl-i beyt-i Ahzândan garaz

(G.210, b.5)

Günümüz Türkçesi

Hüzün evinin tahammül köşesinin bekleyeni olmaktan maksat Yûsuf gibi yitirilmiş ümidi bulmaktır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Ya‘kûb imgesinin çizildiği dizelerde, tahammül ve sabrın önemine atıf yapılmaktadır. Kişinin tahammülü ve sabrı, kaybettiğini yeniden bulma hevesinin bir görüntüsü olarak verilmiştir. Dizeler, şairin Ya‘kûb gibi kaybettiği Yûsuf’u bulma amacıyla olduğunu belirtmektedir. Bu dizelerde her ne kadar olumsuz bir tablo çizilmiş gibi görünse de Yûsuf’a kavuşan Ya‘kûb gibi ilerde gerçekleşecek bir beklenti yitirilmemiş bir ümit vardır.

Beyit 14

Hele cân nakdine râzı olup rahm itdi 'uşşâka
Metâ'-ı vaslun ol **Yûsuf**-cemâlüm râyegân virdi
(G.442, b.3)

Günümüz Türkçesi

Yûsuf yüzlü sevdiğim, kavuşma metaini âşıklarına merhameti geldiği için, canlarını nakit olarak alma karşılığında bedava olarak vermiştir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Yûsuf, kavuşma, güzel yüz, meta olarak satış kavramları bir alışveriş mazmunu çizmektedir. Yûsuf'un Mısır'da köle pazarında satılmasına telmihte bulunan Ahmed Fasîh Dede, sevgiliyi güzelliğinden dolayı Yûsuf'a benzetir. Sevgilinin merhamete gelmesi ise âşıklara canları karşılığında kavuşma parası vermesidir. Bu her ne kadar merhamet sözcüğü ile anlatılsa da aslında kavuşmanın ancak ölüm ile mümkün olacağı anlamı da çıkmaktadır.

Beyit 15

Sabâ geldi şemîm-i **Yûsuf**-ı Mısır-ı bahârıyla
Çemen nergislerin açdı çü çeşm-i pîr-i Ken'ânî
(K.5, b.6)

Günümüz Türkçesi

Baharda Mısır'daki Yûsuf'un kokusuyla gelen bir saba rüzgârı var. Bu sayede çemendeki nergislerin Kenan'ın pîri gibi gözleri açıldı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Yûsuf, kokusuyla baharın müjdecisidir. Nasıl ki Ya'kûb'un gözleri bu kokudan sonra gelen müjde ile açılma yoluna girmişse, baharın kokusu saba rüzgârıyla gelmiş ve bahçelerdeki çiçeklerin gözleri açılmıştır. Ya'kûb'un gözlerinin açılması metaforuyla bahar vakti çiçeklerin gözlerinin açılması arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Bu beyitlerde Yûsuf, kavuşmanın sembolü olarak işlenmiştir.

Beyit 16

Yıkarsın hâtırın erbâb-ı 'ışkun ehl-i 'irfânun
Cihânda kasr-ı **Yûsuf** deyr-i Mânî olmasun dirsın
(G.332, b.3)

Günümüz Türkçesi

Cihanda Yûsuf'un kasrı, Mânî'nin kilisesi olmasın diye İrfan ehlinin ve aşk erbabının hatırını yıkarsın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Yûsuf'un sarayı, onun meta olarak satıldıktan sonra, devleti yönettiği ve kuyu ile zindandan kurtuluşunun simgesi olup mutluluk ve huzurun mekânıdır. Bu mutluluk ve feyiz dağıtan, nimetler ve imkânlar sunan, kıtlıklardan kurtarıp bolluklara ulaştıran bir saraydır. Mânî'nin nakışlarla dolu ve haz veren, estetik zevk uyandıran mekânı, içinde barındırdığı nakışlardan dolayı birileri tarafından yıkılmıştır. Bu mekanlar aslında şairin gönlüdür. O bu feyizle şiirler yazmakta, topluma, çevresine yararlı olmakta ve mutlu olmaktadır. Ama aşk ve irfan ehlinin gönlünü yıkan birileri olmuştur. Şair, bu bağlamda Yûsuf imgesini kullanmış, onun aşk ve irfan ehli sarayına atıfta bulunmuştur.

Beyit 17

Havfüm oldur intizârunla sirişküm silmedin

Elden iy Yûsuf-cemâlüm çeşm-i giryânım gider

(G.82, b4)

Günümüz Türkçesi

Ey Yûsuf yüzlüm korkum odur ki seni beklerken akan göz yaşlarımı silmedin (bu yüzden) gözlerim elden gider.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair bu mısralarda Ya'kûb'un gözlerini kaybetmesine telmihte bulunur. Ya'kûb uzun süre Yûsuf'suz kalmış ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Şair Ya'kûb gibi olmaktan korktuğu için kendisini bu duruma düşüren kişiden akan gözyaşlarını silmesini ister. Aslında istediği kavuşmadır. Çünkü beklediği kişinin onun göz yaşlarını silmesi için onun yanında olması gerekir. Aksi takdirde beklemekten akan göz yaşları gözlerini kaybetmesine neden olacaktır. Bu mısralara hâkim olan tema bekleyiştir. Yûsuf yüzlünün görünmesi, ağlayan gözlerdeki yaşları giderir. Yûsuf, gözlerin kaybolması ve görmesi, ayrılık kavramları, Yûsuf imgelemi ile birlikte sunulmuştur.

Şairin bu ifadelerle aslında memduhundan ilgi bekliyor. Onun dertlerini bitirmesini, özlemini gidermesini istiyor. Beklenti içinde olduğu, hasret ve özlemini çektiği memduh, âşık veya bir dosttur.

Beyit 18

Fıkr-i tasvîr-i dil-ârâ-yı cemâliyle Fasîh

Yûsufistân iderin külbe-i nâr-ı hazeni

(G.462, b.5)

Günümüz Türkçesi

Güzelliğinin gönül süsleyen resminin düşüncesi, ateşle yanan hüznün evini Yûsufistana çevirir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hem Kenan hem de Mısır, bu bağlamda güzelliklerin, kavuşmanın, huzurun ve bereketin mekânına dönüşür. Fasîh Dede'nin bu dizelerinde görüleceği üzere, memduhun (Allah'ın veya sultanın) ve sevgilinin gönül süsleyen Yûsuf gibi güzelliğinin tasvirini düşünmek fikri, hüznün evini Yûsufistana çevirir. Yûsufistan bu beyitte güzellik ülkesi bağlamında kullanılmıştır. Bu mısralarda dikkat çeken diğer önemli kısım ise sevgilinin canlı görülen yüzü veya bu yüzün tasviri değil de tasvirinin düşüncesinin bile bu kadar etkili olmasıdır. Şair, sevgilinin resminin düşüncesi bile hüznün evini güzellik ülkesine çevirecek olan bir güzelliğin dünyada eşi benzeri olmayacağı fikrini zihinlerde oluşturur.

Beyit 19

Mîzâna gelür zann iderin **Yûsuf-ı Ken'ân**

Geldükde o gül-pîrehenüm hân-ı harîre

(Mf.51)

Günümüz Türkçesi

Gül kokulu gömlek ipek hanına gelince Kenanlı Yûsuf'un tartıya çıktığı zannedilir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Gül gömlek sevgiliyi ima eder. Mizan, bir tartı, ölçü ve kantar olarak düşünülebilir. Gül kokulu gömleğin yani pazara gelmesi, Yûsuf'un mizana yani tartıya geldiğini düşündürmektedir. Yûsuf, ipek gömlek, kırmızı gül basmalı gömlek ve memduh bağlamında, kurulan imge ağı kıymetlidir. Şair, sevgilinin güzelliğini en iyi anlatan imge olarak Yûsuf'u görür.

Beyit 20

İy hâk-i deri kûhl-i cilâ-yı Ya'kûb

V'ey nutk-ı şifâ-sâzı devâ-yı Eyyûb

Hüsnünden olur hazret-i **Yûsuf** mahcûb

Hulkundan ider şerm melâ'ik hayli

(R.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Hz. Ya'kûb'un gözlerinin sürmesi, eşiğinin toprağı. Ey Hz. Eyyûb'un hastalığına derman olan kelim. Güzelliğinden Hz. Yûsuf, ahlakından ise Melekler utanır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Yûsuf kadar güzel bir kişi bile senin güzelliğini görse, o bile sana karşı mahcup olur, senin güzelliğini yansıtamaz. İlahi olan güzellik karşısında Yûsuf bile çaresizdir. Bu

da memduhun övgüsü bağlamında, sınırsız bir güzelliğe sahip olduğunun vurgusudur. Fasîh Dede bu mısralarda Yûsuf'un güzelliği üzerinden memduhun güzelliğine vurgu yapmıştır.

Beyit 21

Benân-ı hayreti vakf-ı dehân iderdi eger
Görinmek olsa bu hüsn ile **mâh-ı Ken'âna**

(G.403, b.2)

Günümüz Türkçesi

Sevgili, Kenan'ın ayı olan Yûsuf'a görüldüğünde, Yûsuf, hayret parmaklarını, ağzına alıp ısırır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bir güzellik karşısında Yûsuf bile parmaklarını ısırılmaktadır. Yûsuf, kendinden daha güzelini görmüş ve onu bir anlamda hayretle karşılamıştır. Hayret parmakları, dişler arasında ısırılıp belki de kesilecektir. Sevgilinin/memduhun güzelliğinin övgüsü olan bu dizeler, sevgilinin Yûsuf'tan daha güzel olduğunu ifade etmek amaçlıdır. Yûsuf sevgilinin/memduhun güzelliğini anlatmak için bir kıyas unsuru olmuştur.

Beyit 22

Hüsn-i **meh-i Ken'ânı** Hudâ virdi o mâha
Ol hil'at-i fâhir hele endâmını buldı

(G.439, b.3)

Günümüz Türkçesi

Allah, Kenan'ın ayının güzelliğini aya (güzele) verdi. O değerli kaftan endamını (bedenini) buldu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kenan'ın güzeli ile kastedilen Yûsuf'tur. Kaftanın kendisine uygun beden bulması ile Kenan'ın güzelinin aya verilmesi ve Ya'kûb'un Yûsuf'a kavuşması ile her şeyin dengini bulması arasında bir ilişki kurulmuştur. Bir kavuşma görüntüsü çizen şair, güzeli Yûsuf imgesi ile anlatırken kendisini de bu kavuşmayı hak eden bir kişi olarak gösterir.

Beyit 23

Berg ü sâz-ı mâye-i hüsn eyle çâk-i câmeyi
Dideye dökmekde misl-i nûkhet-i pîrâhen ol

(G.279, b.2)

Günümüz Türkçesi

Yırtık ve parçalanmış gömleği güzellik sermayesinin yaprağı ve dalı (malzemesi) eyle. Göze dökmekte gömleğin kokusu gibi ol.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu mısralarda güzellik ve yırtık gömlek ile Yûsuf mazmunu oluşturulmuştur. Yine bu gömlek, koku ile birlikte Ya'kûb'un döktüğü gözyaşlarına atfen, göze sürülmesi ve görmeyi sağlaması ile ilişkilendirilmiştir. Yırtık gömlek, güzelliğin karakteridir, güzelliğin özüdür. Bu acıların ve zorlukların esasında güzelliğin bir görüntüsü olduğunun düşünülmesi istenmektedir.

Beyit 24

İmtinânunla şemim-i Yûsuf-ı ümmîd ise
İstemem iy rûzgâr-ı nâ-be-hencâr istemem
(G.299, b.4)

Günümüz Türkçesi

Ey kuralsız esen rûzgâr eğer Yûsuf'un ümidinin kokusunu minnetle getireceksen istemem.

Anlam ve İmaj Dünyası

Minnet ve başa kakma şairin rahatsız olduğu bir durumdur. Kendi döneminde karşılaştığı başa kakma durumları veya yapılan bir iyilik karşısında minnet beklentisine şahit olması onu en çok istediği şeyi bile artık istemeyecek duruma sokmuştur. En çok arzulanan şeyler bile bu Yûsuf'un kokusu da olabilir, minnetle olacaksa istemediğini söyler. Bu beyitte Yûsuf, arzulanan, beklenen olarak yer alır.

2.1.10. Hz. Yûnus

Hz. Yûnus Hakkında Bilgi

İsrailoğulları peygamberlerinden olan Hz. Yûnus, Musul yakınlarındaki Ninova şehri halkına gönderilmiştir. Putlara tapan halkını uyarmasına, onlara Allah'ın azabından haber vermesine rağmen halkı ona aldırış etmedi. Öfkelenerek Dicle kenarına inen Hz. Yûnus, bir gemiye biner. Gemideki insanlar tarafından denize atılan Yûnus peygamber büyük bir balık tarafından yutulur. Allah'ın izni olmadan bulunduğu yeri terk ettiği için af diler ve balığın karnında kırk gün tövbe eder. Bunun üzerine balık onu karaya bırakır. Bu sırada pişman olup onu aramaya çıkan Ninova halkı ona inanır ve onlar da kurtuluşa erer. Hz. Yûnus hakkında Kur'an'da bir sure ve 20 ayet vardır (Pala, 2007: 483).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hız. Yûnus, Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Ol mâhî büründüğünce bürnüs

‘Âşık ola görse Hızır u **Yûnus**

(M.2, b.4)

Günümüz Türkçesi

O balık kıyafetine büründüğünde Hızır ve Yûnus (onu) görse âşık olur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hızır, İlyas ile âb-ı hayatı araması ve pişmiş bir balığın bu suya düşmesi ile tekrar canlanması münasebeti ile şiirlerde balık ve deniz ibarelerinde tenasüp ve telmih unsuru olarak kullanılmıştır. Yûnus peygamber de denizde balığın karnında kırk gün yaşaması itibarı ile aynı mazmunlar etrafında kullanılmıştır. Fasîh Ahmet Dede, memduhun denizle ilgili bir şahsiyet olması münasebetinden dolayı balık, su, Hızır ve Yûnus mazmunlarını kullanmıştır.

Memduh, Hız. Yûnus'un bile görse âşık olacağı üstünlükte olan biridir. Fasîh Dede, bu mısralarda Hız. Yûnus imgesini memduha övgü bağlamında kullanır.

2.1.11. Hız. Muhammed

Hız. Muhammed Hakkında Bilgi

Hız. Muhammed, Nisan ayının yirmisine tekabül eden pazartesi günü Mekke'de 571 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah, Peygamberimiz doğmadan önce ticaret için gittiği Suriye'den dönerken Medine'de hastalanarak vefat etmiştir. Mekke'de yaygın olan çocuğunu süt anneye verme geleneğine uyan Amine, oğlunu Halime adlı Mekkeli bedevi bir kadına teslim etmiştir. Süt annesi Halime'nin yanında beş yıl kaldıktan sonra annesinin yanına gelmiştir. Kısa bir süre sonra annesi de vefat edince küçük yaşta yetim ve öksüz kalmıştır. Peygamberimiz sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalip'in yanında kalmış, onun da vefatı ile amcası Ebû Talip'in yanına gitmiştir. Amcasının yanında ticaret ile uğraşmış amcasının yaşlılığında onun ticaret işlerini üstlenmiştir.

Cahiliye döneminin kötülüklerinden uzak temiz bir hayat yaşayan Hız. Muhammed, iffeti, merhameti ve hak severliğinin yanında ticaret hayatındaki güvenilirliği sebebi ile “el-emin” unvanı ile anılmıştır.

Ticaretle uğraştığı yıllarda Mekke'nin soylu ve zengin ailelerinden olan Hız. Hatice ile ticari ortaklık yapmış daha sonra da evlenmiş ve ondan altı çocuğu olmuştur.

Hiz. Muhammed, Risaletten önce de Ramazan aylarında Hira Dağı'na çıkıp orada bulunan mağarada inzivaya çekilirdi. Bu inzivalardan birinde Hiz. Muhammed kırk yaşındayken Cebrail kendisine asli suretinde gelip onun Allah'ın elçisi, kendisinin de Cebrail olduğunu söyleyerek Alak suresinin ilk beş ayetini tebliğ eder. Nübüvvetin onucu yılında amcası Ebû Talib ile Hiz. Hatice üç gün arayla vefat eder. Peygamberliğinin ilk üç yılında gizli daha sonra da açıktan İslamî davet yapar, Müslümanlara artan baskılar üzerine 622 yılında Hiz. Ebubekir ile birlikte Medine'ye hicret eder. Medine döneminde çeşitli savaşlardan sonra güçlenen Müslümanlar 630 yılında Mekke'yi fethederler. 632 yılındaki Veda Haccı'ndan sonra sağığı kötüleşen Hiz. Muhammed, 8 Haziran 632 yılında vefat eder (Fayda, 2020: 406-420).

Hiz. Peygamber'in kendine ait olan ve daha önce kullanılmayan "Muhammed, Ahmed, Mâhî, Hâşir ve Âkîb" olmak üzere beş adı bulunur. Kıyamete kadar gelecek insanlara örnek bir şahsiyet, davranışlarından ders alınacak bir rehber olarak gönderilen Hiz. Muhammed, üstün bir ahlakla donatılmıştır. Onun güzel ahlakı ise Kur'an'dan ibarettir. Şefkat ve merhamet peygamberi olan Hiz. Muhammed son derece cömerttir (Kandemir, 2020: 421-426).

Hiz. Muhammed hem divan şiirinde hem de İslam-Türk toplumunda "Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Bahr-i Kerem, Fahrü'l-kiram, Fahr-i Cihan, Habibullah, İki Cihan Serveri, İmamü'l-Enbiya, Mahbub-ı Hüda, Mahmud, Mustafa, Rasul, Rasulullah, Ümmi, Hazret" gibi birçok farklı adla anılmıştır. Mucizeleri birçok beyit süslemiş, hemen hemen her şair onun hakkında na'ıtlar yazmıştır. Varlığın ilki, cihan güzelliğinin tecellisidir. Arş'a çıkmış, yeryüzü ve gökyüzü ona secde etmiştir. Müslümanlar onun ümmeti olmakla övünür ve en büyük şefaati o kabul edilir. Peygamberlerin imamı kabul edilir. Alem onun zatıyla şeref bulmuştur (Pala, 2007: 331).

Divanda Geçtiğı Beyit Sayıları

Fasîh Ahmed Dede divanı Hiz. Peygamber için yazılan "Der-Na't-i Mefhar-i Her Dü-'âlem Sultân-ı Enbiyâ ve Resil-i Ekrem Aleyhi ve Sellem ve 'Arz-ı Hulûs-ı Ber-Kadem-i Muhterem Be-temennâ-yı Kerem" adlı kaside ile başlar. Divanda ayrıca terkihi bend olarak yazılan iki na't daha bulunur. Bunlardan ilki "Der-Na't-i Resul-i Hak Te'âlâ Der-Hin-i Seyâhatüm Şod İnşâ" başlığı ikincisi ise "Terkib-i Bend-i Belîğ Der-Na't-i Sâhibü't-Tebliğ Salla'llâhu 'aleyhi ve Sellem" başlığını taşır. "Der-Vaşf-ı Şeb-i Mi'râc" adlı beş beyitlik bir mesnevisinde de Miraç gecesini tasvir eder. Bunların dışında üç rubai, bir matla, bir nazım, bir kıtada daha Peygamber efendimizden bahsedilir.

Beyit 1

Diyem bu vech ile ahvâli hâk-i 'izzetine

Eyâ Hidiv-i kerem-güster-i harîr ü 'abîd

(K.1, b.15)

Günümüz Türkçesi

Bu vesile ile yücelik toprağının hâline (yüce makamına) ey hürlere ve kölelere iyi davranan vezir diyeyim.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Peygamber'e övgü ile başladığı bu kasidede Peygamber efendimizi "özgür ve kölelere iyi davranan" olarak tarif eder. O aleme şefaatçi olarak geldiği için insanlar arasında ırk, köle ayrımı yapmamıştır. Nitekim Hazreti Peygamber'in savaş esirlerini köle yaptığına dair bir bilgi de yoktur. Mekke müşrikleri ve Yahudilerle çeşitli savaşlar yapmış olan Hazreti Peygamber'in savaş sonucu esir düşenleri köle yaptığına dair bir bilgi olmadığı gibi savaş esirlerini de bir vesile ile özgür bırakmıştır (Aktan, 2001: 73).

Beyit 2

Eyâ şefî'-i hatâyâ-yı ümmetân-ı zelil

Eyâ kefil-i 'atâyâ-yı Rabb-i 'arş-ı mecîd

(K.1, b.16)

Günümüz Türkçesi

Ey yanılan ümmetlerin hatasını bağışlayan, Ey yüce arşın Rabb'inin ihsanının kefil.

Anlam ve İmaj Dünyası

Pek çok Kur'an ve hadislerde Peygamber'in ümmeti için şefaatçi olacağı bilgisine atfen Fasîh Dede," Hz. Peygamber için "Ey yanılan ümmetlerin hatasını bağışlayan" demiştir. Bu konuda şöyle bir hadis mevcuttur: *"Bana, şefa'at etme ya da ümmetimin yarısının cennete girmesi hakkında tercih yapma fırsatı verildi; ben şefa'at etmeyi seçtim. Çünkü o daha kapsamlı ve daha yeterlidir. Siz şefa'atimin takva sahibi müminler için mi olacağını sanırsınız? Hayır. Aksine o, günahkârlar, çok hata işleyen ve kirlenenler içindir."* (Görmez vd, 2020c: 623).

Hiz. Peygamber, bu şiirde şefaatçi olması yönüyle ele alınır.

Beyit 3

Yegâne şem'-i münîr-i harîm-i halvet-i hâs

Şehâne dürr-i yetîm-i sade'çe-i tev'hîd

(K.1, b.17)

Günümüz Türkçesi

Halvethâneyi aydınlatan biricik mum, şahlara yaraşır tevhit sedefinin yetim incisi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hız. Muhammed, henüz doğmadan önce babasını kaybetmiş, altı yaşında annesini kaybettiği için küçük yaşta öksüz ve yetim kalmıştır. Fasîh Dede, onun bu durumuna telmihle “tevhit sedefinin yetim incisi” der. Ayrıca mumum etrafı aydınlattığı gibi o da cehalet karanlığını aydınlatır.

Hız. Peygamber bu beyitte insanlara doğru yolu gösteren onları aydınlatan bir peygamber olarak ele alınır. Şair, memduhun övgüsü bağlamında Hız. Peygamber’i aydınlatması yani cehaleti ortadan kaldırması yönü ile muma, değerli oluşu yönü ile de inciye benzeterek yapmıştır.

Beyit 4

Hezâr şevk ile şeh-râh-ı fakra yüz tutdum
Külâh ber-ser ü ber-düş hırka-i tecrîd
(K.1, b.25)

Günümüz Türkçesi

Omzunda ve başının üstünde soyutlanma hırkası, binlerce (çok) şevk ile fakirlik yolunun şahına yöneldim.

Anlam ve İmaj Dünyası

Peygamber efendimiz dünya malına kıymet vermeyen biridir. Vefat ettiğinde geride mal veya mülk bırakmamış sadece zaruri ihtiyaçlarını karşılayan eşyalar kendisinden ailesine kalmıştır. Hadislerinde de çoğu kez fakirlik ile övündüğünü söylemiştir. Bu beyitte Peygamber’in “Fakr ve fakirlik benim iftiharımdır, ben onunla övünürüm.” (Aclûnî, II, 113) hadisine telmihte bulunarak onu “fakirlik yolunun şahı” olarak adlandırmıştır.

Memduhun fakirliği yönü ile övülmesi, şairin de onun gibi dünya malına kıymet vermemesi ile ilgilidir. Nitekim Fasîh Dede de mal, mülk ve mevkisini terk edip hayatının bir kısmını Mevlevîhane’de geçirmiştir.

Beyit 5

İy pâdişeh-i serîr-i levlâk
V’ey nakş-ı te‘âlâ tâc-ı eflâk
(Tb.1, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ey levlak tahtının padişahı, Ey Allah’ın en güzel şekilde yarattığı feleklerin tacı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede “Der-Na‘t-i Resul-i Hak Te‘âlâ Der-Hin-i Seyâhatüm Şod İnşâ” adlı terkeb-i bendinde Peygamber efendimiz birçok yönü ile metheder. Bu şiirde birkaç beyitte özellikle “levlak” ifadesini kullanır. Bu hadiste feleklerin yaratılma sebebi olarak Peygamber Efendimiz gösterilir. Varlığın yaratılmasının sebebi olmak onun için en büyük övgü sebebidir. Fasîh Dede, buna istinaden bu hadisi sık vurgular. Ayrıca Hz. Peygamber, güç, şeref ve şanın sembolü olan taca benzetilmiştir. O, üstünlüğün zirvesinde bir şahsiyet olarak övülür.

Beyit 6

Bürhân-ı ‘uluvv-i şânun oldı
Levlâke lema halaktü’l-eflâk

(Tb.1, b.7)

Günümüz Türkçesi

Senin yüceliğinin delili, Allah’ın ‘Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım’ (sözü) oldu.

Tasavvufî anlayışta henüz hiçbir şey yokken Muhammedî hakikat var olmuş, bütün yaratılmışlar bu hakikatten onun için var edilmişlerdir. Bu hakikat alemin var olma sebebidir (Demirci, 1997: 180). Fasîh Dede de bu beyitlerde Hz. Muhammed olmasaydı, varlığın olmayacağını mevcudatın varlık sebebinin Hz. Muhammed olduğunu söyler.

Beyit 7

Sen olmasan olmaz idi ‘âlem
Bulmazdı vücûd keyf ile kem

(Tb.1, b.9)

Günümüz Türkçesi

Sen olmasaydın âlem olmazdı, varlık nicelik ve nitelik olarak bulunmazdı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitlerde de “levlak” ifadesi yerine bu sözün Türkçesini kullanır. Levlak kudsi hadisine sıklıkla göndermede bulunur çünkü mevcudatın varlık sebebi olmak başlı başına bir üstünlüktür. Çünkü varlığın nitelik ve nicelik olarak bulunması onun sayesinde olmuştur.

Beyit 8

Sen olmasan iy şeh-i risâlet
Bulmazdı nizâm hâl-i âdem

(Tb.1, b.11)

Günümüz Türkçesi

Ey Peygamberler şahı sen olmasaydın insanlığın durumu düzelmezdi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Peygamber efendimizin alemlere rahmet olarak gönderilmesi ayetine telmih yapılmıştır. “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) ayetinde insanları doğru yola yönlendirecek kişinin Hz. Muhammed olduğu söylenir. Bu mısralarda yoldan sapan insanlığın doğru yola çıkarmasını sağlayan bir peygamber portresi çizilmiştir.

Beyit 9

İy akdem-i asfiyâ-yı evvel

V'ey a'zam-ı enbiyâ-yı akdem

(Tb.1, b.13).

Günümüz Türkçesi

Ey önde gelen evliyaların en önemlisi ve ey kendinden önce gelen peygamberlerin en büyüğü.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitlerde Hz. Muhammed'in peygamberlerin şahı ve kendinden önce gelen peygamberlerin en büyüğü olduğunu söyler. Ayrıca Hz. Muhammed'in “Ben altı şeyde üstün kıldım.” hadisine de göndermede bulunur. Kur'an'da “Peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.” (Bakara, 2/253) ayetini de bu şekilde yorumlayan tasavvufçular, peygamberler silsilesinin düzenlenmesinde ilahî maksadın Hz. Muhammed'in varlığı olduğunu bu yüzden önceki peygamberlerin varlığını onun varlığı için bir mukaddime olarak görürler. O resullerin ve nebilerin en şereflişidir (Döner, 2007:162). Fasîh Dede, Hz. Peygamber'i büyük bir evliya ve peygamberlerin şahı olması yönüyle işlemiştir.

Beyit 10

Bu bendelerini itmeyüp yâd

Ol demde buyurdun ümmet ümmet

(Tb.1, b.21)

Günümüz Türkçesi

Bu kölelerini hatırlamayıp o vakit “ümmetim ümmetim” dedin.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Hz. Muhammed'in hesabın verileceği zorlu mahşer gününde Allah'ın huzurunda secdeye kapanıp yalvaracağını, kendisine ne istediği sorulunca da “Yâ

Rabbi, ümmetim, ümmetim!” (Görmez vd. 2020a: 198) diyerek inananların affını dileyceğini belirttiği hadisine telmihte bulunur. Bu mısralarda Hz. Peygamber en zorlu günde bile ümmetini düşünen bir şahıs yer almıştır.

“Fasîh Dede, “Terkib-i Bend-i Belîğ Der-Na‘t-i Sâhibü't-Teblîğ Salla'llâhu ‘aleyhi ve Sellem” başlıklı Na‘tında Peygamber’i gökyüzünü süsleyen güneşe, sabah güneşine, gökteki aya, basiret sahiplerinin gözünün nuruna benzetir. Ayrıca diğer na‘tında olduğu gibi bunda da Peygamber’in iki cihanın yaratılmasında asıl gaye olduğunu söyler. Hz. Muhammed’i övmek ve ondan şefaata dilemek üzerine bina edilen na‘tlar Türk edebiyatında en çok örneği bulunan şiir türlerindendir. Divanlarda tevhid ve münacatlardan sonra yer alan na‘t türü birçok nazım şekliyle karşımıza çıkabilir (Ay, 2022: 91). Nitekim Fasîh Dede, Divanda na‘tları Terkib-i bend şeklinde yazmıştır.

Beyit 11

İy nakş-i ‘acîbe-i Hudâyî

V’ey nûr-ı mübeyyen kibriyâyî

(Tb.2, b.8)

Günümüz Türkçesi

Ey Allah’ın hayret verici nişanı ve ey Allah’ın apaçık nuru.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu mısrada Kur’an’da geçen “Şüphe yok ki size Allah’tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi.” (Mâide, 5/15) ayetine atıfta bulunur çünkü mutasavvıflar ve kimi müfessirler bu ayetteki nurdan kastın Hz. Muhammed olduğunu söyler. Bu bağlamda Peygamber, inananlara yol gösterdiği için nura benzetilmiştir.

Beyit 12

İy tal‘atı nûr-bahş-ı âfâk

V’ey matla‘ı mihr-i mihr ü eşfâk

(Tb.2, b.13)

Günümüz Türkçesi

Ey doğuşu her yere nur saçan ve ey sevgi ve şefkatin güneşinin doğuşu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hiz. Peygamber’in hayatını ve ailesini anlatan eserlerin çoğunda Hiz. Adem’den sırasıyla diğer peygamberlere aktarılan peygamberlik nurunun Hiz. İsmâil aracılığı ile Hiz. Muhammed’in dedelerine oradan babası Abdullah’a ve daha sonra kendisine geçtiği söylenmektedir. Abdullah, Amine ile evlendikten sonra Âmine’ye geçen bu nur Hiz. Muhammed’in doğumu sırasında etrafa yayıldığı ve dünyayı aydınlattığı söylenir

(Şimşek, 2019: 137). Fasîh Dede, sevgi ve şefkatin güneşi olarak nitelendirdiği Peygamber'in doğarken dünyaya bir nurun yayılması olayına telmihte bulunur.

Beyit 13

Zâhir bu ki şâh-ı enbiyâsın

İy mazhar-ı hüsn-i hüsn-i ahlâk

(Tb.2, b.16)

Günümüz Türkçesi

Açık olan şu ki Peygamberlerin şahısın. Ey güzel ahlakın güzelliğinin tecelli yeri.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, daha önceki beyitlerde de ifade ettiği gibi Hz. Muhammed'in peygamberlerin şahı olarak niteler ayrıca onun güzel ahlakın tecelli yeri, ortaya çıktığı yer olduğunu söyler. Hz. Muhammed'in “Ben, güzel ahlâkı tamamlamak (uygulamak) için gönderildim.” (Görmez vd. 2020b:11) hadisine telmihte bulunur.

Beyit 14

İy dürr-i yetîm-i bî-behâya

Deryâ-yı kerem yem-i mürüvvet

(Tb.2, b.29)

Günümüz Türkçesi

Ey paha biçilmez inci, ihsan ve cömertlik denizi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Peygamber Efendimizi ihsan ve cömertlik denizi olarak niteleyen Fasîh Dede, denizi bolluğu ve çokluğu ifade etmek için kullanır. Ayrıca paha biçilemez inci ifadesini de Hz. Muhammed'in yetim olması bağlamında kullanır.

Beyit 15

Serv ü şimşâd u sanavber 'ar'ar

Kâmetün bendesidür iy gül-i ter

(Tb.3, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ey taze gül; servi, şimşir, çam ve ardıç boyunun kölesidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, “Der-Na't-i Peyğamber-i Dü-'alem” adlı terkib-i bendinde “taze gül”ü Peygamber bağlamında kullanır. Hz. Peygamber, İslam kültür tarihi, coğrafyası ve sanatında gül ile özdeşleştirilmiş; ilahi güzelliğin işareti olarak kabul edilen gül

Peygamber'in simgesi kabul edilmiştir (Açıkel, 2018:72). Farsça bir kelime olan gül, tasavvufî sembolizmde Hz. Muhammed'i ve ilahî güzelliği temsil eder. Bazı rivayetlere göre Peygamber'in teri gül gibi koktuğu için terlediğinde sahabeler etrafında toplanırdı (Muslu, 2005: 131).

Beyit 16

Kim eyleyem îcâd nice nazm-ı belîğ
Sultân-ı ezelden almışumdur yerlîğ
Oldur bana peygâm-ı belâgat dâ'im
Tâ mebdî'-i Feyyâzdan olur teblîğ

(R.67)

Günümüz Türkçesi

Birçok güzel şiir söylemek için Sultanı Ezelden (Allah) ferman aldım. Benim için güzel konuşma yeteneğinin habercisi odur ki feyzin kaynağından (Allah) tebliğ olur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, birçok güzel şiir söylediğini bu yeteneğini de “Peygam-ı belâgat” dediği Hz. Muhammed'den aldığını söyler. Hz. Muhammed'in konuşma ve hitabette üstün oluşunun sebebinin de asıl kaynaktan beslendiği yani Allah'tan vahiy aldığını söyler. Bu mısralarda Hz. Muhammed hitabet yeteneğinin mükemmelliği bağlamında ele alınmıştır.

Beyit 17

Ta'zîm için iy pâdişeh-i sidre-mahâl
Ser-safha-i âsumâna Hallâk-ı ezel
Evsâf-ı şerîfün eylemişdür imlâ
Bîhûde degüldür bu kadar nokta-i hall

(R.86)

Günümüz Türkçesi

Ey Sidre makamının padişahı (Hz. Muhammed); Allah, hürmet için gökyüzü sayfasının başına senin şerefli vasıflarını yerleştirmiştir. Bu kadar güç boşuna değildir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede bu rubaide Peygamber Efendimizin Miraç'ı ve ilahi sırlara mazhar olduğu Sidre makamına çıkmasına telmihte bulunur. Bir tür ağaç olan sidre ile son manasındaki münteha kelimesi “son noktada bulunan sidre” tamlaması şeklinde “Sidretü'l-munteha” kullanılır. Hz. Muhammed'in Miraç gecesi ilahi sırlara mazhar

olduğu ağaç veya makam olarak açıklanmıştır. Hz. Muhammed, Miraç gecesi Sidretü'l-müntehada Cebrail ile görüşmüştür (Uludağ, 2009: 151).

Beyit 18

Geldi dünyâya o meh-pâresi ins ü melegün
Togdı ol mihr-i cihân gözleri aydın felegün

(Mt.35)

Günümüz Türkçesi

İnsanların ve cinlerin ay parçası dünyaya geldi, Feleğin gözü aydın olsun o cihan güneşi doğdu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Peygamber'in doğumu vesilesi ile yazdığı bu beyitte onu insanların ve cinlerin ay parçası olarak tanımlar. Hz. Muhammed sadece insanların değil aynı zamanda cinlerin de peygamberi kabul edilir. Bu yüzden kendisine “resûlü's-sekaleyn” yani insanların ve cinlerin peygamberi denilmiştir (Öz, 2009: 325).

Beyit 19

Sensin ol yektâ vücûd-ı bî-nazîr iy nûr-ı Rab
Zâtun oldı on sekiz bin 'âlemi halka sebeb
Sensin ol ser-meclis-i peygamberân kim cümlesi
Mu'cizâtun câminın bir cür'asına teşne leb

(N.1, b.1-2)

Günümüz Türkçesi

Sen o eşi benzeri olmayan bedenle ey Allah'ın nuru, zatın on sekiz bin alemin yaratılışına vesile oldu. Peygamberler meclisinin başkanı sensin ki hepsi mucizeler kadehinin bir damlasına susamış.

Anlam ve İmaj Dünyası

Daha önceki beyitlerde Hz. Peygamber'i Allah'ın nuru olarak niteleyen Fasîh Dede, bu beyitte de aynı ifadeyi kullanır ve Hz. Muhammed'in varlığın yaratılmasının vesilesi olduğunu “on sekiz bin alem” ifadesi ile söyler. İnanışa göre Allah'ın tecellisi külli akıl ve külli nefsten dokuz felek, bu feleklerin dönmesinden dört unsur, bu dört unsurdan da bitki hayvan ve cansızlar hasıl olmuştur. Bu sayıların toplamı on sekiz olduğu için kutsal sayılmış, büyüklüğünü ve çokluğunu ifade için en büyük sayı olan binle çarpılarak çokluk anlamı oluşturulmuştur. Bu alemlerin sırrı da insandır. Ancak insan gönlü bu genişliği kavrayabilir tıpkı Miraç'ta olduğu gibi (Karaköse, 2016: 702).

Ahmed Fasîh Dede, Miraç gecesini konulu “Der-Vasf-ı Şeb-i Miraç” başlığı ile yazdığı beş beyitlik kısa mesnevisinde hem Hz. Peygamber’i över hem de Miraç gecesini tasvir eder.

Beyit 20

Merhabâ iy şeb-i Mi’râc-ı **Nebî**

Bâ’is-i rûşen-i şeh-râh-ı **Nebî**

(M.1, b.1)

Günümüz Türkçesi

Merhaba ey Nebi’nin Miraç gecesini, Peygamberliğin işlek yolunu aydınlatan sebep.

Anlam ve İmaj Dünyası

Mesnevinin devam eden beyitlerinde bu geceyi saf miske ve ambere benzeten Fasîh Dede, diğer ayların bu geceyle iftihar ettiğini ve bu gecenin Nur suresinin başındaki nokta olduğunu söyler. Bu gecenin önemli olmasının nedeni Peygamberlerin şahının bu gece Mirac’a çıkması olarak görür. Hz. Muhammed, Peygamberlik yolunu aydınlatan sebep yani diğer peygamberlerin gönderilmesine vesile olan kişi olarak diğer peygamberlerden üstün olması yönü ile ele alınır. Miraç gecesini, şefaatçiler şahı olarak vasıflanan Hz. Peygamber’in göğe yükseldiği gecedir. Diğer yaratılmışlar gibi gece de bütün önemini Peygamberin varlığına borçludur.

2.2. Dört Büyük Halife

Hız. Muhammed’in yaşadığı dönemde kendisinin iki görevi bulunmaktaydı. Bunlar, Kur’an’ı Kerim ayetlerini ve İslam dininin esaslarını insanlara tebliğ etme bu esasları bizzat uygulamaktır. İkinci görevini Medine’de kurmayı başardığı bir devletin başkanlığını yaparak yerine getirir. Onun vefatı ile ilk görevi biter fakat ikinci görev devam eder. Hz. Peygamber’in vefatı ile devletin başına Hz. Ebubekir geçer (Fayda, 1998: 324). Daha sonra sırası ile Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali halife olur. “Hulefa-yi Râşidin” olarak da anılan dört büyük halife dönemi Hz. Ali’nin ölümü ile son bulur. Fasîh Dede Divanı’nda dört büyük halifeye çok sık olmamakla birlikte bazı beyitlerde yer verilmiştir.

2.2.1. Hz. Ebubekir

Hz. Ebubekir Hakkında Bilgi

Fil Vakası'ndan sonra Mekke'de doğan Ebubekir, Teym kabilesinden olup Hz. Muhammed'e iman eden ilk Müslümanlardandır. "Atik, Zü'l-hilal, Evvah" lakapları ile anılmakla beraber en meşhur lakabı samimi ve sadık anlamlarına gelen "Sıddık"tır. Peygamber'in yakın arkadaşı olup onunla Medine'ye hicret etmiş, aynı zamanda çok defa malını zekât olarak vermiş, savaşlarda Peygamber'in yanında bulunmuştur. Peygamber'in vefatından sonra halife seçilen Hz. Ebubekir, 634 yılında altmış üç yaşında vefat etmiştir (Fayda, 1994: 101).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda Hz. Ebubekir, iki beyitte geçer.

Beyit 1

Be-hakk-ı sıdk-ı **Sıddık** u be-'adl-i hazret-i Fârûk
Be-hilm-i İbn-i Affân u be-'ilm-i Hayder-i Kerrâr

(Tb.4, b.32)

Günümüz Türkçesi

Hz. Sıddık'ın sıdkı, Hz. Faruk'un adaleti, İbn-i Affan'ın yumuşak huyluluğu ve Haydar'ın ilmi hakkı için.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, İshakzâde Zuhûrî için yazdığı mersiyede Zuhûrî'nin mekânının cennet olmasını diler ve bunu da dört halifenin hakkı için Allah'tan ister. Halifeleri ismen sayarken onları, en bilinen lakapları yani kendilerine lakap verilmesine sebep olan özellikleri ile anar. Hz. Ebubekir'in lakabı olan "Sıddık" onun Peygambere sadık olması ve ondan gelen her şeye iman etmesinden gelir. Şair, Allah'tan Hz. Ebubekir'in yüzü suyu hürmetine memduhun yerinin cennetin en iyi köşesi olmasını ister. Bu yüzden klasik şiirdeki gelenek çerçevesinde değerli bir kişinin yüzü suyu hürmetine bağlamında kullanılmıştır.

Beyit 2

Gûş idüp fevtin Fasîhâ didiler târihini
Cennet-i me'vâyı **Bübekre** kıla Hak cilve-geh

(T.1, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, vefatını işitip tarihini (vefat tarihini ebced hesabı ile düşmek) Allah mekânını Ebubekir'in Meva Cenneti kılsın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, memduhun ölümü üzere yazdığı tarih beytinde Allah'tan mekânının Hz. Ebubekir'in de mekânı olan "Cennet-i Meva" olmasını dilemiştir. Hz. Ebubekir, Peygamber tarafından "Sen Allah'ın cehennemden azat ettiği kimsesin" iltifatına mazhar olmuştur. Bu iltifat onun cennete gireceğinin de müjdesidir. Beyitte Hz. Ebubekir, cennette yeri olan bir sahabe olması ve kendisine duyulan hürmet bağlamında kullanılmıştır.

2.2.2. Hz. Ömer

Hz. Ömer Hakkında Bilgi

Babası Kureyş, annesi Mazum kabilesinden olan Hz. Ömer'in baba tarafından nesebi Hz. Muhammed ile birleşir. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmayan Hz. Ömer, cennetle müjdelenen on sahabedendir. Vahiy katiplerinden ve Resulullah'ın en yakın sahabelerindendir. Kızı Hafsa, Hz. Peygamber'in eşlerindendir. Onun en meşhur lakabı hak ile batılı ayıran manasına gelen "Faruk"tur. Hz. Peygamber, birçok konuda onunla istişare etmiş, onun bazı görüşleri nazil olan ayetlerle teyit edilmiştir (Fayda, 2007:44-51).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hz. Ömer, divanda 2 beyitte geçer.

Beyit 1

Haste-i dil-teşne-i 'ışkum gıdâ semdür bana

İy 'Ömer la'l-i lebün Fârûk-ı A'zamdur bana

(Mt.2, b.1)

Günümüz Türkçesi

Aşkın gönle susamış hastasıyım. Gıda zehirdir bana. Ey Ömer, senin dudağının la'li Faruk-ı Azamdır bana.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Hz. Ömer'e seslenen şair onun dudağının Faruk-ı Azam olduğunu söyler. Hak ile batılı ayıran anlamına gelen "Faruk" bu mısradaki hem Hz. Ömer'in lakabı olarak kullanılmış hem de Hz. Ömer'in dudağından çıkan sözlerle hak ile batılı ayıran biri olduğunu söylemiştir. Hz. Ömer, bu mısradaki hem ismen hem de meşhur lakabı ile

anılmıştır. Bu mısralarda memduh duyulan saygı bağlamında onun yüceliğine vurgu yapılmıştır.

Beyit 2

Be-hakk-ı sıdk-ı Sıddık u be-‘adl-i hazret-i **Fârûk**

Be-hilm-i İbn-i Affân u be-‘ilm-i Hayder-i Kerrâr

(Tb.4, b.32)

Günümüz Türkçesi

Hız. Sıddık’ın sıdkı, Hız. Faruk’un adaleti, İbn-i Affân’ın yumuşak huyluluğu ve Haydar’ın ilmi hakkı için.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, yazdığı mersiyede dört halife hakkı için Zuhûrî’nin mekânının cennet olmasını diler. Beyitte Hız. Ömer’i, lakabı olan “Faruk” ile anar. Hız. Ömer adaletli oluşu ile bilindiği için “onun adaletini” beyitte zikreder. Beyitte “Faruk” herhangi bir benzetme veya metafor olarak kullanılmamıştır. Diğer şahıslarla birlikte kendisinin yüzü suyu hürmetine Zuhûrî’nin öbür dünyada mekanının güzel bir yer olmasını istenir.

2.2.3. Hız. Osman

Hız. Osman Hakkında Bilgi

Kureyş kabilesinin Beni Ümeyye kolundan olan Hız. Osman, Mekkeli tüccarlardan Affan b. Ümeyye’nin oğlu, Hız. Peygamber’in halasının torunudur. İlk Müslümanlardan olan Hız. Osman, Peygamber’in kızı Rukiye ile evlenmiş, Habeşistan’a hicret eden ilk grupta yer almıştır. Rukiyye’nin vefatı üzere Hız. Peygamber’in diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlenmiştir. Bu yüzden kendisine “Zünnureyn” lakabı verilmiştir (Yiğit, 2016: 22-25).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı’nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Be-hakk-ı sıdk-ı Sıddık u be-‘adl-i hazret-i **Fârûk**

Be-hilm-i **İbn-i Affân** u be-‘ilm-i Hayder-i Kerrâr

(Tb.4, b.32)

Günümüz Türkçesi

Sıddık’ın sıdkı, Hız. Faruk’un adaleti, İbn-i Affân’ın yumuşak huyluluğu ve Haydar-i Kerrâr’ın ilmi hakkı için.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, dört halifeyi andığı bu beyitte “İbn-i Affan” diye bahsettiği Hz. Osman’ı yumuşak huyluluğu ile anar. Sahip olduğu engin haya duygusu ile meşhur olan Hz. Osman; yumuşak huylu, nazik ve mahcup bir tabiata sahipti. Bu yüzden Fasîh Dede, Hz. Osman’ı sahip olduğu “hilm”i ile şiirinde anar. Diğer şahıslarla birlikte Hz. Osman’ın yüzü suyu hürmetine Zuhûrî’nin öbür dünyada mekanının cennet olmasını ister.

2.2.4. Hz. Ali

Hz. Ali Hakkında Bilgi

Hicretten yirmi iki yıl evvel doğan Hz. Ali, Peygamber’in amcalarından Ebu Talip’in küçük oğludur. Beş yaşından hicrete kadar Hz. Muhammed’in yanında kalan Hz. Ali, Hz. Muhammed’e ilk iman edenlerdendir. Müşrikleri oyalamak için hicrete giden Peygamber’in yatağında yatmış, Peygamber’in emanetleri sahiplerine teslim etmiştir. Hicretten sonra Hz. Peygamber’in kızı Hz. Fatıma ile evlenmiştir. Hz. Fatıma’dan çocukları Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm doğmuştur. Başta Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber olmak üzere neredeyse bütün savaşlara katılmıştır. Peygamber’in sancaktarlığını yapan Hz. Ali, kendisinden sonra menkıbevi bir şekilde rivayet edilen birçok kahramanlık göstermiştir. Hayber savaşında gösterdiği kahramanlıklar pek çok menkıbeye konu olmuş, Hayber Fatihi lakabı ile anılmıştır. Hz. Peygamber’in kendisine verdiği “Ebu Turab” lakabından başka “el-Murtaza” ve Esedullahi’l-galib” gibi lakapları da olan Hz. Ali, Kur’an ve Sünnet’i en iyi bilenlerdendir. Takva, ihlas, ilim, kahramanlık gibi vasıflara sahiptir (Fığlalı, 1989: 371-374).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı’nda Hz. Ali, iki beyitte ilim sahibi oluşu ve Hz. Peygamber’in amcasının oğlu olması yönüyle yer alır.

Beyit 1

‘Am-zâde-i sultân-ı rûsûl **fâtih-i Hayber**

Her bâbda sâhib-yed-i tûlâ-yı ma‘ânî

(K.3, b.20)

Günümüz Türkçesi

Peygamberler sultanının amcasının oğlu Hayber Fatihi, her konuda mananın uzun eline sahip.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Hz. Ali üç yönüyle işlenir. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olması, Hayber Fatihisi olması ve mananın uzun eline sahip olması yani ilim sahibi olması. Özellikle tasavvuf ehli kişiler Hz. Ali'nin mana ilminde önemli yere sahip olduğunu düşünürler. Hz. Ali'yi sahabe ehli arasında tevhid ve marifet konusunu anlatmada özel bir konumda görürler. Bu yüzden sahabe içerisinde hem nazari hem de ameli boyutta sûfilerin etkilendiği kişilerin başında Hz. Ali gelmektedir (Akkaya, 2019: 82).

Bu mısralarda Hz. Ali klasik şiirdeki gelenek çerçevesinde övgü ve sevgi bağlamında şiirde yer almıştır.

Beyit 2

Be-hakk-ı sıdk-ı Sıddık u be-‘adl-i hazret-i Fârûk

Be-hilm-i İbn-i Affân u be-‘ilm-i **Hayder-i Kerrâr**

(Tb.4, b.32)

Günümüz Türkçesi

Hazreti Faruk'un adaleti, Ebubekir Sıddık'ın doğruluğu, İbn-i Affan'ın yumuşak huyluluğu, Hazreti Ali'nin ilminin hakkı için.

Anlam ve İmaj Dünyası

Dört büyük halifeden bahseden Fasîh Dede, bu beyitte de Hz. Ali'yi ilmi yönüyle işler. Hz. Ali hem vahiy kâtibi hem müfessir hem de muhaddisti. Peygamber'in yanındaki özel konumundan dolayı tefsir, fıkıh ve hadis gibi konularda sahabenin önde gelenlerindendir. Hz. Peygamber onun için “Ben ilim şehriyim, Ali kapısıdır” demiştir. Peygamber'e en yakın sahabe olduğu için ilim ve hikmeti aracısız olarak Hz. Peygamber'in ilmi ve sırlarının hazinesinden almıştır (Güfta, 2002: 76-78).

Hz. Ali, bir benzetme veya metafor unsuru olmadan “Hayder-i Kerrar” lakabı ve ilim sahibi olması yönüyle yer alır. Kendisinin yüzü suyu hürmetine memduhun öbür dünyada cennete girmesi istenir.

2.3. Kur'an'ı Kerim'de Adı Zikredilenler

Kur'an'da adı geçen peygamber haricinde şahıslar bulunmaktadır. İskender, Cebrail, Malik, Rıdvan, İblis, Meryem bu şahıslardandır. Bunlardan İskender-i Zülkarneyn ve Hızır'ın peygamber olup olmamaları tartışmalı olduğu için bu bölümde ele alınmıştır.

2.3.1. İskender

İskender Hakkında Bilgi

Bazı kaynaklarda İskender'in Zülkarneyn olarak geçmesinden dolayı İskender bu başlık altında ele alınmıştır. Tarih, edebiyat, tasavvuf gibi birçok alana girmiş tarihi ve efsanevî bir şahsiyet olan İskender; divan şiirinde üç farklı kişi olarak karşımıza çıkar: İslam tarihinde Zülkarneyn, Yunan tarihinde Büyük İskender ve bu ikisinin karıştırılması ile meydana gelmiş olan ve Hızır ile beraber abıhayatı arayan İskender. Tökel; Divan şiirindeki İskender'in Makedonyalı İskender ile Zülkarneyn'in karışımı bir şahsiyet haline geldiğini, maceraları ve hayatlarının iç içe geçtiğini ve birini diğerinden ayırmanın imkânsız hale geldiğini söyler. Büyük İskender, Asya seferine çıkmış ve İran'ı fethetmiş, İran kralları gibi debdebe içinde yaşamış, İran hükümdarı Dârâ ile uzun yılları savaşmış ve onu yenmiş, otuz üç gibi genç bir yaşta ölmüş güçlü bir liderdir. Kur'an-ı Kerim'de de adı geçen Zülkarneyn ise yeryüzünde bozgunculuk yapan Yecüc ve Mecüc kavminin saldırılarını engellemek önlerine set yapan Allah tarafından övülen, peygamber olup olmadığı konusunda ihtilaf bulunan salih bir kişidir (1998: 191-193).

İskender ile birlikte adı geçen efsanevî unsurlardan biri de İskender'in aynasıdır. Mısır'ı fetheden İskender, orada İskenderiye şehrini kurar ve komutanlarından birini yönetmesi için orada bırakır. Bu şehirlerde bulunan hakimler çok büyük bir ayna yaparak onu yüksek bir yere koyarlar. Kimi rivayetlerde bu aynanın İskender'in hocası Aristo tarafından yapıldığı söylenir. Güya bu aynada oraya gelen gemiler daha bir aylık yoldayken görünürlermiş. Şairler aşk macerasının çeşitli safhalarını anlatmada da zaman zaman İskender kıssalarına başvurmuştur. Hızır ile İskender hikayesi İskender'in yaptırmış olduğu meşhur ayna, İskender'in kahramanlığı bu beyitlerdeki önemli atıflardan bazılarıdır (Tökel, 1998: 206-209).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda dokuz beyitte geçen İskender; yenilmez bir cihangir, dünyayı dolaşan bir ordu komutanı, uzakları gösteren aynası ve Hızır ile abıhayatı araması yönüyle şiirlerde yer alır.

Beyit 1

Mukâbilümde bir âyîne sâf-ı **İskender**

Elümde sâgar-ı Cemşid gösterür mi Hudâ

(G.11, b.4)

Günümüz Türkçesi

Elimde Cemşîd'in kadehi karşımda İskender'in saf aynasını gösterir mi Hûda?

Anlam ve İmaj Dünyası

Cemşîd'in kadehi ibaresi klasik şiirde İskender'in aynası ile birlikte kullanılabilir. Cem'in kadehi ve İskender'in aynasının uzaktakileri göstermek gibi ortak özellikleri vardır. Klasik şiirde bu kadeh için kimi zaman “cam-ı cihannüma” ve “cam-ı cihan-bin” ifadeleri de kullanılır (Tökel, 1998: 142). Şair bu beyitte İskender'i sahip olduğu aynası ile anar.

Gazelin genelinde bir beklenti içinde olan Fasîh Dede, Allah'tan kendisini bulunduğu durumdan kurtaracak veya durumunu düzeltecek bir şeyler ister. İskender'in aynası ise ona sahip olabileceği şeyleri göstermesi bakımından önemli olacaktır.

Beyit 2

Şikest iderdi göreydi **İskender** âyînesin

Ki 'aks-i hüsn ile mir'ât-ı dil temâşâdur

(G.117, b.2)

Günümüz Türkçesi

İskender, gönül aynası ile güzelliğin yansımaları görseydi aynasını kırardı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu mısralarda gönül, güzelliği yansıtan bir ayna gibi görülmüştür. Aynı zamanda gönül, uzağı yakınlaştıran efsanevî aynadan daha değerlidir. İskender'in aynası gönlün yapabileceğini yapamamaktadır. Onun hünerleri gönlün yanında zayıf kalır ve bunu fark eden İskender, aynasını kırmak zorunda kalır.

Beyitte İskender ve ayna ilgisi bulunur. Gönül bir ayna gibi sevgili de güzellikte aynayı kışkırtacak güzellikte bir imaj ile verilmiştir. Ayrıca sevgilinin güzelliğinin üstünlüğünü göstermek için bir kıyas unsuru olmuştur.

Beyit 3

Sen seher hayr-i kemâl-i bendegî ol kim Fasîh

Niçe **İskender** türâb olmuş niçe Dârâ yatar

(G.140, b.5)

Günümüz Türkçesi

Tam bir kulluk olgunluğunun hayrı ile sabahları uyanan ol Fasîh, nice İskenderler toprak olmuş nice Dârâlar yatar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Dârâ ile İskender; uzun yıllar savaşan büyük, güçlü, kuvvetli ve şöhretli padişahlar olmalarına rağmen bu dünyada sonsuza kadar yaşayamamışlardır. Dârâ, İskender

tarafından yenilmiş, İskender ise genç yaşta ölmüştür. Hepsi şu an toprak altındadırlar. Fasîh Dede'ye göre kudretli padişahlara bile kalmayan bu dünyada en kıymetli iş kulluk bilincinde olmak, kulluk bilinci ile sabah erken kalkmak, yapılması gereken ibadetleri yapmak, helal rızık için çabalamaktır. Ayrıca uykuyu sabah namazına tercih edenler için de Dârâ ve İskender örneğini vermiştir.

Bu beyitte İskender, güçlü ve zengin bir hükümdar olmasına rağmen ölümlü olan ve dünyanın geçiciliğini vurgulamak için kullanılan bir kahraman olarak şiirde yer alır. Şair İskender'i küçük görmüş ve en değerli olarak görülen İskender'in aslında sanıldığı kadar değerli olmadığı ima etmiştir.

Beyit 4

Tevcîh-i nigeş dil-ber-i nâdâna Fasîhâ

Mî'rât-ı **Sikenderse** de 'irfânuna düşmez

(G.181, b.7)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, cahil sevgiliye dönüp bakmak İskender'in aynası da olsa irfanına yakışmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, İrfan sahibi olanların cahil sevgiliye bakmamaları gerektiğini düşünür. Bu şiirde İskender, meşhur aynası ile yer alır. Onun aynası çıplak gözle görülemeyecek uzaklıkları görmesi açısından diğer aynalardan ayrılır. Fasîh Dede, bu beyitte dolaylı olarak kendisinin irfan sahibi biri olduğunu söyler. Ayrıca irfan sahiplerine nasihatte bulunur. Bu beyitte dönemin toplumsal bir eleştirisini de bulmak mümkün.

Fasîh Dede'ye göre gösteriş sahibi olmak, güç sahibi olmak, güzel olmak tek başına ilgi, sevgi ve saygı görmek için yeterli değildir. Bunlar cehaletle bir arada ise bir kıymetleri yoktur. İskender, bu şiirde sahip olduğu ayna ile bir değer ölçüsü olarak yer alır. Onun kadar değerli olsa bile cahillik o değeri kıymetsizleştirir.

Beyit 5

Seyr-i **Sikender** eyler idüm bahr-i giryede

Âyîne-i derûnuma gelse safâ-yı feyz

(G.211, b.3)

Günümüz Türkçesi

İçimdeki aynaya (gönlüme) feyzin duruluğu gelse göz yaşı denizinde İskender'in bakışı ile seyrederdim.

Anlam ve İmaj Dünyası

İskender'in efsanevî aynasının Akdeniz kıyısındaki İskenderiye şehrinde yüksek bir yere kurulduğunu ve buradan özellikle denizden gelen düşmanların izlendiği söylenir. Şair, feyzin duruluğunun kalbine geldiği vakit İskender gibi bir bakışa sahip olduğunu söyler. Bu mısrada gönül ile İskender'in aynası arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Şiirde saf bir feyzin duruluğu için gözyaşı denizine ihtiyaç duyulması ağlamanın gönlü temizlediği ve kişiyi feraset sahibi yaptığı anlamını barındırır.

İskender'in aynası cümlede kullanılmasa da “gözyaşı denizi”, “iç ayna/gönül aynası” ve “İskender'in bakışı” ile bu olaya telmih yapılmıştır. İskender, şairin kendisini eş değer gördüğü ön görülü bir şahsiyet olarak işlenir.

Beyit 6

Lutfun durur iy **Sikender**-i 'asr

Hem-meşreb-i âb-ı çeşme-i Hızır

(M.7, b.75)

Günümüz Türkçesi

Ey zamanın İskender'i, Hızır çeşmesinin suyu ile aynı yaratılıştaki olan senin cömertliğindir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduhun âb-ı hayat kişiliğine sahip olduğunu söylerken İskender, Hızır ve âb-ı hayât anlatısına telmihte bulunur. “Âb-ı hayât” zülûmat ülkesinde bulunan ve kendisinden içenlerin ölmeyeceğine inanılan bir su pınarıdır. İskender ve Hızır bu suyu aramak için zülûmat ülkesine yolculuk yapmış ve başlarından çeşitli olaylar geçmiştir.

Memduhu zamanın İskender'i olarak gören Fasîh Dede, İskender'in dünyayı fetheden güçlü yönü ile memduh arasında benzerlik kurar. Memduhun cömertliğinden bir beklenti içinde olan şair övgü bağlamında onu İskender'e benzetir.

Beyit 7

Ne âb-ı sâf zannum böyledür görseydi bir kerre

Sikender eylemezdi cüst ü cûy-ı âb-ı hayvânı

(K.5, b.4)

Günümüz Türkçesi

Nasıl bir saf su ki zannımca İskender bir kez görseydi hayat suyunu aramazdı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bahar mevsiminde, kenarında güllerin bulunduğu akan bir suyu tasvir eden Fasîh Dede, suyun saflığını âb-ı hayata benzetir. Bu benzetme ile İskender'in abıhayatı aramasına telmihte bulunur. Fethettiği ülkelerin birindeki bilginlerden karanlıklar

ülkesinde ölümsüzlük suyu olduğunu öğrenen İskender, bütün gücünü bu suyu aramaya vermiştir. Fasîh Dede, İskender'in bu suyu görmesi halinde böyle bir zorlu çabaya girişmeyeceğini söyler. Bu beyitte İskender, âb-ı hayatı araması yönüyle yer alır.

Beyit 8

Şikest iderdi göreydi **Sikender** âyînesin

Ki 'aks-i hüsn ile mir'ât-ı dil temâşâdur

(G.117, b.2)

Günümüz Türkçesi

İskender, güzelliğinin yansıması ile gönül aynasının (birbirlerini) izlediklerini görseydi aynasını parçalardı.

Anlam ve İmaj Dünyası

İskender, Fasîh Dede'nin şiirlerinde çoğu zaman meşhur aynası ile yer almıştır. İskender'in uzağı gösteren mükemmel derecede keskin ve güçlü bir aynası vardır. Fasîh Dede, âşğın gönül aynasının İskender'in aynasından daha mükemmel olduğunu söyler. Sevgilinin güzelliğinin yansıması ancak gönül aynasında görülebilir. Bu da İskender'i kıskandırdığı için ona meşhur aynasını parçalattırır. Bu beyitte İskender, sevgilinin güzelliğini övmek için kullanılmıştır.

Beyit 9

Sikender âyînesi rûyî la'li âb-ı Hızırdur

N'ola iderse şeh-i bahr ü berri 'abd-i kemîne

(G.393, b.3)

Günümüz Türkçesi

Yüzü İskender'in aynası, dudakları Hızır suyudur (ölümsüzlük suyu) karaların ve denizlerin padişahını zavallı kölesi haline getirirse ne olur?

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduhun yüzü İskender'in aynası, dudakları da Hızır'ın suyuna yani ölümsüzlük suyuna benzetilir. Bu yüzden hem denizlerin (Hızır) hem de karaların padişahını (İskender) dize getirmesine şaşırmamak gerekir. Memduh, İskender gibi güçlü bir kişiliğin bile yanında sönük kaldığı, karşısında diz çöktüğü kişi olarak gösterilir. İskender, memduhun övgüsü bağlamında bir kıyas unsuru olmuştur.

2.3.2. Hızır

Hızır Hakkında Bilgi

Peygamber veya veli olduğu konusunda çeşitli rivayetler olan Hızır, Kur'an'da (Kehf suresi) Hz. Musa ile olan maceraları anlatılır. Halk arasında Hızır'ın darda kalanların imdadına yetişmesi inancı yaygındır. Hızır'ın İlyas peygamberin lakabı olduğuna da inanılır. Nuh, Musa veya İskender zamanında yaşadığına inanılan Hızır'ın İskender zamanında ölümsüzlük suyunu içtiği ve ölmezliğe kavuştuğuna inanılır.

Bir inanışa göre Hızır ve İlyas birlikte İskender-i Zülkarneyn'in yanında bulunmuş, ona kılavuzluk ederek zülûmat ülkesinde bulunan ölümsüzlük suyunu aramaya çıkmış. Uzun bir aramadan sonra arkadaşı İlyas ile bir nehir kenarında oturup yanlarında getirdikleri pişirilmiş balıkları yedikleri esnada balıklardan birine bir damla su dökülmüş ve o esnada canlanan balık suda yüzmeye başlamış. Bu pınarın ölümsüzlük suyu olduğunu fark eden Hızır ve İlyas o sudan içmişler. İskender'e de haber vermişler fakat geri döndüklerinde suyun yerinin bulamamış bu yüzden İskender suyu içmekten mahrum kalmış. Hızır ile İlyas ise Allah'ın emri ile ölümsüzleşmiş ve dünyada sıkıntıya düşenlere yardım etmişler. İlyas bu görevi karada Hızır ise denizde yaparmış. Edebiyatta bu özellikleri ile sık sık Hızır adından bahsedilir. Hızır özellikle âb-ı hayat, zülûmat ve İskender imajlarının vazgeçilmez bir parçası olur. Sevgilinin birçok özellikleri Hızır'ı andırdığı gibi kimi zaman sevgili Hızır'dan üstün tutularak mübalağa yapılır (Pala, 2007: 205).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hızır, Fasîh Dede Divanı'nda üç beyitte geçer.

Beyit 1

Dirlerse eger dakîka-sencân

Fevvâre-i âb-ı **Hızra** mîzân

(M.7, b.9)

Günümüz Türkçesi

Şayet (sana) incelikleri kavrayan derlerse Hızır suyunun akışına ölçü (sensin).

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Ahmet Dede, bu mısralarda Hızır suyu olarak bahsettiği âb-ı hayatı memduhun övgüsünde bir kıyas unsuru olarak kullanmıştır. Memduh, Hızır suyuna ölçü

olarak kullanılacak özelliktedir yani ölümsüzlükte ondan bile üstündür. Kalem kendisi ile yazıları ölümsüzleştirdiği için böyle bir kıyas unsuru kullanılmıştır.

Beyit 2

Lutfun durur iy Sikender-i 'asr

Hem-meşreb-i âb-ı çeşme-i **Hızır**

(M.7, b.75)

Günümüz Türkçesi

Ey zamanın İskender'i, Hızır çeşmesinin suyu ile aynı yaratılışa olan senin cömertliğindir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Hızır'ın suyundan kasıt âb-ı hayattır. Hızır ve İlyas'ın İskender ile aradığı bu ölümsüzlük suyu kimsenin kolay kolay bulamayacağı zülûmat ülkesindedir ve bu sudan içenler ölümsüz olur. Fasîh Ahmet Dede, memduhun cömertliğinin nihayetinin olmadığını anlatmak için onu âb-ı hayat ile özdeşleştirmiştir.

Beyit 3

Sikender âyînesi rûyî la 'li âb-ı **Hızırdur**

N'ola iderse şeh-i bahr ü berri 'abd-i kemîne

(G.393, b.6)

Günümüz Türkçesi

Yüzü İskender'in aynası, dudakları Hızır suyudur (ölümsüzlük suyu) karaların ve denizlerin padişahını kendine aciz köle kılarsa ne olur?

Anlam ve İmaj Dünyası

Yüzü İskender'in aynasına benzetilen sevgilinin dudakları ise Hızır suyuna yani âb-ı hayata benzetilir. Âb-ı hayatın en önemli özelliği ise bu sudan içenlerin ölümsüz olmasıdır. Âşığı hayatta tutan ona yaşam veren sevgilinin dudakları olduğu için Hızır'ın suyuna benzetilmiştir. Bu beyitte Hızır, âb-ı hayat ile birlikte anılır ve memduhun övgüsünde sembol değer olarak kullanılır.

2.3.3. Hz. Meryem

Meryem Hakkında Bilgi

Kur'an'ı Kerim'de ismi ile anılan tek kadın olan Meryem, isim olarak otuz dört ayette geçer ve bunlardan yirmi üçü İsâ b. Meryem şeklindedir. Hz. Meryem'in babasının adı İmran, annesinin adı ise Hanne'dir. Hz. Meryem, Hz. Musa ve Hz. Harun'un

soyundan gelmektedir. Hz. Zekerriya'nın himayesinde büyür. Mabed hizmetinde çalışan Meryem'e bir gün Cebrail bir çocuğunun olacağını söyler. Ayette "İmran kızı Meryem'e ruhumuzdan üfledik." (et-Tahrîm 66/12) denilerek Hz. İsâ'ya hamile kalışından bahsedilir. Kavmi tarafından babasının iyi bir insan annesinin de iffetli biri olduğu söylenerek kınanır. Bunun üzerine Hz. İsâ, bebek olmasına rağmen onlara cevap verir. Edebiyatta bu mucize şiirlere konu edinmiştir. Kur'an'da ve hadislerde en çok övülen kadınlardan olan Hz. Meryem; takva, iffet gibi Fâziletleri şahsında toplamış bir kadındır (Harman, 2004: 241). Edebiyatta özellikle iffeti ve Hz. İsâ'yı babasız olarak dünyaya getirmesi ile işlenir.

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda iki beyitte ismi geçen Hz. Meryem, her iki beyitte de İsâ'nın annesi olarak yer alır.

Beyit 1

Ya olmuş o la'li rûh-efzâ

Meryem kucagında misl-i 'İsâ

(M.2, b.10)

Günümüz Türkçesi

Cana can katan dudakları kucagında İsâ olan Meryem gibi olmuş.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyit ve aşağıdaki beyitte Hz. Meryem, Hz. İsâ'nın annesi olarak yer alır. Memduhun dudaklarının kucagında Hz. İsâ olan Meryem'e benzetildiği bu beyitte memduhun dudakları can veren dudaklar olarak tarif edilir. Şair, Hz. İsâ'nın mucizelerinden olan ölüleri diriltme yönüne telmihte bulunmuştur. Memduh da bir sözü ile insanlara can verebilir. Bu can verme hem maddi hem de manevi olabilir.

Beyit 2

Sensin o peyember-i felek-câh

Kim ümmetün 'İsâ ibn **Meryem**

(Tb.1, b15)

Günümüz Türkçesi

Sen öyle yüksek mertebeli bir Peygambersin ki Meryem oğlu İsâ, senin ümmetindir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hz. Meryem, bu beyitte de Hz. İsâ'nın annesi olarak şiirde yer alır. Hz. Peygamberin övüldüğü bu beyitte Hz. İsâ gibi mucizeleri ile bilinen bir peygamberin

onun ümmeti olduğu söylenir. Bu durum Peygamberin mertebesinin yüksekliğinin bir nişanesi olarak sunulur.

2.3.4. Cebrâil/Cibril

Cebrâil Hakkında Bilgi

İlahi emirleri Hz. Muhammed'e bildiren vahiy meleğidir. Dört büyük melekten biridir. Arapçada Cebrâil, Cebreîl, Cibril kelimeleri ile ifade edilmektedir. Cebrail isminin "Allah'ın kulu" manasında kullanılan İbranice bir kelime ve "Allah'ın gücü" manasında kullanılan Arapça bir kelime olduğu ile ilgili iki yaygın görüş bulunur. Kur'an'da Rûhulkudüs, Cibril, Rûhulemin, Ruh ve Resul şeklinde beş farklı isimle anılır. Meleklerin bile kendisine mutlaka itaat ettiği müthiş bir güce ve itibarlı bir konuma sahiptir. Hz. Meryem'e görünerek Allah'ın elçisi olduğunu ve bir çocuk bağışlamak için geldiğini söylemiş, İsa doğduğu vakit Allah'ın emri ile ona yardımda bulunmuştur. Hz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim'i vahyetmiş ve iki defa da asli hüviyetinde görünmüştür. İlki açık ufukta ikincisi ise Miraç gecesi "Sidretü'l-münteha"da. Cebrail, Kadir gecesi diğer meleklerle yeryüzüne iner mahşerde insanların hesaba çekilmesi vaktinde saf saf dizilen diğer meleklerin yanında bulunur. İlahî emirleri peygamberlere ve meleklerle getiren melek olduğu için Allah'la vasıtasız konuşur. Hz. Peygamber'e abdesti, namazı ve kurban gibi bazı ibadetlerin mahiyetini ve uygulama şekillerini açıklayan, itikadi ve fıkhi konularda bilgi veren bir melektir. Özellikle ramazan aylarında her gece Hz. Peygamber'e gelerek ona nazil olan ayetleri baştan sona kadar onun ağzından dinlerdi. Dinî kaynaklara göre arşı taşıyan mukarrebûn meleklerdendir. Beyaz yüzlüdür, değerli taşlarla süslenmiş yeşil renkli altı yüz kanadı vardır. Her bir kanadı arasındaki mesafe doğu ile batı arasındaki mesafe kadardır. Hz. Muhammed dışında kimse onu asli şekli ile görmemiştir (Yavuz ve Ünal, 1993:202-204).

Edebiyatta Bülbül-i Kudsî ve Humâ-yı Kudsî gibi isimlerle de anılan Cebrail'in Sidretü'l-münteha'da ikamet ettiğine inanılır. Melekler arasında adı en çok anılanlardan olup Hz. Peygamber'i Miraç'ta arşa dek götürmesi, kanatları vasıtası ile uçuşu, Cennet varlığı oluşu gibi özellikleri ile anılır (Pala, 2007: 84).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Cebrail, Cibril şeklinde Fasîh Dede Divanı'nda üç farklı beyitte geçer:

Beyit 1

‘İşk ol şem’-i ‘âlem-ârâdur

İtdi **Cibrîli** bâl-sûzânı

(Tb.5, b.6)

Günümüz Türkçesi

Aşk o alemleri aydınlatan mumdur ki Cebrâil’i kanadı yanan etti.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede aşk konulu terakib-i bendinde aşkın gücü, yaptıkları ve yaptırdıklarından bahsederken Cebrâil’in kanatlarının yanmasına sebep olarak Hz. Peygamber’e olan sevgisini sebep gösterir. Cebrail, Hz. Peygamber’e peygamberliği süresince yirmi altı bin kez vahiy getirmiştir ve zatı sadece Hz. Peygamber tarafından görülmüştür. Şair Hz. Peygamber’e olan bu yakınlığı Hz. Peygamber’e olan muhabbetine bağlar. Bu mısralarda Peygamber muma, Cebrail de onun etrafında dönen bir pervaneye benzetilmiştir. Bu yüzden Fasîh Dede, onu âşık sembolü olarak kullanmıştır. Bir diğer yorum ise Cebrail’in aklı temsil etmesi ile ilgilidir. Mutasavvıflar Miraç gecesi Hz. Muhammed’e Sidretü’l-müntehâ’ya kadar eşlik eden Cebrail’in aklı temsil ettiğini söyler. Cebrail, Sidretü’l-müntehâ’dan öteye geçemez. Hz. Muhammed’i ondan öteye götüren ise aşkı temsil eden Refref’tir. Bu sebeple aşk, akıldan üstün görülmüştür (Uludağ, 1989b: 247).

Beyit 2

Cibrîl de olsa görüp ol dâne-i hâli

Mümkün mi senün dâm-ı perîşânuna düşmez

(G.181, b.6)

Günümüz Türkçesi

O ben tanesini gören Cebrail de olsa senin tuzağına düşmemesi mümkün mü?

Anlam ve İmaj Dünyası

Sevgilinin yüzündeki benler renginden dolayı tohum/yeme, âşık da kuşa benzetilir. Yerde tohum gören kuşun tuzağa düşmesi gibi âşık da sevgilinin aşk tuzağına düşer. Bu beyitlerde kanatlarının olması münasebeti ile Cebrail kuş gibi tasvir edilmiştir. Memduhun güzelliğinin cazibesi Cebrail bile olsa tuzağa düşürecek derecededir.

Beyit 3

Cibrîl mutâf-ı hâk-i pâyun

Tâc-ı ser-i rif’ati Fasîhün

(Tb.1, b.38)

Günümüz Türkçesi

Fasîh Dede'nin yüce başının tacı(sın); Cebrail, senin ayağının toprağının tavaf edenidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, na'tında Peygamber'i başının tacı Cebrail'i de onun ayağının toprağının tavaf edeni olarak tasvir eder. Baş ve toprak tezaadı ile yaptığı söz sanatı ile Cebrail'i memduhu övmek için kullanır. Cebrail gibi dört büyük melekten olan kıymetli biri memduhun toprağının tavaf edeni olmuştur.

2.3.5. Mâlik

Mâlik Hakkında Bilgi

Mâlik, Kur'an'da ismi geçen cehennemde görevli meleklerdendir. Ayet ve hadislerde Cehennem'de görevli on dokuz melekten bahsedilir. Bunların emrinde de daha birçok melek olabilir. Tüm bu meleklerin başı ise Mâlik'tir (Çolak, 2012: 65).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede divanında bir beyitte geçen Mâlik, eziyet çektirici olarak hoşgörünün karşısında yer alır.

Beyit 1

A 'dâ gözine mâr-eser ü **Mâlik**-ezâyuz

Ahbâba melek-hâsiyet ü hûr-likâyuz

(K.4, b.6)

Günümüz Türkçesi

Düşmanların gözünde yılan zehri ve Mâlik gibi eziyet ediciyiz. Dostlara ise melek yüzlü ve huri gibiyiz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Ahmet Dede, dost ve düşmanlara farklı davrandığını yılan ve Cehennem meleklerinden Malik örneği ile verir. Dostlara cennetteki melekler ve huriler gibi güzel göründüğünü, güzel davrandığını söyler. Güzel ve hoşgörünün karşısına da yılan zehri ve Malik meleşini koyar. Nitekim Mâlik, Cehennemdeki meleklerin başıdır. Cehennemde azap çekenler ona yalvarır o ise onlara burada kalıcı olduklarını söyler: “Ey Mâlik, rabbin bizim işimizi bitirsin!” diyecekler; o da “Burada kalıcısınız” cevabını verecektir (Zuhurf, 43/77). Mâlik, bu beyitte şairin eziyet edici yönü ile kendisini benzettiği bir şahıs olmuştur.

2.3.6. Rıdvan

Rıdvan Hakkında Bilgi

Rıdvan, Cennetin hazinedârı veya kapıcısı olan melektir (Onay, 2021: 310).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Rıdvan, Fasîh Divanı’nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

İkbâl ü şerefden bulunaydı ana bir yir
Râzî idi der-bân ola **Rızvân** kapusunda
(G.377, b.2)

Günümüz Türkçesi

Ona ikbal ve şereften bir yer bulunsaydı, Rıdvan kapısında kapıcı olmaya razıydı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Arapça “razı” anlamına gelen Rıdvan sözcüğünü, tenasüp sanatı ile cennet, kapıcı ve Rıdvan sözcükleri ile bir arada kullanır. Bu beyitte Rıdvan cennetin kapısını bekleyen melek olarak kullanılır. Cennet kapısında kapıcı olmayı, ikbal ve şeref açısından yüksek bir mertebe olarak görmüştür.

Memduh, Rıdvan adlı cennet meleğinin kapısında beklediği kadar kıymetli biridir. Ayrıca memduhun bulunduğu yer de dolaylı olarak cennete benzetilmiştir.

2.3.7. Şeytan/İblis

Şeytan Hakkında Bilgi

Arapçada “uzaklaşmak, hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek” anlamındaki “şatn” veya “öfkesinden yanıp tutuşmak” manasındaki “şeyt” kökünden türemiştir. Şeytan sözcüğü ise “hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık” anlamına gelir. Şeytanı ifade etmek için kullanılan İblis kelimesi de “ümit kesmek, pişman olmak” anlamlarına gelen “İblâs” kökünden türemiştir. Allah, hayırdan ve rahmetinden uzaklaştırdığı şeytana insanoğluna vesvese vermeye, çeşitli hile ve yöntemlerle batılı hak gibi gösterip insanoğlunu doğru yoldan saptırmaya izin vermiştir. (Çelebi, 2010: 99). Allah, Adem’i yaratıp bütün meleklerden Adem’e secde etmesini istediğinde Şeytan, kendisinin ateşten yaratıldığını ve Adem’den üstün olduğunu söyleyerek secde etmemiş ve Allah’a asi olmuştur. Allah’tan kıyamete kadar izin isteyip iyi olmayan kullarını yoldan çıkartma izni istemiştir. Allah da ona kıyamete kadar mühlet vermiştir. Önce Âdem ile Havva’nın

cennetten çıkarılmasına sebep olan Şeytan daha sonra Habil ile Kabil'in arasını açarak dünyadaki ilk fitneye sebebiyet vermiştir.

Divan şiirinde rakibe benzetilen Şeytan, meleklerle bir arada bulunamayışı, dua edince kaçışı, sevgilinin nurunu çalmaya çalışması, ramazan ayında bağlanması gibi yönlerden ele alınır (Pala, 2007: 431).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Divanda bir rubai ve bir de kasidede geçer.

Beyit 1

Yâ Rabb hidâyetün ümîd eyler dil
Bahşâyış-i bî-nihâyetün ümîd eyler dil
Şeytanla nefis ü mâsivâyı mahv eyle
Lutf u kerem ü 'inâyetün ümîd eyler dil

(R.88)

Günümüz Türkçesi

Ey Rabbim, gönül doğru yolunu, sonsuz bağışlanmanı ümit eder. Şeytan ile nefis ve masivâyı (Allah'tan gayrısını) yok et. Gönül; (senin) lütfunu, keremini ve iyiliğini ümit eder.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu rubaide Allah'tan hidayet dileyen Fasîh Dede, şeytanı, nefsi ve dünyayı dileklerinin önünde bir engel olarak gördüğünü söyleyerek Allah'tan onları yok etmesini ister. Şeytan, kötülüğün sembolü ve kişiyi doğru yoldan sapıtan, Allah'a ulaşmada engel olan kişi olarak görülür.

Beyit 2

Dil-i za'îf üme pîçîde rişte-i âmâl
Huzûr-ı kalb üme mâni' vesâvîs-i iblîs

(K.2, b.35)

Günümüz Türkçesi

Zayıf gönlüme bulaşmış arzu iplikleri, kalbimin huzuruna İblis'in vesveseleri engeldir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitte şeytanın vesveselerini ve gönüldeki dünyaya ait arzuları bir arada kullanır. Arzu kişiyi dünyaya bağladığı için ipliğe benzetilmiştir. Gönülündeki arzuları ve şeytanın vesveselerini kalp huzuru için engel olarak görür. İblis bu beyitte insanlara verdiği vesveseler ile ele alınır. Onun vesveseleri insanın huzurunu kaçırtır.

2.4. Ehl-i Beyt

Kur'an'ı Kerim'de "Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor." (Ahzab/33) ayetinde geçen ehl-i beyt ibaresi ile kastedileninin Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olduğu söylenir. Âl-i Aba (Aba ehli) da denilen bu kişilere halk arasında büyük saygı gösterilmiş ve gösterilen bu saygı edebiyat ve sanata da yansımıştır (Pala, 2007: 29). İslam tasavvufunda ve Türk edebiyatında Peygamber'e olan sevginin yansıması olarak görülen ehl-i beyt sevgisi Fasîh Dede Divanı'nda da görülmektedir.

2.4.1. Hz. Ali

Hz. Ali ile ilgili bilgiler Dört Büyük Halife başlığında verilmiştir. Geniş bilgi için Dört Büyük Halife başlığına bakılabilir.

2.4.2. Hz. Fâtıma

Hz. Fâtıma Hakkında Bilgi

Hz. Muhammed'in en küçük kızıdır. Hz. Fatıma'yı anne sevgisi ile seven Hz. Muhammed, ona "babasının annesi" manasına gelen "Ümmü Ebiha" diye hitap etmiştir. Ayrıca "beyaz, parlak, aydınlık yüzlü kadın" anlamına gelen Zehra ve "iffetli ve namuslu kadın" anlamına gelen Betül lakapları ile anılır. On beş yaşına geldiğinde Hz. Ali ile evlenmiş ve ondan beş çocuğu olmuştur. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin dışındaki çocukları küçük yaşta vefat etmiştir. Hz. Muhammed'in ölümünden beş buçuk ay sonra 11/632 yılında vefat etmiştir (Kandemir, 1995: 219).

Edebiyatta özellikle Hz. Peygamber, Ehl-i Beyt'ten bahseden eserlerde onun adı ve vasıfları yer alır. Beyaz tenli olması sebebi ile "Zehrâ" /fatımatü'z-Zehra", iffetli kadın olması dolayısı ile de Betül lakabı ile anılır. Bir hadiste cennetteki en faziletli dört kadından biri olarak tanıtıldığı için "cennet hatunu", kıyamette de kendisinden şefaahat beklendiği için "kıyamet hatunu" ve "Seyyidetü'n-Nisa" unvanları ile de anılır (Uzun, 1995: 223).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hiz. Fatıma, Fasîh Divanı'nda bir beyitte “Betül” lakabı ile bir beyitte de “Zehra” ismi ile geçer. “Zehra” ismi ile geçen beyit Hiz. Hüseyin başlığında incelenmiştir.

Beyit 1

Yâ ilâhî be-hakk-ı rûh-ı **Betül**

İde gülşen-serây-ı huldı mekân

(T.2, b.3)

Günümüz Türkçesi

Ya İlahi, Betül'ün (Hiz. Fatıma) hakkı için onun mekanını ebedi gül bahçesi sarayı kıl.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, vefat eden kişinin mekanının ebedi gül bahçesini kılması için Allah'a niyazda bulunur. Bunu da Hiz. Fatıma'nın ruhu için ister. Çünkü Hiz. Fatıma, kıyamet günü kendisinden şefaât beklenen kadınlardan kabul edilir.

2.4.3. Hiz. Hasan

Hiz. Hasan Hakkında Bilgi

Hiz. Ali'nin oğlu, Hiz. Muhammed'in torunudur. Hicretin üçüncü yılında Medine'de doğmuştur. Ona ismini Hiz. Peygamber vermiştir ve kulağına ezan okumuştur. Muaviye ile aralarında hilafet anlaşmazlığı çıkmış ve hilafeti Muaviye'ye vermek durumunda kalmıştır. Medine'de eşlerinden biri olan Cade bint Eşas tarafından zehirlenmiş ve kısa bir süre sonra Safer ayında vefat etmiştir. “Mücteba, Taki, Zek, ve Sıbt” lakapları ile tanınan Hiz. Hasan; selim, cömert, sakın ve fitneden kaçınan biridir (Fığlalı, 1997: 282-285).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede Divanı'nda Hiz. Hasan için “Der Mersiye-i Hazret-i Hasan Razıya'llahu ‘anh” (G. 349) beş beyitlik ve “Der-Hakk-ı Hazret-i Hasan-ı Müctebâ Razıya'llahu ‘Anh” (G. 415) başlıklı yedi beyitlik iki gazel bulunur. Latin harflerine aktarımı yapılan divanda “Der Mersiye-i Hazret-i Hasan Razıya'llahu ‘anh” (G.349) şiirinin başlığında geçen Hiz. Hasan ibaresine rağmen şiirin içeriğinde Hiz. Hasan'a yazıldığına dair bir işaret bulunmamaktadır. Şiirin Muharrem ayında tutulan matemle ilgili olmasından dolayı Hiz. Hüseyin'e yazılması muhtemeldir.

“Der-Hakk-ı Hazret-i Hasan-ı Müctebâ Razıya'llahu ‘Anh” (G. 415) başlıklı gazelde Hasan ismi geçmemekle beraber “Mücteba” lakabı “zehr-i engûrı” ve “Mazhar-ı

hüsn” gibi ibareler bu şiirin Hz. Hasan’a yazıldığını göstermektedir. Hz. Ali’nin ailesini bir bahçeye benzeten Fasîh Dede, Hz. Hasan’ı bu bahçenin gülü olarak adlandırır. Yeşil rengi İslam kültüründe önemli bir renk kabul edilir. Hatta Abbasilerden itibaren Şerifler ve Seyyidler toplumu diğer bireylerinden ayıran belirgin özelliklerin başında giymiş oldukları elbise veya taktıkları sarıkların genellikle yeşil olmasıdır. Yeşil renk Sadat-ı Kiram’a özgü kabul edilmiş olup yeşil rengi sarınmak için de seyyid olmak gerekiyordu (Yüksel, 2014: 130). Fasîh Dede bu durumu ima ile Hz. Hasan’a “yeşil elbiseli gonca” demiştir. Fasîh Dede, yüz güzelliği bakımından Hz. Peygamber’e çok benzemesinden dolayı Hz. Hasan’ı güzelliğin mazharı olarak tanımlar. Ayrıca Hz. Peygamber’in torunu Hasan’ı öpmesine atıfla “Nebi’nin dudağının mucizelerinin kaynağı.” ifadesine yer verir. Hz. Hasan’ın üzüm suyuna katılmış zehirden ölmesine de atıfta bulunan Fasîh Dede, içtiği bu zehir yüzünden bütün gün ve gece acı çektiğini söyler. Hz. Hasan’a saygı ve sevginin gösterildiği bu gazelde, ölümü üzerine kendisine rahmet dilenmiştir.

Der-Hakk-ı Hazret-i Hasan-ı Müctebâ Razıya'llahu ‘Anh

Ol gül-i âl-i bâg-ı Murtazavî

Gonçe-i sebz-pûş-ı âl-i Nebî

(G.415, b.1)

Ana şâyeste şadr-ı maḥdûmî

Ana lâıyık dinilmege çelebi

(G.415, b.2)

Mazhar-ı hüsn zât-ı sîmâsı

Masdar-ı mu‘cizât-ı la’l-i Nebî

(G.415, b.3)

Mest-i mevt itdi zehr-i engûrı

Bu imiş emr-i Hâlıkü’l-‘inebî

(G.415, b.4)

Tâb-ı mihnetle rûzı itdi güzer

Zulmet-i gamla geçdi tîre-şebi

(G.415, b.5)

2.4.4. Hz. Hüseyin

Hz. Hüseyin Hakkında Bilgi

Hz. Hüseyin, “Şehid” lakabıyla meşhur olup 626 tarihinde Medine’de doğmuştur. Hz. Hasan’dan halifeliği alan Muaviye’nin ölümü üzerine oğlu Yezid’e biat etmeyi reddetmiştir. Kûfelilerin onu hilafete getirmek istediklerini bildiren bir davet mektubu üzerine Kûfe’ye doğru yola çıkan Hz. Hüseyin, yolda Kûfelilerin biatlarından caydıklarını öğrenmesine rağmen ailesi ve yanında kalan yetmiş kişi ile birlikte yoluna devam etmiştir. Yolda çektiği büyük sıkıntılardan sonra Muharrem ayında, Kerbela’da Yezid’in ordusu tarafından şehit edilmiştir. Hz. Hüseyin’in şehit edilişi İslam edebiyatında sıkça işlenmiş, mersiye ve okuma parçalarına konu olmuştur (Fığlalı, 1998: 518-521).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede Divanı’ında “Der-Şiven-ger-i Mâtem-i Şeh—Zâde-i Âlem Çâbük-Süvâr-ı Meydân-ı Kerbelâ Şâh-ı Şühedâ Hazret-i Hüseyin Bin Aliyyü'l-Murtaza” başlıklı 4. kaside, “Der-Mersiyye-i Şâh-zâde-i Güzin Nür-ı Dide-i Zehrâ Mahdüm-ı Her Dü-Şerâ Hazret-i Hüseyin Razıya'llahu ‘Anh” adlı 6. terci-i bend ve “Der-Mersiyye-i Hazret-i Hüseyin” başlıklı 7. terci-i bend Hz. Hüseyin için yazılmıştır. Ayrıca “Der Mersiye-i Hazret-i Hasan Razıya'llahu ‘anh” adlı (G.349) gazelin başlığında Hz. Hasan ismi geçmekle beraber içeriğinin Hz. Hüseyin’in şehit edildiği Muharrem ayında tutulan matemle ilgili olmasından dolayı bu şiirin de Hz. Hüseyin’e yazıldığı düşünülmektedir. Hz. Hüseyin ile ilgili yazılmış bir beyitte de anlam dünyası Hz. Fatıma üzerinden verilmiştir.

Beyit 1

Pür-şerha-i derdüz ‘âlem-i âh-be-düşuz
Ser-halka-i mâtem-keş-i şâh-ı şühedâyuz
(K.4, b.13)

Günümüz Türkçesi

Üzüntünün paramparça olanıyız, ah sancağını omzunda taşıyanız, Şehitler padişahının kederli öncü halkasıyız.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, “Der-Şiven-Geri Mâtem-i Şeh-Zâde-i ‘Âlem Çâbük-Süvâr-ı Meydân-ı Kerbelâ Şâh-ı Şühedâ Hazret-i Hüseyin Bin ‘Aliyyü'l-Murtazâ” başlıklı 4. kasidesini

Hız. Hüseýin için yazmıştır. Hız. Hüseýin'in şehitler padişahı olduğunu söyleyen Fasîh Dede, onun üzüntüsünden paramparça olmuş şekilde “ah sancağı”nı taşıdıklarını söyler.

Beyit 2

Bu mâtem için itdi siyeh Ka'be libâsın
Biz de burada müntesib-i Beyt-i Hudâyuz
(K.4, b.14)

Günümüz Türkçesi

Bu matem için Kâbe siyah elbiselerini giydi, biz de burada Allah'ın evinin bağımlılarıyız.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hız. Hüseýin'in Kербela'da şehit olmasının tesiriyle Kâbe'nin karalara büründüğünü söyler. Fasîh Dede, hüsn-i talil sanatı ile Kâbe örtüsünün siyah renkli olmasını Hız. Hüseýin'in şehit edilmesine duyduğu üzüntüye bağlar. Kendisini de Allah'ın evinin bağımlısı olarak görür.

Beyit 3

Bârân ide hak meşhed-i pür-nûrına rahmet
Tâ kim dinile hâk-i reh-i âl-i 'abâyuz
(K.4, b.22)

Günümüz Türkçesi

Allah nurla bezenmiş şehitlerine rahmet yağdırsın, ta ki aba ehlinin yolunun toprağıyız denilsin.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, kasidesinin son beytinde “âl-i abâ” ifadesini kullanır. Bu ifade Hız. Peygamber'in kendisine nâzil olan bir ayetten sonra Hız. Ali, Hız. Fatıma, Hız. Hasan ve Hız. Hüseýin'i abasının altına alarak “Allah'ım benim ehl-i beytim bunlardır. Bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap.” diye dua eder. Bu olaya dayanarak edebiyatta “âl-i abâ, ehl-i abâ” tabirleri meşhur olmuştur (Uludađ, 1989a: 306). şehitler için Allah'tan rahmet dileyen Fasîh Dede, kendisini aba ehlinin yolunun toprağı olarak görür.

Beyit 4

Gurre-i mâh-ı Muharremdür bu
Mevsim-i sûziş-i mâtemdür bu
(Tcb.6, b.1)

Günümüz Türkçesi

Muharrem ayının başıdır bu, kederin yakıcı mevsimidir bu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Hz. Hüseyin için “Der-Mersiyye-i Şâh-zâde-i Güzin Nür-ı Dide-i Zehrâ Mahdüm-ı Her Dü-Şerâ Hazret-i Hüseyin Razıya'llahu ‘Anh” başlığıyla yazdığı mersiyesine Muharrem ayının matem ayı olduğunu bu yüzden bu ayın ağlama ve feryat etme vakti olduğunu söyler. Devam eden bendlerde “Gel ey gönül gece gündüz ağlayalım, gam ateşi ile ciğer dağlayalım.” beytini tekrar eder.

Beyit 5

İcrâ idelüm mâtemin ol şâh-ı cihânun
Dürler dökölüm yâdına ol gevher-i cânun
(Tcb.7, b.4)

Günümüz Türkçesi

O cihan padişahının matemini icra edelim, o can cevherinin hatırına inciler (yaşlar) dökelim.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, 7. Terci-i bendde “Der-Mersiyye-i Hazret-i Hüseyin” başlığı ile bir mersiye daha yazar. İki bendlik bu mersiyede de diğerinde olduğu gibi Muharrem ayının gelişini anlatır. Ona göre bu ay Hz. Hüseyin’in şehit edildiği ay olduğu için ağlayıp feryat etme ayıdır. Tekrar eden beyitlerde de Hz. Hüseyin için “şâh-ı cihân” ve “gevher-i can” ifadelerini kullanır.

Beyit 6

O zulmi eyledi a‘dâ-yı kîne-h^vâh bana
Ki nûr-ı dide-i Zehrâ’ya itdi anı Yezîd
(K.1, b.18)

Günümüz Türkçesi

Kindar düşmanlar bana o zulmü ettiler ki Hz. Fatıma’nın gözünün nuruna da Yezid (zulüm) etti.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kerbela’da Hz. Hüseyin’i şehit eden Yezid, bu beyitte Fasîh Dede’nin düşmanlarını benzettiği zalim bir kişi olarak işlenir. Fasîh Dede, Hz. Hüseyin’den de “Fatıma’nın gözünün nuru” olarak bahseder. Fâtıma, Hz. Hüseyin’i çok seven annesi olarak yer alır. Bu beyitte anlam dünyası Hz. Fâtıma üzerinden verilmiştir.

2.5. Tasavvufi Şahıslar

Hicri ikinci yüzyılda bazı abid ve zahidlere sūfî denilmiş, bu yüzyılın sonunda da abid ve zahidlerin tuttuğu bu yolu ifade etmek için tasavvuf kelimesi yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra bu yolun mensuplarına da mutasavvıf adı verilmiştir (Uludağ, 2020: 379). İslam dininin belli bir yorumu olan İslam tasavvufu fıkıhçıların şekilci yorumu ve mutezilenin rasyonalist yorumu karşısında hicretin ikinci ve üçüncü yüzyılında ortaya çıkmaya başlar. Bazı Müslümanların önce kendi hayat tarzlarıyla gerçekleştirdiği bu anlayış daha sonra teorik bir yapı kazanmış ve teşkilatlanmıştır. Bu anlayışın belirgin vasıfları Kur'an ve hadiste zahir (dış) yerine batına (iç) önem vermek, yaratan ile yaratılan arasında varlık yönüyle bir ayrılık bulunmadığını kabul etmek, Allah'tan gelip Allah'a döneceğimizi ve bunun için ölümü beklemek zorunda olmadığımızı bilmektir. Bu yüzden nefsi temizleyerek ezeldenki birliğe daha hayattayken dönülebileceğini iddia eder (Güngör, 1996: 19). Köprülü, İslam alemindeki tasavvuf anlayışının İslam memleketlerine hızla yayıldığını, özellikle XII ve XIII. yüzyıllarda İran, Orta Asya, Mısır ve Anadolu'da birçok tekkenin vücuda geldiğini söyler. Bu dönemde merkezi otoritenin zaafa uğraması, kuvvetli bir siyasi merkeziyetinin yokluğu, artan anarşi ortamı ve başka nedenlerle tekke ve şeyhlerin nüfuzu artmıştır (Köprülü, 1976: 195). Divan şiirinin beslendiği kaynaklardan biri de tasavvuf ve tasavvufi şahıslardır. Divan şairleri arasında tasavvufi terimler kullanılmış, tasavvufi şahıslara yer verilmiştir. Fasîh Dede Divanı'nda Hallâc-ı Mansûr, Mevlânâ, İbrâhim Edhem ve Lagari Şeyh Mehmed Efendi adlı mutasavvıf kişiler yer almıştır.

2.5.1. Hallâc-ı Mansûr

Hallâc-ı Mansûr Hakkında Bilgi

İran'ın Fars eyaletinin Beyza bölgesinde olan Tur'da doğdu. Lakabı ile ilgili çeşitli görüşler bulunur. Babasının mesleğinden dolayı "hallac" diye tanındığı, insanın gönüllerindeki sırları pamuk gibi atıp altüst ettiğinden kendisine "hallac" denildiği şeklinde rivayetler vardır. Asıl adı Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî olmakla birlikte İran ve Osmanlı coğrafyasında "Hallâc-ı Mansûr", melamet ehli arasında da "sultânü'l-melâmetiyyîn" şeklinde anılır. On iki yaşında hafızlığını tamamladıktan sonra önce Tuster'e sonra da Bağdat'a giderek Sehl et-Tusteri, Cüneyd-i Bağdadi gibi meşhur mutasavvıfların sohbetine katılır. Sözleri ve davranışları ile ulema arasında rahatsızlık

yarattığı için Bağdat'ta idam ile yargılandı, bir süre hapis yattıktan sonra Bağdat'ta burnu, kolları ve ayakları kesildikten sonra 309/922 yılında idam edilir (Uludağ, 1997: 377-381). Özellikle Mevlevîlik ve Bektaşilikte adı sıkça anılan Hallac, çoğu zaman âşığı temsil eder. Âşık, aşkı uğrunda Hallac olup Darağacında asılmaya razı olur. Sevgilinin saçları darağacına, Hallac yani âşık da bu darağacına benzeyen saçlara asılır (Canım, 2021: 277). Divanda iki beyit ve iki rubaide geçer.

Beyit 1

‘Ârife her berg-i eşcâr-ı çemen-zâr-ı fenâ

Bir zebân-ı hâl-i **Mansûr** oldu gûyâ darda

(G.398, b.3)

Günümüz Türkçesi

Arif'e her yokluk bahçesinin ağaç yaprağı sanki Mansur'un hal dili oldu ağaçta (darağacında).

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, arifler için her yaprağın yokluk bahçesine ait olduğunu söylerken Tasavvufî düşüncede bulunan dünyanın fena yurdu, asıl olanın da ahiret yurdu olduğu fikrinden yola çıkar. Sonraki mısırda da Hallac-ı Mansur'a telmihte bulunarak ağaç dallarında sallanan yapraklar ile onun darağacında asılması arasında benzerlik kurar. Bu beyitte Hallac-ı Mansur, darağacında asılması ile yer alır. Mansur'un asılmasına sebep ise onun dilidir. Zaten yapraklar da şekil itibari ile dile benzerler. Her sallanıpta hakkı dile getirirler. Mansur'un doğru bildiğini içinde tutamaması onu nasıl darağacına götürmüşse şair de aynı şekilde sözleri ile kendi sonunu hazırladığını ima eder.

Beyit 2

Sırr-ı ‘acîbe-i dil-i **Mansûr**ı şerh ider

Her dem zebân-ı hâl-i mü'essir edâ-yı ney

(G.416, b.3)

Günümüz Türkçesi

Neyin tesirli hal dili her zaman Mansur'un gönlünün tuhaf sırrını açıklar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Mansur neyi ve Hallac-ı Mansur'u gönlün sırrlarını açıkladığını söyleyerek “Ene'l-Hak” ifadesine telmihte bulunur. Edebiyatta, “Ene'l-Hak” ve “darağacı” ile anılan Hallac-ı Mansur, inancı için her şeye katlanıp göğüs germe ve bu uğurda ölmenin sembolü olarak bilinir. Bunun dışında “Mansur” kelimesi zafere ulaştırılmış ve yardım olunmuş anlamlarının dışında bir çeşit ney'e de ad olmuştur (Pala,

2007: 185). Ayrıca neyin kamıştan yapılması ve ağaç arasındaki ilişkiden de yola çıkarak neyin her üflenişinde Mansur'u hatırlatması da şairin çizdiği bir imaj olarak zihinde kalır.

Beyit 3

Fark eylemez iy çarh gülünden hârûn
Yeksân görür ehl-i deyr 'azîz ü h^vârûn
Tahrîr idemem zebân-ı **Mansûr** olsam
Keyfiyyetini dilde olan esrârûn

(R.78)

Günümüz Türkçesi

Ey felek meyhane ehli, gülün dikenden farkını görmez, değerli olanı ve dikenini bir sayar. Gönülde olan sırların nasıl olduğunu Mansur'un dili olsam da ifade edemem.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu ifadede Mansur, gönlünden geçenleri korkusuzca ifade eden biri olarak gösterilir. Sufilerin bir kısmı Hallac'ın öldürülme nedeni olarak onun "ene'l-Hak" ifadesi ile ilahi sırları ifşa etmesi olduğunu söyler. Şibli gibi mutasavvıflar Mansur ile aynı düşüncelerine rağmen onun ilahi sırları ifade etmesini eleştirmişlerdir (Gürer, 2017: 191). Fasîh Dede; Mansur, sır ve dil tenasübü ile bu duruma telmihte bulunur.

Fasîh Dede, yaşadığı durumları, içine düştüğü sıkıntıları, gönüldeki saklı sırları ifade etmenin zorluğunu Mansur imgesi ile verir.

Beyit 4

Mansûr-veş ırgüren kemâle kârûn
A 'lâ bilünür rütbesi el-hak dârûn
Bir zerrede mümkün mi nihân ola Fasîh
'Âlemleri hayretde koyan esrârûn

(R.79)

Günümüz Türkçesi

Doğrusu, Mansur gibi kemale ulaştıran uğraşın, darağacının derecesi değerli bilinir. Ey Fasîh, kâinatı hayrete düşüren sırların bir zerrede gizli olması mümkün mü?

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Hallac-ı Mansur'un darağacında asılarak ölmesini saygı duyulacak bir merteye olarak görür. Sûfîlerin bir kısmı tarafından Mansur'un ilahi sırları ifşa etmesi eleştirilmişse de Fasîh Dede onun ilahi sırrı ifşa etmesini destekler. Ayrıca ilahi sırların gizli kalmasının mümkün olmadığını ifade ederek Hallac-ı Mansur'u haklı görür.

Hallac, bu rubaide darağacında asılması ve sırları ifşa etmesi yönüyle işlenir. İlahi sırların bir gün mutlaka ortaya çıkacağı Mansur sembolü ile verilir.

2.5.2. Mevlânâ

Mevlânâ Hakkında Bilgi

Mevlânâ, 604/1207 tarihinde Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası dönemin âlimi ve zamanın büyük sûfisi Sultanu'l-Ulemâ Bahâeddin (Bahâ-i Veled) annesi ise Mümine Hatun'dur. Mevlânâ, henüz beş yaşlarındayken babası Belh'ten ayrılıp önce Mekke'ye gider ardından Anadolu'ya gelir. Mevlânâ, Semerkandlı Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun'la evlenir ve ondan Sultan Veled ve Alaeddin adlı çocukları doğar. Gevher Hatun'un ölümünden sonra Kira Hatun'la evlenir. Kira Hatun'dan da bir kızı olur.

Mevlânâ, babası öldükten sonra bir süre onun yerine geçer daha sonra Seyyid Burhaneddin'in tavsiyesi üzerine din ve ilim alanında kendini geliştirmek için önce Halep'e ardından da Şam'a gider. Mevlânâ, Şam'da yedi yıl eğitim gördükten sonra tekrar Konya'ya dönerek dersler vermeye devam eder. Şems-i Tebrîzî ile tanışması hayatında bir dönüm noktası olur. Şems'in kaybolması üzerine Selahaddin-i Zerkûb, onun vefatı sonrası Hüsâmeddin Çelebî ile arkadaşlığı olur. Ardında büyük eserler bırakan Mevlânâ Hazretleri 672/1273 tarihinde Konya'da vefat eder (Örs ve Kırlangıç, 2015: 15-20).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir rubai, bir gazel ve bir nazımda geçer.

Beyit 1

Gûş eyleyen elbette girer anı semâ'a
Benzer ki neye hazret-i Mollâ nefes itmiş
(G.199. b.3)

Günümüz Türkçesi

Ona kulak veren elbette semaya girer sanki Hz. Molla neye üflemiş.

Anlam ve İmaj Dünyası

Neye kulak verenin semaya girmesinin nedenini Hz. Mevlânâ'nın ona üflemiş olmasına bağlayarak sema, ney ve Hz. Molla sözcükleri arasında tenasüp sanatına yer verir. Ney ve sema Mevlânâ ve Mevlevîlik ile ilişkili iki önemli kavramdır. Mevlevî dervişleri ney eşliğinde semaya kalkarlar ve kendisi de Mevlevî olan Fasîh Dede, buna şiirinde yer vermiştir. Mevlânâ, şiirde herhangi bir benzetme ve imge olarak geçmez, ney ile ilişkili olarak Molla lakabı ile yer alır.

Beyit 2

Yâ Rab beni hem-hâlet-i **Mevlânâ** it
‘İlm-i ledünde merdüm-i dâna it
Her subh u mesâ sine-i bî-kînemden
Her mûyumu gûyende-i yâ Mevlâ it

(R.13)

Günümüz Türkçesi

Ya Rab beni Mevlânâ ile aynı hale getir. Allah ilminde bilgili biri yap. Her sabah ve akşam saf sinemden her bir saç telimi Mevla’ya zikreden kıl.

Anlam ve İmaj Dünyası

Tasavvufçular tarafından gayb ilmi olarak da adlandırılan ilm-i ledün, sırlara vakıf olma ilmidir. Sıddıkların, Allah’ın rahmetine yakın bulunanların kalbine vasıtasız olarak ilham edilir. Bu ilme de ancak kötü sıfatlardan temizlenmiş bir kalple ulaşılabilir (Atılğan, 2013: 204). Fasîh Dede, bu ilme ulaşmanın devamlı bir zikir gerektirdiğini söylerken Allah’tan kendisini Mevlânâ gibi yapmasını ister. Mevlânâ’nın her daim Allah’ı anan, gaybi ilimlere vakıf biri olduğunu söyler. Mevlânâ bu mısralarda gaybî ilimleri bilen bir sûfî olarak yer alır.

Beyit 3

Telh ider sükker-i meyl-i ni‘am-ı dünyâyı
Gûş-ı iz‘ân ile dinle nagamât-ı nâyı
Sîr-feyz ol gam-ı dünyâyı yine seyr eyle
Matbah-ı âmire-i hazret-i **Mevlânâyı**

(N.20)

Günümüz Türkçesi

Dünya nimetlerine meyletmek şekeri acı eder. Neyin nağmelerini idrak kulağı ile dinle. Dünya dertleriyle dolmuş yine, Mevlânâ hazretlerinin dergahının mutfağını izle.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, dünya nimetlerine yönelmenin insana tatlı gibi gelse de aslında acı şekilde biteceğini söyleyerek neye kulak vermeyi tavsiye eder. Mesnevi’nin girişinde hikayesi anlatılan ney, şiirde Mevlânâ’ya telmih için kullanılmıştır. Neye kulak vermekten kasıt da Mevlânâ’ya kulak vermek, onun tavsiyelerine uymaktır.

Bu mısralarda Mevlânâ hazretlerinin mutfağı dünya dertlerine bir alternatif olarak sunulur. Mevlevîlikte kişinin nefsini terbiye etmesi ve kâmil insan seviyesine ulaşması için belli bir süre çile çekmesi gerekmektedir. Ayrıca Mevlevîlikte dervişlerin ham olarak

girdikleri dergâhta manen olgunlaşmaları, sabır ve metanet sahibi olmaları için sembolik işlerin yaptırıldığı matbah-ı şerif önemli bir yerdir (Ceylan ve Yaman, 2018: 2177). Dünyaya meyleden gönüller gamdan kurtulamaz, Mevlânâ hazretlerinin dergahının mutfağı ise gönüllerdeki gamın ilacı olarak sunulur.

2.5.3. İbrâhim Edhem

İbrâhim Edhem Hakkında Bilgi

Tasavvuf erbabından olan İbrâhim Edhem, Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelir. Genç yaşta zühd yoluna girene kadar Horasan'da yaşamış olup Belh hükümdarı ya da hükümdarın oğlu olduğu ile ilgili rivayetler vardır. Memleketinden ayrılmadan önce birçok hizmetçisi bulunan zengin ve itibarlı bir aileden olduğu bilinmektedir. İbrâhim Edhem'in 778-779 yılları arasında vefat ettiği ve kabrinin Şam civarında bulunduğu kabul edilmektedir (Öngören, 2000: 293).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

İbrâhim Edhem, Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Sanmanuz dil-teşne-i keyfiyyet-i Cemdür gönül
Sâlik-i şeh-râh-ı **İbrâhîm Edhemdür** gönül

(G.269, b.1)

Günümüz Türkçesi

Gönlü Cem'in neşesine susamış sanmayın, gönül İbrâhim Edhem'in yolunun yolcusudur.

Anlam ve İmaj Dünyası

İbrâhim Edhem, soylu ve zengin biri olarak şaşalı bir hayat yaşarken bir anda dünya mal ve kaygısından vazgeçmiş, tasavvuf yolunu seçmiştir. Eski yaşamının tam zıddı bir riyazi hayatı yaşamayı seçmesi kendisinden sonra gelen birçok kişiye örnek olmuş. Hayatı ve yaptığı fedakârlıklar hakkında birçok efsane ortaya çıkmıştır (Tökel, 1998: 412). Cem ve İbrâhim Edhem'in ortak özelliği ikisinin zengin bir yaşam sürmeleri, şaşalı hayatlar yaşamalarıdır. Cem bu hayatı devam ettirirken İbrâhim Edhem, bu yolu bırakarak tasavvuf yolunu tutmuştur.

Bu beyitte İbrâhim Edhem, Cem'in yani dünya hayatının ve eğlencenin tam karşısında konumlandırılır. O zenginliği ve dünya hayatını önemsemeyen genç yaşta zühd

yolunu seçmiş kişi sembolüdür. Kendisini İbrâhim Edheme benzeten şair, onun yolunda olmakla övünür.

2.5.4. Lâgarî Şeyh Mehmed Efendi

Lâgarî Şeyh Mehmed Efendi Hakkında Bilgi

Asıl adı Mehmet olan Lagari, Nakşibendi tarikatına mensup bir şeyhtir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 1682 yılında vefat etmiş ve Eyüp'te yaptırdığı tekkeye gömülmüştür (Aksoyak, 2020).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda "Eyyubda Lâgarî Tekyesinde Bedihiyye Dinmişdür" başlıklı bir gazeli bulunur.

Beyit 1

Bu za'îfi kerem kıl ihsân it

Tekye-i Lâgarîde mihmân it

(G.32, b.1)

Günümüz Türkçesi

Bu zayıfa kerem kıl ve iyilik et, Lagari Tekkesi'nde misafir et.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Allah'tan kendisini Lagari Tekkesi'nde misafir kılmasını ister. Çünkü tekkedeki feyiz ortamından faydalanmak ister. Bunu isterken de kendisini zayıf, aciz bir kişi olarak niteler. Tasavvufta şeyhlere olan saygı ve hürmet onların ilminden ve feyzinden faydalanmak için büyük önem taşır. Bu mısralarda Şeyh Lagari, yaptırdığı tekkesi yönüyle şiirde yer alır.

Beyit 2

Hele n'eylersen it Fasîhi hemân

Sâkin-i tekyegâh-ı 'irfân it

(G.32, b.5)

Günümüz Türkçesi

Fasîh'i ne eyleceksen hemen eyle onu irfan tekkesi sakinlerinden et.

Anlam ve İmaj Dünyası

Allah'tan kendisine kerem kılmasını ve Lagari Tekkesi'nde misafir etmesini ister. Lagari Tekkesi'ni irfan yeri olarak görür. Bu yüzden son beyitte de Allah'tan kendisini bu irfan yerinin sakinlerinden kılmasını ister. Bu gazelde Fasîh Dede, tarikat

ayrımı yapmadan tekkeler üzerinde durur. Gülşeni, Mevlevî, Buhari ve Hindi tekkelerini saydıktan sonra tekke sakini olmak istediğini söyler.

3. MİTOLOJİK VE EFSANEVÎ ŞAHISLAR

Klasik şiirin önemli kaynaklarından biri de mitolojidir. Klasik şiirimizin iç yapısında Arap, Çin, Yunan ve Anadolu mitolojisinden izler bulunmaktadır. Fakat klasik şiirdeki mitolojik karakterler çoğunlukla İran mitolojisinden ve özellikle de Şehnâme'den gelmektedir. Tökel, divan şairlerini derinden etkileyen Şehnâme'nin İran mitolojisini toplayan, mitolojik kahramanların bolca yer aldığı en önemli kayaklardan biri olduğunu söyler (1998: 99). Nitekim Fasîh Dede Divanı'nda da mitolojik karakterlerin çoğunlukla Şehnâme'den alındığı görülmektedir. Divan şairleri mitolojik kahramanları eserlerinde çeşitli amaçlarla kullanırlar. Kimi zaman memduhu övme kimi zaman da az sözle çok şey anlatmak isterler. Bazen de bu şahıslar şaire tercüman olur. Fasîh Dede Divanı'nda Cem ve Rüstem en sık kullanılan mitolojik şahıslardır. Bunların dışında Kahraman, Nerimân, Zâl, Keykubat, Sam, Asaf, Efresyab, Ehremen şiirlerde geçen diğer mitolojik şahıslardır.

3.1. Âsaf

Âsaf Hakkında Bilgi

Âsaf unvanı, Doğu edebiyatlarında genellikle vezirin eş anlamlısı olarak kullanılır. Klasik şiirlerde Âsaf olarak anılan kişi Hz. Süleymân'ın ilim sahibi veziri, Âsaf b. Berhiye'dir. Bir rivayete göre Belkıs'ı göz açıp kapayıncaya kadarki sürede tahtıyla birlikte Hz. Süleymân'ın yanına getirtmiştir. Âsaf; faziletli, ileri görüşlü ve tedbir timsali olduğu için şairler bir vezirden bahsederken ona mutlaka Âsaflık özelliği yakıştırır (Pala, 2007: 33). Kur'an'da ismen geçmese de müfessirler ve tarihçiler çoğunlukla en-Neml suresinde geçen Hz. Süleymân kıssasındaki kişinin Asaf olduğu görüşündeler (Harman, 1991: 455).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda Âsaf ismi üç beyitte geçer ve bu beyitlerde Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa'yı övmek amacıyla kullanılır.

Beyit 1

Vezîr-i âsumân-haşmet müşîr-i müşterî-fitnat

Mühim-sâz-ı umûr-ı dîn ü devlet Âsaf-ı sâni

(K.5. b.21)

Günümüz Türkçesi

İhtişamlı gökyüzünün Müşteri yıldızı yaratılışlı komutanı, din ve devlet işlerine önem veren ikinci Âsaf.

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduh için müşteri yıldızlı yaratılışlı diyen şair memduhu överken onu ikinci Âsaf olarak niteler. Hz. Süleymân'ın veziri olan Âsaf ismi edebiyatımızda vezirleri övmek için kullanılır. Âsaf, bilge oluşu, işleri hızlı yapması ile bilinir. Şair, bu beyitte Ahmet Paşa'yı bu yönleri ile över. Bu yüzden bütün bu özelliklere sahip olan Âsaf'a benzetir.

Beyit 2

İy kân-ı kerem yem-i 'inâyet

V'ey Âsaf-ı bermekî-sahâvet

(M.7, b. 58)

Günümüz Türkçesi

Ey cömertlik kaynağı ve lütuf denizi ve ey Âsaf gibi yüce ve cömert olan.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte de Asaf ismi, “Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa”yı övmek amacıyla kullanılmıştır. Vezir olan Ahmed Paşa, faziletli ve cömert oluşu hasebiyle Hz. Süleymân'ın vezirine benzetilmiştir. Fasîh Dede, yaşadığı dönemde Fâzıl Ahmed Paşa tarafından korunmuş kendisinin hazine katipliğini yapmıştır. Onun himaye ve yardımlarını bizzat şahit olan Fasîh Dede, Ahmed Paşa'nın bu yönünü Âsaf imgesi ile sunar. Onun bilgeliğini ve adaletini vurguladığı gibi ona olan bağlılığını ve minnettarlığını da gösterir.

Beyit 3

Lutfundur iy Âsaf-ı cihân-bân

Hem-hassa-i merhem-i Süleymân

(M.7, b.73)

Günümüz Türkçesi

Ey cihana hükmeden Âsaf ve Süleymân'ın dertlere deva merhemi, senin cömertliğindir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Âsaf, Süleymân'ın bilge veziri olduğu için onun bütün işlerini gören kişidir. Bilge vezirler padişahlara yol gösterir ve çoğu zaman onları içine düştüğü sıkıntılı durumlardan

kurtarır. Nitekim Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa da göreve geldikten sonra devleti ciddi manada toparlamıştır.

Fasîh Dede, bu beyitte memduhun adalet ve şifa kaynağı olduğunu vurgulamak için Asaf'a benzetir. Ayrıca ikinci mısradaki kullanılan Merhem manevi iyileştirme anlamı ile kullanılmıştır. Fiziksel olarak yaraları iyileştiren merhem aslında memduhun sorunları çözen ve insanlara yardımcı olan biri olduğunu vurgulamak içindir.

3.2. Behrâm ile Keyvân

Behrâm ve Keyvân Hakkında Bilgi

Behrâm; şiirlerde güneş yılında her ayın yirminci günü bütün işleri düzenlemekle görevli melek, Merih yıldızı ve Sasani soyundan güçlü bir kral anlamlarda kullanılır. Keyvân ise Zühal yıldızının eski dildeki adıdır. Keyvân (Zühal) yıldızı mitolojiye göre gök ile yerin oğlu olarak bilinir. Bir diğer özelliği ise feleğin hazinedarı olmasıdır (Pala, 2007: 494).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Behrâm ve Keyvân, divanda bir beyitte geçmektedir.

Beyit 1

Bezminde nüh eflâk bilürin tabak-ı nukl

Behrâm ile Keyvân iki der-bân kapusunda

(G.377, b.3)

Günümüz Türkçesi

Meclisinde meze tabakları billurdan dokuz yıldız, Behrâm ile Keyvân kapısında iki kapıcı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, memduhun meclisi ile gökyüzü arasında benzerlik ilgisi kurar. Gökyüzündeki yıldızlar, parlaklık ve gökyüzünün katmanlarını görkemli bir meclis tasviri gibi sunulur. Nakışlı tepsi ifadesi ile ihtişamı vurgular. Bütün bu ihtişamın kapısında ise Behrâm ve Keyvân kapıcı olarak durur.

Bu beyitte Behrâm ile Keyvân'a meduhu övmek amacı ile yer verilmiştir. Bu iki yıldızın memduhun kapısında kapıcı olması onun yüceliğinin göstergesidir.

3.3. Cem/Cemşîd

Cem Hakkında Bilgi

Paşdâdiyân sülalesinin 4. hükümdarı olan Cem, İran mitolojisine göre yedi yüz ile bin yıl arasında ömür sürmüştür. Rivayete göre gün doğumunda yüksek bir yere çeşitli mücevherlerle süslü tahtını koyarak güneşin doğuşunu izlemiştir. Güneş doğunca kaftanı ve tahtı parladığı için halk bugüne nevruz, Cem'e de Cemşîd (ışık hanı) demiştir. (Pala, 2007: 87).

Klasik şiirde Cem, aynı zamanda câm-ı Cem ile de anılır. Şarabı bulan kişinin Cem olduğuna inanıldığı için câm-ı Cem ibaresi klasik şiirde sıkça kullanılmıştır. Câm-ı Cem, üzerinde yedi hat bulunan bir kadehtir. Bu yedi hat yedi hikmet manasındadır. Bu yüzden divan edebiyatında şarabın önemi bu yedi hikmet ile ilgili olarak işlenir. Câm-ı Cem sözcükleri ile şarabın ibret verici halleri anlatılmak istenir. (Pala, 2007: 83).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda Cem/Cemşîd, yirmi dört beyitte geçer. Fasîh Dede, kimi zaman memduhu övme bağlamında güçlü bir padişah oluşu kimi zaman da şarabı bulması ve eğlence meclisleri ile ele alır.

Beyit 1

Ben esîr-i derd-i 'ışkum gam celisümdür benüm
Şâh-ı bezm-i mihnetüm **Cem** kâse-lisümdür benüm
(G.301, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ben aşk derdinin esiriyim, gam benim dostumdur. Keder meclisinin padişahıyım, Cem, benim çanak yalayıcımdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, aşktan düştüğü durumu, çektiği gamı ifade etmek için onu bir keder meclisine benzetir. Kendisini de bu keder meclisinin padişahı olarak niteler. Mitolojik kahramanlardan önemli bir figür olan Cem hem gerçek bir padişah hem de şarabı bulan kişi olarak şarap meclislerinin padişahıyken şairin meclisinde çanak yalayan olarak küçümsenir. Fasîh Dede, Cem ve kendisi arasında bir kıyasa giderek aşk derdi konusunda kendisini ondan üstün görür.

Beyit 2

Bir iki câmını gör bezm-i 'âlemün iy dil
Fesâne-i **Cem** ü Efrâsiyâbı n'eylersin

(G.336, b.2)

Günümüz Türkçesi

Ey gönül, alem meclisinin bir iki kadehini gör. Cem ve Efrâsiyâb'ın efsanelerini ne yaparsın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fars hükümdarı Cem ile Türk hükümdar Efrâsiyâb'a telmihte bulunan şair bir iki kadeh şarap içip sarhoş olduktan sonra gönül için bu kahramanların kıymetinin kalmayacağını söyler. Cem, padişahlık yönü ile Efrâsiyâb ile birlikte beyitte işlenmiştir. Şarap ile kendinden geçen gönlün yanında bu iki güçlü liderin bir özelliği kalmaz. Çünkü şair için bunlar birer efsaneden ibarettir. Varlıkları bile şüpheliyken gönlün yanında bir kıymetleri yoktur. Ayrıca böyle kahramanlardan bile geriye bir şey kalmamışken, zamanın yok edici gücü karşısında kalıcı olamamışken bu geçici dünyanın bir hükmü olmadığı şeklinde de yorumlanabilir.

Beyit 3

Sanmanız dil-teşne-i keyfiyyet-i **Cemdür** gönül

Sâlik-i şeh-râh-ı İbrâhîm Edhemdür gönül

(G.269, b.1)

Günümüz Türkçesi

Gönlü Cem'in neşesine susamış sanmayın, gönül İbrâhim Ethem'in yolunun yolcusudur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte bir tarafta dünyayı ve dünyevi eğlenceleri temsil eden Cem diğer tarafta ise Belh sultanının oğluyken zenginlik ve statüsünden vazgeçmenin sembolü olan İbrâhim Edhem vardır. Gönül her ne kadar dışardan eğlenceye susamış, dünyevi aşklar peşinde gözüксе de aslında o İbrâhim Edhem'in yolu olan zühd yolundadır. Dünyadan el etek çekip tasavvuf yolunda Allah'ı vasıl olmanın derdindedir.

Beyit 4

Bir perî-ruhsârûn ol meftûnı âdemlûk budur

Câm-ı meysûz mest-i 'ışk ol iy gönül **Cemlûk** budur

(Mt.21, b.1)

Günümüz Türkçesi

Bir peri yüzlü sevgilinin düşkünü ol ki asıl insanlık budur. Cemlik şarap kadehi olmadan aşk sarhoşu olmaktır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Normal insanlar şarap içtikten sonra sarhoş olurlar. Bunu küçümseyen şair gerçek sarhoşluğun şarap içmeden bir peri yüzlüye âşık olmakla kıymet kazanacağını söyler. Bu ifade meşhur bir sûfî şairin “Biz sarhoş iken henüz üzüm yaratılmamıştı.” İfadesi ile benzerlik gösterir. Burada servi yüzlü Allah’ı, sarhoşluk ise ilahî aşkın sembolü olarak işlenir. Sarhoşluğun sembolü olan Cemlik, Fasîh Dede tarafından ilahî aşk sarhoşluğunun sembolü olmuştur.

Beyit 5

Misâl-i **Cem** dimezüz câh u ihtişâmumuz olsa

Hemân humârımızı def ‘e elde câmumuz olsa

(G.405, b.1)

Günümüz Türkçesi

Cem gibi makam ve şöretimiz olsa hemen söylemeyiz, sersemliğimizi gidermeye elimizde kadehimiz olursa.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitte Cem, kadeh ve sarhoş ifadeleri ile tenasüb sanatını kullanır. Cem, makam ve şöret sahibi meşhur bir padişaktır. Fasîh Dede, bu beyitte kendisini Cem ile kıyaslayarak onun gibi güç veya yetenek sahibi olsa da bununla hemen övünmediğini söyler. Cem, övünmenin kibrin sembolü olarak beyitte yer alır.

Beyit 6

Bu bezm-i pür-şer ü şûr-ı fenâda kalmışdur

Hezâr sâgar-ı **Cemşîd**-i kâm-yâb tehî

(G.434, b.8)

Günümüz Türkçesi

Muradına ermiş Cemşîd’in binlerce boş kadehi dünyanın kötülük ve fitneyle dolu meclisinde kalmıştır.

Anlam ve İmaj Dünyası

İçinde yaşadığı toplumu eleştiren Fasîh Dede, dünyanın kötülük ve fitneyle dolu olduğunu; o eski zevk ve neşeli günlerin ise geride kaldığını anlatır. Cem, bu beyitte olumsuz yönü ile işlenmiş olup fitne ve kötülükle dolu dünya Cem’in işret meclisinden arta kalan boş kadeh sembolü ile verilmiştir.

Beyit 7

İrhâ-yı ‘inân idüp şitâba

Var var o hidîv-i **Cem**-cenâba

(M.7, b.44)

Günümüz Türkçesi

Acele ile giden dizginleri gevşetip Cem gibi olan Sadrazama ulaş.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, soylu ve cömert olan sadrazama aynı zamanda Cem gibi olma özelliği verir. Cem'i, güç ve iktidarı yönü ile beyitte kullanır ve memduhu övgü amacı taşır. Çünkü Cem gibi güçlü olan memduh şairin isteklerini yerine getirebilecek kişidir. Cem güç ve iktidar sahibi, istekleri yerine getirebilecek kişiyi sembolize eder.

Beyit 8

Dönmişdi o bezm-i reşk-i **Cemşîd**

Eflâke ki ola mihr ü nâhîd

(M.3, b.4)

Günümüz Türkçesi

Güneş ve sabah yıldızı gökyüzünde Cemşîd'in kiskandığı meclise dönmüştü.

Anlam ve İmaj Dünyası

Tabiat tasvirinin yer aldığı bu beyitlerde gökyüzü güneş ve yıldızlar Cem'in bile kiskandığı bir meclis gibi görünür. Klasik şiirde içki içilen meclisler genellikle bezm-i Cem ve meclis-i Cem olarak anılır. Bunun sebebi Cem'in ilk şarap meclisini kuran ve şarabın mucidi olan kişi olduğuna inanıldığı içindir. Bu beyitte şair Cem'in bu yönüne telmihte bulunur. Yaratanın gücü ve doğanın eşsiz güzelliği Cem sembolü ile verilmiştir.

Beyit 9

Güşâde meşreb-i 'âlem çü râz-ı 'âşık-ı mest

Pür oldı şevk ile diller çü sâgar-ı **Cemşîd**

(K.1. b.3)

Günümüz Türkçesi

Dünyanın huyudur, sarhoş âşığın sırrını açması gibi açılır. Gönüller, Cemşîd'in kadehi gibi şevkle doldu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte de tabiat tasviri yapan şair, baharın gelmesi ile çiçek, bitki ve tohumun yani tabiatın canlanmaya, açılmaya başladığını söyler. İnsanoğlu baharda daha bir mutlu olur çünkü zorlu kışı atlatmanın verdiği mutluluk her yerde kendini gösterir. Bu beyitte Cemşîd'in kadehi ibaresi şekilsel olarak kalbe benzetilmiştir. Şair, kalbin şeklini ve rengini dolu şarap kadehine benzeterek onun verdiği keyif halinin de gönülleri mutlu ettiğini söyler. Cemşîd'in kadehi ile yer aldığı bu beyitte şair, gönlün mutluluğunu ifade etmek için Cem imgesine başvurur.

Beyit 10

Mukâbilümde bir âyîne sâf-ı İskender
Elümde sâgar-ı **Cemşîd** gösterür mi Hudâ

(G.11. b.4)

Günümüz Türkçesi

Elimde Cemşîd'in kadehi karşımda İskender'in aynasını gösterir mi Hüda?

Anlam ve İmaj Dünyası

Cemşîd'in kadehi ibaresi klasik şiirde bazen İskender'in aynası ile birlikte kullanılır. Kimi rivayetlerde Cem'in kadehinin bütün cihanı gösterdiğine inanılır. Klasik şiirde kimi zaman "cam-ı cihannüma" ve "cam-ı cihan-bin" olarak da geçer (Tökel, 1998: 142). İskender'in aynası da klasik şiirde sıkça kullanılan bir terkiptir. İskender, Mısır'ı fethettikten sonra İskenderiye şehrinde bir ayna yaptırır. Efsaneye göre bu ayna bir aylık mesafedeki düşman gemilerini gösterebiliyordu (Tökel, 1998: 207).

Cem'in kadeh uzağı görebilmenin, güç ve feraset sahibi olmanın sembolüdür. Şair, sahip olmak istediği güç ve saygıyı Cem sembolü ile verir.

Beyit 11

Âyîne-i Sikender ü câm-ı **Cem** olsa da
Kılmaz o hod-pesend o hod-râ safâ-nazar

(G.151, b.4)

Günümüz Türkçesi

İskender'in aynası ve Cem'in kadehi de olsa o kendini beğenmiş kişi huzur veren bir bakış bulamaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kendini beğenmiş kibirli insanlar, gücün sembolü olan Cem'in kadehi ve İskender'in aynasına da sahip olsalar yine de iyi bir bakışa sahip olamazlar. Cem'in cihanı gösteren kadehi sahip olan kişiye güç ve feraset verir. Ancak Kibirli insanlar bundan mahrum kalır. Şair, kendini beğenmiş kibirli insanları eleştirirken Cem'in kadehi sembolünden yararlanır.

Beyit 12

Cemşîd reşk iderdi eger 'işret eylesem
'Ankâ-pesend olurdum eger 'izzet eylesem

(G.307, b.1)

Günümüz Türkçesi

Eğer içki meclisinde içki içersem Cemşîd kıskanırdı, saygı göstersem Anka kuşu beni takdir ederdi.

Beyit 13

Cemşîd reşk iderdi eger 'işret eylesem

'Ankâ-pesend olurdum eger 'uzlet eylesem

(Mt.50, b 2)

Günümüz Türkçesi

Eğer içki meclisinde içki içersem Cemşîd kıskanırdı, uzlete çekilirsem de Anka kuşu beni takdir ederdi.)

Anlam ve İmaj Dünyası

Gazel ve matlada benzer beyitleri yazan Fasîh Dede, bu mısraların birinde diğerinden farklı olarak izzet yerine uzlet ifadesini kullanmıştır. Bu beyitlerde Cemşîd ve Anka kuşu gücün ve ulaşılmaz olanın sembolü olarak birlikte kullanılmıştır. Her iki beyitte de şair kendisini üstün göstermek amacıyla şiirinde yer vermiştir. Şarabı bulan Cemşîd'in şairi kıskanması, tek başına yükseklerde yaşaması ile bilinen Anka kuşunun uzlet ve izzet konusunda şairi takdir etmesi bu beyitlerde asıl vurgulanan düşüncedir. Şair, mecliste bulununca Cem gibi, uzlete çekilince de Anka gibi hep en iyisini yapar. İnsanın bir şeyi yaparken yapabileceğinin en iyisini yapması hâkim olan temadır.

Beyit 14

Nakd-i cân ile Key u Keyhusrev ü **Cemşîd ü Cem**

'İşkun olmuşdur taleb-kâr-ı mey-i mey-hânesi

(G.469, b.4)

Günümüz Türkçesi

Key, Keyhüsrev, Cem ve Cemşîd can sermayesi ile meyhane şarabını ısrarla isteyen âşıkların olmuştur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduhun övüldüğü bu beyitte meşhur padişahlar canları pahasına şarabı satın alıp içmek isterler. Şarap karşılığı verecekleri tek ücret ise canlarıdır. Cem/Cemşîd hem kudretli padişah olması bakımından hem de şarabı bulan kişi bakımından şiirde güç ve şarapla anılmıştır. Şair, memduhun güzelliğini övmek için Cem imgesine başvurmuştur.

Beyit 15

Def' olunmaz hayl-i bî-hadd-i gam-ı hicrân Fasîh

Olsa da elde hezârân sâgar-ı **Cemşîdimüz**

(G.186. b.5)

Günümüz Türkçesi

Elde binlerce Cemşîd'in kadehi de olsa Fasîh, ayrılık kederi giderilmez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, ayrılık acısının giderilmesine eldeki Cemşîd kadehinin de çözüm olmadığını söyler. Cem'in kadehi yedi madenden mamul sihirli bir kadehtir (Onay, 2021: 91). Bu sihirli kadeh bile ayrılık hüznünü gidermeye yetmemiştir. Şarabın ve sarhoşluğun sembolü olan Cem, ayrılık acısına çözüm bulamayacak kadar aciz kalır.

Beyit 16

Gönül almak ele kârı degülmiş her gedâ-tab'un
Belî her dest-i nâ-şayesteye câm-ı **Cem** olmazmış

(G.206, b.3)

Günümüz Türkçesi

Dilenci yaratılışlı olanların işi degülmiş gönül almak, çünkü Cem'in kadehi uygun olmayan ele yakışmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, gönül ve câm-ı Cem arasında benzerlik ilgisi kurar. Gönül/kalp bir nevi Cem'in kadehi gibidir. Kalbin şekli ve rengi içinde şarap bulunan Cem'in kadehine benzetilmiştir. Ve bu kadeh her ele yakışmaz. Asıl önemli olan kişinin Cem gibi olmasıdır. Bu kısımda Cem cömert ve saygıdeğer kişilerin sembolü olmuştur.

Şiirde dilenci yaratılışlı insanları eleştiren şair Cem'in kadehini nasıl ki Cem gibiler taşıyabiliyorsa gönül almak için de Cem gibi olmak gerektiğini söyler. Şairin yaşadığı kalp kırıklığı bu mısralarda görülebilir.

Beyit 17

Çekdiğüm her âh-ı gam bir câm-ı **Cem** oldı Fasîh
Tâc-ı la'lin-i Kubâdîden nişândur serde dâg

(G.219, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, çektiğim her keder ahı Cem'in kadehi oldu. Baştaki yara Kubâdî'nin lal taşıyla süslü tacından nişandır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte âşıkların başındaki yaralar Kubadi'nin tacına, çektikleri ahlar ise Cem'in kadehine benzetilmiştir. Yara ve ah olumsuz anlam ifade ederken Cem'in kadehi ve Kubâdî'nin tacı ise kıymetlidir. Şair, normal insanlar için olumsuz gibi görünen durumların âşıklar için kıymetli olduğunu keder ahını Cem'in kadehine benzeterek

aktarmıştır. Cam-ı Cem bu mısralarda çekilen kederin şiddetini ve derinliğini anlatmak amacıyla kullanılmıştır.

Beyit 18

Keyfiyyetidür lâzım olan bir kişi yohsa
N'eyler turalum hâlî **Cemün** câmını buldı
(G.439, b.4)

Günümüz Türkçesi

Farz edelim birisi Cem'in boş kadehini buldu ne değişir. Asıl gerekli olan kadehin keyfiyetinin (sarhoş edici özelliğinin) bulunmasıdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Özün anlamlı olduğunu söylemek isteyen Fasîh Dede, bu durumu Cem'in boş kadehi imgesiyle verir. Cem'in kadehinin içindeki şarap kişiyi sarhoş eder, onu neşelendirir. İçi boş kadehin sarhoş edici özelliği yoktur. Bunu somutlaştırmak isteyen şair, bir kişinin Cem'in kadehini bulsa dahi içi boş olduktan sonra bir işe yaramayacağını söyler. Şekilden ziyade özün değerli oluşu Cem'in kadehi sembolü ile verilmiştir.

Beyit 19

Mey-hâne taht-gâh-ı **Cem** olmagladur henüz
Her câmı bezm-i 'işrete tâc-ı Keyânlanur
(G.107, b.3)

Günümüz Türkçesi

Meyhane hala Cem'in baş şehridir. Her kadehi içki meclisine hükümdarlık tacıdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Klasik şiirde şarabı bulan kişinin Cem olduğu varsayılır. Şarap ise meyhanelerin vazgeçilmez içkisidir. Bu yüzden meyhaneye Cem'in baş şehri der. Bu yüzden Cem'in kadehinin kıymeti meyhaneler var oldukça devam eder. Kadehin hükümdarlık tacına benzetilmesinin nedeni de orada içilen her kadehin insana kendisini bir hükümdar gibi hissettirmesinden kaynaklanır. Bu mısralarda Cem'in kadehi insana aslında sahip olmadığı geçici gücün ve statünün sembolü olur.

Beyit 20

Biz derd-i humârını çekdük hele Fasîh
Câm-ı meyün safâsını ancak **Cem** eylemiş
(G.200, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh biz sarhoşluk sonrası baş ağrısını çektik, şarap kadehinin sefasını Cem sürmüş.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Cem ve Cem'in kadehi, sarhoşluk sonrası baş ağrısı tenasüp sanatı olarak kullanılmıştır. Cem'in şarabı bulma özelliğine de telmihte bulunan Fasîh Dede, şarabın sefasını Cem'in çektiğini cefasını da kendilerinin çektiğini söyler. Fasîh Dede, birilerinin cefasını çekerken başkalarının yapılan işin sefasını çekmesine imada bulunur. Bu yüzden beyitte Cem, zorluk yaşamayan işlerini kolaylıkla çözen kişilerin sembolü olmuştur.

Beyit 21

Gedâ-yı iltifatun pâdişâh-ı 'âlem-i âb it

Getür ol sâgarı kim yâdigâr-ı Husrev ü **Cemdür**

(G.115, b.2)

Günümüz Türkçesi

İltifat dilencisini içki meclisinin padişahı yap. O kadehi getir ki o Hüsrev ve Cem'in yadigarıdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitte şarabı bulmasına telmihle şarap kadehinin Cem'in hatırası olduğunu söyler. Cem, efsanevî İran padişahlarından olup gücün, ihtişamın ve zenginliğin sembolüdürler. Bu yüzden şarap içenler bir süre sonra onlar gibi kendilerini padişah zannederler. İltifat dilencisi devamlı çevresinden hak etmediği övgüyü ve takdir bekleyen kişilerdir. İltifat dilencilerinin yeri meyhanelerdir çünkü oralarda kendilerine yeterli övgüyü görebilir geçici bir padişahlık hissi yaşayabilirler.

Beyit 22

Hased bu bezm-i fenâda o rind-i **Cem-tab'a**

Ki zer-piyâleyi hem-ragbet-i sifâl tutar

(G.124, b.4)

Günümüz Türkçesi

Bu yokluk meclisinde Cem yaratılışlı rinde kıskançlık yapan altın kadehi testi parçasına denk tutar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Yokluk meclisi olarak adlandırılan bu dünyada haset hastalığı kişideki sağlıklı düşünme yetisini ortadan kaldırır. Cem, bu şiirde benzerlik ilgisi ile kullanılmıştır. Cem yaratılışlı olmak övülmüş olup o tarz kişilere duyulan hasedin ise altın ile toprak testiye

aynı görecek kadar alçaldığı ifade edilmiştir. Çevresinde kendisine karşı kıskançlık besleyenlerden yakınan Fasîh Dede, onları altın ve toprağı ayırt edemeyecek derecede kişiler olduğunu ifade etmek için Cem'in kadehi sembolünü kullanmıştır.

Beyit 23

Harâb olmuş sarây-ı 'işret-âbâdı **Cemün** gitmiş
Ne meclisden eser kalmış gönül ne câm koymışlar

(G.137, b.2)

Günümüz Türkçesi

Cem'in içki içilen eğlence sarayı harap olmuş, ey gönül ne meclisten eser kalmış ne kadeh bırakmışlar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Eğlence meclisinden eser kalmamış diyen Fasîh Dede, eski mutlu günlerin geride kaldığını, dostlukların ve eğlence meclislerinin artık eskisi gibi olmadığını söylemek ister. Cem ve eğlence sarayı bu beyitte geçmiş güzel günlerin sembolü olarak kullanılmıştır.

Beyit 24

İkbâl-bîn-i neşve-i bezm-i cihân olup
Câmı Fasîh 'aceb **Cemi** kimdür kimünledür

(G.146, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, kadehi dünya meclisinin neşesiyle refaha erişen kişinin Cem'i kimdir kiminledir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şaire göre her kadehin bir Cem'i vardır. Bu şiirde kadeh, neşenin ve refahın, statünün sembolü; Cem ise bu refahı kişiye sunan şahsın sembolüdür. Bu kimi zaman bir padişah kimi zaman bir sadrazam veya başka bir devletli olacağı gibi bir sevgili veya dost da olabilir.

3.4. Dârâ

Dârâ Hakkında Bilgi

Keyâniyân sülalesinin son padişahı olan Dârâ, rivayetlere göre İskender ile yaptığı savaş sonucu ölmüştür. Şehnâme'nin ünlü kahramanlarından biri olan Dârâ'nın tarihi şahsiyeti efsanevî kimliği ile karışmıştır. Altın işlemeli bir kaftan giyen, gümüş ve

altından yapılma bir tahtta oturan Dârâ, kendi zamanına kadar olan hükümdarların en kuvvetlisi ve en zenginidir. Bu yüzden klasik şiirde ihtişam ve ululuk sembolü olarak kullanılırdı (Tökel, 1998: 153-156).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda iki beyitte geçen Dârâ, bu beyitlerde de zenginlik ve gücün, ihtişamın sembolü olarak kullanılmıştır.

Beyit 1

Sen seher hayr-i kemâl-i bendegî ol kim Fasîh

Niçe İskender türâb olmuş niçe **Dârâ** yatur

(G.140, b.5)

Günümüz Türkçesi

Tam bir kulluk olgunluğunun hayrı ile sabahları uyanan ol Fasîh, nice İskenderler toprak olmuş nice Dârâlar (toprak altında) yatar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Dârâ ile İskender; büyük, güçlü, kuvvetli ve şöhretli padişahlar olmalarına rağmen bu dünyada sonsuza kadar yaşayamamışlardır. Hepsi şu an toprak altındadırlar. Kudretli padişahlara bile kalmayan bu dünyada en kıymetli iş kulluk bilincinde olmak ve kulluk bilinci ile ibadetleri yerine getirmektir. Kendi şahsında insanlara her sabah kulluk bilinci ile uyanmasını tavsiye eden şair, uykuyu sabah namazına tercih edenler için de Dârâ ve İskender örneğini vermiştir. Bu beyitte Dârâ; gücü ve zenginliği ile var olan bir padişah olarak yer alır.

Beyit 2

Ol pâdişeh-i mesned-i fakrum ki Fasîh

Dârâiyetime reşk-âver olur **dârâlar**

(R.30)

Günümüz Türkçesi

O fakirlik tahtının padişahıym ki Fasîh, Dârâlar benim Dârâlığımı (zenginliğimi) kıskanırdı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hiz. Peygamber'in "Fakirlik iftiharımdı." (Aclûnî, II, 113) hadisine de atıfta bulunan Fasîh Dede, fakirliği gerçek zenginlik olarak gördüğünü söyler. Çünkü gerçek zenginlik bu dünyanın geçici zenginliği değildir. Allah'ın kendisine verdiğine razı olma, elindekiyle yetinme yani gönül zenginliğidir. Bu fikrinin Dârâ'nın zenginliği örneği ile sunar. Maddi zenginliğin sembolü olan Dârâ artık zenginliği ile birlikte yok olmuştur. Bu

yüzden onun kıskanması da elindeki zenginliğin gerçek zenginlik olmadığının farkında olmasıyladır.

3.5. Efrâsiyâb

Efrâsiyâb Hakkında Bilgi

Efrâsiyâb ünlü Türk komutanıdır. Asıl adı Alp Er Tunga olan Efrasyab'ın kahramanlıklarına Şehnâme'de yer verilmiştir. İran topraklarının tamamını Paşdâdiyân sülalesinden alan Efrâsiyâb, Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür (Pala, 2007: 135).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Edebiyatta kahramanlık sembolü olarak kullanılan Efrâsiyâb, Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Bir iki câmını gör bezm-i 'âlemün iy dil
Fesâne-i Cem ü **Efrâsiyâbı** n'eylersin
(G.336, b.2)

Günümüz Türkçesi

Ey gönül, alem meclisinin bir iki kadehini gör. Cem ve Efrâsiyâb'ın efsanelerini ne yaparsın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, gönlün bir iki kadeh şarap içtikten sonra kendisini zaten büyük bir padişah gibi göreceğini söyler. Böyle bir durumda Şehnâme'de İranlı komutanlar ile mücadeleleri anlatılan Türk hükümdarı Efrâsiyâb, tarihte kalmış bir efsane kahramanı olmaktan öte bir anlam ifade etmeyecektir. Ayrıca geçici dünya hayatının geçiciliği bu güçlü lider üzerinden anlatılmıştır. Ona bile kalmayan bir dünya kimseye kalmayacaktır.

3.6. Ehremen

Ehremen Hakkında Bilgi

Mecusi inancında kötülük ve şer tanrısıdır. Bu inanç sisteminde kötülüğün, fenalığın ve şerrin sembolü olarak kullanılmakla birlikte bazen şeytan ve dev bazen de cin veya ifrit manalarında kullanılır. Kötülük yapmak için her kılığa girebilen bir özelliğe sahiptir (Tökel, 1998: 163). Bu yüzden Zerdüştlükte kötülük tanrısı anlamında da kullanılır. Ehremen'in Şeytanlar ordusunu yönettiğine inanılır (Pala, 2007: 136).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Divanda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Lâyık mı ol perî görîşe **Ehremen** ile
Âdemle ülfet itmeye gözden nihân ola
(G.383. b.6)

Günümüz Türkçesi

O perinin Ehremen ile görüşüp Âdem ile görüşmeyerek gözden uzak olması layık mı?

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitte Âdem ile Havva kıssasına telmihte bulunur. Havva'ya yaklaşarak ona vesveseler veren şeytan onların cennetten çıkarılmalarına neden olur. Fasîh Dede, bu duruma gönderme ile sevgilinin kötü kişilerle yakınlık kurmalarını eleştirir. Bu beyitte Ehremen kötü kişilerin sembolü olarak şiirde yer alır.

3.7. Hüsrev

Hüsrev Hakkında Bilgi

İran padişahlarından Nuşirevan'ın torunu ve İran'ın efsanevî hükümdarlarından biridir. Babası Hüzmüz'ün tahttan indirilmesinden sonra İran tahtına çıkar. Binlerce atı ve fili olan Hüsrev'in sahip olduğu efsanevî hazineler, ondan önce hiçbir padişaha nasip olmamıştır (Tökel 1998: 181).

Hüsrev, Ermen prensesi Şirin'e olan aşkı yüzünden dillere destan olmuş, tarihi kişiliği ortadan kalkarak efsanevî bir karaktere bürünmüştür. Henüz on beş yaşındayken rüyasında dedesi Nuşirevan'ı gören Hüsrev ondan kendisine ülkenin tahtı, Şirin adlı bir güzel ve Şebdiz adlı bir atın bağışlandığını duyar. Nedimi Şavur'u Ermen ülkesine gönderir. Hüsrev'in resmini gören Şirin ona âşık olur ve atı Gülgün'a binerek av bahanesi ile onun ülkesine doğru yola çıkar. Bu sırada Hüsrev de Şirin'e ulaşmak için Ermen ülkesine doğru gider. Ermen ülkesinde Şirin'i göremeyen Hüsrev aşk acısını içki âlemlerinde dindirmeye çalışır. Şebdiz, Hüsrev'in çok sevdiği atıdır. Gülgün ise Şirin'in atıdır ve onunla Hüsrev'i aramaya çıkmıştır. (Pala, 2007: 173).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hüsrev, divanda dokuz beyit ve bir rubaide geçer.

Beyit 1

Yâ **Husrevî**-i vasl u ya Ferhâdî-i firâk
Gam çekme iy Fasîh çünân ola yâ çünîn
(G.313, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ya kavuşmanın Hüsrev'i ya ayrılığın Ferhâd'ı (ol), gam çekme ey Fasîh ya öyle ol ya böyle ol.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh, kavuşmayı da ayrılığı da gam çekmek olarak görmez. Asıl gam çekmenin arada kalmak olduğunu ifade eder. Bu beyitte Fasîh Dede, gam çekmemek için iki seçenek sunar ve kendisinden bunlardan birini seçmesini söyler. Gam çekmemesi için ya Hüsrev gibi ya da Ferhâd gibi olmalıdır. Ferhâd ayrılığın sembolüdür. Mesnevilerde vuslata eren âşık olarak yer alan Hüsrev, kavuşmanın sembolüdür (Pala, 2007: 221). Bu mısırda da bu amaçla kullanılmıştır.

Beyit 2

İy meh-i Leylî-nigâh u **Husrev-i** Şîrîn-dehen
Ser-be-râh üftâde-i kûh-sâr u hâmûn oldum âh
(G.375, b.4)

Günümüz Türkçesi

Ey Leylâ bakışlı ay ve şirin ağızlı Hüsrev, başımı alıp çöllere ve dağlara düştüm.

Anlam ve İmaj Dünyası

Sevgiliye seslenen şair onu Leylâ bakışlı ve Şirin ağızlı Hüsrev olarak niteler. Diğer mısırda da aşkıdan çöllere ve dağlara düştüğünü söyler. Leylâ için çöllere düşen Mecnûn ve Şirin için Bisütun dağından yol açmaya çalışan Ferhâd'a telmih yapılır. Şairler şiirlerinde sevgili için kimi zaman Hüsrevî, Hüsrevâne yani Hüsrev gibi anlamlara gelen bu kelimeleri kullanırlar. Kimi zaman da şairler sevgililerinden Hüsreva diye bahsederek onları Hüsrev'e benzetirler (Tökel, 1998: 184). Sevgilisine Hüsrev diye seslenen şair ona şirin ağızlı derken meşhur aşk hikayesine de göndermede bulunur.

Beyit 3

Hâmemden oldı iy dil ibaret
Gül-gûn **Husrev** Şebdîz Şîrîn
(Mf.46, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ey gönül, Gülgün, Hüsrev, Şebdiz, Şirin kalemimden ibaret oldu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, gönle seslenerek “Hüsrev ile Şirin” hikâyesinin kahramanlarını anar. Onların varlığını kendi kalemine bağlar. Onların var olması kalemi sayesinde çünkü kalem onlardan bahsetmese unutulup gidecek veya hiç var olmamış gibi olacaklar. Kelemi ile dolaylı olarak kendisini öven Fasîh Dede, bunu “Hüsrev ve Şirin” hikâyesinin kahramanlarını anarak yapar.

Beyit 4

İy zât-ı kadîmi kâ'inâta hâdis
V'ey perde-i dîde-i derûnı hâris
İklîm-i suhan **Husrevi** itdün tab'um
Kıldun beni mülk-i ma'nîye hem vâris

(R.19)

Günümüz Türkçesi

Ey zat-ı kadimi kâinatta zuhur eden ve ey kalp gözünün perdesi koruyucu olan (Allah), kişiliğimi söz ülkesinin Hüsrev'i (padişahı) yaptın, mana mülküne beni varis kıldın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu rubaide Fasîh Dede, Allah'ın kendisini söz ülkesinin padişahı yaptığını söyler. Hüsrev nasıl yeryüzünde bir ülkenin padişahı olmuşsa o da söz ülkesinin padişahı olmuştur. Kendi şiirini ve söz söyleme ustalığını öven Fasîh Dede, bu rubaide Hüsrev kelimesini padişah manasında kullanmıştır. Kendisini de mana ülkesinin yani şiir yazma sanatının padişahı olarak görmüştür.

Beyit 5

İklîm-i suhan **Husrevidür** tab'-ı selîmüm
Endişem ana peyk-i sebük-pây-ı ma'ânî

(K.3, b.3)

Günümüz Türkçesi

Benim temiz yaratılışım söz ülkesinin Hüsrevi'dir (padişahıdır). Kaygım ona manaların hızlı habercisi olmaktır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Söz ülkesinin padişahı olduğunu söyleyerek övünen şair, tek kaygısının manaları yerine hızlıca ulaştırmak olduğunu söyler. Hüsrev, bu beyitte şairin kendisini benzettiği kişidir. Bir önceki beyitte olduğu gibi şiir yazma sanatını bir ülkeye benzeten şairin kendi şairlik yeteneğinin gücünü Hüsrev sembolü ile okuyucuya sunmuştur.

Beyit 6

Gedâ-yı iltifatun pâdişâh-ı ‘âlem-i âb it
Getür ol sâgarı kim yâdigâr-ı **Hüsrev** ü Cemdür
(G.115, b.2)

Günümüz Türkçesi

İltifat dilencisini içki meclisinin padişahı yap. O kadehi getir ki o, Hüsrev ve Cem’in yadigârıdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitlerde Hüsrev, Cem ile beraber anılır. Bu iki padişah, güçlü olmaları ve şarap içmeleri yönüyle şiirde yer alır. Hüsrev, güç ve zenginlik sahibi bir padişaktır. Bu yüzden bu mısralarda Hüsrev ihtişamın, zenginliğin ve içki meclislerinin sembolü olarak yer alır. Devamlı başkalarından ilgi, takdir ve iltifat dilenen kişilere en uygun mekân ise şarabın içildiği meyhanelerdir. Çünkü oralarda bir iki kadehten sonra herkes kendini bir Hüsrev yani padişah olarak görür.

Beyit 7

Hüsrev-i iklim-i ma’nâyam Fasîh
Gevher-i mazmûna çekmem ihtiyâc
(G.40, b.5)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, ben mana ülkesinin Hüsrev’iyim (padişahıyım), mazmun hazinesine ihtiyaç duymam.

Anlam ve İmaj Dünyası

Padişahlığın bir alameti de hazine sahibi olmaktır. Yeterli derecede hazineye sahip olanlar değerli taşlara artık ihtiyaç duymaz. İran padişahlarından Hüsrev nasıl ki zengin bir hazineye sahipse söz ülkesinin padişahı olduğunu söyleyen Fasîh Dede de artık değerli taşlara ihtiyaç duymadığını söyler. Mazmun hazinesine ihtiyaç duymak yeterli mazmunun bulunmamasındandır, Fasîh Dede ise kendini bu konuda zaten yetenekli bir şair olarak görür. Hüsrev nasıl yer yüzü ülkesinde hüküm süren bir padişah ise o da mana ülkesinde hüküm süren bir padişaktır.

Beyit 8

Destümde hâmedür ilm-i ejdehâ-nümûn
Ben iy Fasîh **Hüsrev-i nazm-ı belâgatüm**
(G.309. b.4)

Günümüz Türkçesi

İlmin ejderha gibisi elimde kalemdir. Ey Fasîh, Ben güzel şiir söyleme (ülkesinin) Hüsrev'iyim.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kalemi şekli itibari ile ejderhaya benzeten Fasîh Dede, kendisini de söz yani güzel şiir söyleme ülkesinin padişahı olarak görür. İlmin ejderhası ifadesi ile şiirinin boş laflar ve süsten ibaret olmadığını ilimle dolu olduğunu söyler. Hüsrev ibaresinin padişah manasına gelecek şekilde kullanıldığı bu beyitte Fasîh Dede, kendisini şiir söyleyenler arasında en iyisi olarak görür. Bunu da kendisini Hüsrev'e benzeterek aktarır.

Beyit 9

Menşûr-ı bî-misâl-i suhandânuma Fasîh
Zerrîn-nişân-ı **Husrev-i** 'irfân çekilmede
(G.410, b.9)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, eşsiz söz söyleme fermanına bilgelik padişahının altın suyuyla yazılmış nişanı çekilmede.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kendisini eşsiz söz söyleme ustası olarak gören Fasîh Dede bu iddiasını desteklemek için sözlerini Hüsrev'in altın suyu ile yazılmış fermanlarına benzetir. Fasîh Dede, şiire olan hakimiyetini anlatmak için İran ülkesine hâkim olan Hüsrev ile kendi arasında bir benzerlik ilişkisi kurar. Nasıl ki padişahlar arasında en güçlüsü Hüsrev ise şairler arasında da en iyisi kendisidir.

Beyit 10

Bî-hamdi'llâh olup iklim-i nazma **Husrev-i** sâni
Fasîhâ himmet itdük biz dahı tertîb-i dîvâna
(T.7, b.2)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, Allah'a şükürler olsun ki şiir ülkesine ikinci Hüsrev olup divan tertip etmeye gayret ettik.

Anlam ve İmaj Dünyası

Divanını tertip ettikten sonra Allah'a şükreden ve tarih düşen Fasîh Dede, yazdığı bu divan ile övünür. Diğer beyitlerde de olduğu gibi şiir yazma sanatını bir ülkeye benzeterek kendisini bu ülkenin padişahı olarak görür. Hüsrev, şiir ülkesinin padişahı olan Fasîh Dede için bir benzetme unsuru olmuştur. Hüsrev, şiir yazmadaki üstünlüğünü anlatmasında bir araç olarak kullanılmıştır.

3.8. Kahramân

Kahraman Hakkında Bilgi

Kahramân, Paşdâdiyân sülalesinden Tahmurs'un oğlu olarak bilinen mitolojik bir şahsiyettir. Küçükken devler tarafından kaçırılan Kahramân onlar tarafından büyütülür. On dört yaşına geldiğinde sudaki yansımasını görerek dev olmadığını anlar ve devlerle savaşarak onları yener. Bazen Kahramân-ı katil olarak da adlandırılır. Divan şiirinde kahramanlık ve yiğitlik sembolü olarak kullanılır. Sevgilinin bakışları öldürücü olması dolayısı ile Kahramân'a benzetilir. (Tökel, 1998: 212).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede Divanı'nda Kahramân iki beyitte geçer.

Beyit 1

Hezâr ahsente rûz-ı bâde-i hüsn-i cihân-gîre
Yıkılmış bir nigele **Kahramân** u Zâl u Rüstemler
(G.144, b.4)

Günümüz Türkçesi

Cihanı fetheden güzellik şarabının gününe binlerce tebrikler, bir bakışla Kahramân, Zâl ve Rüstemler yıkılmış.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kahramân, Zâl ve Rüstem fars mitolojisinin güçlü kişileridir. Gücün sembolü olarak kullanılırlar. Sevgilinin bakışının öldürücülüğü karşısında Kahramân, Zâl ve Rüstemler dayanamamıştır. Bu beyitte Kahramân, öldürücülüğü ve güçlü oluşu ile bir kıyas unsuru olarak kullanılmıştır. Bütün gücüne rağmen sevgilinin bir bakışı karşısında yıkılan Kahramân, memduhun gücünün sınırsızlığını gösteren bir sembol olmuştur.

Beyit 2

Çek kemân-ı saht-ı hicrânı binâ-gûşa getir
Gûş-ı tahsîn çeksün iy dil **Kahramân** reşk eylesün
(G.330, b.3)

Günümüz Türkçesi

Ayrılığın gergin yayını çekerek kulak memesine katar getir. Güzel kulaklar tahammül etsin, Kahramânlar kışkansın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Devlerle savaşarak onları yenmiş bir şahsiyet olan Kahramân, savaş meydanlarının önemli bir figürüdür. Bir av ve öldürme aracı olarak kullanılan yay ve ok

bu şiirde Kahramânların kıskanacağı kadar güçlü ve iyi çekilmiştir. Savaş meydanlarında yayı iyi çekmek ve ok atmak övülen bir durumdur. Bu durumda savaşçı olan Kahramân'ın bile kıskanacağı güçte bir memduh profili çizilmiştir.

3.9. Nerimân/Neyrem

Nerimân Hakkında Bilgi

Şehnâme'de ismi geçen kahramanlardan olan Nerimân, Sam'ın babası ve Zâl'in dedesidir. Şehnâme'de hayatı ile ilgili fazla ayrıntı yer almaz. Ölümüne neden olan olaydan bahsedilir. Divan şiirinde kahramanlığın ve yiğitliğin sembolü olmuştur. Şairler bazen övdükleri kişilerin üstünlüğünü ifade etmek için mazmun olarak Nerimân'ı kullanırlar (Tökel, 1998: 246).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir rubaide Nerimân ve bir gazelde de Neyrem olarak geçer.

Beyit 1

Lutfiyla olur saht olan cânlar bizüm
Tedric ile hem-seng-i beyâbânlar bizüm
Ammâ ki ser-i saht-kemân-ı 'ışkı
İtmez niçe bâzû-yı **Nerîmânlar** bizüm

(R.103)

Günümüz Türkçesi

Bizim canımız onun lütfuyla zorluk çeker. Çöllerin taşları sırayla bizim olur. Nice Nerimân'ın gücü bizim çektiğimiz aşk yayını çekmeye yetmez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, ilk mısralarda aşk derdiyle çöllere düşmekten ve zorluk çekmekten bahseder. Bunları ise memduhun kendisine lütfu olarak görür. Daha sonra âşıklık konusunda bir kıyasa başvurur. Bu kıyasta üstünlüğünün kendisinde olduğunu söylemek için aşkı bir yaya ve kendisini de bu yayı çeken bir savaşçıya benzetir. Âşıklık yayını çekmede ise kendisini Nerimân ile kıyaslar. Çünkü Nerimân savaşlarda çok iyi yay çekip ok atmakla meşhurdur. Savaş meydanlarının güçlü Nerimân'ı, aşk yayını çekmede yetersiz kalır. Fasîh Dede, âşıklık konusunda üstünlüğünü Nerimân sembolü ile sunar.

Beyit 2

Kemân-ı hasretün pek müşkil ancak çillesin çekmek

Tahammül eylemez bâzû-yı pür-nîrû-yı **Neyremler**

(G.144, b.3)

Günümüz Türkçesi

Hasretinin kemanının kirişini çekmek çok zor, Neyremlerin güçlü kolları tahammül etmez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, özlemin dayanılmazlığını yaya benzetir. Bu özlem sıradan bir özlem değil tahammül edilmesi zor bir özlemdir. Bunu anlatmak için de Neyrem gibilerinin bile bu hasret yayını çekmeye tahammül edemediklerini söyler. Fasîh Dede, bu beyitte de Nerimân'ın yiğitliği ve iyi yay çekip ok atmasını bir kıyas malzemesi olarak kullanır. Kendisi ile karşılaştırdığı Nerimân'ı bu konuda yetersiz görür.

3.10. Keyhüsrev

Keyhüsrev Hakkında Bilgi

İran'ın efsanevî padişahlarından Keykâvus'un torunu ve Siyavuş'un oğludur. Divan şairleri tarafından mukayese malzemesi olarak kullanılan Keyhüsrev; iktidarın, saltanatın, kudretin ve ihtişamın sembolüdür. Şair, memduhu överken bir kıyas malzemesi olarak kullanma dışında kimi zaman da dünyanın geçici olduğunu, kimseye kalmayacağını söylemek istediğinde de bu şahsiyeti kullanır (Tökel, 1998: 225).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede Divanı'nda iki beyitte geçer.

Beyit 1

Nakd-i cân ile Key u **Keyhusrev** ü Cemşîd ü Cem

'İşkun olmuşdur taleb-kâr-ı mey-i mey-hânesi

(G.469. b.4)

Günümüz Türkçesi

Key, Keyhüsrev, Cem ve Cemşîd can sermayesi ile meyhane şarabını ısrarla isteyen âşıkların olmuştur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduhun övüldüğü bu beyitte efsanevî padişahlar canları pahasına aşk şarabı satın alıp içmek isterler. Şarabın karşılığı verecekleri tek ücret ise canlarıdır. Bu beyitte Keyhüsrev, anılan diğer efsanevî padişahlar gibi gücün sembolüdür. Ama bu güçlerinin

sevgilinin güzelliği karşısında bir değeri yoktur. Sevgilinin aşkının kıymeti ve büyüklüğünü göstermek isteyen şair, Keyhüsrev'in bile onun için canını vermeye razı olduğunu söyler.

Beyit 2

Külâh-ı fakr ile hoş-ser olan dil-i dâna
Nigâh-ı efser-i **Keyhüsrev** ü Kubâd itmez
(G.184, b.3)

Günümüz Türkçesi

Fakirlik külâhı ile mutlu olan bilge gönül, Kubat ve Keyhüsrev'in tacına bakmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kubat ve Keyhüsrev zenginlikleri ve sahip oldukları güç ile meşhurdur. Şair, fakirlik tacının verdiği mutluluğu kralların değerli taşlarla süslenmiş taçlarının veremeyeceğini söyler. Geçici dünya hayatında zenginliğin değil fakirliğin mutluluk sebebi olduğunu söyleyen Fasîh Dede bu beyitte Keyhüsrev'i zenginliğin ve geçici dünya hayatının sembolü olarak kullanmıştır.

3.11. Keykâvus

Keykâvus Hakkında Bilgi

Şehnâme'de de anlatılan İran padişahlarından on ikincisidir. Keyhüsrev'in dedesi ve Keykubat'ın oğludur. Gurur ve kibre kapılarak devler ülkesine çıktığı sefer büyük bir hüsrarla sonuçlanır. Divan şiirinde diğer acem hükümdarları gibi memduhun üstünlüğünü anlatmada bir kıyas malzemesi olarak kullanılır. Dünya hayatının boşluğu ve şairlerin istiğna hallerini anlatmada da Keykâvus örneği verilir (Tökel, 1998: 230).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Keykâvus Fasîh Dede Divanı'nda iki beyitte geçer.

Beyit 1

Cevher-i eşyâ dahı meknûz iken düşmen bana
Tâc-ı **Keykâvûs**-ı 'ışkun gevher-i şâhânesi
(G.469, b.3)

Günümüz Türkçesi

Eşyanın özü dahi bana gizli iken, aşkın Keykâvus tacının değerli cevheri bana düşman.

Anlam ve İmaj Dünyası

Hükümdar taçları değerli madenlerden imal edilir. Ayrıca hükümdarın tacı gücün ve üstünlüğün sembolü olarak görülür. Aşkın Keykâvus tacının değerli cevherinin dahi düşman oluşu âşığın sevgiliden yeterli ilgiyi bulamadığının göstergesidir. Keykâvus'un tacı aşkın yüceliğinin sembolü olarak benzerlik ilgisi ile şiirde kullanılmıştır. Bu mısralarda aşkın yüceliğini en iyi ifade eden öge Keykâvus olmuştur.

Beyit 2

Biz pâdişâh-ı bî-haşemûz kûsı n'eylerüz

Bîhûde kayd-ı devlet-i **Kâvûsı** n'eylerüz

(G.193, b.1)

Günümüz Türkçesi

Biz maiyeti olmayan padişahız kösü ne yapalım. Boşuna Keykâvus'un devletinin bağlılığını ne yapalım.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kös adlı davul hem askerleri savaşa hazırlayan bir çalgı aleti hem de padişahlık sembolü olma anlamı taşır. Fasîh Dede, maiyeti, hizmetçileri veya arkadaşları olmayan bir padişaha kös davulunun yani saltanatının bir kıymeti olmayacağını söyler. Keykâvus'un devleti için de aynı durum geçerlidir. Geçici bir dünyada kıymeti yoktur. Bu beyitte Keykâvus, padişahlık sembolü olarak kullanılmıştır. Fasîh Dede, bu beyitte kendisinin değerinin bilinmemesinden de yakınır. Maiyeti ve kösünün olmaması da çevresindeki insanlardan yeterli saygıyı, hürmeti görmemesi ile ilgilidir.

3.12. Rüstem

Rüstem Hakkında Bilgi

Pehlevi edebiyatında “Rostahm” veya “Tehemten” lakabıyla anılan Zâloğlu Rüstem, Eşkânî hanedanından olup destanlarda yer aldıktan sonra kendisine birtakım efsanevî özellikler atfedilen bir kahramandır. Şehnâme'ye göre ak saçlı Zâl'in oğludur. Çok iri olduğu için doğumu gerçekleşemediğinden daha önce babasını da büyüttmüş olan Simurg, annesinin karnını açmasıyla doğabilmiştir. Çok hızlı büyümüş, güçlü kuvvetli bir vücut yapısına sahiptir. Ağır bir gürzü, güçlü kemendi, kaplan postundan elbisesi ve yıldırım gibi hızlı atı Rahş ile sıkıntıya düşen İran krallarını ve halkını tehlikelerden kurtarmıştır. Beyaz dev ile savaşmış, İsfendiyar'ı yenmiş fakat kardeşinin hileleri ile öldürülmüştür (Yıldırım, 2008: 249). “Rüstem-i Dastan, Rüstem-i Zâl, Pur-ı Zâl, Pur-ı Dastan, Tehemten, Heft-hân-ı Acem” gibi sıfatlarla anılan Rüstem; klasik şiirde

kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak anılır. Rüstem; zülf, kaş, göz, gamze gibi hilekâr ve öldürücü özelliklerle birlikte kullanılır (Pala, 2007: 382).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda yedi beyitte geçer.

Beyit 1

Rüstemler itse gûş eger zehre-çâk ola

Meydân-ı nazm u nesrde gül-bâng-i savletüm

(G.309, b.5)

Günümüz Türkçesi

Rüstemler, nazım ve nesir meydanında hücum marşımı duysa korkudan ödleri patlar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, nazım ve nesri savaş meydanına benzetir. Hücum marşını duyan Rüstem ve onun gibilerinin çok korkmaları ise şairin bu meydanda ne kadar yetenekli olduğunu ifade etmek için kullanılır. Fasîh Dede hem nazımda hem de nesirde yetenekli olduğunu ifade etmek için kendisini Rüstem ile kıyaslar. Rüstem, nazım ve nesir alanında eser veren rakiplerin sembolü olarak düşünüldüğünde Fasîh Dede'nin karşısında korkudan başka ellerinden bir şey gelmemektedir.

Beyit 2

Râm olunca 'âşık çok çille-i gam çekdürür

Rüstem-i 'ışkun çekilmez bir kenârıdur gönül

(G.271, b.4)

Günümüz Türkçesi

Gönül, aşkın Rüstem'inin çekilmez bir kıyısıdır, boyun eğince âşığa çok gam çilesi çektirir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte sevgilinin aşkının Rüstem'e benzetilmesi, Rüstem'in savaş meydanında güçlü oluşu ile ilgilidir. Rüstem, savaşlarda nasıl rakiplerini zayıflatır ve onları yenerse aşk da aynı şekilde girdiği gönülleri zayıflatır ve kendine köle yapar. Rüstem, güçlü oluşu ile kullanılmış ve âşığa boyun eğdiren sevgilinin sembolü olmuştur.

Beyit 3

Dest-i gamında **Rüstem-i** Destân zebûn olur

İtmiş hezâr bâzûyî bî-fer kemân-ı 'ışk

(G.222, b.3)

Günümüz Türkçesi

Rüstem, gam elinde çaresiz olur; (senin) aşk yayın binlerce kolu güçsüz bırakmış.

Anlam ve İmaj Dünyası

Sevgilinin gam eli Rüstem'den bile güçlü olduğu için Rüstem bile onun elinde çaresiz kalmıştır. Rüstem, bileğinin kuvvetli oluşuna rağmen aşk yayını çekmede yetersiz kalmaktadır. Sevgili, Rüstem ile kıyaslanarak ondan daha güçlü gösterilir. Sevgilinin güçlü oluşu savaş meydanında değil aşk meydanında âşığı dize getirmesi ile ilgilidir.

Beyit 4

Virse 'aceb mi **Rüstem**-i Destânlara cevâb

Meydân-ı ceng-i 'ışkda ednâ zebunumuz

(G.164, b.4)

Günümüz Türkçesi

Aşk savaşının meydanında en zayıfımız Rüstemlere cevap verse şaşılacak şey mi?

Anlam ve İmaj Dünyası

Aşk bir savaş meydanına benzeten Fasîh Dede, âşıklar arasından en zayıf olan kişinin bile Rüstem'e cevap verebileceğini onunla mücadele edebileceğini söyleyerek övünür. Rüstem, her ne kadar savaş meydanlarının kahramanı ise de âşıklıkta âşıkların yanında zayıf kalır. Kendisini âşıklar tayfasından sayan Fasîh Dede, Rüstem'i de âşklarının büyüklüğünü göstermede bir kıyas unsuru olarak kullanır.

Beyit 5

Zülfî bir ejderdür itmiş niçe **Rüstemler** zebun

Çeşmi bir âhûdur olmuş şîrler nahcîr ana

(G.10. b.3)

Günümüz Türkçesi

Saçı bir ejderdir, nice Rüstemleri güçsüz bırakmış; gözü bir ceylandır, aslanlar ona av hayvanı olmuş.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte Rüstem'in ejderha ile olan savaşına telmih ile sevgilinin saçı ejderhaya benzetilmiştir. Aslanları avlayabilecek kadar güçlü bir ceylan gözlü sevgili Rüstem gibi büyük bir kahramanı bile güçsüz bırakacak niteliktedir. Rüstem, kahramanlığı ve gücü ile şiirde yer alır. Onun kahramanlığı, güçlü oluşu sevgilinin güzelliğinin ve cazibesinin karşısında zayıf kalır. Rüstem, sevgilinin güzelliğinin ölçüsü için bir kıyas unsuru olmuştur.

Beyit 6

Hezâr ahsente zûr-ı bâde-i hüsn-i cihân-gîre
Yıkılmış bir nigehe Kahramân u Zâl u **Rüstemler**
(G.144, b.4)

Günümüz Türkçesi

Cihanı fetheden güzellik şarabının gününe binlerce tebrikler, bir bakışla Kahraman, Zâl ve Rüstemler yıkılmış.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kahraman, Zâl ve Rüstem İran mitolojisinin meşhur kahramanlarındırlar. Savaş meydanlarının güçlü tipleri güzellik şarabının yanında zayıf kalmaktadır. Rüstem de aynı şekilde bir bakışla yenilmiş bir kahramandır. Memduhun cazibesi bir bakışla onu yıkabilecek seviyededir. Rüstem, memduhun övgüsünde bir kıyas unsuru olmuştur.

Beyit 7

Tâb u tüvân mı kor nigehe-i **rüstemânesi**
Za'f-âverî-i mâye-i sabr u şekîb olur
(G.67, b.3)

Günümüz Türkçesi

Rüstem gibi bakışı ile güç ve kuvvet mi bırakır. Tahammül ve sabır sermayesini tüketir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte sevgilinin bakışı Rüstem'e benzetilmiştir. Önceki beyitlerin aksine Rüstem bir kıyas unsuru olmaktan ziyade memduhun benzetildiği bir mitolojik kahramandır. Sevgilinin bakışının ne kadar güçlü ve etkili olduğunu ifade etmek isteyen şair, memduhu Rüstem'e benzetir.

3.13. Keykubat

Keykubat Hakkında Bilgi

Şehnâme'de adı geçen İran padişahlarındandır. Adaleti ile anılan bir padişah olduğu için şiirlerde daha çok bu yönüyle anılır. Aynı zamanda ululuk, büyüklük ve gösterişin sembolü olan şahsiyetlerdendir. Memduhlar övülürken Keykubat ile kıyaslanırlar. Övülen kişi ondan bile üstün olarak anlatılır (Tökel, 1998: 232).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divan'ında iki beyitte geçen Keykubat daha çok azamet ve gücün önemsiz oluşu ve dünyanın geçiciliği ifade için diğer İran padişahları ile anılmıştır.

Beyit 1

Külâh-ı fakr ile hoş-ser olan dil-i dâna
Nigâh-ı efser-i keyhüsrev ü **Kubâd** itmez
(G.184, b.3)

Günümüz Türkçesi

Fakirlik külâhı ile mutlu olan bilge gönül, Kubat ve Keyhüsrev'in tacına bakmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, fakirlik tacının verdiği mutluluğun kralların değerli taşlarla süslenmiş taçlarının veremeyeceğini söyler. Bu dünyada gerçek zenginlik gönül zenginliğidir. Maddi zenginlikler insanı mutlu etmez. Bu yüzden zenginlikleri, gösterişli yaşamları ve sahip oldukları güç ile meşhur padişahlardan olan Keykubat bu beyitte dünya malına tamah etmeyen gönlün önemsemediği ve özenmediği bir zenginlik sembolü olarak kullanılmıştır.

Beyit 2

Çekdiğüm her âh-ı gam bir câm-ı Cem oldu Fasîh
Tâc-ı la'lin-i **Kubâdîden** nişândur serde dâg
(G.219, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, çektiğim her keder ahı Cem'in kadehi oldu. Baştaki yara Kubadi'nin lal taşıyla süslü tacından nişandır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte âşıkların başındaki yaralar Kubadi'nin tacına, çektikleri ahlar ise Cem'in kadehine benzetilmiştir. Âşığa çektirilen acılar onun aşkının büyüklüğünün nişanesi olmuştur. Keykubat diğer İran padişahları gibi gösterişli taca sahip bir kişidir. Âşığın aşk yolunda çektiği acılar Keykubat'ın tacı kadar kıymetlidir. Fasîh Dede aşk yolunda çektiği acıların kıymetli oluşunu bu imge ile verir.

3.14. Sâ'm

Sâ'm Hakkında Bilgi

Feridun zamanında yaşamış, Şehnâme'de de adı geçen kahramandır. Nerimân'ın oğlu olan Sâ'm, çok kuvvetli oluşu ile bilinmektedir. Minuçihr'in en yakın dostu ve savaşçılarından olan Sam, ejderhayı tek vuruşu ile öldürdüğü için Tekvuruşlu Sam olarak da anılır. Sâ'm, oğluna ve diğer İran hükümdarlarına adaletli davranmayı nasihat eden,

girdiği bütün savaşlarda olağanüstü yiğitlikler gösteren, padişahlara akıl verebilen nadir kahramanlardandır (Tökel, 1998: 264).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Fasîh biz de gam-ı ebruvân-ı yârı çekerdük
Eger ki kuvvet-i bâzû-yı Zâl ü Sâmunuz olsa
(G.405, b.6)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, eğer Sâm ve Zâl gibi bileğimizin kuvveti olsa biz de sevgilinin kaşlarının gamını çekerdik.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, sevgilinin kaşlarının gamını çekmeyi savaşta yay çekip ok atmaya benzetmiştir. Bu beyitte aşk acısı çekmek ile savaşmayı bir tutan Fasîh Dede, kendisi gibi âşıkları Zâl ve Sâm'a benzetmiştir. Sâm bu beyitte savaşlarda yiğitlik göstermesi ve güçlü oluşu ile ele alınmıştır. Kendisini Sam ile kıyaslayan şair, kendisini Sam'a kıyasla zayıf olarak görür.

3.15. Zâl

Zâl Hakkında Bilgi

İran'ın efsanevî kahramanlarından olan Zâl, Rüstem'in babasıdır. Saçı, kaşı ve kirpikleri bembeyaz olarak doğduğu için kendisine “ihtiyar ve ak sakallı” anlamlarına gelen “Zâl” ismi verilmiştir. Bu şekilde doğduğu için babası tarafından uğursuz sayılarak Elbruz dağlarına götürülüp bırakılmıştır. Burada Simurg-ı Anka tarafından beslenmiştir. Destan veya Zer lakapları ile de anılır (Pala, 2007: 488). Zâl'in bir diğer özelliği de savaşlarda taşıdığı oklar ve çok iyi atabilmesidir (Tökel, 1998: 275).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede Divanı'nda iki beyitte geçer.

Beyit 1

Fasîh biz de gam-ı ebruvân-ı yârı çekerdük
Eger ki kuvvet-i bâzû-yı Zâl ü Sâmunuz olsa
(G.405. b.6)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, eğer Sam ve Zâl gibi bileğimizin kuvveti olsa biz de sevgilinin kaşlarının gamını çekerdik.

Anlam ve İmaj Dünyası

Zâl bu beyitte babası Sam ile birlikte anılır. Bu her iki kahramanın şiirde yer almasının sebebi güçlü bileklerinin olması ve çok iyi ok atabilmeleri sebebiyledir. Aşkı bir savaş meydanına benzeten Fasîh Dede, Zâl kadar güçlü olmasına rağmen maşukun karşısında zayıf kaldığını, onun kaşlarının gamını çekemediğini söyler. Zâl bu beyitte Fasîh Dede'nin çok güçlü olduğunu söylemek için kendisini benzettiği bir mitolojik kahramandır.

Beyit 2

Hezâr ahsente zûr-ı bâde-i hüsn-i cihân-gîre

Yıkılmış bir nighle Kahramân u **Zâl** u Rüstemler

(G.144. b.4)

Günümüz Türkçesi

Cihânı fetheden güzellik şarabının gücüne binlerce tebrikler, bir bakışla Kahraman, Zâl ve Rüstemler yıkılmış.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitte Zâl'ı Şehnâme'de de adları geçen İran'ın efsanevî komutanları ile birlikte anar. Güzellik şarabının gücü bu kahramanlara kıyasla daha fazladır. Fasîh Dede, bu beyitte güçlü bir komutan olan Zâl'ı sevgilinin güzelliğinin gücünü göstermek için kullanır. Onun güzelliği en güçlü kahramanları bile karşısında yenilgiye uğratacak seviyededir.

4. SANATKÂRLAR

İnsanın duygu düşünce ve hayal gücünü çeşitli biçimlerde ifade etme yöntemi olan sanat, toplum için doğrudan bir fayda oluşturmak yerine estetik hazzı tatmine yönelik bir amaç içindedir. Bununla beraber ilk çağlardan günümüze topluma bir şeyleri aktarmanın da yolu olmuştur (Balkır, 2020: 35). Fasîh Dede Divanı’nda Mânî ve Bihzâd isim olarak yer alan şahıslardır. Adı geçen sanatkarların ortak özelliği her ikisinin de minyatür ve resim sanatı ile meşhur olmalarıdır. Mânî ve Bihzâd, çoğunlukla sevgilinin güzelliğine da hayran kalır. Yaptıkları eserler ise sevgilinin güzelliği karşısında sönük kalır.

4.1. Mânî

Mânî Hakkında Bilgi

Mânî, ünlü bir Çinli ressamdır. Miladi 3. yüzyılda yaşamış ve Mânî inancını yaymak için minyatür ve resim sanatından faydalanmıştır. Çin’de onun minyatür ve resimleri büyük beğeni toplamış aynı zamanda Doğu edebiyatlarında meşhur Çinli nakkaş olarak işlenmiştir. Dünya görüşünü resimlerle anlattığı ve bu resimleri topladığı meşhur eserinin adı ise “Erjeng”dir. Bu eseri, onun peygamberliğinin bir mucizesi olarak kabul edilirdi. Klasik şiirde Mânî’den resim sanatındaki ustalığı ile bahsedilir. Sevgilinin güzelliğinin anlatılmak istendiği yerlerde Mânî’den bahsedilir (Tökel, 1998: 238-240).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı’nda Mânî ismi beş beyitte, Mânî’nin ünlü eseri Erjeng ise iki beyitte geçmektedir.

Beyit 1

Bu deyre niçe tasvîr-i dil-ârâ nakş olunmuşdur
Sentün mislün ne Bihzâd u ne **Mânî** eylemiş peyda
(G.15, b.4)

Günümüz Türkçesi

Bu kiliseye birçok gönül süsleyen nakışlar işlendi. Senin gibisini ne Bihzâd ne de Mânî çizebilmiştir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Güzel resimler çizen bu ünlü iki ressam bile sevgilinin güzelliğine benzer bir resim çizemezler. Sevgilinin eşsiz güzelliği hayal edilemeyecek seviyededir. Mânî ile

Bihzad'ın çizdiği dillere destan resimler bile sevgiliye kıyasla yetersiz kalır. Mânî, bu beyitte sevgilinin güzelliğinin eşsizliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

Beyit 2

Yıkarsın hâtırın erbâb-ı 'ışkun ehl-i 'irfânun
Cihânda kasr-ı Yûsuf deyr-i **Mânî** olmasun dirsın
(G.332, b.3)

Günümüz Türkçesi

Aşk sahipleri ve irfan ehlinin hatırını yıkarsın, cihanda Yûsuf'un köşkü Mânî'nin kilisesi olmasın dersin.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şairin Mânî'nin kilisesi dediği mabedin adı şiirlerde Nigaristan olarak da geçer. Çin'de duvarları Mânî'nin resimleri ile süslü olduğuna inanılan bu mabed şair tarafından Yûsuf'un köşkü ile birlikte güzelliğin, aşkın ve irfanın sembolü olarak kullanılır. Aşk ve irfan ehlinin gönlünü kırmak bu yapıları yok etmek gibidir. Şair, burada Mânî'yi resimleriyle süslü olduğuna inanılan mabedi ile birlikte kullanır. Bu mabed güzelliğin ve aşkın sembolüdür.

Beyit 3

Eger nakşına kuşlar kondurursa hâme-i **Mânî**
Yine yazmak ne mümkün za'f-ı cism-i Kays-ı nâlânı
(G.424, b.1)

Günümüz Türkçesi

Mânî'nin kalemi, çizdiği resimlere kuşları kondursa bile inleyen Kays'ın bedeninin zayıflığını anlatması mümkün değil.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Mecnûn'un bedeninin zayıflamasını ifade etmek için kuşları hafiflik sembolü olarak kullanmıştır. Şaire göre eşsiz resimler çizen Mânî'nin kalemi de en az onun kadar yeteneklidir. Bu yeteneğine rağmen aşk acısı çeken Mecnûn'un zayıflığını resmedemez. Mânî, kalemi ile birlikte meşhur ressam olarak şiirde yer almış ve Mecnûn'un aşk acısından içine düştüğü durumu okuyucuya aktarmak için kullanılan bir sembol olmuştur.

Beyit 4

İy hâme-i dür-nisâr-ı ma'nâ
Mânî-suver-i nigâr-ı ma'nâ
(M.7, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ey mananın inci saçan kalemi, mananın resmini Mânî gibi resmeden!

Anlam ve İmaj Dünyası

Kaleme seslenen şair onun mananın resmini Mânî gibi çizdiğini söyler. Mânî nasıl ki en güzel resimleri çiziyorsa kalem de soyut manaları kelimelerle somut bir hale sokuyor. Şairin bu övgüsünde memduh Mânî'ye benzetilmiş olup kalemin yeteneklerini göstermede bir sembol değer olmuştur.

Beyit 5

Yokdur bu hünerde sana hem-reng
Haclet-zeden olsa n'ola **Erjeng**
(M.7, b.2)

Günümüz Türkçesi

Bu hünerde senin gibisi yoktur, Erjeng bu durumdan utansa ne olur!

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, bu mısralarda kalemin yeteneğini Mânî'nin çizimlerinden de üstün gördüğünü söylüyor. Bunu da Mânî'nin resimlerle dolu kitabı olan Erjeng ile sunuyor. Mânî'nin meşhur resimleriyle dolu kitabı bile kalemin hünerleri yanında utanıyorsa bu onun üstünlüğünü gösterir. Mânî'nin resim yeteneğinin kıyas olarak kullanıldığı bu mısralarda kalemin hünerleri ondan da üstün görülür.

Beyit 6

Âsârını görse **Mânî** nâ-çâr
Hayretle olurdu nakş-ı dîvâr
(M.7, b.11)

Günümüz Türkçesi

Senin eserlerini görseydi Mânî çaresiz, duvardaki resimler de şaşkınlık içinde kalırdı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kelam övgüsüne devam eden şair, onun yaptıklarının Mânî'yi ve onun çizdiği resimleri şaşkınlık içinde bırakacağını söyleyerek kalemin üstünlüğünü dile getirir. Bu mısralarda dikkat çeken bir durum da sadece Mânî'nin değil onun çizdiği resimlerin bile bu yetenek karşısında şaşkınlık ve hayranlık içinde kalmalarıdır. Memduhun yeteneğini övgüsü bu alanda en iyi olan Mânî sembol değeri ile verilmiştir.

Beyit 7

Bihzâd senünle kâm buldı

Erjeng senünle nâm buldı

(M.7, b.14)

Günümüz Türkçesi

Bihzad seninle mutlu oldu, Erjeng seninle şöhret buldu.)

Anlam ve İmaj Dünyası

İki ünlü ressam olan Mânî ve Bihzad bu şöhretlerini kaleme borçludurlar. Kalem olmadan onların bu yeteneklerini sergilemeleri mümkün değil. Bu mısralarda da ünlü ressam Mânî, resim hünéri ile şiirde yer almış olup memduhu övme amacıyla mısralarda kullanılır. Çünkü meşhur ressam olan Mânî bile kalem olmadan bir anlam ifade etmez.

4.2. Bihzâd

Bihzâd Hakkında Bilgi

Doğum tarihi bilinmemekle birlikte 1450 yılından sonra dünyaya geldiği sanılmaktadır. Herat'ta yaşamış olup Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevai'den destek ve teşvik görmüştür. Dost Muhammed onun Mirek Nakkaş adıyla tanınan Emir Ruhullah'ın öğrencisi olduğunu, Gelibolulu Mustafa ise Tebrizli Pir Seyyid Ahmed'in öğrencisi olduğunu söyler. Bütün kaynaklar onun devrinin en büyük nakkaşı olduğunu zikretmiş ve gerçekçiliğini, fırça kullanmadaki ustalığını, zarafetini övmüştür (Çağman, 1992: 147). Meşhur bir Türk ressam ve minyatörcü olan Bihzad şiirlerde sevgilinin güzelliği konusunda Mânî ile birlikte anılır (Pala, 2007: 297).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Bihzâd, Divanda iki beyitte geçer.

Beyit 1

Bihzâd senünle kâm buldı

Erjeng senünle nâm buldı

(M.7, b.14)

Günümüz Türkçesi

Bihzâd seninle mutlu oldu, Erjeng seninle şöhret buldu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bihzad ve Mânî, ustalıkları ile meşhur ressamlardır. Şair, onların meşhur oluşlarını kendi memduhun sayesinde olduğunu söyler. Yani onların meşhur oluşların

sebebi memduhun varlığıdır. Şair, bu beyitlerde memduhun varlığının önemini onun sayesinde meşhur olmuş Bihzad sembolü ile verir.

Beyit 2

Bu deyre niçe tasvîr-i dil-ârâ nakş olunmuşdur

Senün mislün ne **Bihzâd** u ne Mânî eylemiş peydâ

(G.15. b.4)

Günümüz Türkçesi

Bu kiliseye birçok gönül süsleyen nakışlar işlendi. Senin gibisini ne Bihzâd ne de Mânî çizebilmiştir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte de sevgilinin güzelliğini övmek amacıyla Bihzâd ve Mânî adlı meşhur resamlara yer vermiştir. Bu iki meşhur ressam en güzel resimleri çizmelerine rağmen yine de şairin sevgilisi gibi bir güzelliği çizememişlerdir. Sevgiliyi övmek için kullanılan meşhur ressamların en önemli özelliği benzersiz resimler çizebilmeleridir. Fakat sevgilinin benzersizliği, güzelliği bütün resimlerin önüne geçmiştir. Çoğu zaman bu şairler kendilerini bu şahıslarla kıyaslamış bazen onlarla eş değer bazen de kendilerini onlardan üstün görmüştür.

5. FİLOZOF, ŞAİR VE YAZARLAR

Filozof şair ve yazarlar divan şiirinde önemli yer tutan şahıslardandır. Şairler, fikirlerini bunlar sayesinde etkili olarak sunabildiği gibi kendi şiirini övmek için de bu kişilere yer verebilir. Kimi isimleri belirli anlamları ifade edecek şekilde kullanan şairler için Eflâtun akli temsil ederken, Hâtim et-Tâî cömertliğin sembolü olur. Fasîh Dede Divanı'nda tek filozof olarak Eflâtun'a yer verilmiştir. Yazar olarak mensur eserler veren Teftazani ve Cahız'dır. Nizâmî, Hasan b. Sabit, Emir Hüsrev Dihlevî, Hâtim et-Tâî ve Hâfız-ı Şîrâzî de divanda yer alan şairlerdir.

5.1. Eflâtun

Eflâtun Hakkında Bilgi

Eflâtun M.Ö. 430-348 yılları arasında yaşamış Yunanlı filozoftur. Sokrat'ın öğrencisi, Aristo'nun da hocası olan Eflâtun'un asıl adı Platon'dur. Emevîler döneminde başlayan ve Abbasiler döneminde yoğun bir şekilde devam eden tercüme faaliyetleri sonucu İslam dünyasında tanınmış olduğu için İslam dünyasında Platon olarak değil Eflâtun olarak anılmıştır. Edebiyatta akıl, hikmet ve görüşlerinde isabetli olması ve fikirlerindeki incelik ile hatırlanır (Tökel, 1998: 430).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Eflâtun, divanda bir beyitte nükteli söz söyleme sembolü olarak geçer.

Beyit 1

Bir nükte ile mücâb ider 'ışk

Sad-'akl-ı **Felâtun**-intisâbı

(G.223, b.3)

Günümüz Türkçesi

Aşk, Eflâtun gibi yüz akli bir nükte (ince söz) ile cevaplar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Aşk övgüsünün olduğu bu gazelde aşkın Eflâtun'un akli gibi yüz akla bir nükte ile cevap vermesi, şairin aşkı ne kadar üstün olarak gördüğünü, akıl ve aşk karşılaştırılmasında aşktan yana tavır aldığını gösterir. Eflâtun gibi bir filozof bu beyitte akli temsil eden bir sembol görevindedir.

5.2. Nizâmî

Nizâmî Hakkında Bilgi

Nizâmî kaynaklarda hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte 1141-1145 yılları arasında Gence’de dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim görmüş; edebiyat, astronomi, matematik ve felsefe gibi alanlara ilgi duymuş Arapça ve Farsçanın yanı sıra İbranice, Ermenice ve Gürcüce gibi dilleri öğrenmiştir. Resmi bir görevi bulunmayan Nizâmî, çevresindeki devlet adamlarına gönderdiği şiirlerden elde ettiği paralarla geçimini sağlamıştır. Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu olduğu gibi Firdevsî’nin destansı şiir türünü zirveye taşımış, manzum aşk hikayelerinin de en büyük ustası kabul edilmiştir (Kantar, 2007: 183-185).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı’nda bir beyitte nazımda birinci hoca olarak anılır.

Beyit 1

Nizâmîydi nazımda h^vâce-i sâniydi inşâda

Hüner-senc ü ma’ârif-perver üstâd-ı suhan-verdi

(Tb.4, b.27)

Günümüz Türkçesi

Şiir yazmada Nizâmî’ydi, süslü nesirde ikinci hocaydı; hüner ölçen marifet seven, söz söyleme sanatı ustasıydı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede’nin İshakzade Zuhuri için yazdığı mersiyede kendisini süslü nesrin ikinci hocası olarak över. Nazımda ise Nizâmî ile eşdeğer görür. Hamse türünün kurucusu ve İran şiirinin önemli şairlerinden olan Nizâmî’ye benzetilmesi memduhun şiir yazmada iyi olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Nizâmî, bu mısralarda memduhun övgüsü amacıyla yer alır. Şair memduhun şiir yazma yeteneğini en iyi Nizâmî’ye benzeterek göstermek ister.

5.3. Câhız

Câhız Hakkında Bilgi

Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından kabul edilen Câhız, 766-777 yılları arasında Basra’da doğmuştur. Dönemin ünlü alimlerinden dersler almıştır.

Çirkinliğinin yanında nükteciliği ile Arap edebiyatında şöhret bulmuştur. Arap nesrine mükemmel şeklini veren kişi olarak kabul edilir (Şeşen, 1993: 20-24).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Ehl-i nazar oldı nazmuma çün lahîz

Telh oldı lisânı yâd olındı Hâfız

Bu hüsn-i beyânı hakk-ı ta'bir budur

Meftûnı olurdu gûş ideydi **Câhîz**

(R.64. b.2)

Günümüz Türkçesi

Alimler benim şiirime baktılar, Hafız'ın dilini (benim şiirim yanıda) acı buldular. Bu güzel ifadenin hakkı budur ki Câhîz dinleseydi hayran kalırdı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, bu beyitte kendi üslubunun mükemmelliğini Câhîz'ı örnek vererek göstermek ister. Arap edebiyatında nesrin üstadı olarak anılan Câhîz'ın bile hayran kalacağı bir tarza sahip olduğunu söyler. Bu beyitte Arap edebiyatının en meşhur yazarlarından Cahîz, Fasîh Dede'nin kendine övgü bağlamında kendi üslubunu övmek için yer verdiği bir şahıs olmuştur.

5.4. Hassan b. Sabit

Hassan b. Sabit Hakkında Bilgi

Medine'de 570-590 yılları arasında doğduğu rivayet edilmektedir. Hz. Muhammed'i, ashabını ve İslam'ı müşriklerin eleştirilerine karşı şiirleri ile savunduğu için "şâirü'n-nebî", Ebü'l-Hüsâm (keskin kılıç sahibi) ve Ebü'l-Müdarrib (iyi savaşçı) unvanları ile tanınmıştır. Cahiliye döneminde Ukaz panayırında düzenlenen yarışmalarda şiirleri okunan, şiirleri ile para kazanan Hassan, altmış yaşlarında Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra hayatı Hz. Muhammed'in yanına geçmiş, en güzel şiirlerini onun için okumuş, fahriyelerinde Hz. Muhammed'i savunmakla övünmüştür. Müslüman olduktan sonra methiye ve mersiyele dışında Müslümanların kahramanlıkları, ayet ve hadislerden ilham alarak oluşturduğu hikmetler ile darbimeseller şiirlerinde önemli bir yer tutmuştur (Elmalı, 1997: 399-403).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hassan b. Sabit, Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Sana mahsûs bu vâdîde gazel tarzı Fasîh
Suhan-ı rast bu kim Rûmda **Hassân'sın** sen

(G.341, b.5)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, bu vadide (şair sahasında) gazel söylemek sana mahsus, doğrusu budur ki sen Rum'da (Anadolu'da) Hassan'sın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Hasan b. Sabit'in hem iyi şair oluşunu hem de Hz. Peygamber'i ve Müslümanları savunan doğru sözlü olmasından yola çıkarak kendi üslubunu ona benzetir. Hassan b. Sabit nasıl Hicaz bölgesinin şairi ise kendisi de Anadolu'nun onun gibi etkili ve doğru sözlü şairler söyleyen şairidir. Hassan, iyi şair söylemenin sembolü olarak Fasîh Dede'nin kendisini benzettiği şair olarak işlenir.

5.5. Hâfız-ı Şîrâzî

Hâfız-ı Şîrâzî Hakkında Bilgi

Hâfız-ı Şîrâzî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1317-1326 yılları arasında Şiraz'da doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Şemseddin Muhammed olan şair, Ku'an'ı hıfz ettiği için kendisine Hafız denilmiştir. Babasının vefatı ile maddi sıkıntılar yaşamaya başlayan Hafız bir süre fırında çalışmış aynı zamanda da eğitimini devam ettirmiştir. Din ilimlerin yanında Arap edebiyatı başta olmak üzere edebiyat alanında kendini geliştirmiş ayrıca musiki ile de ilgilenmiştir. Dönemin padişahı ile arası açıldığı için Şiraz'ı terk eden Hafız kısa bir süre sonra tekrar Şiraz'a dönmüş ve orada 1390 yılında vefat etmiştir (Yazıcı, 1997: 103-106).

Kendisinden sonra gelen şairler üzerinde etkisi yadsınamayacak derecede olan Hafız, çok okunan şairler arasında yer alır. Gölpınarlı, Hafız'ın Türkiye'de Mesnevi ve Gülistan'dan sonra en fazla okunan Farsça metin olduğunu söyler. Hafız hem Farsça öğretmek hem de estetik bilgi ve şair tekniği için okutulmuştur (Gölpınarlı, 1992: Xxvi).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Hâfız-ı Şîrâzî, Fasîh Divanı'nda bir beyitte ve bir rubaide geçer.

Beyit 1

Biz durgururuz ister isek âb-ı revânı
Kim **Hâfız**-ı cârî-i hoş-âyende-nevâyuz
(K.4. b.8)

Günümüz Türkçesi

Eğer istersek akan suyu durdururuz çünkü biz Nevâ makamını etkileyici şekilde icra eden Hâfız'ız.

Anlam ve İmaj Dünyası

Klasik dönemde Hâfız, şiir ve musikide önemli bir isim kabul edilir. Güzel bir sesi olan Hafız'ın cuma geceleri mescitte Kur'an okuduğu yaşadığı dönemde ondan sesi güzel başka biri olmadığı için İlhanlı sultanlarının Hâfız'ı yanlarından ayırmadığı söylenir. Alvan, İtri'nin Neva-kâr adlı eserinin güftesinin Hâfız'ın gazellerinden alındığını söyler (2023: 92).

Bu beyitte Hafız, güzel sesli oluşu, müzik ve şiirdeki kabiliyeti ile ele alınmıştır. O, neva makamını etkili bir şekilde icra eden biri olarak nitelenir. Fasîh Dede de musiki ile ilgilenen bir şair olarak kendisinin Hâfız gibi olduğunu söyleyerek kendisinin de hem müzik hem de şiir alanında yetenekli bir olduğunu söyler. Şair kendine övgü bağlamında kendisini Hafız'a benzetir.

Beyit 2

Ehl-i nazar oldu nazmuma çün lahîz
Telh oldu lisânı yâd olındı **Hâfız**
Bu hüsn-i beyânı hakk-ı ta'bir budur
Meftûnı olurdı gûş ideydi Câhîz
(R.64)

Günümüz Türkçesi

Alimler benim şiirime baktılar, Hâfız'ın dilini (benim şiirim yanında) acı buldular. Bu güzel ifadenin hakkı budur ki Câhîz dinleseydi hayran kalırdı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kendisinden sonra gelen şairler üzerinde büyük bir etkiye sahip olan ve Doğu edebiyatının önemli şairlerinden olan Hâfız, bu beyitlerde bir kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Fasîh Dede, kendi şiir dilinin ondan daha iyi olduğunu onun şiirler dilinin kendisinin yanında acı yani kıymetsiz kaldığını söyler. Hâfız, Fars şiirinin; Cahîz ise Arap nesrinin önemli isimleridir. Fasîh Dede, kendisi bu ikisi ile kıyaslayarak onlardan üstün olduğunu söyler.

5.6. Sadüddin Teftâzânî

Sa'düddîn Teftâzânî Hakkında Bilgi

Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî 1322 yılında Horasan'ın Teftazan kasabasında doğmuş çok yönlü bir âlimdir. Kendisine Sa'd, Allâme, Allâme-i Sâni" şeklinde atıfta bulunulan aynı zamanda "pâdişâh-ı ulemâ, hüsrev-i dânişmendân" unvanlarıyla da anılmıştır. On altı yaşından itibaren eser vermeye başlayan Sadüddin Teftazani, dönemin meşhur âlimlerinden dersler almıştır. Sadüddin Teftazani, sarf, nahv belagat gibi dil ilimleri başta olmak üzere kelam, tefsir ve mantık gibi alanlardaki derin bilgisi ile ön plana çıkmış, kendi döneminde Doğu İslam dünyasının en önemli âlimi kabul edilmiştir. Onun belagat ve akli ilimlerdeki ulaştığı seviye diğer âlimler tarafından takdir edilmiştir. Teftâzânî, İlmî ve felsefî görüşlerin doğru tespiti ve bunları güzel biçimde ifade edebilme konusunda azami hassasiyet gösteren son dönem ulemasının en önemli temsilcilerinden kabul edilir (Özen, 2011: 299-308).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Sa'düddîn Teftâzânî, divanda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Zekâda seyyid-i 'asr u tettebbu'da çü Sa'dü'd-dîn

Budur hakkâ ki her bir fende kâmil di hüner-verdi

(Tb.4, b.28)

Günümüz Türkçesi

Zekâsı ile asrın seyidi ve araştırmada Sadüddin gibidir. Doğrusu bütün sanatlarda yetkin ve hüner sahibidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

İshakzâde Zuhûrî için yazdığı mersiyede Fasîh Dede, onu Sadüddin Teftâzânî'ye benzetir. Teftâzânî , bütün ilimlerde kendini geliştirmiş bir âlimdir. Kelam, felsefe, mantık, Arap dili gibi birçok alanda araştırma yapan ve aynı zamanda eser veren biri ve bir dönem kadılık da yapmış olan memduhun Sa'düddîn Teftâzânî'ye benzetilmesi onun gibi ilimlerle meşgul olmasındandır. Memduhuna övgü bağlamında kendisini Sa'düddîn Teftâzânî'ye benzetmiştir.

5.7. Hâtım et-Tâî

Hâtım et-Tâî Hakkında Bilgi

Cahiliye Döneminin cömertliği ile ünlü olan şairi Hâtım et-Tâî, Tay kabilesinin reisidir. Çocuk yaşlarından itibaren cömertliği ve misafirperverliği ile tanınır. Menkıbelerde İslamiyet öncesi cömert ve mert Arap tipinin ideal örneğini oluşturan Tai'nin bu özelliği darbimesel haline gelmiştir. Birinin cömertliği övülürken "Hatim'den daha cömert" ifadesi kullanılır (Tülücü, 1997:472-473).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Nutkunda kelîl 'Arabla A'câm

Lutfunda bahîl Ma'ann ü Tâî

(Tb.2, b.10)

Günümüz Türkçesi

Arab ve Acem konuşmada (yanında) eksik kalır. Cömertliğinin (yanında) Ma'ann ve Tâî cimri kalır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Memduhun konuşmadaki üstünlüğü Arap ve Acem ile kıyaslanarak, cömertliği ise Arap darbimesellerine girmiş cömertlikleri ile meşhur iki şahısla kıyaslanarak verilir. Memduh, Hâkim et-Tai'nin bile yanında cimri kaldığı bir kişidir. Bu açıdan Tai bir kıyas unsuru olarak kullanılmış ve memduh kendisinden bu konuda üstün görülmüştür. Hâkim et-Tai, şiirde cömertlik sembolü olarak yer almıştır.

5.8. Emir Hüsrev-i Dihlevi

Emir Hüsrev Dihlevi Hakkında Bilgi

Emir Hüsrev Dihlevi, 1253 yılında Delhi'nin Müminabad kasabasında dünyaya gelmiştir. Laçın adlı bir Türk kabilesine mensup olan Emir Hüsrev, küçük yaşta babasını kaybettiği için dedesi İmadülmülk'ün himayesinde iyi bir eğitim almıştır. Hayatı boyunca ilim, sanat ve tasavvufla iç içe yaşamış; Türkçe, Farsça, Arapça ve Hint dilini çok iyi öğrenmiş ve bütün şiir türlerinde eserler vermiş bir şairdir (Kurtuluş, 1995: 135-137).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Divanda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Her şî'r-i terüm reşk-i dil-i hamse-i **Hüsrev**

Ben pâdişeh-i memleket-ârâ-yı ma'ânî

(K.3, b.14)

Günümüz Türkçesi

Her taze şiirimi Hüsrev'in hamsesi gönülden kıskanır. Ben mana ülkesini süsleyen padişahım.

Anlam ve İmaj Dünyası

Emir Hüsrev, Hamse adlı eserini Nizamî-i Gencevî'ye nazire olarak yazmıştır. Emir Hüsrev Dihlevî'nin içinde Şirin ü Hüsrev ve Mecnûn u Leylî adlı meşhur mesnevilerin de bulunduğu bu eserine telmihte bulunan Fasîh Dede, Hüsrev'in hamsesinin bile kendi şiirini kıskandığını söyleyerek şiirde olan üstünlüğü ifade etmiştir. Şair, şiirinde Emir Hüsrev'e kendine övgü bağlamında yer vermiştir.

5.9. Revânî

Revânî Hakkında Bilgi

Asıl ismi İlyas, babasının ismi ise Abdullah'tır. Edirneli olan Revânî'nin ne zaman İstanbul'a geldiği bilinmemektedir. Surre emini olarak Harameyn'e gönderildikten sonra hakkında yapılan şikâyetler üzerine Sultan Bayezid'in gözünden düşmüş olup Trabzon'a Sultan Selim'in yanına gider. Kanuni zamanında 1523 yılında İstanbul'da ölmüş olup yaptırdığı mescidin haziresine gömülmüştür. "Divan" ve "İşretnâme" adlı eserleri vardır (Erünsal, 2008, 30-31).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda "Be İsm-i Revânî" başlıklı bir muamma beyti bulunmaktadır.

Beyit 1

'Âşık-ı üftâdesi pervâne şem'-i enverin

Düşmek için zîr-i pâyna yakar bâl ü perîn

(Mu.1, b.1)

Günümüz Türkçesi

Pervane, parlayan mumun düşkün âşığıdır; ayağının altına düşmek için kol ve kanadını yakar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu mısralarda divan şiirinde kullanılan pervane ve mum imgesine yer verir. Bu mısralarda aşkı için kendini feda eden âşık sembolü olan pervane, kolunu kanadını yakarak kendini feda eder.

5.10. Kafzâde Fâizî

Kafzâde Fâizî Hakkında Bilgi

İstanbul'da doğan ve kaynaklarda doğumu için 1590 ile 1572 şeklinde iki farklı tarih zikredilen Kafzâde Fâizî'nin asıl adı Abdülhay'dır. Babası Sultan I. Ahmed dönemi kazaskerlerinden Mustafa Feyzullah Efendi, dedesi ise Kaf Ahmed Efendi'dir. Lakabı da dedesinden dolayı Kafzâde'dir. İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılığa yükselen Fâizî, Selanik kadısı iken görevden azledilir ve 1622 yılında İstanbul'da vefat eder. Divan, Zübdetü'l-eş'âr, Leylâ vü Mecnûn ve Sâkinâme adlı eserleri vardır (Küçük, 2001:162).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda kendisine yedi nazire yazılmış olan Fâizî, bir beyitte de ismen geçer. Tanzir edilen gazeller Kafzâde Fâizî Divanı'nda (Okatan, 1995) tespit edilmiş olup nazire bölümünde bilgi verilecektir.

Beyit 1

Feyz olsa Fasîhâ n'ola nazm-ı terimüzde

Biz peyrevî-i Fâ'izî-i pâk-edâyuz

(K.4, b.15)

Günümüz Türkçesi

Taptaze şiirimizde feyz, ihsan olsa ne olur Ey Fasîh, biz güzel bir edası (söyleyişi) olan Fâizî'nin takipçisiyiz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu mısralarda şiir tarzı olarak Fâizî'yi örnek aldığını söyler. Onun söyleyişini örnek aldığı için taze olarak nitelendirdiği yeni bir şiir tarzının olduğunu da söylemek ister. Bu beyitte Fâizî, şiir tarzı beğenilen bir şair olarak şiirde yer alır. Fasîh Dede, övgü bağlamında hem Fâizî'yi hem de kendi şiirini övmüştür.

6. AŞK KONULU ESERLERDEKİ ŞAHISLAR

Divan şiirimizin ayrılmaz kaynaklarından biri de aşk hikayeleri ve bu hikayelerin kahramanlarıdır. Özellikle Arap ve Fars edebiyatından beslenen şairler şiirlerinde Leylâ ile Mecnûn, Ferhâd ile Şirin, Yûsuf ile Züleyha, Mahmud ile Ayâz gibi aşk hikayelerini sıkça işlemişlerdir. Bu hikayeler ve hikayelerdeki kahramanlar şairlerin sembolik bir dil kullanmalarına imkân sağlamış. Fasîh Dede de diğer divan şairleri gibi şiirlerinde bu kahramanlara yer vermiştir. Bu kahramanlar üzerinden kendi duygularını ifade etmiş, aşk acısını, özlemi, ayrılığı, fedakarlığı metaforik bir dille anlatmıştır. Fasîh Dede Divanı'nda en çok Leylâ ile Mecnûn'un kahramanlarına yer verilmiştir. Bunun dışında Ferhâd ile Şirin, Yûsuf ile Züleyha, Mahmud ile Ayâz hikayelerinin kahramanları şiirlerde yer alır.

6.1. Leylâ ile Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn Hakkında Bilgi

Arap kabilelerinden birinin reisinin uzun süre çocuğu olmaz. Allah'a yalvarıp yakardıktan sonra bir erkek çocuğu olur. Kays adını verdiği çocuğu büyüyünce okula gönderir. Kays okulda Leylâ'yı görür ve ona âşık olur. Çıkan dedikodular üzerine Leylâ'nın annesi onu okuldan alıp eve kapatır. Leylâ'yı göremeyen Kays aşkından çılgına döner Leylâ için şiirler okur. Onun bu perişan halinin görenler ona Arapça deli anlamına gelen "Mecnûn" lakabını takarlar. Mecnûn, aşkından çöllere düşer durmadan ağlar, gazeller söyler, bitkilerle konuşur, yabani hayvanlarla dostluk kurar, insanlardan uzak yaşamaya başlar. Bir gün Leylâ ile Mecnûn karşılaşınca ikisi de heyecandan bayılır. Leylâ'nın arkadaşları anne babası durumdan haberdar olmasın diye onu apar topar evine götürürler. Onun bu haline üzülen babası çölde Mecnûn'u bulur ve ona nasihat etmek ister ama Mecnûn ikna olmaz. Bunun üzerine Leylâ'nın ailesine gidip babasından onu istemeye karar verir. Leylâ'nın babası Mecnûn'un deli olarak şöhret bulduğunu ve kızını vermeyeceğini söyler. Bu durum Mecnûn'u daha da perişan hale sokar. Çevredekiler Mecnûn'un babasına oğlunu Kabe'ye götürmesini eğer Kabe'yi tavaf ederse şaşkınlığının geçeceği tavsiyesinde bulunurlar. Babası oğlunu Kabe'ye götürür. Mecnûn, Kabe'de iyileşmek yerine Allah'tan Leylâ'ya duyduğu aşkı arttırmasını için dua eder. Mecnûn ve babası geri dönerler. Mecnûn tekrar çöllere gider. Derdini dağa anlatır hayvanlarla tekrar dostluk kurar. Bir gün Leylâ'nın evininin bulunduğu diyara dönerken yolda bir avcı

tarafından yakalanmış bir ceylana denk gelir. Avcıya yalvararak ceylanı serbest bırakır. Daha sonra başka bir avcı tarafından tuzağa düşürülmüş bir güvercini kurtarır. Mecnûn ile dostluk kuran güvercin geceleri onun başında yuvalanır gündüzleri ise Mecnûn'a bekçilik yapar. Bütün yabani hayvanları etrafına toplayan Mecnûn adeta kendine bir ordu edinmişti. Birgün soylu bir aileden olan İbn-i Selam ava çıkar ve yolda Leylâ'yı görerek ona âşık olur. Kızı ailesinden ister ve isteği olumlu karşılanır ve Leylâ ile nişanlanır. Bu arada Nevfel adlı biri Mecnûn'un şiirlerini duyar ve çok etkilenir. Çölde Mecnûn'u bularak onunla dostluk kurar. Ondan bütün hikayesini dinler. Mecnûn'un Leylâ'ya kavuşması için Leylâ'nın kabilesine savaş açar. Mecnûn, Leylâ'nın kabilesinin savaşı kazanmasını ister. İlk savaşı Nevfel kaybeder fakat ikinci savaştan galip çıkar. Leylâ'nın babası ile yaptığı konuşmadan sonra "Hasta ilaç kabul etmiyor." diyerek Leylâ'yı almaktan vaz geçer. Mecnûn, bir arkadaşını zincire vurarak dolaştırıp insanlardan para dilenen bir dilenci görür. Belki Leylâ'yı görürüm düşüncesi ile dilenciden kendisini zincire vurup dilenmesini ister. İhtiyar dilenci Leylâ'nın kabilesinden bütün evlerin kapısına gidip dilenir. Sıra Leylâ'nın evine gelir. Leylâ'ya derdini anlatan Mecnûn, zincirlerini kırarak oradan tekrar uzaklaşır. Başka bir sefer de kör taklidi yaparak Leylâ'yı görmeye gider. Bir süre sonra İbn-i Selam ve Leylâ'nın düğünü olur ve evlenirler. Leylâ, İbn-i Selam'ın kendisine dokunmaması için ona cin taifesinden bir cin ile yakınlık kurduğunu insanlarla eşe seçerse hem kendisini hem de o insanı öldüreceğini söyler. İbn-i Selam bu hikâyeye inanır ve Leylâ'ya dokunmaz. Zeyd adlı biri Leylâ'nın İbn-i Selam ile evlendiği haberini Mecnûn'a verir. Bunun üzerine Mecnûn Leylâ'ya sitem dolu bir mektup yazar. Zeyd, mektubu Leylâ'ya götürür. Mektubu okuyan Leylâ, Mecnûn'a özür ve sitem dolu bir mektupla cevap verir.

Bu arada Mecnûn'u ikna etmek isteyen babası bir daha onu bulmak için çöle gider ve ikna etmeye çalışır ama başarısız bir şekilde döner. Bir süre sonra da ölür. Mecnûn, babasının mezarını ziyaret ederek ağlar. Sonra tekrar çöle döner. Zeyd, Mecnûn'a İbn-i Selam'ın ölüm haberini getirir. İbn-i Selam'ın ölümünden sonra Leylâ evine döner. Kabilesinin göç vakti geldiğinde eşyaları develere yüklerler. Leylâ'yı da bir mahmile bindirirler. Leylâ sırrını, derdini ve gamını deveye anlatır. Bu arada kendinden geçen Leylâ uyandığında kafileden ayrı kaldığını fark eder. Çölde yolunu bulma umuduyla ilerler ve Mecnûn'a rastlar. Leylâ perişan haldeki Mecnûn'u önce tanıyamaz. Mecnûn da Leylâ'ya ilgisiz davranır. O "Manevi saflık kazanmış, Meczazdan hakikate geçmişti. Eşyaya itibar etmiyordu. Nakıştan muradı nakkaş (Allah) idi." Bunun üzerine Leylâ

evine döner ve bir süre acı çektikten sonra ölür. Leylâ'nın öldüğü duyan Mecnûn onun mezarını ziyaret eder. O da Leylâ'nın kabrinin üstünde vefat eder.¹

Daha önceki şairlerde parça parça anlatılan bu hikâye ilk olarak Nizami (ö. 1204) tarafından bir bütünlük halinde kaleme alınır. Türk edebiyatında otuzdan fazla şair bu konuyu işlemiştir. En ünlüsü ise Ali Şîr Nevâî ve Fuzûlî'nin yazdığı Leylâ ve Mecnûn mesnevisidir. Türk edebiyatında hemen hemen bütün şairler Leylâ ve Mecnûn üzerine tenasüp, telmih ve tevriye gibi çeşitli söz sanatları yapmıştır (Pala, 2007: 290).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede Divanı'nda en çok işlenen şahısların başında Leylâ ile Mecnûn'un kahramanları gelir. Divanda kırk iki beyit ve sekiz rûbaide geçer.

Beyit 1

Cihânda kalmadı çün merd-i nükte-dân ile ülfet

Misâl-i **Kays** ideyin bâri vahşiyân ile ülfet

(G.37. b.1)

Günümüz Türkçesi

Dünyada manalı söz söyleyen kişi ile dostluk kuran kalmadı, bari Kays gibi vahşi hayvanlar ile dostluk kurayım.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, dünyada manalı söz söyleyenlerle dostluk kuranların kalmadığından şikayetçidir. Bu beyitte kendisini manalı söz söyleyenlerden sayar. Aşkından çöllere düşen ve vahşi hayvanlarla dostluk kuran Mecnûn'u örnek vererek onu gibi olmak istediğini söyler. Mecnûn, yabani hayvanlarla dostluk kurması yönü ile işlenir. Fasîh Dede de dönemin toplumsal durumuna ve insanların içinde bulunduğu duruma eleştiride bulunarak artık insanlarla dostluk kurmak istemediğini insanlardan kaçan Mecnûn imgesi üzerinden anlatır.

Beyit 2

Ahvâl-i 'ışk-ı dil-beri benden su'âl idün

Ferhâd u **Kays** kûh u yabândan haber virür

(G.90, b.1)

Günümüz Türkçesi

¹ Hikâyenin özetinin verildiği bu bölümde Fuzuli'nin Leylâ ve Mecnun mesnevisinden yararlanılmıştır. Fuzuli, Leylâ ve Mecnun, Hazırlayan: Muhammed Nur Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Sevgilinin aşkının hallerini benden sorun, Ferhâd ve Kays (sadece) dağdan ve çölden haber verir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, âşığın aşkından düştüğü durumların kendisinden sorulmasını ister. Aşk hikayelerinin en önemli iki kahramanından olan Ferhâd'ın aşkı için Bîsütun dağına kazması ve Mecnûn'un aşkından çöllere düşmesini küçümser. Mecnûn ve Ferhâd şairin aşkından içine düştüğü durumları onun kadar bilemez. Mecnûn, âşığın içinde bulunduğu durumdan bihaber çöllerde dolaşması ile küçümsenir ve aynı zamanda şaire kıyasla aşkı bilmeyen bir simge konumuna düşer.

Beyit 3

Mecnûn gibi ser-geşte bevâdî-i himemdür

Dil râh-rev-i menzil-i maksûd degüldür

(G.93, b.3)

Günümüz Türkçesi

Gönlün maksadı varılmak istenen hedefe yürümek değildir. Mecnûn gibi ihsan vadisinin başı dönmüşü olmaktadır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Gönlün maksadının sevgiliye kavuşmak olduğu sanılsa da onun asıl maksadı ihsan vadisinde Mecnûn gibi başı dönmüş vaziyette dolaşmaktır. Beşerî aşktan ilahî aşka geçişin anlatıldığı bu beyitte şair de aynı şekilde menzili sevgilinin olduğu yere ulaşmak istemez. Onun için Allah'ın lütuf ve ihsanı Leylâ'dan daha önemlidir. Menzilden ziyade yolda olmak asıl maksattır. Mecnûn'un sahralarda dolaşmasına telmihle bulunulmuştur. Mecnûn ilahi aşkın sembolü olarak işlenir.

Beyit 4

Mahabbetle dil-i şeydâda en son kalmadı ârâm

Çü **Mecnûn** ser-be-ser âfâkı gerdân olmamız yegdür

(G.105, b.2)

Günümüz Türkçesi

En sonunda muhabbetle âşık olan gönülde huzur kalmadı, Mecnûn gibi baştan başa ufukları dolaşmamız daha iyidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Mecnûn'un aşktan kendinden geçmesi ve çöllerde dolaşması gönüldeki huzursuzluğunun eseridir. Şair, kendisinin gönlünde de huzur kalmadığını, Mecnûn gibi çöllerde dolaşmanın daha iyi olduğunu söyler. Mecnûn, bu beyitte çöllere düşmesi

yönüyle işlenmiş olup şairin gönlündeki huzursuzluğu anlatmak için bir sembol değer olmuştur.

Beyit 5

Hemîşe **Kays**-veş kûh-ilticâ vâdî-nişînü z biz
Fenâ şehrinde hiçbir hâne-i âbâdımız yokdur

(G.110. b.4)

Günümüz Türkçesi

Kays gibi dağlarda gezen vadilerde dolaşanız biz, yokluk şehrinde (dünyada) hiçbir bayındır hanemiz yoktur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Dünyayı yokluk şehrine benzeten şair, bu şehirde bir hanesinin olmadığını söyler. Dünyayı yokluk şehrine benzetmekle dünyanın geçiciliğine göndermede bulunur. Mecnûn'un dağlarda, vadilerde dolaşması da bir nevi yokluk şehrinde bayındır bir hanesinin olmamasındandır. Kendisini Mecnûn'un bu yönü ile bir tutan Fasîh Dede, dünyaya dair bir beklentisinin kalmadığını Mecnûn imgesi ile verir.

Beyit 6

Bir tebesümle niçe Şîrîni Ferhâd eyleyüp
Bir nige hle niçe bin Leylâyı **Mecnûn** eyledün

(G.239, b.3)

Günümüz Türkçesi

Bir gülümseme ile nice Şirin'i Ferhâd eyleyip, bir bakışla nice bin Leylâ'yı Mecnûn eyledin.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şirin, Ferhâd'ı dağlara düşürecek güzelliكتedir. Leylâ ise kendisine olan aşkı ile Mecnûn'u çöllere düşüren bir karakterdir. Bütün bu güzellik ve cazibelerine rağmen Memduh bu iki kahramandan daha üstün olarak resmedilir çünkü Leylâ'yı bir bakışla Mecnûn edecek bir güzelliğe sahiptir.

Beyit 7

Kadr-i 'ışkı o kadâr 'âlî idi **Kaysun** kim
İtdi takbîl-i ke f-i üştüri-i mahmile dek

(G.244, b.5)

Günümüz Türkçesi

Kays'ın aşkının kıymeti o kadar yüceydi ki (sevgiliyi) taşıyan devenin ayağına kadar öptü.

Anlam ve İmaj Dünyası

Mecnûn'un aşkı tek başına kıymetli olmaktan ziyade Leylâ'ya ait olan, Leylâ'dan gelen her şeye kıymet veren bir aşktır. Bu kimi zaman onun kapısının toprağı kimi zaman köyünü köpeğı olabiliyor. Bu beyitte de onu taşıyan veya ondan haber getiren bir devenin ayağı Leylâ ile ilişkili olduğu için kıymetli olmaktadır. Aşkın yüceliğı Mecnûn sembolü ile verilmiştir.

Beyit 8

Ruh-ı Ferhâd ü **Kays** pervâne

Bezm-i 'ışka çerâgdur gönlüm

(G.283, b.2)

Günümüz Türkçesi

Ferhâd'ın yüzü ile Kays pervane (âşık), gönlüm aşk meclisinde çıradır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, kendisini aşk meclisinin çırası olarak görür. Bu onun aşkıta olan üstünlüğünü gösterir. Çıra, ışığı ile bütün meclisi aydınlatır, âşıklar çıranın etrafında toplanır. Bu üstünlük Ferhâd ve Mecnûn'un da bu çıranın etrafında uçuşan pervaneler gibi olması ile daha da pekiştirilir. Divan şiirinin en meşhur âşıklarından olan Mecnûn ve Ferhâd bile şairin etrafında döner. Şair, âşıklıktaki üstünlüğünü Mecnûn'a kıyasla anlatır.

Beyit 9

Nazîrin bulmadum ol nev-gazâl-i nâz-perverdün

Egerçi **Kays**-veş sahrâ vü deşti cüst ü cûy itdüm

(G.285, b.2)

Günümüz Türkçesi

Doğrusu Kays gibi çölleri ve sahraları aradım, o nazlı yetişmiş körpe ceylanın benzerini bulamadım.

Anlam ve İmaj Dünyası

Mecnûn, Leylâ'ya olan aşkından çöllere düşmüştür. Mecnûn, nazlı sevgiliyi bulan ama ona kavuşamadığı için çöllere düşen âşıktır. Şair ise çöllere nazlı sevgilinin bir benzerini bulmak için düşmüştür ama eşsiz sevgilinin bir benzerini bulamamıştır. Mecnûn, şairin kendisini aşk yolunda benzettiğı bir sembol değer olmuştur. Şair, aşkı uğruna çektiğı çilelerin çokluğunu Mecnûn değeri üzerinden anlatmıştır.

Beyit 10

‘ Aceb mi dâstân-ı merd ü zen olsak mahabbetle
O Leylî ile hem-şîre gönül **Mecnûn** ile tev’em
(G.296, b.4)

Günümüz Türkçesi

Muhabbetle ile aşk efsanesi olsak şaşılacak şey mi? Gönül O Leylâ ile kardeş, Mecnûn ile ikiz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, Leylâ ve Mecnûn hikayesine benzer bir hikâyenin kahramanı olmayı hak ettiğini düşünür. Onun sevgili ile olan ilişkisinin Mecnûn’dan bir farkı yoktur. Hatta Mecnûn ile bu konuda ikiz yani benzer olduğunu söyler. Kendisini Mecnûn ile kıyaslamak ondan aşağı veya yukarı bir mertebede görmekten ziyade onunla eş bir mertebede olduğunu söyler.

Beyit 11

Tutdum Fasîh vâdî-i **Kays**-ı sitem-keşi
Tenhâ-nevred-i deşt ü beyâbân-ı fûrkatüm
(G.303, b.5)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, çile çeken Mecnûn’un vadisini mesken edindim. Tenha yerlerin dolaşanı ve ayrılık çölüyüm.

Anlam ve İmaj Dünyası

Mecnûn, halka uzak yerleri çölleri vadileri mesken etmiş bir âşıktır. Onun aşk ateşi ile düştüğü bu durumlar, tuttuğu bu yol şairin aşkının büyüklüğünü anlatmak için bir kıyas unsuru olmuştur. Fasîh Dede ayrılık hüznü ile Mecnûn gibi olduğunu söyler. Mecnûn bu mısralarda ayrılığın sembolü olarak işlenmiştir.

Beyit 12

Ne kûha ilticâ ne vühûşa var ülfetüm
Ferhâd u **Kaysa** nisbet olunmaz mahabbetüm
(G.309, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ne dağa gitmeye ne de yabani hayvanlara dostluğum var, aşkım Ferhâd ve Mecnûn’la kıyaslanmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Ferhâd ile Şirin, Leylâ ile Mecnûn hikayesinin erkek kahramanları aşkın büyüklüğü için önemli bir kıyas unsurudurlar. Genellikle âşıklar kendilerini onlarla

kıyaslar ve onlardan üstün olduklarını söylerler. Şair bu beyitte kendisinin onların mertebesinde olamayacağını söyler. Bunun sebebi olarak da dağlara çıkmak ve yabani hayvanlarla dostluğa meyli yok. Bu mısralarda dağa gitmek ve yabani hayvanlarla dostluk âşıklık sembolü olarak verilir. Bu beyitte diğerlerinden farklı olarak şair, aşk konusunda kendisini Mecnûn'dan aşağı derecede görmüştür.

Beyit 13

Zahmetüm **Kaysa** kıyâs olmaz benüm iy zû-fünûn

Mihnet-i tâkat-rübâ-yı 'ışkı bildürmez cünûn

(G.351, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ey bilgili, çektiğim eziyetler Mecnûn'la kıyaslanmaz, delilik aşkın takatten kesen sıkıntısını göstermez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, çektiği çilelerin fazlalığını Mecnûn'a kıyasla anlatmak ister. Kays içine düştüğü derin aşk ve bu aşkın üzerinde bıraktığı etkiden dolayı aklını yitirmiş manasındaki “Mecnûn” lakabı ile anılmıştır. Fasîh Dede, bu duruma göndermede bulunarak ikinci mısradaki “cünun” ifadesini kullanır. Ahmet Fasîh'e göre kendisi aşktan “Mecnûn” olmamıştır ama bu aşk sıkıntısı çekmediği ya da daha az sıkıntı çektiği anlamına gelmez. Çünkü delilik tek başına aşkın sembolü olamaz.

Beyit 14

Cezbe-i 'ışkdur iden kârı

Sanma kim çekdi Leyliyi **Mecnûn**

(G.358, b.2)

Günümüz Türkçesi

Sanma ki Leylâ, Mecnûn'u cezbetti; işi yapan aşk cezbesidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kays'ı Mecnûn eden içinde yanan aşk ateşidir. Mutasavvıflar yaratılışın kaynağında aşk olduğunu söyler. Ahmed Gazali'ye göre bütün alem Allah'ın “Muhib” sıfatının mazharı olduğu için alemdeki her şeyde muhabbet ve aşktan bir parça vardır. Ona göre aşk çeşitli kısımlara ayrılabilir da birdir. Mecaz aşklar da aslında hakiki aşka götüren bir köprü vazifesi görür (Baltacı, 2013: 24). Mecnûn'u yani âşıkları cezbeden Leylâlar değil içlerinde yanan aşk duygusudur.

Beyit 15

Berâber görme ben âşüfte-hâle **Kays** u Ferhâdı

Ne gördün giryesinden ne işitdün âh u zârından

(G.360, b.4)

Günümüz Türkçesi

Mecnûn ile Ferhâd'ı perişan haldeki benle eşit görme (onların) ne ağlamasını gördün ne feryadını işittin.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, gerçek âşığın kendisi olduğunu söyler. Kendisinin Mecnûn ve Ferhâd ile kıyaslanmaması gerektiğini çünkü onların aslında birer hikâye kahramanı olduğunu söyler. Ağlaması, feryadı, çektiği çileler ile ortada olan ve görülen kendisidir. Bunu da “onların ne ağlamasını gördün ne feryadını işittin” cümlesi ile teyit eder. Bazı beyitlerinde kendisini Mecnûn'la kıyaslayan Fasîh Dede, bu beyitte bu kıyasın bile mümkün olmadığını çünkü onların hayali kahraman olduğunu söyler. Mecnûn, acı çeken âşığın sembolü olarak şairin çektiği acı ve sıkıntılarda bir kıyas unsuru olmuştur.

Beyit 16

İşitmedün mi gönül dâstân-ı **Mecnûnı**

Neler çekildi mahabbetde intizâr elinden

(G.363, b.4)

Günümüz Türkçesi

Aşkta beklemenin elinden neler çekildi, Mecnûn'un hikayesini işitmedin mi gönül?

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Ahmet Dede, gönülle konuşarak beklemenin zorluğunu bildiğini ama bunun aşkta normal bir durum olduğunu söyler. Bu duruma da Leylâ ve Mecnûn'un hikayesinden Mecnûn'u örnek verir. Mecnûn, bu beyitte beklemekten yorulan ve acı çeken kişilere örnek olarak sunuluyor. O artık beklemenin ve sabretmenin sembolüdür.

Beyit 17

Komazuz dergeh-i cânâneyi **Mecnûn** degülüz

Düşmezüz Kays gibi kûh u beyâbân yolına

(G.379, b.2)

Günümüz Türkçesi

Sevgilinin kapısının önünü bırakmayız, deli değiliz; Kays gibi dağın çölün yoluna düşmeyiz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte aşkından divane olup kendini dağlara ve çöllere veren Mecnûn'un yaptığı bu davranış delilik olarak görülür. Bunun delilik olarak görülmesinin sebebi ise Mecnûn'un bu yaptığıının aslında sevgiliyi terk etme gibi görülmesidir. Ayrıca beyitte "Mecnûn değiliz" sözünü söyleyen Fasîh Dede bu sözü hem "deli değiliz" hem de "Mecnûn değiliz" şeklinde iki anlamda kullanır. Ona göre Mecnûn, maşukunu terk etmiştir ve bu da gerçek âşık olmadığı anlamına gelir.

Beyit 18

Terk ide yâr cânını **Mecnûn** ola meger

Çâre eger ki 'âsika terk-i diyâr ise

(G.382, b.2)

Günümüz Türkçesi

Âşığa çare yurdunu terk etmekse şayet, asıl sevgili canını terk ederse Mecnûn olur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte de âşığın sevgilisini terk etmesi teması hakimdir. Fasîh Dede, âşıkların terk-i diyar etmeleri gibi yaygın olan davranışın onlara çare olarak sunulduğunu söyler. Bu davranış sevgiliyi de cezalandırır. Âşık ile maşuk bir can gibidir. Biri diğerinin terk ederse geride kalan Mecnûn olur. Burada Mecnûn kelimesi aynı zamanda Leylâ'ya olan aşkından dolayı yurdunu terk edip çöllere düşen Mecnûn'a telmih için de kullanılmıştır.

Beyit 19

Anunçün eylemezdi **Kays-ı** mahzûn âh-ı sûzânı

Serinde âşiyânı hâr-ı kûy-ı Leylâ inlardı

(G.424, b.4)

Günümüz Türkçesi

Başında Leylâ'nın semtinin dikenlerinden (çalı çırpı) olan yuva inler diye Mahzun Kays, yakıcı ah çekmezdi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Mecnûn'un başında yuva olması hayali başka şairlerce de işlenen bir hayaldir. Leylâ'ya olan aşkıdan çöllere düşen Mecnûn, çöldeki vahşi hayvanlarla dost olmuş kuşlar ise başında yuva yapmıştır (Samancı, 2017: 171). Fasîh Dede, Mecnûn'un başındaki yuvanın Leylâ'nın semtinden toplanan çalı çırpılar olduğunu söyler. Mecnûn'un bu yuvaya değer vermesi bundandır. O yüzden yakıcı bir ah çekmez çünkü öyle bir ah başındaki yuvanın tutuşmasına sebep olur. Bu da hem Leylâ'nın semtinin dikenlerinden (çalı çırpı) yapılmış yuvanın acı çekmesine hem de yanarak kül olmasına neden olur. Bu beyitte Kays, Leylâ ve Mecnûn hikayesinin erkek kahramanıdır. Bu

mısralarda her ne olursa olsun bütün davranışları sevgiliyi incitmeme üzerine kurulu âşık sembolü olmuştur.

Beyit 20

Fasîh o bü'l-‘aceb-i şâh-bâz-ı ‘ışkuz biz
Ki eyledün ser-i **Mecnûnda** âşiyânumuzı
(G.440, b.5)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, biz aşkın doğan kuşunun tuhaf olanıyız, Mecnûn’un başında yuvamızı kurduk.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kuşların Mecnûn’un başında yuva yapması metaforuna bu beyitte de yer veren Fasîh Dede, kendisini aşkın doğan kuşuna benzetir. Mecnûn, kuşların başında yuva yapacak kadar perişan olmuş bir haldedir. Mecnûn âşıkları temsil eder, başındaki yuva ise aşkın kendisidir çünkü o yuvayı, aşkın doğan kuşu yapmıştır. Âşıkların sembolü olan Mecnûn’un başında yuva yapmak aşkta ondan daha üstün olmak anlamında kullanılmıştır.

Beyit 21

Fark-ı **Mecnûnla** görmedün mi Fasîh
Murg-ı ‘ışk âşiyânı serde olur
(G.66, b.5)

Günümüz Türkçesi

Aşk kuşunun yuvasının başta olduğunu Mecnûn’un başına (bakarak) görmedin mi Fasîh?

Anlam ve İmaj Dünyası

Şairler tarafından aşk kuşunun yuvasının başta olması metaforu aşkın değerli oluşunu göstermek için kullanılır. Aynı benzetmeyi şiirinde kullanan Fasîh Dede, çöllere düşen Mecnûn’un başına kuşların yuva yapmasına telmihte bulunarak bu durumun âşıklar için normal olduğunu söylemek ister. Mecnûn, kuşların başında yuva yaptığı bir âşık olarak şiirde yer alır. Fasîh Dede, aşkın değerli oluşunu Mecnûn sembolü ile anlatır.

Beyit 22

Fasîhâ fark iderdi nûr-ı subh u zulmet-i şâmı
Sana nisbetle **Kaysun** yok degüldi yine iz‘ânı
(G.424, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, (Kays) gecenin karanlığını ve sabahın nurunu fark ederdi. Sana kıyasla Kays'ın bilinci yok değildi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kays'ın lakabının Mecnûn olmasının sebebi aşkın kendisine yaptırdıklarıdır. Şiddetli aşk sebebi ile idrak duyularını kaybeden ve toplumdan uzaklaşan Kays kendine çölleri mesken edinir. Fasîh Dede, âşıklıkta kendisini Kays ile kıyaslar ve Kays'ın bilincinin az da olsa kaldığını söyler. Buna gerekçe olarak da onun gece ile gündüzün ayrımını yapabilmesine bağlar. Kendisi bu ayrımı bile yapamayacak kadar kendinden geçmiştir. Yani âşıklıkta Mecnûn'u da geride bırakmıştır.

Beyit 23

Ne çekdi **Kays**-ı şûrîde ne Ferhâd-ı sitem-dîde

O câm-ı zehr-nâk-i hicri kim cân-ı hazîn çekdi

(G.446, b.3)

Günümüz Türkçesi

Ayrılığın zehirli şarabını ne zulme uğramış Ferhâd ne de perişan Kays yudumladı (şarabı) o hüznü ruh yudumladı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Sevgiliden ayrılmayı zehirli bir şaraba benzeten Fasîh Dede, bu şarabı yudumlayanın kendisi olduğunu söyler. Fasîh Dede, Ferhâd'ın ve Mecnûn'un gerçek âşıklar olmadığını kendisinin gerçek âşık olduğunu söyleyerek bu beyitte Mecnûn'a üstünlüğünü dile getirir. Mecnûn, şairin kendi aşkının büyüklüğünü anlatmada bir kıyas unsuru olarak kullanılmıştır.

Beyit 24

Gezerdün terk idüp iy **Kays**-ı 'uryân kûy-ı Leylâyı

Girîbânun yahûd çâk itmege dâmânun olsaydı

(G.463, b.3)

Günümüz Türkçesi

Yırtacak (elbisen) yakan ya da eteğin olsaydı o çıplak Kays gibi Leylâ'nın köyünü terk edip dolaşırdın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte de kendisini Mecnûn ile kıyaslayan Fasîh Dede, Mecnûn'un aşktan kendisini kaybetmesini ve bunun sonucu olarak yaka yırtmak, kıyafetleri parçalamak gibi taşkınlıklarından bahseder. Aşk ateşine düşen Mecnûn, kıyafetlerini parçalamış yarı üryan vaziyettedir. Mecnûn'un Mecnûnluk yapacak (yırtıp parçalayacak) kıyafeti varken

üstünde kıyafet bile bulunmayacak kadar kendinden geçen şairin bunları yapacak bir kıyafeti de yoktur.

Beyit 25

‘İşkdur ‘ışk eyleyen ‘uryân

Kaysa tayy itdüren beyâbânı

(Tb.5, b.9)

Günümüz Türkçesi

Kays’ı çıplak ettirip çölleri geçirten aşktır aşk.

Anlam ve İmaj Dünyası

Leylâ’ya olan aşkından dolayı kendinden geçip çöllere düşen, üryan bir şekilde bir deri bir kemik dolaşan Mecnûn’un bu durumuna telmihte bulunan Fasîh Dede, ona bunu yaptıranın aşk olduğunu söyler. Aşkın gücünün vurgulandığı bu mısralarda aslında aşk ateşiyle kendinden geçen ve davranışlarını kontrol edemeyen bu yüzden de toplum tarafından kınanan âşıkların hoş görülmesi gerektiğini düşünür. Buna da örnek olarak Mecnûn’u gösterir. Mecnûn kendinden geçen âşıkların sembolü olmuştur.

Beyit 26

Kûh-sâr u deşte h^vâhişi bir hadde kim Fasîh

Ferhâd u **Kaysa** sanki gönül tev’emân idi

(G.467, b.5)

Günümüz Türkçesi

Gönlün dağlara ve çöllere arzusu o derecedeydi ki sanki Ferhâd ve Kays ile ikiz kardeş gibiydi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, aşk hikayelerinin kahramanları olan Ferhâd ve Mecnûn’un dağlara çıkmasına ve çöllere gitmesine telmihte bulunur. Dağa gitmeyi, çöllere çekilmeyi aşkın bir belirtisi olarak gördüğünü söyleyen Fasîh Dede, kendisinde de aynı arzunun başladığını söyler. Bu beyitte âşıklıkta üstünlükten ziyade eşitlik söz konusudur. Fasîh Dede, âşıklıkta Mecnûn ile ikiz kardeş gibi olduğunu söyler.

Beyit 27

Çeşm-i merdüm-gir-i pergâr-ı gazâlânun senün

İtdi **Mecnûn**-ı melâmet âkil ü denâları

(G.470. b.3)

Günümüz Türkçesi

Senin ceylan gibi insanları kendine meftun eden gözlerin bilginleri ve akıllıları kınanmış Mecnûn etti.

Anlam ve İmaj Dünyası

Sevgilinin gözleri güzelliğinin ceylanlara benzetilmesi gazellerde sıkça yapılan benzetmelerden biridir. Âşıkları kendine çeken, onların akıllarını baştan alan ve onları kınanmış, ayıplanmış delilere çeviren de bu gözlerdir. Şair, sevgilinin gözünü ceylan gözüne benzetilirken kendisini de Mecnûn'a benzetir. Aynı zamanda Mecnûn, beyitteki akîl ve dâna sözcükleri ile tezat oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Mecnûn, şairin kendisini eş değer gördüğü bir aşk hikayesi kahramanı hem de deli anlamlarında kullanılır. Mecnûn sevgilinin güzelliğine meftun olup kendinden geçen âşıkların sembolüdür.

Beyit 28

Zencîr-i telâtum ider izhâr

Mecnûnı idüğün eyler iş'âr

(M.2, b.3)

Günümüz Türkçesi

Dalgalanma zincirim (her şeyi) ortaya çıkarır, Mecnûn olduğunu işaret eder.

Anlam ve İmaj Dünyası

Sakin, durgun denizler içindekileri gizler, içlerinde neler olduğu dışardan bakan gözler tarafından görülmez. Esen rüzgarlarla birlikte dalgalanan, çalkalanan denizler içlerinde ne var ne yok kıyıya atar. İnsandaki aşk duygusu da denizlerde dalgalanmalara sebep olan rüzgâr gibidir. Dalgalanan denizler aşk ateşine düşmüş insanlara benzer. Denizin coşması, dalgalanmasından ilham alan Fasîh Dede, bu durumu âşık olan ve kendinden geçen Mecnûn'a benzetir. Kişi âşık ateşine düştükten sonra dalgalanan deniz gibi duygularını gizleyemez, toplumca hoş karşılanmayan davranışlarda bulunabilir. Ne var ne yok her şeyi ortaya döker. Bu sebepten kendilerine Mecnûn denir.

Beyit 29

Felek çü **Kays** beni 'ışk ile idüp 'uryân

Geydürdi tagları 'akıbet kabâ yirine

(Kt.21, b.2)

Günümüz Türkçesi

Felek, Kays gibi beni aşk ile çıplak edip sonunda elbise yerine yaraları giydirdi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitte kendisini aşktan vücudu yaralarla kaplı Mecnûn'a benzetir. Mecnûn'un çölde çıplak bir halde üstü başı yara ile kaplanmış olmasına telmih yapılmıştır. Yaralar, bütün vücudu kaplaması ve renginden dolayı elbiseye benzetilmiştir. Çektiği sıkıntıların sebebinin aşk olduğunu söyleyen şair, bunu da Kays imgesi ile okuyucuya verir. Çünkü aşkın âşığa yapabileceklerine en iyi örnek Mecnûn'dur.

Beyit 30

Ne kâr-ı zûr-ı Ferhâd'ı za'îf cism-i **Mecnûn**
Tenün hâkister ü hâkisterin berbâd ider 'âşık

(N.10, b.2)

Günümüz Türkçesi

Aşk ne işi zor olan Ferhâd'ı ne de zayıf bedenli Mecnûn'u (kül eder); (senin) bedenini kül eder sonra da külünü savurur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte aşk ve ateş arasında bir benzerlik ilişkisi kurulur. Ateş nasıl bir eşyayı yakıp kül haline getirirse aşka düşmüş bir kişi de mecazen yanar ve benliğinde sevgiliden başka bir şey kalmaz. Fasîh Dede, kendisini Ferhâd ve Mecnûn'la kıyas ederek âşıklıkta onlardan üstün olduğunu söyler. Mecnûn, aşktan çöllere düşmüş, üryan olmuş, vücudunda yaralar çıkmış olabilir ama hala bir varlığa sahiptir fakat şair aşktan kül olmuş ve külü savrulmuştur. Mecnûn'a kıyasla kendisinin aşkı daha büyüktür. Mecnûn'un aşktan geriye külü kalmışken şairin külü bile kalmamıştır.

Beyit 31

Bilmez reh-i sa'y ü gûşîşüm şahs-ı murâd
Bir kerre dahı kendümi bilmem dil-şâd
Vâdî-i mahabbette o huş-yârüm kim
Mecnûn gibi çok 'âşıkı itdüm irşâd

(R.25)

Günümüz Türkçesi

Bir kere bile mutlu olduğumu bilmem. Bencil kişi benim çalışma ve çabalamamın yolunu bilmez. Aşk vadisinde o akli başında olanım (kişiyim) ki Mecnûn gibi birçok âşığı irşâd ettim.

Anlam ve İmaj Dünyası

Arapça bir sözcük olan irşâd; kılavuzluk, yönlendirme, bilgi verme, nasihat etme gibi anlamlara sahiptir (Mutçalı, 1995: 324). Bir konuda kılavuzluk yapmak için bilgi ve deneyim gereklidir. Fasîh Dede, Mecnûn gibi birçok âşığa aşk vadisinde yol gösterdiğini

söyler. Âşıklara aşk vadisinde yol göstermek için onlardan daha deneyimli olmak gerekir. Fasîh Dede, âşıklıkta Mecnûn'dan üstün olduğunu hem ona hem de onun gibi diğer âşıklara, aşk vadisinde kılavuzluk yaparak gösterir. Fasîh Dede, kendisinin bilgili ve tecrübeli oluşunu Mecnûn simge değeri ile verir.

Beyit 32

Teskîn idemez sûz-ı dilüm deryâlar
Tâb-âver-i âhum olımaz hârâlar
Ol **Kays**-ı sebük-revüm ki bir hatve gelür
Zîr-i kadem-i himmetüme sahrâlar
(R.29)

Günümüz Türkçesi

Gönlümün ateşini deryalar teskin edemez, güçlü ahım zayıf olmaz. O çabuk yürüyen Kays'ım ki bir adımda himmetimin ayağının altına çöller gelir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kendisini Mecnûn'a benzeten Fasîh Dede, Mecnûn'un aşkından çöllere düşmesine telmihte bulunarak ayağının altına çöllerin geldiğini söyler. Bu durum ise aşktaki mertebesini gösterir. Şair Mecnûn'dan üstün olmaktan ziyade onunla eşdeğer bir seviyededir.

Beyit 33

Mecnûna tarîk-ı 'ışkda bî-râh dirüz
Ferhâda nedür bu kâr-ı cân-kâh dirüz
Mecnûna nazar kûh dirüz bir kâha
Ferhâda bakınca kûha biz kâh dirüz
(R.56)

Günümüz Türkçesi

Mecnûn'a aşk yolunda yolsuz (yolundan sapan) deriz. Ferhâd'a nedir bu sıkıntılı iş deriz. Mecnûn'a bakınca saman çöpüne dağ deriz, Ferhâd'a bakınca dağa saman çöpü deriz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, aşk hikâyelerinin meşhur kahramanlarından olan ve aşkı uğruna yaptıkları ile adları dillerde dolaşan Ferhâd ve Mecnûn'un aşk uğruna yaptıklarının önemsiz olduğunu söyler. Ferhâd'ın dağlarda su yolu açmasını "kuh" ve "kâh" sözcükleri arasındaki ses benzerliğini kullanarak samana benzetir. Saman hafifliği ve önemsizliği temsil eder. Mecnûn da yolunu şaşırarak kadar bilgisizdir. Fasîh Dede, bu beyitte

Mecnûn'a kıyasla kendisini üstün görür. Çünkü Mecnûn, tecrübesizliği ve bilgisizliği ile yolundan sapmış bir âşıktır.

Beyit 34

Te'sîr-i mahabbet eylemiş bî-çi vü çün
Ferhâdî tûvânâ vü kavî **Kaysı** zebûn
Çok dîdeyi necm-rîz-i hasret itdi
Ol meh ki cemâli hüsni'dür rûz-efzûn

(R.116)

Günümüz Türkçesi

Aşkın tesiri, sebepsiz yere güçlü Ferhâd'ı ve kuvvetli Kays'ı güçsüz kıldı. Birçok gözü, hasretle göz yaşı akıtan yaptı. O ay ki güzelliğinin cemali uzun ömürlüdür.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, aşkın âşıklar üzerinde bıraktığı tesirlere Mecnûn ve Ferhâd'ı örnek verir. Ferhâd da Mecnûn da aşka düşmeden önce güçlü kişilerdi. Aşkın güçlü etkisi onları kendinden geçirerek güçsüz kılar. Mecnûn, bu beyitte aşkın insanlar üzerindeki güçlü tesirine örnek olarak verilmiştir.

Beyit 35

Yâ Rab beni vâsıl-ı temennî eyle
Cûyâ-yı hakikatün tesellî eyle
İtme beni eyyâm-ı talebde **Mecnûn**
Ammâ şeb-i hicrânunı Leylî eyle

(R.129)

Günümüz Türkçesi

Ya Rab beni arzusuna kavuşanlardan eyle, hakikati arayanı teselli eyle. Beni isteme gününde Mecnûn (deli) etme ama ayrılık gecesini Leylâ kıl (karanlık et).

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu mısralarında Leylâ ve Mecnûn sözcüklerini iki anlama gelecek şekilde kullanır. İsteme gününde deli etme derken Allah'tan aklını kaybettirmemesini ister. "Ayrılık gecesini karanlık eyle" derken de Divan şiirindeki her âşık gibi kavuşmaktan ziyade acılarının artmasını ister. Allah'tan talep etmede Mecnûn'un yanlış yaptığını ima eder. Mecnûn, Leylâ'ya kavuşmak ister ama Fasîh Dede hakikatin peşindedir. Mecnûn bir bakıma yanlış isteklerde bulunmanın sembolüdür.

Beyit 36

Tâ key olalum mazhar 'itâb u hışma
Degmez mi gönül nigâh-ı lutf u rahma
Mecnûnı olur nigâh iden bir kerre
Ol silsile-i zülfe o âhû çeşme

(R.133)

Günümüz Türkçesi

Ne zamana kadar hiddet ve azarlamaya mazhar olalım, gönül rahmet ve lütuf bağış bakışına değmez mi? (hakketmez mi?). O örgülü saçlara ve ceylan gözlere bir kez bakan Mecnûn olur.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, yaşadığı olumsuzlukları ve içinde bulunduğu ruh halini hiddet ve azarlamaya mazhar olduğunu söyleyerek anlatır. Onun bu duruma düşmesinin nedeni ise sevgilinin ceylan gözleridir. Memduhun yani sevgilinin övüldüğü bu beyitlerde onun güzelliği Mecnûn sembolü ile verilir. Mecnûn, sevgiliye âşık olmanın ve güzelliğine tutulmanın simge değeri olmuştur.

Beyit 37

Ol pâdişeh-i cemale sâ-bâşumda
Yok rûy-ı riya bu cân-ı 'ayyâşumda
Kays ile n'ola cünûndan olsam hem-pâ
Sevdâ-yı ser-i kâküli var başumda

(R.137)

Günümüz Türkçesi

O güzellik padişahını takdirimde bu ayyaş canımda iki yüzlülük yok. Ne olur Kays ile delilikte arkadaş olsam, başımda kakül ucunun sevdası var.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, güzellik padişahı diyerek övdüğü sevgiliyi övmesinde bir iki yüzlülük olmadığını söyler. İnsanların övgülerinde iki yüzlü davrandığını ima ederek dönemindeki insan ilişkilerini eleştirir. Güzellik padişahına olan aşkından deli gibi olduğunu, Kays ile aralarındaki bu ortak noktadan yola çıkarak onunla arkadaş olmak istediğini söyler. Bu mısralarda Mecnûn, üstün görülen ve kendisine üstünlük taslanan bir âşık olmaktan çıkar. O artık Fasîh Dede ile benzer noktaları olan bir kahramanıdır.

Beyit 38

Tâ mülk-i dile 'ışk şebîhûn itdi
Ârâm u şekîb ü 'aklı bîrûn itdi
Ol silsile-i zülf o gazâlâna nigâh
Mecnûn itdi beni **Mecnûn** itdi

(R.145)

Günümüz Türkçesi

Aşk, gönül ülkesine gece baskını düzenledi; aklı, rahatı huzuru kaçırdı. O saç örgüsüne o ceylanlara bakmak Mecnûn etti beni Mecnûn etti.

Anlam ve İmaj Dünyası

Rahat ve huzurlu bir ülkeye benzetilen gönül, aşkın kendisine baskın düzenlemesiyle huzursuz olmuş, rahatı kaçmıştır. Ceylana benzetilen güzel ve onun âşığı kendine bağlayan saçları şairi kendinden geçirmiş, aklını yitirmesine sebep olmuş, onu deli etmiştir. Burada “Mecnûn” ifadesinden Leylâ ile Mecnûn hikayesindeki Kays’ın âşık olduktan sonra Mecnûn lakabı ile anılmasına telmih vardır. Fasîh Dede, aşkın kendisini Mecnûn ettiğini söylerken Mecnûn ile kendisi arasında bir benzerlik ilgisi kurar.

Beyit 39

Gönül piyâde kalup **Kays** gibi gurbette
Turup turup deve dirdi reh-i mahabbetde

(Mt.72, b.1)

Günümüz Türkçesi

Gönül gurbette Kays gibi yaya (beceriksiz) kalıp ikide bir ‘deve deve’ derdi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, gönlü aşk vadisinde yaya kalan ve yolunu bulamayan Mecnûn’a benzetmiştir. Mecnûn’un “deve deve” diye inlemesi bu yolda artık yürüyecek takatinin kalmadığını gösterir. Şair, aşka düşen ve takatsiz kalan âşığı Leylâ ve Mecnûn hikayesindeki Mecnûn’a benzetmiştir. Mecnûn, aşk vadisinde yorulan âşıkların sembolü olmuştur.

Beyit 40

Dirler ki geldi Leylîyi **Mecnûn** ayağına
Var mı sahîhi yohsa hemân güft ü gû mıdur

(Mf.8, b.1)

Günümüz Türkçesi

Leylâ, Mecnûn’un ayağına gitmiş derler. Gerçek mi yoksa sadece dedikodu mudur?

Anlam ve İmaj Dünyası

Leylâ ve Mecnûn hikayesinde, Leylâ'nın bir gün gizlice Mecnûn'u ziyaret etmeye gitmesine telmihte bulunan şair, bunun gerçekliğinden emin olmadığını söyler. Sevgilinin âşığın ayağına gitmesi pek karşılaşılan bir durum olmadığı için kendisi adına umutlanmıştır. Böyle bir gerçeklik varsa bu kendisinin de ziyaret edilebilme ihtimalini ortaya çıkartacaktır. Bu mısralarda Mecnûn, sevgilinin ilgisine mazhar olmuş âşık sembolü olmuştur.

Beyit 41

Kays-ı dîrîn-âşînâ-yı çeşm-i şûh-ı Leyliyem
Âhuvân-ı deşt ü der-bâr-ı kadîmümdür benüm

(G.300, b.4)

Günümüz Türkçesi

Leylâ'nın eski dostu işveli gözünün Mecnûn'uyum. Çöllerin ceylanları ve eski sığınaklarıyım.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede; Leylâ ve Mecnûn arasındaki aşka, Mecnûn'un çöllerde dolaşmasına ve yabani hayvanlarla dostluk kurmasına telmihte bulunur. Kendisini Mecnûn'a, dostluk kurduğu ceylanlara ve sığındığı harabelere benzetir. Fasîh Dede, tasavvufî yorumla aslında hem âşık hem de maşukun kendisi olduğunu, âşığın ve maşukun bir olduğunu söyler.

Beyit 42

Lâne ber-ser çü Kays-ı ser-geşte
Mahmil-i va 'd-i yâra muntazırız

(G.170, b.3)

Günümüz Türkçesi

Başında yuva olan başı dönmüş (deli) Kays gibi sevgilinin sözünü getiren kafilayı bekleriz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Aşkından çöllere düşen perişan haldeki Mecnûn'un başında kuşlar yuva yapmıştır. O ise bu durumu umursamadan Leylâ'dan gelecek bir haberi bekler. Leylâ ile Mecnûn hikayesindeki bu olaya telmihte bulunan Fasîh Dede, kendisini Mecnûn'a benzetir. Mecnûn, sevgiliden haber bekleyen âşık sembolü olmuştur. Şair de bir bekleyiş içindedir ve bu bekleyişini Mecnûn'un bekleyişine benzetir.

Beyit 43

Gîsû-yı jûlide sanma gerden-i **Mecnûnda**

Kâkûl-i Leylâdan itmişler idi zencîr ana

(G.10, b.4)

Günümüz Türkçesi

Mecnûn'un boynundakileri karmakarışık saç zannetme, Leylâ'nın kaküllerinden ona zincir yapmışlardı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Leylâ'ya olan aşkıdan perişan olan Mecnûn saç başı dağınık bir şekilde gezer. Onun boynundan dökülen darmadağın saçları Leylâ'nın kaküllerine benzeten Fasîh Dede, bu kakülleri Mecnûn'un boynuna vurulmuş zincirler olarak tasvir eder. Leylâ'nın saçları şekil ve renk ile zincire benzetilir. Divan şiirinde saç, âşığı cezbedici bir özelliğe de sahiptir. Leylâ'nın saçları, Mecnûn'un boynuna dolanan zincirler gibi onu bırakmaz. Mecnûn, sevdiği tarafından eli kolu bağlanmış bir tutsak gibidir. Bu mısralarda sevginin insanı esir alışının sembol değeri olmuştur.

Beyit 44

Bulurdu lezzet-i Şîrîni şîriyle Ferhâd

Virürdi **Kaysa** tesellî-i Leylî çeşm-i gazâl

(K.2, b.10)

Günümüz Türkçesi

Ferhâd, sütte Şirin'in tadını (aşkını) bulurdu; Kays, Leylâ'nın (aşkının) tesellisini ceylanın gözünde bulurdu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Süt yani "Şir" hem tatlılığı hem de Şirin'i çağrıştırır. Ferhâd sevgilisi Şirin'in aşkının tadını onda bulur ve bu şekilde avunur. Mecnûn ise ceylanların gözünde aynı avuntuyu yaşar çünkü Leylâ'nın gözleri ceylanların gözü gibi güzeldir. Mecnûn ise Leylâ'ya kavuşamayan ama ona benzeyen başka bir nesne ile avunan bir âşıktır.

Beyit 45

Târîk-ı 'ışkda **Mecnûn**-ı bî-ser ü pâyuz

Fasîh 'akl-ı girân-seyri reh-zen eylemedük

(G.251, b.6)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, aşk yolunda başsız ve ayaksız Mecnûn'uz, zor algılayan aklın yolunu kesmedik.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu beyitte aşkın insanı karmaşık bir duruma soktuğunu, iradesini elinden aldığını söylemek için Mecnûn'u başsız ve ayaksız olarak tanımlar. Başı ve ayağı olmayan Mecnûn, perişan haldedir. Onu bu perişan hale sokan ise aşktır. Âşıklara göre akıl zaten aşk konusunda zor algılar, yavaş çalışır. Hiçbir âşık böyle bir akla talip olmaz. Bu yüzden aklın yolunu kesmek ve onu elde etmenin manası yoktur. Fasîh Dede kendini, her şeyini aşk yoluna feda etmiş Mecnûn'a benzetir. Bunu da önce aklı feda ederek yapmıştır. Mecnûn bu mısralarda sevdiği uğruna en değerli şeyini aklını feda edecek derecede kendinden geçmiş âşık sembolüdür.

Beyit 46

Her ser üzre lâne olmaz gevher eglenmez her âh

'İşk ile **Mecnûn** gerek Ferhâd lâzımdur gönül

(G.274, b.4)

Günümüz Türkçesi

Her başta yuva olmaz her ah mücevher olmaz; gönül, aşk ile Mecnûn ve Ferhâd gibi olmalıdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Gönül ile konuşan Fasîh Dede, kuşların her âşığın başına yuva yapmayacağını, çekilen her ahın da mücevher gibi kıymetli olmayacağını söyler. Tüm bunları elde etmek gerçek âşık olmakla mümkündür. Mecnûn ve Ferhâd'ın aşkı gerçek aşktır, bu yüzden onlar da gerçek âşıkların sembolüdürler. Şair bu mısralarda sahte âşıkların varlığından yakınır. Fasîh Dede, onların âşıklık iddiasında bulunması üzerine böyle bir ayrıma gider. Bu sadece âşıklık konusunda değil her konuda böyledir. İnsanın kıymetli bir şeye sahip olması insana kıymet vermez. Asıl olan bunu hak etmesidir.

Beyit 47

Bak mertebesin Leylî ile **Kays**-ı za 'îftin

Ol nâziş ise 'arz-ı himem böyle gerektür

(G.138, b.4)

Günümüz Türkçesi

Leylâ ile zavallı Kays'ın mertebesine bak, o (sevgili) nazlı ise, önemsemesini (böyle göstermek) gerekir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Leylâ'nın mertebesini yüksek gösterirken Kays'ı onun karşısında zayıf olarak resmeder. Sevgilinin yüksek mertebede olması âşığın onun uğruna çileler çekmesini, zorluklara katlanmasını gerektirir. Kays nasıl ki bulunduğu konumu bile ve

ona göre davranmalıysa diğer insanlarda aynı şekilde bulunduğu mevkiye göre hareket etmelidir.

Beyit 48

Terk itmemiş bi-nefsihi mestân hayâli

Kays ile çeşm-i Leyli ‘aceb âşinâ imiş

(G.205, b.4)

Günümüz Türkçesi

Leylâ'nın gözlerinin mest eden hayali onu (Kays'ı) terk etmemiş, Kays ile Leylâ'nın gözlerinin tanıdık olması şaşılacak şey değildir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kays, Leylâ'nın gözlerine o kadar aşına ki bir türlü aklından çıkmaz. Divan şiirinde âşığı cezbeden çoğu zaman sevgilinin gözleridir. Mecnûn'u etkileyen onu, kendinden geçiren, Leylâ'nın gözleridir. Kays bir an bile sevdiğini aklından çıkarmayan âşığın sembolü olmuştur. Fasîh Dede, gerçek âşık profilini Mecnûn imgesi ile verir.

6.2. Ferhâd ile Şîrîn

Ferhâd ile Şîrîn Hakkında Bilgi

İran edebiyatında önemli bir yere sahip olan ve sıklıkla kullanılan Ferhâd ile Şîrîn mesnevi konularındandır. Oğlu olmayan Ermen hükümdarının Mehin Banu ve Şîrîn adında iki kızı olur. Hükümdar öldükten sonra yerine kızı Mehin Banu geçer ve kız kardeşi Şîrîn için bir köşk yaptırır. Bu köşkü güzel resimlerle süsleme görevi Bihzad' a verilmiştir. Bihzad'ın Ferhâd adında bir oğlu vardır. Mehin Banu, babasıyla süsleme yapan Ferhâd'a âşık olur. O sırada Ferhâd da Şîrîn'e âşık olmuştur. Ferhâd ile Şîrîn gizli gizli buluşurlar. Şîrîn, Ferhâd'dan Bisutun adındaki dağı aşıp şehrin dışındaki pınardan köşke su getirmesini söyleyerek aşkını ispatlamasını ister. Hikâyenin bazı versiyonlarında bu pınar yerine mandıra alır ve mandıradan köşke süt akıtılmasını istediği söylenir. Ferhâd bu görevi kabul eder. Kazmasıyla işe başlayan Ferhâd dağı delmeye koyulur. Ferhâd'ın Şîrîn'i sevdiğini öğrenen Mehin Banu onu hapse attırır ancak gördüğü bir rüya üzerine Ferhâd'ı serbest bırakır. Ferhâd bir mağarada yaşamaya başlar ve orada Şîrîn'in resimlerini çizer. Bu sırada Hürmüz, Mehin Banu ile savaşılmaktadır. Hürmüz'ün oğlu olan Hüsrev Şîrîn'e âşık olur. Bu sırada Ferhâd, dağı delmeye devam etmektedir. Hüsrev, rakibi Ferhâd'dan kurtulmak için dadısını ona gönderir ve Ferhâd'a Şîrîn'in öldüğünü söyler. Ferhâd, bu acıyla derin bir ah çekip külüngü başına indirerek ölür. Ferhâd'ın

öldüğünü haber alan Şirin, sevdiğinin ölüsü başında ağlarken hançer ile kendi canına kıyar (Pala, 2007: 152).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Divanda yirmi iki beyitte bu aşk hikayesinin kahramanlarına yer vermiştir. Tekrara düşmemek adına Mecnûn bahsinde işlenen beyitlere bu başlıkta yer verilmemiştir.

Beyit 1

Olurdı Bîsütûn âheng-i nâlen eylesen feryâd

Benüm gibi degüldün hem-demün var idi iy **Ferhâd**

(G.48, b.1)

Günümüz Türkçesi

Feryad ettiğinde Bîsütun seninle birlikte inlerdi. Benim gibi değildin Ey Ferhâd, senin dostun vardır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Şîrîn'e kavuşmak amacıyla Bîsütun dağında kanal açmaya çalışan Ferhâd'ın inlemelerinin ve feryatlarının dağda yankılanmasına telmihte bulunur. Fasîh Dede, Bîsütun Dağı'nda seslerin yankılanmasını sanki dağ Ferhâd'la ağlıyormuş gibi onunla dostmuş gibi gösterir. Kendisinin ise dostunun bulunmadığını, yalnız bir şekilde zorluklara katlandığını söyler. Bu beyitte Ferhâd, şairin yalnızlığını ifade etmek için kullandığı bir sembol olmuştur.

Beyit 2

‘Âkıbet başına çaldı tîşe-i cân-gâhını

Kûh-sârun gâlibâ **Ferhâd** aldı âhını

(Mt.76, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ferhâd galiba dağın (Bîsütun) ahını aldı, sonunda can alan kazmasını başına çaldı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Ferhâd'ın Bîsütun Dağı'nı delerek onda su kanalı açması olayına telmihte bulunur. Dağı kişileştirdiği bu mısralarda Ferhâd'ın dağı kazmayla oymasını, ona zarar vermesi olarak yorumlar. Bu yüzden dağın Ferhâd'a beddua ettiğini söyler. Ferhâd ile Şîrîn hikayesinde Şîrîn'in öldüğü haberini alan Ferhâd'ın kendisini öldürmesini Fasîh Dede dağın ahını almasına yorar. Ferhâd, bu mısralarda ah almanın kötü sonuçlara sebep olacağını gösteren bir sembol olmuştur.

Beyit 3

Bîsütünü nâle-i **Ferhâd** gör mahv eyledi
Alma iy şîrîn-dehânum kimsenün hiç âhını
(Mf.57, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ferhâd'ın inlemeleri Bîsütun'u harap etti. Ey tatlı dillim hiç kimsenin ahını alma.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Bîsütun Dağı'nın Ferhâd'ın inlemeleri ile harap olduğunu söyler. Şîrîn'e olan aşkıdan kimsenin başaramadığını Ferhâd başarmıştır. Bîsütun Dağı, Ferhâd'ın kazma darbeleri ile parçalanmıştır. Ferhâd'a bunu yaptıran ise Şîrîn'e olan aşkıdır. Fasîh Dede bu durumu ah almaya yorar. Bu yolla sevgilisini üstü kapalı tehdit eder. O da ah alırsa mahv olması muhtemeldir. Bu beyitlerde "ah alma" kötü sonuçları Ferhâd ile Şîrin hikayesinin kahramanları üzerinden verilmiştir.

Beyit 4

Tîşe-i **Ferhâd** akıtmış Bîsütûnda cûy-ı şîr
Cûy-bâr-ı hûn revân eyler bizüm ser-tîşemüz
(G.167, b.3)

Günümüz Türkçesi

Ferhâd'ın kazması Bîsütun'da süt ırmağı akıtmış, bizim kazmamızın ucu ise kan (gibi) akan göz yaşı ırmağı akıtır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Ferhâd'ın Bîsütun Dağı'nda Şîrîn'in kasrına su yolu açmasına telmihte bulunan Fasîh Dede, Şîrîn ismini çağrıştıracak şekilde su ırmağı değil süt ırmağı akıttığını söyler. Şairin kendi kazmasının kanlı gözyaşından ırmak açması ise içinde bulunduğu sıkıntılı durumu ifade etmek içindir. Ferhâd, görevini başarı ile tamamlayan bir âşık iken kendisi aşk acısından kanlı göz yaşı dökmeye devam eder. Kendisini Ferhâd ile kıyaslayan şair, ondan daha kötü durumda olduğunu söyler.

Beyit 5

Def'aten itdi seni 'ışk-ı halâs iy **Ferhâd**
Beni gör n'eyledi bîmâri-i hasretle beni
(G.462, b.3)

Günümüz Türkçesi

Ey Ferhâd, ansızın kurtulmanın aşkı seni (kurtardı). Beni gör hasret hastalığı bana neler yaptı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şîrîn'in aşkı ile dağda su yolu açan ve daha sonra ansızın Şîrîn'in öldüğünü işiten Ferhâd kendini taşlara vurarak öldürür. Daha sonra onun cansız bedeninin yanına giden Şîrîn de orada can verir ve aynı mezara gömülürler. Ferhâd'ın ölmesi aşk hastalığından kurtulması olarak görülmüştür. O ölümü ile aşkına kavuşmuştur. Fasîh Dede, kavuşamamanın hasreti ile acı çektiğini söyler. Ferhâd da bu mısralarda hasret ve özlem duygusunu aktaran bir sembol olur.

Beyit 6

Serimüz bezl iderüz 'ışk ile cânân yolına

Girerüz şevk ile **Ferhâd** gibi cân yolına

(G.379, b.1)

Günümüz Türkçesi

Başımızı aşk ile sevgilinin yoluna feda ederiz, Ferhâd gibi hevesle sevgilinin yoluna gireriz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Ferhâd'ın Şîrîn uğruna yaptıklarını ve bu yolda ölümüne telmihte bulunarak kendisinin de sevgili uğruna bu yola gireceğini söyler. Âşıkların sevgili uğruna gözünü kırpmadan feda olmayı göze alabileceğini ifade etmek için Ferhâd, örnek alınan bir kahraman olarak şiirde yer alır.

Beyit 7

Merg-i Şîrîn-i mahabbet irdi **Ferhâddan** meded

Bulmadı kûh-sâr-ı gamda gayrı bir feryâd-res

(G.198, b.4)

Günümüz Türkçesi

Ferhâd'ın yardımına (istemesine) aşkın lezzetli ölümü ulaştı. Gam dağında başka bir yardım eden bulamadı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bîsütun Dağı'nda ölen Ferhâd'ın durumuna telmihte bulunulur. Ferhâd'ın yardımına ölümden başkası cevap vermemiştir. Bu ölüm normal bir ölümden ziyade lezzetli bir ölümdür çünkü Şîrîn'e kavuşma uğruna elde edilmiştir. Bu mısralarda ölüm sevgili uğruna gerçekleşmişse istenilen bir ölüm olarak tasvir edilmiştir. Ferhâd, yardımına kimsenin gelmediği ve aşk uğruna ölen bir âşıktır.

Beyit 8

Feryâd sipîhr-i kine-verden feryâd
Kimse olımaz dâm-ı gamından âzâd
Hârâ dil-i şîrîni idüp yâd Fasîh
Taşlarla dögündi Bîsütûnda **Ferhâd**

(R.24)

Günümüz Türkçesi

Kin tutan talihe Feryad (olsun) kimse senin gamının tuzağından kurtulamaz. Ey Fasîh! Ferhâd, Şîrîn'in gönlünü (aşkını) kayalara yad ederek Bîsütun'da (kendini) taşlara vurdu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Çoğu zaman insanlardan uzaklaşan Ferhâd, Şîrîn'e olan aşkını Bîsütun Dağı'nda taşlara anlatır. Şîrîn'in ölüm haberini alınca kendini taşlara vura vura öldürür. Bu olaya telmihte bulunan Fasîh Dede, bu durumun suçlusu olarak gördüğü felekten şikâyet eder ve onun kurduğu tuzaklardan kimsenin kurtulamadığını söyler. Fasîh Dede, talihin kin tutmasını ve insanlara çektiğini Ferhâd üzerinden anlatır.

Beyit 9

Yâ Husrevî-i vasl u ya **Ferhâdî**-i firâk
Gam çekme iy Fasîh çünân ola yâ çünîn

(G.313, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ya kavuşmanın Hüsrevi ya ayrılığın Ferhâd'ı (ol), gam çekme ey Fasîh ya öyle ol ya böyle ol.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Hüsrev'i kavuşmanın sembolü olarak görürken ayrılığın sembolü olarak da Ferhâd'ı görür. Ferhâd, Şîrîn'e kavuşamamış ve Bîsütun'da ölmüş bir aşk kahramanıdır. Gönlüne arada kalmanın üzüntüsünü çekmemesini söyleyen Fasîh Dede, iki yoldan birini seçmesini önerir. Ferhâd, bu mısralarda sevgiliye kavuşamayan âşığın sembolü olur.

Beyit 10

Muhatâb olmaga yok kimsede güftârıma tâkat
Varup kûh-sâr ile **Ferhâd** gibi güft ü gûy itdüm

(G.285, b.8)

Günümüz Türkçesi

Benim sözlerime dayanacak kimse kalmadı, ben de Ferhâd gibi varıp dağla sohbet ettim.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şîrîn'e olan aşkını dağa taşa anlatan Ferhâd'a telmihte bulunan Fasîh Dede, kendisinin de Ferhâd gibi varıp taşlarla sohbet ettiğini söyler. Çevresinde içindeki aşk derdinin ağırlığını kaldırabilecek kimse kalmamıştır. Fasîh Dede, kendi çevresindeki insanlardan da bir bakıma yakındır. Derdiyle dertlenen kimsenin kalmadığını söylemek ister. Fasîh Dede, içinde bulunduğu durumu Ferhâd'ın içinde bulunduğu duruma benzetir.

Beyit 11

'İşk-ı Şîrîn idi ki **Ferhâda**

Terk itdürdi lezzet-i cânı

(Trb.5, b.10)

Günümüz Türkçesi

Ferhâd'ı tatlı canından vaz geçiren (ölmesine sebep olan) Şîrîn'in aşkıydı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, beyitte Ferhâd'ın aşkı için canından vaz geçmesine, Bîsütun Dağı'nda kendini öldürmesine telmihte bulunur. Beyitte tatlı can ifadesini kullanması herkesin böyle bir şeye kolay kolay meyledemeyeceğini ifade etmek içindir. Bunu ancak gerçek âşıklar yapabilir. Bu yüzden Ferhâd, aşkı uğruna ölmeyi göze alan gerçek bir âşık motifidir.

Beyit 12

Hattun var ise nâz u niyâzı ile 'ışkun

Ferhâd gibi kûh ile var güft ü şinîd it

(G.29, b.6)

Günümüz Türkçesi

Kaderinde aşk ile yalvarıp yakarmak var ise Ferhâd gibi dağla sohbet etmeye git.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, aşka düşenlerin normal hayatta insanlarla anlaşılamadıklarını Ferhâd örneği ile verir. Aşk ateşine tutulan âşıkların çoğu toplumdan kaçıp yabani hayvanlarla arkadaşlık kurar, dertlerini dağa taşa anlatırlar. Bunun en bilinen örneği de Ferhâd ile

Şîrîn hikayesindeki Ferhâd'tır. Fasîh Dede, âşıklara Ferhâd'ı örnek göstererek onun gibi dağa dertlerini anlatmalarını, taşlarla sohbet etmelerini tavsiye eder.²

6.3. Yûsuf ile Züleyha

Yûsuf ile Züleyha Hakkında Bilgi

Yûsuf ile Züleyha başta Türk ve Fars edebiyatı olmak üzere Doğu edebiyatında işlenen, Yûsuf ile Züleyha, Kıssa-i Yûsuf, Yûsuf ile Zeliha gibi adlar altında mesnevi şeklinde kaleme alınan hikayedir. Eski Türk edebiyatında önemli bir kıssa olarak XIII. yüzyıldan itibaren şairler tarafından rağbet görmüş ve XIX. yüzyıla kadar da yazılmaya devam edilmiş bir kıssadır. Kahramanların başından geçenler ve kahramanları divanlardaki manzumelerde telmih yoluyla anılmış, kıssa etrafında hayaller geliştirilmiştir. Genel olarak Yûsuf'un kuyuya atılması, Ya'kûb'un sabrı, Züleyha'nın tutkulu aşkı ve Yûsuf'tan kâm almak istemesi, Yûsuf'un tevekkülü bu kıssadaki ana temalardır (Koncu, 2013: 38-40). Bu kıssalarda küçük farklılıklar olmakla beraber çoğunda Yûsuf'a kavuşmak için her yola başvuran Züleyha Müslüman olur ve Yûsuf ile evlenir. Birlikte yaşamaya devam ederler. Kıssadaki olaylar Yûsuf bahsinde anlatıldığı için ayrıntılı bilgi verilmeyecektir.

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Yûsuf ile Züleyha divanda dört beyitte işlenmiştir.

Beyit 1

Ümîd ü ye'sden kat'-ı nazar kıldum bana dehrün

Gerekmez Yûsuf-ı kâm u Züleyhâ-yı temennâsı

(Tb.4, b.13)

Günümüz Türkçesi

Ümit ve ümitsizliğe bakmam (itibar etmem) bana zamanın arzu Yûsuf'u ve istek Züleyha'sı gerekmez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, arzu Yûsuf'u ve Züleyha temennasına gerek duymadığını ister. Arzu ve beklenti şair için artık gerekmez öğeler olarak düşünülebilir. Şair, arzu ve istek Züleyha'sından

² Bu mısralar dışında on beyitte daha Ferhad, Leylâ ile Mecnun aşkının erkek kahramanı Mecnun ile aynı beyitte geçer. R.56; R.116; G.274, b.4; G.90, b.2; G.467, b.5; G.309, b.1; G.283, b.2; G.239, b.3; G.446, b.3; K.2, b.10.

uzaklaşmıştır. O artık ona dünyanın Yûsuf'una kavuşma amacı ve Züleyha'nın umutsuz bekleyişlerinden beri olmak istemektedir. Çünkü şairin dünyaya bakış açısı değişmiştir.

Beyit 2

Olmaz bu cihân hâsılı bir hâlde dâ'im

Geh Kasr-ı **Züleyhâ** ise geh Beyt-i Hazendür

(G.133. b.2)

Günümüz Türkçesi

Bu cihan bir halde sabit kalmaz, bazen Züleyha'nın kasrı bazen de (Ya'kûb'un) hüznün evidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Dünyada hüznün ve mutluluk daim değildir. İnsan her zaman mutlu veya her zaman hüznü olamaz. Bu durumu şair, Züleyha'nın kasrı ve hüznün evi imgeleriyle ifade eder. Züleyha'nın kasrı mutluluğun sembolüken Ya'kûb'un hüznün evi ise gamın ve hüznün sembolü olur. Bu her iki durumsa kalıcı değil geçicidir.

Beyit 3

'İşkdur itdüren **Züleyhâya**

Vaz'-ı küstâh-i çâk-i dâmânı

(Tb.5, b.8)

Günümüz Türkçesi

Züleyha'ya elbise yırtma edepsizliğini yaptıran aşktır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şair, Züleyha'nın aşkından Yûsuf'un gömleğini yırtmasına telmihte bulunur. Ona bu edepsizliği yaptıranın aşk olduğunu söyleyerek aşkın gücünü ve insana yaptırabileceklerini göstermek ister. Züleyha, aşk uğruna kendinden geçen âşık sembolü olmuştur.

Beyit 4

Münâsib çâk-i ceyb itmek idi gerçi **Züleyhâya**

Velî fark eylemez mest-i mahabbet ceyb ü dâmânı

(K.5, b.17)

Günümüz Türkçesi

Züleyha'ya yaka yırtmak yerindedir, gerçi aşk sarhoşu yaka ve etek yırtmayı idrak edemez.

Anlam ve İmaj Dünyası

Aşk sarhoşluğu öyle bir hal ki âşıklar bu durumda ne yaptıklarını idrak edemezler. Aşk sarhoşları yaptıklarından kınanmazlar. Züleyha'nın yaka yırtması da bu minvalde düşünülürse kınanmayacak bir davranıştır. Bu beyitte Züleyha'nın Yûsuf'a olan aşkıyla onun gömleğini yırtması olayına telmih yapılır. Züleyha, aşk sarhoşluğunun gelmesi ile düşünme yetisinin ortadan kalmasına sembol değer olmuştur.

6.4. Mahmud ile Ayâz

Mahmud ile Ayâz Hakkında Bilgi

Beyitte adı geçen Mahmud; Türk hükümdarlarından Gazneli Mahmud, Ayâz ise onun has gulamlarındandır. Ayâz; akıl, feraset, bilgi ve sadakat sahibi biridir. Bu yüzden Şeyban kabilesine mensup Emevilerin son dönem Ayâz aşkı Doğu edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn, Ferhâd ile Şirin gibi işlenir (Onay, 2021: 254). Rivayet edilir ki Sultan Mahmud sarhoş olduğu bir gece Ayâz'ın saçlarını kestirme emri verir. Bunu kabul eden Ayâz'ın saçları kesilir. Uyanıp kendine gelen Sultan Mahmud, bu durum karşısında çok üzülür bu yüzden şiirlerde Ayâz, zülf ile birlikte kullanılır. (Pala, 2007: 43).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Mahmud ile Ayâz, Fasîh Divan'ında üç beyitte geçer.

Beyit 1

O şehle gûş iden ser-güzeşt-i âhvâlüm

Sanûr hikâye-i **Mahmûd ile Ayâz** okınur

(G.54, b.3)

Günümüz Türkçesi

O sevgili ile olan hikayemi dinleseler, Mahmud ile Ayâz'ın hikayesi okunur (sanılır).

Anlam ve İmaj Dünyası

Sultan Mahmud ile Ayâz; Ferhâd ile Şirin, Leylâ ile Mecnûn aşkı gibi efsaneleşmiş bir aşktır. İkili arasındaki aşk dillere düşmüş, hikayelerde anlatılmıştır. Fasîh Dede, bu beyitte kendi aşkını Mahmud ile Ayâz aşkına benzetir. Onların aşkı şairin kendi aşkının büyüklüğünü göstermek için bir kıyas unsuru olarak kullanılmıştır.

Beyit 2

Elbette virür Hudâ-yı ze'l-cûd

Mahmûda **Ayâz** Ayâza **Mahmûd**

(M.5, b.3)

Günümüz Türkçesi

Cömert olan Allah, elbette Mahmud'a Ayâz, Ayâz'a da bir Mahmud verir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Önceki beyitlerde Allah tarafından pervanenin muma çekici geldiğini, gül ile bülbulün ise dost kılındığını söyleyen Fasîh Dede, cömert olan Allah'ın Mahmud'a bir Ayâz verdiğini söyler. Ayâz ile Mahmud hikayesinden hareketle bu ikilinin birbirini tamamladığını söylenmiştir. Bu mısralarda her kesin hak ettiği kişi ile yani dengi ile tamamlandığını söyler. Fasîh Dede, kişinin hak ettiği ile arkadaşlık kurmasını Mahmud ile Ayâz örneği ile verir.

Beyit 3

Hüsn ile **Ayâz** olsa da her şâhid-i 'âlem
Dil mâlik-i keyfiyyet-i **Mahmûd** degüldür

(G.93, b.4)

Günümüz Türkçesi

Alemin sevgilisi güzelliği ile Ayâz gibi olsa da gönül Mahmud karakterinde değildir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte güzellik ve gönül, Ayâz ve Mahmud arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Gönül ve güzelliğin Mahmud ve Ayâz gibi birbirlerini tamamlamaları gerekirken kimi güzellik sahiplerinin gönüllerinin bu güzelliği hak etmedikleri ima edilir. Bu kahramanlar aşk konusunda yetkin kişilerdir, kişiliği yeterli derecede kemale erişmemiş insanlar için bu hikâye kahramanları sembol değer olarak kullanılmıştır.

7. ŞAİRİN KENDİ DÖNEMİNDEKİ ŞAHISLAR

Fasîh Ahmed Dede, 17 yüzyılda yaşamış bir şairdir. Yaşadığı dönemde sadece aile ve arkadaş çevresinden insanlar tanımamıştır. Uzun bir süre devlet görevinde bulunduğu için devlet görevlilerini yakından tanır. Ayrıca edebiyat çevrelerini de yakından tanıyan Fasîh Dede, birçok şair ve yazar tanımıştır. Onun Divanı'nda bunun izleri görülür. Fasîh Dede, kendi dönemi şairlerinden Neşâtî ve İshak-zâde Zuhûrî'ye beyitlerinde yer vermiştir. Dönemin devlet adamlarından Şamizade Mehmed Efendi ve bir dönem kâtipliğini de yaptığı dönemin sadrazamı Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, onun Divanında yer alan devlet adamlarıdır. Aile efradından fazla kişiye yer vermeyen Fasîh Dede, sadece iki kız kardeşine ölümlerinden duyduğu derin üzüntüyü ifade eden tarih beyitleri düşmüştür.

7.1. Dönemin Şairleri

Fasîh Ahmed Dede, dönemin şairlerinden sadece Neşâtî ve İshakzâde Zuhûrî'ye beyitlerde yer vermiştir. Her iki şairin vefatlarına tarih düşüren şair, onların ölümüne duyduğu üzüntüyü dile getirir.

7.1.1. Neşâtî

Neşâtî Hakkında Bilgi

Edirneli olan Neşâtî, Nişancı Ahmet Dede ve Neşâtî Süleymân Dede olarak da anılır. Asil bir aileye mensup olan ve genç yaşta iyi bir eğitim alan Neşâtî, şeyhinin ölümü üzerine bir süre Konya ve İstanbul'a gider. Daha sonra Edirne'ye dönerek Edirne Mevlevîhanesi Şeyhi olur. Dört yıl bu görevde kaldıktan sonra 1674 yılında vefat eden Neşâtî'nin ölümüne pek çok şair tarih düşürmüştür. Mevlevî şeyhi olmasına rağmen şiirlerinde tasavvufun belirgin bir anlatımına rastlanmaz. Onun şiirlerinde hayal inceliği, lirizm, samimiyet ve zarafet ön plandadır. Şiirlerinin toplandığı bir Divan'ı, Hilye-i Enbiya, Edirne Şehrengizi, Şerh-i Müşkilâtı Örfî eserlerinden bazılarıdır (Kaya, 2007: 18-19).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede, “Nazire Be-Neşâtî” adıyla üç nazire yazmış ve Neşâtî’nin vefatı üzerine “Berâyı Vefat-ı Neşati Dede” başlıklı bir tarih düşürmüştür.

Beyit 1

Fasîhâ didiler mâtem-keşân-ı fevt-i târîhin

Neşâtî gitmegile eyledi mahzûn ahabî

(T.5, Mısra 1)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, ölüm tarihinin üzüntüsünü çeken; Neşâtî gitmekle (vefat etmekle) dostlarını hüznlendirdi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Neşâtî’nin ölümünün dostlarını hüznlendirdiğini söylediği bu beyitte Fasîh Dede, Neşati’nin 1674’teki ölümüne tarih düşürür. Fasîh Dede gibi hem Mevlevî hem de şair olan Neşâtî, bir benzetme veya imaj unsuru olarak kullanılmamıştır.

7.1.2. İshak-zâde Zuhûrî

İshak-zâde Zuhûrî Hakkında Bilgi

Müderriş Karabağî İshak Efendi’nin oğlu olan İshak-zâde Zuhûrî’nin asıl adı Mehmed Salih’tir. İlim erbabı bir aileden olup bu yönde yetiştirilen İshak-zâde Zuhûrî, çeşitli medreselerde müderrişlik yapmış, Galata, Bursa ve Mısır kadısı olarak görevlendirilmiştir. 1672 yılında vefat eden Zuhûrî Efendi’nin farklı ilim alanlarına ait risaleleri ve Divan’ı vardır (Kahraman, 2002: 9-14)

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede, İshak-zâde Zuhûrî ’nin vefatı üzerine “Mersiyye Der-Hakk-ı İshak-Zâde Zuhûrî” başlığı ile bir mersiye yazmıştır. Fasîh Dede, İshak-zâde Zuhûrî’nin vefatına duyduğu derin üzüntüyü mısralarında dile getirmiştir.

Beyit 1

N’ola sad-pâre kılsam cism-i zârum seng-i mihnetle

N’ola dest-i te’essüfle bir itsem ceyb ü dâmânı

(Tb.4, b.4)

Günümüz Türkçesi

Cılız bedenimi eziyet taşıyla yüz parçaya bölsem ne olur, üzüntü içindeki elimle yakamı eteğime kadar yırsam ne olur?

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, İshak-zâde Zuhûrî'nin ölümünden derin üzüntü duyar. Bu büyük acı karşısında yakasını kıyafetini yırtmasına şaşırılmaması gerektiğini söyler. Onu yakından tanıyan ve arkadaşı olan Zuhûrî için bu davranışı normal görülmelidir.

Beyit 2

Ayırdı çarh-ı dîn-perver faziletli efendümden
Veliyy-i ni'metüm 'izzetli devletli efendümden
(Tb.4, b.5)

Günümüz Türkçesi

Soysuzu koruyan dünya beni faziletli efendimden; velinimetim, izzetli devletli efendimden ayırdı.

Anlam ve İmaj Dünyası

İshak-zâde Zuhûrî'ye “değerli, izzetli, devletli efendim” diyerek öven Fasîh Dede, “velinimetim” diyerek de onun kendi hayatında kıymetli bir yere sahip olduğunu ifade eder. Kendisini koruyup kollayan biri olduğu için Zuhûrî'ye derin bir saygı duyar.

Beyit 3

Yegâne 'âlim ü fâzıl edîb-i nûkte-perverdi
Hezârân nev-'arûs-ı nazma zât-ı pâki şehverdi
(Tb.4, b.26)

Günümüz Türkçesi

Yegâne edip, alim, fazıl ve nükteli söz söyleyendi. Şiirin yeni gelinine (taze mazmuna) temiz yaratılışı padişah gibiydi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, İshak-zâde Zuhûrî'yi alim, fazıl, edip ve nüktedan biri olarak metheder. Ayrıca İshak-zâde Zuhûrî'nin şiir yazmada da yetenekli biri olduğunu ve şiire daha önce söylenmemiş mazmunlar kattığını söyler.

Beyit 4

Nizâmiydi nazmda h^vâce-i sâniydi inşâda
Hüner-senc ü ma'ârif-perver üstâd-ı suhan-verdi
(Tb.4, b.27)

Günümüz Türkçesi

Şiirde Nizami'ydi, nesirde ikinci hocaydı. Hünerli ve bilgi sahibi güzel söz söyleyen bir ustaydı.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, İshak-zâde Zuhûrî'nin şiir yazmada yetenekli oluşunu Nizami'ye benzeterek anlatır. İshak-zâde Zuhûrî'nin aynı zamanda süslü nesirde de yetenekli biri olduğunu söyler.

7.2. Dönemin Devlet Adamları

Fasîh Dede yaşadığı dönemde devlet görevinde çalışmış, devlet adamlarını tanıma fırsatı bulmuştur. Divan şairleri arasında padişahlara, vezirlere ve dönemin diğer devlet adamlarına kasideler yazma geleneği bulunurdu. Buna karşın Fasîh Ahmed Dede, iki kişi hariç padişahlar, vezirler ve devlet adamlarına şiirler yazmamış, mısralarında bunlara yer vermemiştir. Sadece Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa ve Şâmîzâde Mehmed Efendi onun divanında yer almıştır.

7.2.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa

Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Hakkında Bilgi

Amasya'nın Vezirköprü kasabasında 1635 yılında doğan Fâzıl Ahmet Paşa, Köprülü Ahmet Paşa'nın oğludur. Yedi yaşında İstanbul'a gider ve dönemin ünlü ilim adamlarından dersler alır. On altı yaşında müderrislik yapar, daha sonra sırasıyla Erzurum ve Şam valiliği görevine getirilir. Osmanlı Devleti'nde Avcı Mehmet döneminde, 30 Ekim 1661 ile 3 Kasım 1676 tarihleri arasında on beş yıl sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Girit, Uyvar, Podolya, Kamanîçe fatihidir. Seferden dönerken Edirne'de hastalanan Fâzıl Ahmet Paşa 1676 yılında yolda vefat eder. Naaşı İstanbul'a getirilir. Yerli ve yabancı tarihçiler tarafından itidalli, sabırlı, azimli, ileri görüşlü, ilmin ve alimlerin, sanatın ve sanatçıların hamisi olarak anılır (Özcan, 2002: 260-263).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın hazine kâtipliği görevini yapan Fasîh Dede, Köprülü için "Der-Sitâyiş-i Köprüli-zâde Ahmed Paşa Merhum" (K.5) adıyla bir kaside yazmıştır. Ayrıca divanda bir beyitte de ismen geçer.

Beyit 1

Ahmed Paşa edâm-allâhü

Bâ-devlet ü 'izz ü rif'ât-i câh

(M.7, b.53)

Günümüz Türkçesi

Ahmed Paşa; Allah onun makamının yüceliğini ve itibarını devam ettirsin.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fâzıl Ahmet Paşa'nın hazine kâtipliğini yapan Fasîh Dede, onun için yazdığı kasidede de kendisini bir benzeri olmayan sadrazam olarak övmüştür. Fasîh Ahmed Dede, Allah'tan Fâzıl Ahmet Paşa'nın devrinin devam ettirilmesini ister. Ahmed Paşa, dönemin devlet adamı olarak bir benzetme veya imaj unsuru olmadan ismen geçer.

Beyit 2

Vezîr-i âsumân-haşmet müşîr-i müşterî-fitnat

Mühim-sâz-ı umûr-ı dîn ü devlet Âsaf-ı sâni

(K.5, b.21)

Günümüz Türkçesi

İhtişamlı gökyüzünün Müşteri yıldızı yaratılışlı komutanı, din ve devlet işlerine önem veren ikinci Âsaf.

Anlam ve İmaj Dünyası

Ahmet Paşa'yı ikinci Âsaf olarak niteleyen Fasîh Dede, onu "İhtişamlı gökyüzünün Müşteri yıldızı yaratılışlı komutanı, din ve devlet işlerine önem veren" diyerek över. Vezirleri övmek için kullanılan Asaf sembolü Ahmed Paşa için kullanılmıştır.

Beyit 3

Zemân-ı devletinde meskeni yok bûm-ı miskînün

Meger kim var ise a'dâ-yı şûmun kalb-i viranı

(K.5, b.29)

Günümüz Türkçesi

Senin devletinin zamanında miskin baykuşların yeri yok, doğrusu ne kadar uğursuz düşmanların var ise kalpleri harap.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Ahmet Paşa'nın vezirlik dönemlerini över, çünkü onun zamanında devlet işleri bir nebze düzelmiş, devlette mevcut olan kaos dinmiştir. Ayrıca Fâzıl Ahmed Paşa, Fasîh Dede'ye de ciddi yardımlarda bulunmuş onu himaye etmiştir.

Beyit 4

Ola gül-zâr-ı 'ömr ü devleti hem-vâre sebz ü ter

Cihânun tâ gele sayfı gide fasl-ı zemistânı

(K.5, b.45)

Günümüz Türkçesi

Onun makam ve ömrünün gül bahçesi daima taze ve yeşil olsun, cihanının yazı gelsin kış mevsimi uzak olsun.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fâzıl Ahmed Paşa'nın övüldüğü kısımlardan sonra Fasîh Dede'nin onun hakkındaki temennileri de şiirde yer alır. Yaşayan devlet adamlarından sadece Fâzıl Ahmed Paşa'ya kaside yazan Fasîh Dede'nin bu davranışında ondan gördüğü himayenin de etkisi büyüktür.

7.2.2. Şâmîzâde Mehmed Efendi

Şâmîzâde Mehmed Efendi Hakkında Bilgi

Şâmîzâde Mehmed Efendi, 17. yüzyılın başlarında doğmuştur. Divan katipliği döneminde artan saygınlığı sayesinde 1058/1648 yılında Hezarpâre Ahmed Paşa'nın tezkirecisi olarak atanmıştır. Daha sonra reisülküttaplık makamına atanmış ve İbşir Mustafa Paşa'nın sadrazam olması ile bu görevinden azledilmiştir. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasıyla tekrar reisülküttap olarak atanmıştır. Bir süre sonra Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa ile yaşadığı sorunlar nedeni ile idam edilmiştir (Doğan ve Şahin, 2024: 726-427).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede'nin yaşadığı dönemde önemli bir devlet adamı olan Şâmîzâde, divanda bir rûbaide geçer.

Beyit 1

Ol serv-kade Fasîh olup dil-dâde
Oldum sıfat-ı sâye be-hâk üftâde
Yok mislini mi' rât-ı felekde görmüş
Bir mâh durur şöhreti **Şâmî-zâde**

(R.132)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, o servi boyluya gönül verip gölge gibi yerlere düştüm. Şöhreti bir ay Şâmîzâde'nin, felek aynasında bir benzerini gören yok.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, servi boyluya benzettiği memduhun yanında bir gölge gibi olduğunu söyler. Gölge imgesi asıla tabi olmayı ifade eder. Eşya nereye giderse gölge de onu takip

eder. Fasîh Dede de Şâmîzâde'nin izinde gittiğini bu yolla ifade eder. Ayrıca memduhun bir benzeri yoktur ve ay gibi gökte parlar.

7.3. Aile Efradı Olarak Şahıslar

Fasîh Dede'nin Divanı'nda kendi ailesinden kişiler pek yer almamıştır. Divanında Fatma Hanım, kız kardeşi ve kız kardeşinin çocuğunun vefatı üzerine yazdığı tarih beyitleri bulunur.

7.3.1. Fatma Hanım

Fatma Hanım Hakkında Bilgi

Fasîh Dede'nin kız kardeşidir (Topçu, 2020: 1006). Düşürülen tarihe göre 1668 yılında vefat etmiştir. Vefatına Fasîh Dede tarafından beş beyitlik tarih manzumesi yazılan Fatma Hanım'ın hayatı ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır

Beyit 1

Fâtıma Hânım ol gül-i 'iffet

Eyledi terk-i gül-sitân-ı cihân

(T.2, b.1)

Günümüz Türkçesi

İffet gülü gibi olan Fatıma Hanım cihanın gül bahçesini terk etti.

Anlam ve İmaj Dünyası

Ahmed Fasîh Dede, iffet gülüne benzettiği Fatma Hanım'a sonraki beyitte “gül değil henüz taze bir gonca iken” diyerek genç yaşta öldüğünü söyler. Diğer beyitlerde Fatma Hanım'ın iffetli oluşundan bahseden Fasîh Dede, bu haberi duyunca ne kadar üzüldüğünü anlatır.

7.3.2. Ahmed Fasîh Dede'nin kız kardeşi

Fasîh Dede, 1676 yılında vefat eden kız kardeşi için “Berâyı Hemşire-i Hod” (T.6) başlıklı bir tarih düşürmüştür. Bu kişinin adı ve hayatı hakkında bir bilgi bulanamamıştır.

Beyit 2

Zehr-i mevti idince nûş ana
Târîh oldı vefât-ı hemşirem

(T.6, b.2)

Günümüz Türkçesi

Ölüm zehrini yudumlayınca ona, hemşiremin vefatı tarih oldu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, belaya çatmış iffetli kız kardeşinin ölümüne üzüntüsünü adına düşürdüğü tarih beyitleri ile ifade etmiştir.

7.3.3. Ahmet Fasîh Dede'nin kız kardeşinin çocuğu

Hakkında Bilgi

Fasîh Ahmet Dede, 1664 senesinde vefat eden kız kardeşinin çocuğu için iki mısralık “Berây-ı Fevti Hemşire-zâde-i Hod” (T.1) başlıklı bir tarih beyti yazmıştır. Bu kişi hakkında bir bilgi bulunamamıştır.

Beyit 1

Gûş idüp fevtin Fasîhâ didiler târîhini
Cennet-i me'vâyı Bûbekre kıla Hak cilve-geh

(T.1, b.1)

Günümüz Türkçesi

Vefatını işitip tarihini (vefat tarihini ebced hesabı ile düşmek) Ey Fasîh, Allah mekânını Ebubekir'in Meva Cenneti kılsın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, beyitte ismi geçmeyen çocuk için Allah'tan öteki dünyada mekanının Hz. Ebubekir'in Mevâ cenneti olmasını ister.

8. TARİHİ ŞAHISLAR

Divan şairleri kendilerinden önce yaşamış tarihi şahsiyetlere divanlarında yer verirler. Bu şahısları bazen memduhun övgüsünde kullanırken kimi zaman da kötü şöhrete sahip bir şahsiyeti düşmanlarına benzetmek için kullanabilirler. Fasîh Dede Divanı'nda tarihi şahsiyetler olarak Ma'an, Yezid ve Amr ile Zeyd yer alır.

8.1. Ma'an

Ma'an Hakkında Bilgi

Ma'an d. Zâide, Arapların Şeyban kabilesine mensup Emevilerin son dönem, Abbasilerin de ilk döneminde yaşamış bir komutan ve validir. Bir asker olmanın yanında şairleri koruması ve cömertliği tanınır. Arap özdeyişlerinde ismi cömertliği ile anılan biridir (Kelpetin, 2019:192).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Nutkunda kelîl 'Arabla A'câm

Lutfunda bahîl **Ma'ann** ü Tâyi

(Tb.2, b.10)

Günümüz Türkçesi

Arab ve Acem konuşmada yanında eksik kalır. Cömertliğinin yanında Ma'ann ve Tâyi cimri kalır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu mısralarda memduhun konuşmada üstünlüğü Arap ve Acem kıyası ile verilir. Arap ve Acem'de onun gibi konuşan yoktur. Cömertliğinin ölçüsü için de Arap ve Acem bölgesinde yaşamış kişilerden Ma'an ve Tai örnek olarak kullanılır. Ma'an uzun yıllar Acem bölgesinde komutan ve vali olarak yaşamıştır. Arap darbimesellerinde cömertliği ile adı geçen Ma'an bile memduhun yanında cimri kalır. Ma'an bu beyitte memduhun cömertliğini anlatmak için bir kıyas unsuru olarak kullanılır.

8.2. Yezîd

Yezîd Hakkında Bilgi

Yezîd, 648 yılında Dımaşk'ta doğdu. Babası Emevi ailesinden Muaviye, annesi Kelb kabilesinden Meysun bint Bahdel'dir. Küçüklüğü çölde Tedmur çöllerinde geçtiği için kötü alışkanlıklar edinmiş, bilhassa oyun ve eğlenceye düşkünlüğü yüzünden halk tarafından yadırganmıştır. Babası Muaviye'nin ölümünden sonra babasının veliaht tayin etmesi ile halife olarak biat aldı. Kendisine biat etmeyen Hz. Hüseyin'i yetmiş iki kişi ile birlikte Kerbela'da şehit etti. Üç yıl altı ay halifelik yapan Yezîd, Dımaşk yakınlarında 64/683 yılında öldü. İçki içen ilk halife olması dolayısı ile "el-Humur" lakabı ile tanınan Yezîd, Kerbela Vakası nedeni ile Müslümanların hafızasında kötü bir şöhretle anılan isimlerden biri olarak yer edinmiştir (Kılıç, 2013: 513).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

O zulmi eyledi a'dâ-yı kîne-h^vâh bana

Ki nûr-ı dîde-i Zehrâ'ya itdi anı **Yezîd**

(K.1, b.9)

Günümüz Türkçesi

Kindar düşmanlar bana o zulmü ettiler ki Hz. Fatma'nın gözünün nuruna da Yezid (zulüm) etti.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kendisine zulmedilmesinden yakınan Fasîh Dede, kendisine zulmeden kindar düşmanlarını Kerbela'da Hz. Hüseyin'i şehit eden Yezîd'e benzetir. Hz. Hüseyin'i ismen anmak yerine ondan "Zehra'nın gözünün nuru" diye bahseder. Hz. Peygamber'in torununu şehit ettiği için İslam dünyasında kötü bir şöhrete sahip olan Yezîd, Fasîh Dede'nin kendi düşmanlarını benzettiği bir sembol olmuştur. O, yapılan haksızlığın ve kötülüğün boyutunu göstermede bir sembol değer olmuştur.

9. TEMSİLÎ ŞAHISLAR

Arap toplumunda yaygın olarak kullanılan bazı şahıs isimleri Basra nahiv mektebinin önemli temsilcisi Sibeveyh'ten (ö.180/796) itibaren nahiv metinlerinde “herhangi bir” anlamında temsilî olarak yer almıştır. Başta nahiv alanında kullanılan bu isimler zamanla fıkıh, kelam, felsefe ve mantık gibi ilmî eserlerde de geçmiştir. Bu eserler medreselerde de okutulduğu için Amr, Zeyd, Bekr, Bişr ve Hind gibi temsilî isimler edebî metinlerde de kullanılmaya başlanmıştır. (Gökalp, 2025: 270).

9.1. Amr ile Zeyd

Amr ile Zeyd Hakkında Bilgi

Amr ve Zeyd isimleri Araplarda sık kullanılan isimlerdir. Araplar gramer örneklerinde veya fıkhi tartışmalarda örnek olarak insan ismi vermek mecburiyetinde kaldıklarında bu isimleri kullanırlardı. Ayrıca Fârâbî'nin mantık alanında ünlü eseri “Kitâbı İşagoci”de önermelerde tekil şahıs ismi Zeyd olarak kullanılmıştır. Çoğullar için ise Amr ve Halid isimleri birlikte kullanılmıştır (Aydınlı, 2016: 29). Bu kişilerin tarihi gerçeklikleri şüphelidir.

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Zeyd ve Amr Fasîh Divanı'nda bir beyitte geçer.

Beyit 1

Kıl ü kâl ile varılmaz bu nihânî rehdür

‘İşkda mebhas-i ‘Amr u Cedel-i Zeyd olmaz

(G.176, b.2)

Günümüz Türkçesi

Bu yol gizli bir yoldur dedikodu ile varılmaz. Aşkta Amr bahsi ve Zeyd tartışması olmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Aşk yolunda; dedikodularla, sonuçsuz tartışmalar ve mantık yürütmelerle bir yere varılamayacağını söyleyen Fasîh Dede, Arapların eserlerinde kullandıkları bu iki isimle düşüncesini söyler. Ayrıca mantık önermelerinde ve tartışma bahislerinde örnek olarak kullanılan bu isimler ile aşk konusunda tartışma ve akıl yürütmenin bir anlamının olmayacağını ifade etmek ister. Amr ve Zeyd'in özellikle aşk konusundaki bu beyitte bulunmasının bir diğer nedeni de Attar'ın ilahî aşkı konu edindiği eseri olan “Mantiku'l-

Tayr’’da bu iki ismin geçmesidir. Hüdhüd, menzile ulaşmak için yola çıkmış bir kuşun altına düşkünlüğünü öğrenir. Kuşun bu yüzden yola devam edemeyeceğini anlayan Hüdhüd, ona çeşitli tavsiyeler verir. Onunla konuşurken ‘‘Ne Amr’a değer verirsin ne Zeyd’e...’’ der (Attar, 1998: 178). Bu beyitte bu duruma telmih için de Amr ve Zeyd isimleri kullanılmıştır.

10. NAZİRE YAZILAN ŞAİRLER

Divan edebiyatında bir şairin şiirine başka bir şair tarafından yazılan ya da şairin kendisi tarafından yazılan şiirlerdir. Kafiye veya redifleri aynı olan nazireler aynı vezin ve konuda yazılırlar (Yavuz, 2013: 359). Fasîh Dede, Divanı'nda otuz beş şairin doksan civarı şiirine nazire yazmıştır. Necatî, Fuzûlî ve Bâkî gibi kendisinden önce yaşayan şairlerin dışında kendi döneminde yaşamış, Yahya, Fehim-i Kadîm, Cevrî ve İsmetî gibi pek çok şair de kendilerine nazire yazılanlardandır. Bu bölümde önce nazire yazılan şairler hakkında kısa bir bilgi verilmiş daha sonra yazılan nazirelerde varsa şiir ve şairlikle ilgili beyitler açıklanmıştır. Bunun dışında kalan nazirelerden birer beyit örnek olarak sunulmuştur.

10.1. Ali Nikatî

Ali Nikatî Hakkında Bilgi

Asıl adı Ali olan şairin babasının adı Osman olup İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlayan Ali Nikatî, öğrenimini tamamlayıp Rumeli'de kadılık yapmış, Mora seferinden önce 1715 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Divanının bir kısmı nazirelerden oluşan Ali Nikatî'nin nazire yazdığı şairlerden biri de Fasîh Dede'dir (Topal, 2020: 109).

Ali Nikatî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, "Nazire Be-'Ali" başlığıyla "olmaz" redifli beş beyitlik bir gazel yazmıştır.

Beyit 1

Dil-i a'dâ-yı fâsid lutf ile safvet kabûl itmez

Ne denlû eylesen tedbîr sâkî bâde âb olmaz

(G.177, b.2)

Günümüz Türkçesi

Düşmanın bozuk kalbi, yumuşaklık ve saflık kabul etmez. Ey saki ne kadar tedbir alsan da şarap su olmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Düşmana yumuşak davranılmasının bir faydası olmadığını çünkü onun bozuk kalbinin iyiliği ve yumuşaklığı kabul etmediğini söyler. Kendi zamanında karşılaştığı

kötü insanlara iyilik yapmanın faydasız oluşunu şarabın ne yapılırsa yapılsan suya dönüşmeyeceği örneği üzerinden anlatır.

10.2. Azmîzâde Mustafa Hâletî

Azmîzâde Mustafa Hakkında Bilgi

İstanbul’da 1570 yılında doğan Hâletî, Sultan III. Murad’ın hocası ve aynı zamanda şair olan Azmi Efendi’nin oğludur. Medrese eğitimi tamamladıktan sonra İstanbul’un bazı medreselerinde müderris olarak çalıştı. Süleymânîye müderrisliğinden sonra Şam ve Kahire kadılığına terfi etti. 1631 yılında İstanbul’da vefat eden Azmîzâde’nin Divan, Sâkînâme, Mihr ü Mah gibi bazı önemli eserleri vardır (İpekten, 1991b: 348).

Azmîzâde Mustafa’ya Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede Divanı’nda “-dür” redifli 115. Gazel “Nazire Be-'Azm-i-Zâde Hâleti” başlığı ile yazılmıştır.

Beyit 1

Fasîhâ hüsn-i lehçe lutf-ı ta‘bîrâtı câmi‘dür
Senün tab’-ı selîmün benzemez gayra müsellemdür
(G.115, b.5)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, güzel söyleyişin ifade etmenin güzelliğini toplamıştır. Senin kusursuz şiirinin başkasına benzemediği herkes tarafından kabul edilmiştir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu gazelin mahlas beytinde kendi şiir tarzını öven Fasîh Dede, başkalarının şiir tarzına benzemeyen güzel şiirler yazdığını söyler. Şair, Azmîzâde’ye nazire olarak yazdığı bu şiirde kendine övgü bağlamında şairliğini övmüştür.

10.3. Bahadır Giray Han

Bahadır Giray Han Hakkında Bilgi

I. Bahadır Giray Han (d.1601-ö.1641), Kırım Hanlarından Selamet Girat Han’ın oğludur. 1637 tarihinde Osmanlı padişahı IV. Murad tarafından Kırım hanı olarak tayin edilmiştir. Azak kuşatması esnasında hastalanmış ve akabinde vefat etmiştir. Bahadır Giray Han, siyasi kişiliğinin yanında edebî kişiliği ile de Kırım hanları arasında seçkin

bir yere sahiptir. “Rezmi” mahlasıyla yazdığı şiirler ile Kırım edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur (Söylemez, 2017: 146).

Bahadır Giray Han’a Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, Bahadır Giray Han’a bir nazire yazmıştır.

Beyit 1

Kân-ı kevinde misli bulunmaz nazîri yok

Bir gevher-i yegâne dür-i bî- behânesin

(G.339, b.4)

Günümüz Türkçesi

Yiğitlikte benzeri bulunmaz, eşi yok. Bir kıymetli hazine, kusursuz incisin.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Bahadır Giray Han için yazdığı “Nazire be-Bahadır Girây Han” adlı nazirede onun yiğitliğini överek onu kıymetli bir hazine ve kusursuz bir inciye benzetir. Bu beyitte memduhun geleneğe özgü övgüsü bulunmaktadır.

10.4. Bahâî Mehmed Efendi

Bahâî Mehmed Efendi Hakkında Bilgi

Bahâî Mehmed Efendi 1595 yılında İstanbul’da doğmuştur. Hem anne hem de baba tarafından tanınmış ilmiye ailelere mensuptur. Baba tarafından Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi, anne tarafından Ebüssuûdzâde Mustafa Efendi’nin torunu olup küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim görmüştür. Şam, Edirne ve İstanbul kadısı olmuş; iki defa da şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. 1654 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Keskin zekasının yanında şairliği ile de bilinen Bahai Efendi’nin bir Divanı vardır (İpşirli, Uzun, 1991: 463).

Bahâî Mehmed Efendi’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı’nda “Ey bülbül” redifli 277. gazel, 296. gazel ve 449. “oldı” redifli gazeller “Nazire be-Bahâ-i” adıyla Bahâî’ye nazire olarak yazılmıştır. Bülbül redifli gazelin ilk beytinin açıklanmasından sonra diğer iki nazirenin matla beyitlerine örnek olarak yer verilmiştir.

Beyit 1

Tenün hâkister itmiş âh-ı âteş-zâdun iy bülbül

‘Acebdür hârî sûzân itmemek feryâdun iy bülbül

(G.277, b.1)

Günümüz Türkçesi

Ey bülbül ateş çıkaran ah bedenini küle çevirmiş, feryadının dikenini kül etmemesi şaşılacak şeydir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Âşığa bülbül diye seslenen şair onun aşk ateşi ile bedeninin yanması imajı oluşturmuştur. Bülbülün gül dalında güle duyduğu aşk ile bedeninin yanması motifinde şaşılacak şey ise dikenlerin yanmamasıdır. Rakiplerin sembolü olan diken bülbülü yakan ateşten etkilenmemiştir. Bu beyitlerde Fasîh Dede, âşıklar yanarken kötülerin bundan zarar görmemesi düşüncesini gül bülbül motifi ile vermiştir.

Beyit 2

Ne fikr-i vasl ile hurrem ne bîm-i hicr ile pür-gam

Dil-i divâneyi hiç bulmadum bir hâlde bilmem

(G.296, b.1)

Beyit 3

Kimün destârı pür-gül desti gül-çîn-i ayâg oldu

Bana feyz-ı bahârun berg-i dest-âvîz-i dâg oldu

(G.449, b.1)

10.5. Cevri İbrâhim Çelebi

Cevri İbrâhim Çelebi Hakkında Bilgi

Cevri, Cevri Çelebi, Cevri Dede olarak da bilinen şairin asıl adı İbrâhim'dir. 1595-1600 yıllarında doğdu tahmin edilen Cevri, bir süre Divan-ı Humayun katipliği yapmış daha sonra istifa ederek geçimini devlet ricali için istinsah ettiği eserlerle sağlamıştır. Galata Mevlevîhanesi şeyhi İsmâil Ankaravi'nin sohbetlerine de katılmış Cevri'nin Bayrami-Melami tarikatına mensuptur. Divan, Selimnâme, Hilye-i Çihâyâr-ı Güzîn, Hall-i Tahkîkât, Aynü'l-füyûz, Melhame, Nazm-ı Niyâz adlı eserleri vardır (Ayan, 1993: 460-461).

Cevri İbrâhim Çelebi'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Ahmet Dede, Cevri İbrâhim Çelebi'ye "Nazire be-Cevri" adıyla "tokinsun" redifli 327. gazel ve "gibi" redifli 429. gazelleri yazmıştır.

Beyit 1

Başlamış feryâda bülbül nev-bahâr olmuş gibi

Mevsim-i gül-geşt-i sahn-ı lâle-zâr olmuş gibi

(G.429, b.1)

Beyit 2

Tâ key dili sad-pâre idüp şâne tokınsun

Alsın ele ki zülfine cânâna tokınsun

(G.327, b.1)

10.6. Cezmi

Cezmi Hakkında Bilgi

Şeyhülislam Bahâyî Efendi'nin küçük kardeşidir. Asıl adı Mehmed Abdülkerim'dir. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Bosna, Belgrad, Ankara, Kayseri ve Diyarbakır'da kadılık yapmış olup Diyarbakır kadısı iken 1692 yılında vefat etmiştir. Şiirlerinde Cezmi mahlasını kullanan şairin “Vekâyü'l-Fuzalâ'da mahlasının “Hürremi” olarak da geçtiğini söyleyen Aksoyak, isimler sözlüğünde şairin “gelmez mi” gazelinden iki beyite de yer verir (Aksoyak, 2020).

Cezmi'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Ahmet Dede, Cezmi'ye “Nazire Be-Cezmi” başlığı ile “eylemedük” redifli 251. gazel ve “gelmez” redifli 430. gazelleri yazmıştır.

Beyit 1

Gönülde yir mi var 'ışkunla gülşen eylemedük

Gamunla bir dem olur mı ki şîven eylemedük

(G.251, b.1)

Beyit 2

Gider mi halka-i âgûşa yâr gelmez mi

Bizüm de dâmumuza bir şikâr gelmez mi

(G.430. b.1)

10.7. Kafzâde Fâizî

Kafzâde Fâizî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Kafzâde Fâizî ile ilgili bilgiler şairler ve yazarlar başlığında verilmiş olup bu bölümde kendisine yazılan nazireler hakkında bilgi verilecek, gerekli görülen beyitler açıklanacaktır. Fâizî'ye nazire olarak yazılan yedi adet gazel bulunmaktadır. Bunlardan ilki “vır” redifli “Nazire-i Garrâ be-Fâizî” başlıklı 94. gazeldir. Diğer gazeller ise “Nazire

be-Fâizî” başlıklıdır. Tanzir edilen bu gazellerden altısı Fâizî Divanı’nda (Okatan, 1995) tespit edilmiştir.

Beyit 1

Yâ Rab ne gül ne lâle ne sünbül ne bâg vir
Bana bu çâr-anâsır-ı gamdan ferâg vir
(G.94, b1)

Beyit 2

Olurlar dil-rübâlar birbiriyle yâr u hem-demler
Bulurlar râz-ı ‘ışka nev-cevânlar tâze mahremler
(G.144, b.1)

Beyit 3

Ehl-i dili kâm-yâb ider ‘ışk
Nâ-ehlleri harâb ider ‘ışk
(G.223, b.1)

Beyit 4

Güşâd-ı râz-ı dil eyler sirişk-i çeşm-i terûn
Nihân it âteş-i ‘ışkun görünmesün şererûn
(G.250, b.1)

Beyit 5

Bu h^vânçe-i fenâdâ meh-i nev serde gerek
Bir nân-pâreyi bize çok görme iy felek
(G.258, b.1)

Beyit 6

‘İşk ile dâg dâgdur gönlüm
Pür-gül ü lâle bâgdur gönlüm
(G.283, b. 1)

Beyit 7

‘Âşık ki tîr-i gamzene bir kez nişân ola
Tâ haşre dek ana sebab-i ‘izz ü şân ola
(G.383, b.1)

10.8. İshak-zâde Zuhûrî

İshak-zâde Zuhûrî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

İshak-zâde Zuhûrî ile ilgili bilgiler dönemin şairleri başlığında verilmiş olup bu bölümde nazireleri hakkında bilgi verilecektir. Fasîh Dede, İshak-zâde Zuhûrî için “Nazire be-İshak-zâde Zuhûrî” başlıklı iki nazire yazmıştır. Tanzir edilen bu gazeller Zuhûrî Divanı’nda (Kahraman, 2002:172-196) tespit edilmiştir.

Beyit 1

Hayâl-i rûy-ı al ü fikr-i gîsû-yı siyâh itdüm
Bu minvâl üzre çok hengâm-ı şâmı subh-gâh itdüm
(G.286, b.1)

Beyit 2

Benem ben iy Fasîh ol ser-be-pîş-i şerm-i bed-kârî
Hatâ kıldum kabâhat işledüm cürm ü günâh itdüm
(G.286, b.5)

10.9. Fuzûlî

Fuzûlî Hakkında Bilgi

Asıl adı Mehmed, babasının adı ise Süleymân’dır. Doğum yeri ve doğum yılı ile ilgili farklı görüşler olmakla beraber Abdulkadir Karahan, 1480 yılında Kerbela’da doğduğunu söyler. Mahlası olan “Fuzûlî” kelimesi “kendini ilgilendirmeyen işlere karışıp lüzumsuz sözler söyleyen kimse, “yüce, üstün, erdemli” manalarına gelir. Türkçe, Arapça ve Farsçayı bu üç dilde de kusursuz denecek şekilde eser verecek kadar iyi derecede bilmektedir. Irak bölgesi olarak bilinen Bağdat, Necef, Hille gibi şehirlerde yaşamış ve Kerbela’da vefat etmiştir. Kendi zamanından başlayarak hem divan hem de halk şairleri tarafından beğenilen Fuzûlî’nin şiirlerine özellikle gazellerine nazire söylememiş divan şairi yok gibidir. Türkçe, Arapça ve Farsça eserler veren Fuzûlî’nin Manzum ve mensur olmak üzere on beş civarı eseri vardır. Divan, Leylâ ile Mecnûn, Beng ü Bâde, Hadîkâtü’s-suedâ, Rind ü Zâhid önemli eserlerindendir (Karahan, 1996: 240-246).

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Dede Divanı’nda Fuzûlî bir beyitte geçer.

Beyit 1

Fuzûlîden bu şi’ri eyledün mahlasla fark ancak
Fasîhâ hak bu nazm içre seni sâhib-edâ gördüm
(G.306, b.5)

Günümüz Türkçesi

Bu şiirin Fuzûlî'den olmadığını ancak mahlasla fark ettin, Ey Fasîh doğrusu seni bu şiirde üslup sahibi gördüm.

Anlam ve İmaj Dünyası

“Nazire Be-Fuzûlî Be-Lehce-i û” başlıklı gazelinde Fuzûlî'nin “âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var” adlı meşhur mısrasına göndermede bulunan Fasîh Dede, bu gazelin mahlas beytinde kendine övgü bağlamında Fuzûlî'ye yer verir.

Fasîh Dede, şiir tarzının ve söyleyişinin Fuzûlî gibi olduğunu bu şiirde aralarındaki farkın ancak kendi mahlası görülünce anlaşıldığını söyleyerek şiirini ve şairliğini över.

Fuzûlî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede Divanı'nda Fuzûlî bir beyitte geçer. Bunun dışında, Fuzûlî'ye nazire olarak 5 gazel yazılmıştır. Bunlardan “bana” redifli 8. gazel, “it” redifli 31. gazel ve “-mı” redifli 465. gazel “Nazire Be-Fuzuli” başlığını taşır. Fasîh Dede'nin yazdığı “yok” redifli 229. Gazel ise “Be-Lehçe-i Fuzuli” başlığını taşır.

Beyit 2

Cânâ bu kısmet olmuş ezelden sana bana
Dirler belâ-yı hüsn sana mübtelâ bana
(G.8, b.1)

Beyit 3

İlâhî hüsn-i ülfetde dilüm âyîne girdâr it
Beni yâr ile agyâr eyleme agyâr ile yâr it
(G.31, b.1)

Beyit 4

Merhâmet kılmaz mısun sînende îmânun mı yok
Haste-i 'ışka ilâca yohsa dermânun mı yok
(G.229, b.1)

Beyit 5

Hakikatde cihânda görmedüm bir 'âşık-ı sâdık
Kimi 'âşık didiler anı ehl-i müdde'â gördüm
(G.306, b.3)

Beyit 6

Hûn ile âlûde gördün niçe kez dâmanımı
Silmedün bir kere âb-ı dîde-i giryânımı
(G.465, b.1)

10.10. Fehîm-i Kadîm

Fehîm-i Kadîm Hakkında Bilgi

Asıl adı Mustafa olan şairin mahlası Fehîm'dir. Halep eşrafından olan ailesi “Uncuzâde” olarak anılır. Kendisine olan hayranlığı yüzünden Fehîm mahlasını kullanan 19. yüzyıl şairlerinden Süleymân Fehim Efendi ile karıştırılmaması için “Kadîm” sıfatı ile anılır. 17. yüzyıl şairlerinden olan Fehîm, bir süre katiplik yapmış, Kudüs, Mekke, Medine ve en son Mısır'da yaşamıştır. Mısır'dan İstanbul'a dönerken yolda hastalanmış ve Konya'nın Ilgın kazasına defnedilmiştir. Genç yaşta vefat eden Fehim'in Divan, Şehrengîz, Bahr-i Tavîl, Tercüme-i Letâif-i Kümmelîn ve Durûb-i Emsâl-i Türkî adlı eserleri bulunur (Üzgör, 1995: 295-296).

Fehîm-i Kadîm'e Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı'nda “Nazire Be-Fehim” başlığı ile yedi gazel bulunur. Bu gazeller “it” redifli 29. gazel, “dost” redifli 35. gazel, “murad” redifli 47. gazel, “olur” redifli 65. gazel, “benüm” redifli 300. gazel, “düşmen” redifli 345. gazel ve “yitmez mi” redifli 432. gazellerdir.

Beyit 1

Şâ'ir-i sihr-âferîn-i remz ü îmâyem Fasîh
Çeşm-i dil-ber şâhid-i zihn-i selîmümdür benüm

(G.300, b.5)

Günümüz Türkçesi

İma ve işaretlerin büyüleyici şairiyim Fasîh, sevgilinin gözü benim doğru kavrayışımın şahididir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu mısralarda kendi şiirini ve şairliğini öven Fasîh Dede, kendisini ima ve işaretlerin büyüleyici şairi olarak görür. Şiirlerinin kapalı anlamlarla yüklü olduğunu söylerken Fehîm-i Kadîm'in şiir anlayışına da göndermede bulunur. Söz sanatlarından özellikle mana sanatlarını kullanmayı tercih eden Fehîm, şiirlerinde fazla sözden kaçınıp kısa ve dolgun söyleyişi tercih eden bir şairdir (Üzgör, 1995: 296).

Beyit 2

İy dil niçe bir keş-me-keş-i bûd u nebûd it
Âsâyiş eger ister isen mahv-ı vücûd it

(G.29, b.1)

Beyit 3

Olsak ‘aceb mi şevk ile biz de külâh dost
Olmamış o şems-i kec-külehüm tekyegâh dost
(G.35, b.1)

Beyit 4

Güşâd ider mi der-i h^vâhişüm nesîm-i murâd
Olur mı şahs-ı emel mahrem-i hârîm-i murâd
(G.47, b.1)

Beyit 5

‘Âşika sâkî gam-ı hicrân bilürsin zehr olur
Kehrübâ-reng meyün sun kim ana pa-zehr olur
(G. 65, Mısra 2).

Beyit 6

Meseldür âdeme dirler ki pîrehen-düşmen
Dem-i visâl olur ‘âşika beden düşmen
(G.345. b.1)

Beyit 7

Gönül gönül sana künc-i ferâg yitmez mi
Nedür bu ârzû-yı bâg u râg yitmez mi
(G.432, b.1)

10.11. İsmetî Mehmed

İsmetî Mehmed Hakkında Bilgi

İstanbul’da 1611-1612 yılları arasında doğduğu tahmin edilen İsmetî, nesiller boyu alim yetiştiren bir ailedendir. Birgivî Mehmed Efendi’nin torunu, Şeyh Fazlullah Efendi’nin oğludur. Dönemin ünlü alimlerinden dersler alan İsmetî bir süre müderrislik yaptıktan sonra Halep kadısı olmuştur. Sırasıyla Bursa, İzmir, İstanbul kadılıklarından sonra emekliye ayrılır ve kısa bir süre sonra 1665 yılında İstanbul’da vefat eder. Yumuşak huylu, zeki, hoşsohbet bir insan olan İsmetî’nin tamamı 701 beyitlik Divançe’si bulunur. Buna rağmen devrin şairleri arasına girebilmiş, adına kasideler söylenmiş, şiirlerine nazireler yazılmıştır (İpekten, 2001: 140).

İsmetî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı’nda “Nazire Be-İsmetî” başlıklı beş gazel bulunur. İsmetî’ye nazire olarak yazılan bu gazeller; “virmezler” redifli 87. gazel, “döner” redifli 113. gazel, “düşmez” redifli 180. gazel, “görsem” redifli 281. gazel ve “ola” redifli 384. gazellerdir.

Beyit 1

Zülfekâr-ı hâme-veş destünde kim şemşîr ola
Bî-te’ emmül mülk-i ma’nâ ser-be-ser teshîr ola
(G.384, b.1)

Günümüz Türkçesi

Kılıca benzeyen kalem elinde kılıç ola, mana ülkesi baştan başa düşünmeden boyun eğse.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, bu gazelde şiir yazma konusunda yetenekli olduğunu söyler. Diğer gazellerde de şiir yazmayı sahasını ülkeye benzeten Fasîh Dede bu beyitte de şiir yazmayı mana ülkesine benzetir. O dönemde ülkeler nasıl kılıçla zapt edilirse aynı şekilde şiir ülkesi de kalemle ele geçirilir.

Beyit 2

Hançer-i gamzene ‘uşşâk siper virmezler
Sîneden gayrıya ol âba güzêr virmezler
(G.87, b.1)

Beyit 3

Gehî hilâf-ı rızâ gâhi sâz-kâra döner
Bu âsiyâb-ı felek sanma bir karâra döner
(G.113, b.1)

Beyit 4

Rakîbe lutf idesin ‘âşîka cefâ düşmez
Bu hüsn-i dânişe ol kâr-ı nâ-sezâ düşmez
(G.180, b.1)

Beyit 5

Bahâr gelse dil-i zârı şâdumân görsem
O mest-i ‘işve ile câm-ı erguvân görsem
(G.281, b.1)

10.12. Mantıkî Ahmet Efendi

Mantıkî Ahmed Efendi Hakkında Bilgi

Zeynüddin Nahcivâî adlı bir alimin oğlu olarak 1595 yılında Şam’da doğdu. Genç yaşta bir alim olarak yetişen Mantıkî aynı şekilde genç yaşta müderrislik yapar. Şam ve Halep’ten sonra İstanbul’a gider. Bilgisi, zekâsı ve nüktedanlığı ile IV. Murat’ın dikkatini çeker ve onun nedimi olur. Edirne ve İstanbul’da müderrislik yaptıktan sonra Halep kadısı olarak görevlendirilir. Sivri dili yüzünden bazı devlet görevlilerinin nefretini üstüne çeken Mantıkî, Mısır Valisi Hüseyin Paşa tarafından öldürülür (Kaya, 1991: 7).

Mantıkî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, Divançe sahibi olan Mantıkî İçin “Nazire Be-Mantıkî” başlık bir gazel yazmıştır.

Beyit 1

Bu âh u girye kim gördün degüldür ihtiyârumdan
Beni dūr eyledi devr-i felek yâr u diyârumdan
(G.356, b.1)

Günümüz Türkçesi

Bu ahlâr ve gözyaşları benim tercihlerimden değildir, felek beni yârimden ve diyarımdan uzak eyledi.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, Mantıkî’nin öldürülmesinden dolayı ayrılık temalı bir gazel yazmıştır. Mantıkî’nin memleketinden uzak düşmesi ve genç denecek bir yaşta ölümü üzerine yazdığı gazelde kendisinin de ayrılık acısını acısı çektiğini söyler.

10.13. Mezakî Süleymân Efendi

Mezakî Süleymân Efendi Hakkında Bilgi

Kaynaklarda ismi Derviş Süleymân ve Süleymân el-Bosnevî olarak da geçen Mezakî Süleymân Efendi, Bosna’nın Çayniçe kasabasında doğdu. İlk öğrenimini burada alan Mezakî daha sonra İstanbul’a giderek Enderun’da tahsil görür. Mısır valiliği yapan Hamza ve Eyüp paşanın yanında kâtip olarak, Hadım Abdurrahman Paşa’nın da divan efendisi olarak çalıştı. Şiir ve inşadaki ustalığı nedeni ile Köprülü Mehmet Paşa’nın yanında tezkireci, Fâzıl Ahmet Paşa’nın yanında da katiplik yapar. İçinde kaside, gazel ve rubailerin bulunduğu bir divanı vardır (Mermer, 2004: 515).

Mezakî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı'nda "Nazire Be-Mezakî" başlıklı bir gazel bulunur.

Beyit 1

İrince menzil-i itmâma hayli katre-rîz oldu

Bu vâdide Fasîhâ esb-i kilik-i tîz-pâ derler

(G.116, b.5)

Günümüz Türkçesi

Hedeflenen menzile varınca çokça damla aktı, bu vâdide Fasîh'e (şair sahasında) hızlı koşan kalem atı (hızlı yazan şair) derler.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu gazelin mahlas beytinde şairliğini öven Fasîh Dede, şair söylemeyi bir vâdiye, kalemi de ata benzeterek hızlı şair yazma meziyeti ile övünür. Mezakî'ye yazdığı nazirede kendine övgü bağlamında şairliğini övmüştür.

10.14. Ganîzâde Mehmed Nâdirî

Ganîzâde Mehmed Nadiri Efendi Hakkında Bilgi

Ganîzâde Mehmed Nadiri Efendi, 1572 yılında doğmuştur. Kazaskerliğe kadar yükselmiş olan alim ve şair Abdülgani Efendi'nin oğludur. İyi bir medrese tahsili gördükten sonra İstanbul'daki çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra Selanik, Kahire, Edirne ve İstanbul kadılığı yaptıktan sonra 1656 yılında İstanbul'da vefat etti. Osmanlı şair ve alimlerinin önde gelenlerinden olup süslü, ahenkli, coşkulu bir dille şiirler yazmıştır. Türk edebiyatında kendisine şöhret sağlayan miraciyesine nazireler yazılmıştır. Divan ve Şehnâme önemli eserlerindendir (Uzun, 1996: 355-356).

Ganîzâde Nâdirî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı'nda "Nazire Be-Ganizâde Nâdirî" başlıklı bir gazel vardır. Fasîh Dede, âşıkâne bir üslupla yazdığı "var" redifli bu gazelde kendisinde "muhabbet nişanı" olduğunu söyler.

Beyit 1

Dâg-ı derûnum eşk-i terümden bilüp o şîh

Didi Fasîh sende mahabbet nişânı var

(G.72, b.9)

Günümüz Türkçesi

O sevgili gönül yaramı taze göz yaşımdan bilip “Fasîh, sende muhabbet nişanı var.” dedi.

Anlam ve İmaj Dünyası

“Var” redifli bu âşıkane gazelinde klasik aşk konusunu işleyen Fasîh Dede, mahlas beytinde kendisinde aşk işareti bulunduğunu sevgilinin ağzı ile söyler. Bu nazirede şairin kendisine övgüsü bulunur.

10.15. Nâilî Kâdim

Nâilî Hakkında Bilgi

İstanbulu Pîrî Halife’nin oğludur. 19 yüzyıl şairlerinden Manastırlı Nâilî’den ayrılması için Nâilî-i Kâdim olarak anılmıştır. Maden kaleminde çalışmış olup bu görevinde serhalifelîğe kadar yükselmiştir. Ömrünün son yıllarında sürgüne gönderilmiştir. 1666 yılında vefat etmiştir. Sebk-i Hindî üslubunun öncülerinden olan Nâilî süslü ve debdebeli bir şiir diline sahiptir. Halveti tarikatına mensup olan Nâilî, özellikle müseddeslerinde tasavvufî terimler kullanmıştır. Hacimli bir divanı vardır (Yeşiloğlu, 2006: 315).

Nâilî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı’nda “Nazire Be-Nâilî” başlıklı sekiz gazel vardır. Bunlar “var” redifli 70. gazel, “-lanur” redifli 107. gazel, “iderin” redifli 342. gazel, “-sin” redifli 338. gazel, “n’eydüğün” redifli 346. gazel, “değmez mi” redifli 433. gazel, “dahı” redifli 435. gazel, “görülmedi” redifli 437. gazellerdir.

Beyit 1

Pertev salarsa terbiyet-i âfitâb-ı feyz

Tab‘-ı Fasîh gevher-i nazmıyla kanlanur

(G.107, b.5)

Günümüz Türkçesi

Bereket güneşinin etkisi ışık salarsa; Fasîh’in mizacı, şiir hazinesi ile canlanır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kendi mizacını canlandıran şeyin şiir hazinesi olduğunu söyleyen Fasîh Dede, kendisinde canlılık oluşturan kendisini harekete geçiren şeyin şiir olduğunu söyler. Fasîh Dede, yazdığı bu nazirede kendine övgü bağlamında şairliğin övmüştür.

Beyit 2

Ne cân-ı zârda râhat ne gözde h^vâbum var

Tenümde tâb-ı elem dilde ıztırâbum var

(G.70, b.1)

Beyit 3

Gönül kûyında feryâd itmege muhtâc-ı ruhsatsın

Ki zabt-ı âh bilmez bir siyeh-mest-i mahabbetsin

(G.338, b.1)

Beyit 4

Varur nigâh-ı ser-i kâkül-i siyâh iderin

Bakar bakar dil-i âşüfte-hâle âh iderin

(G.342, b.1)

Beyit 5

Görmeyen bilmez safâ-yı câm-ı 'işret n'eydügin

Lezzet-i sahbâ-yı telh ü zevk-ı sohbet n'eydügin

(G.346, b.1)

Beyit 6

Nigâh-ı çeşmi 'aceb ben gubâra degmez mi

Gönül nezâre-i lutf-ı nigâra degmez mi

(G.433, b.1)

Beyit 7

İrdi hazân tâze gül-i gülşenün dahı

Hat geldi tâb-dâr ruh-ı rûşenün dahı

(G.435, b.1)

Beyit 8

Mir'ât-ı dilde sûret-i h^vâhiş görülmedi

Ol zeng-zâr-ı gamda güşâyış görülmedi

(G.437, b.1)

10.16. Nazîm

Nazîm Hakkında Bilgi

Asıl adı Yahya olan Nazîm, İstanbul'un Gedikpaşa semtinde 1649 yılında dünyaya geldi. Şiir ve müziğe olan yeteneği sayesinde Enderun'a alınmış ve burada iyi bir tahsil görmüştür. Mevlevî tarikatına intisap etmiş ve Şeyh Neşâtî Dede'ye

bağlanmıştır. Önceleri Halîm mahlasını kullanan şaire Nazîm mahlasını da Şeyh Neşâtî Dede vermiştir. Hz. Peygamber’e olan sevgisi onu Divan şiirinde en çok Na’t yazan şairler arasında olmasını sağlamıştır. Yegâne eseri “Divân-ı Belâgatunvân-ı Nazîm”dir (Uzun ve Özcan, 2006: 452).

Nazîm’e Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı’nda “Nazire Be-Nazîm” başlığı ile “neşât” redifli 212. gazel ve “-i” redifli 453. Gazeller Nazîm’e nazire olarak yazılmıştır.

Beyit 1

Cây idinsem itmen istib’âd deyr-i mihneti
‘Âşıkum bir kâfir-i hüsne Muhammed ümmeti
(G.453, b.1)

Günümüz Türkçesi

Mihnet kilisesinde yer etsem akıl dışı bulmayın, ben bir kafir güzelliğe âşığım Muhammed ümmeti.

Anlam ve İmaj Dünyası

Nazîm’in birçok şiirinde Hz. Peygamber’i anması, Fasîh Dede’nin yazdığı nazirede de kendini gösterir. Fasîh Dede, bu gazelin ilk beytinde Hz. Peygamber’in ismini ümmeti ile anarak şiire başlar. Kendisinden başka her şeyi inkâr ettiren bir güzelliğe âşık olduğunu bu yüzden acı çektiğini söyler.

Beyit 2

‘Aceb mi olmaz ise dilde ârzû-yı neşât
Olur mı gonçe-i gül-zâr-ı gamda bûy-ı neşât
(G.212, b.1)

10.17. Necati Bey

Necati Hakkında Bilgi

Asıl adı Îsâ olan Necati Bey’in Fatih Sultan Mehmet döneminde doğduğu tahmin edilmektedir. Şiirleriyle Fatih’in dikkatini çekince İstanbul’da divan katipliği ile görevlendirilir. Birkaç kez İstanbul dışına da görevlendirilen Necati Bey, İstanbul’da 1509 yılında vefat etti. Şiirlerinde sade bir dil kullanan Necati Bey’in güçlü ve etkileyici bir üslubu vardır. Günümüze ulaşan tek eseri divanıdır. Hem kendi dönemi hem sonraki

dönemler üzerinde etki bırakan Necati Bey'in şiirlerine birçok şair nazire yazmıştır (Kaya, 2006: 477-478).

Necati'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Ahmet Dede, Necati Bey'e "Nazire Be-Necati Beg" başlığıyla "begler" redifli 99. gazelini nazire yazmıştır. Tanzir edilen gazel Necati Bey Divanı'nda tespit edilmiştir.

Beyit 1

Nola dil beste-i fitrâk-i mahabbetse Fasîh

Âdemi bende iderler bu perî-rû begler

(G.99, b.5)

Günümüz Türkçesi

Gönül aşk atının terkisine bağlıysa şaşılır mı, Fasîh, insanı (kendisine) köle eder bu peri yüzlü beyler.

Anlam ve İmaj Dünyası

Necati Bey'in "bey" ünvanını redif olarak kullanan Fasîh Dede, "begler" diyerek insanların Necati Bey'den etkilenmelerinin şaşılacak şey olmadığını söyler.

10.18. Nedîm-i Kadîm

Nedîm-i Kadîm Hakkında Bilgi

Asıl adı Mehmed olan şair İstanbul'da doğdu. Meşhur divan şairi Nedim'den ayırt edilmesi için kendisine "Kadîm" lakabı verilmiştir. Uzun yıllar medreselerde müderrislik yaptı. Sahn-ı Semân medresesindeki müderrisliğe kadar yükseldi. 1670 yılında İstanbul'da vefat etti. Sebk-i Hindi akımının etkisiyle söylediği hayal dünyası ile yüklü bazı şiirlerinin dışındaki şiirleri sade ve akıcıdır. Bunun sebeplerinden biri de rediflerini Türkçe kelimelerden seçmiş olmasıdır. Genel olarak söz ve mana sanatlarına fazla iltifat etmemiş, duygularını zarif bir dille ifade etmiştir. Onun tek eseri beş yüz beyit civarındaki şiirlerinin toplandığı divançesidir (Horata, 2006: 513).

Nedîm-i Kadîm'e Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, Nedîm-i Kadîm'e farklı başlıklarla dört nazire yazmıştır. Bunlar "Nazire-i Dil-Keş Be-Üstâd Nedim Efendi" başlığı ile "değüldür" redifli 93. gazel, "Nazire-i Ranâ Be-Nedim Efendi" başlıklı "sanur" redifli 102. gazel, "Nazire Be-Üstâd Şâhib-i Tarz u İcâd Nedim Efendi" başlıklı "bilmem" redifli 295. gazel ve "Nazire Be-Nedim Efendi" başlığı ile "olmasun" redifli 319. gazellerdir. Nazirelerdeki konular genel

olarak gazellerde sıkça işlenen konulardır. Sevgilinin güzelliği, âşığa çektirdiği çileler araya rakiplerin girmesi vb.

Beyit 1

Bozdu nifâk idüp o melekke miyânumuz

Kâfir rakîb-i dil-siyehe rahmet olmasun

(G.319, b.4)

Günümüz Türkçesi

Kara kalpli rakibe rahmet olmasın (çünkü) melekke (sevgili) aramızı nifak sokarak bozdu.

Anlam ve İmaj Dünyası

Sevgili ile âşık arasına giren, onları nifakla birbirinden ayıran rakiplere olan kızgınlığını ifade ettiği bu beyitte bir bakıma kötü kalpli insanları eleştirir.

Beyit 2

Dil sûhte-i âteş-i pür-dûd degüldür

Pervâne-i nâr-ı hüsnün âlûd degüldür

(G.93, b.1)

Beyit 3

O şûh giryemüzi âb-ı hoş-nümâ mı sanur

Duhân-ı âteş-i dil-sûzumuz hevâ mı sanur

(G.102, b.1)

Beyit 4

Neden her dem cebîn-i yârda çîn-i gazab bilmem

O bahr-i hüsnî tahrîk itmege kimdür sebep bilmem

(G.295, b.1)

10.19. Neşâtî

Neşâtî Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Neşâtî ile ilgili bilgiler dönemin şairleri başlığında verilmiştir. Bu bölümde sadece Neşâtî'ye yazılan nazireler hakkında bilgi verilecektir. Fasîh Dede, “Nazire Be-Neşâtî” başlığı ile “cûda” redifli 16. gazel, “umuz” redifli 164. gazel ve “tehi” redifli 434. gazelleri nazire olarak yazmıştır.

Beyit 1

Hatt-ı siyeh olurdu ruh-ı yârdan cüdâ
Olsaydı sâye-i mihr-i pür-envârdan cüdâ
(G.16, b.1)

Beyit 2

Gözden dem-â-dem aksa n'ola cûy-ı hûnumuz
Oldı şikest-i tâ'ne zücâc-ı derunumuz
(G.164, b.1)

Beyit 3

Elinde sâgarın itmez dil-i harâb tehî
Kalinca mey-gede-i çarh-ı nûh-kıbâb tehî
(G.434, b.1)

10.20. Nef'i

Nef'i Hakkında Bilgi

Asıl adı Ömer olan Nef'i, Erzurum'un Pasinler ilçesinde 1572 yılında doğmuştur. İstanbul'a gittikten sonra çeşitli devlet görevlerine getirilmiştir. Devrin ileri gelenlerine sunduğu kasideler ve şiirler ile devlet erkanı tarafından takdir görmüştür. Fakat istikrarsız kişiliği ve yakın dostları dahil insanları rencide edecek derecede hicivler yazdığı için gözden düşer. Bu yüzden ölüme mahkûm edilir. Saray odunluğunda boğdurulup cesedi denize atılır. Divan şiirinde kendine has bir eda oluşturmayı başarmıştır. Onun şiirlerinde sanatlı ifade endişesi ve anlamda gizlilik yoktur. Türkçe ve Farsça divanları bulunan Nef'i'nin Sihâm-ı Kaza adlı hicivlerinin bulunduğu eseri önemlidir (Akkuş, 2006: 523-525).

Nef'i'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, "Nazire Be-Nef'i" başlığı ile "eyler" 122. gazeli nazire olarak yazmıştır.

Beyit 1

Seni 'uşşâk-ı zârı katle ol müjgân u ebrûlar
Ne tîre ihtiyâc eyler ne muhtâc-ı kemân eyler
(G.122, b.4)

Günümüz Türkçesi

İnleyen âşıkları katle o kirpik ve kaşlar yeter, seni ne oka ne yaya muhtaç eder.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bahara tasvirinin yapıldığı; gül, gülzar, bülbül kelimeleriyle tenasüb sanatına sıkça yer verilerek yazılan bu şiir divan şiirindeki klasik mazmunlarla örülüdür. Fasîh Dede, bu gazelde âşıkların katledilmesinden bahsederek Nef'i'nin katledilmesine telmihte bulunur.

10.21. Nev‘i

Nev‘i Hakkında Bilgi

Asıl adı Yahya olan Nev‘i, 1533-1534 yılında Malkara’da doğdu. Babası Halveti Şeyhlerinden Pir Ali, annesi de Yazıcıoğlu Mehmed’in soyundandır. İlk eğitimini tasavvuf konusunda yetişkin biri olan babasından aldıktan sonra İstanbul’a gitti. İstanbul’da önemli hocalardan ders alıp müderris oldu. Çeşitli medreselerde ders veren Nev‘i daha sonra Şehzadelerin eğitimi için görevlendirildi. 1599 yılında İstanbul’da vefat etti. Tasavvuf terbiyesinin izlerinin şiirlerinde görüldüğü Nev‘i, Arapça ve Farsçaya hâkim, bu dillerde de ustalıkla şiirler söylemiş bir şairdir. Gazellerinde sade ve akıcı bir dil kullanmıştır. Hem manzum hem mensur birçok eser vermiştir. Hacimli bir divanı vardır (Sefercioğlu, 2007: 52-54).

Nev‘i’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı’nda “Nazire Be-Nev‘i” başlıklı “gösterür” redifli 109. Gazel nazire olarak yazılmıştır.

Beyit 1

Gül-berg üzre sümbül-i garrâ sanur görer

Kâküllerin ki yâr-ı ruh-ı terde gösterür

(G.109, b.3)

Günümüz Türkçesi

Gören gül yaprağı üzerinde parlak sümbül sanır, kaküllerin genç yanaklı sevgiliyi gösterir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Şairin “gösterür” redifli gazelinde sevgilinin güzelliği etrafında benzetmeler yapılır. Divan şiirinde klasik mazmunların kullanıldığı bu mısralarda sevgilinin yanağı ile gül yaprağı; sümbül çiçeği ile sevgilinin kakülleri arasında benzetme ilgisi kurulur.

10.22. Nev'îzâde Atâî

Nev'îzâde Atâî Hakkında Bilgi

İstanbul'da 1583 yılında doğan Nev'îzâde Atâî, III. Mehmed devri kazaskeri olan şair Nev'î Yahyâ Efendi'nin oğludur. Dönemin hocalardan dersler aldıktan sonra müderrisliğe tayin edilir. Çeşitli şehirlerde kadılık yaptıktan sonra Üsküp kadısıyken görevinden azledilir. İstanbul'a dönen şair kısa süre sonra 1635 yılında vefat eder. Güzel konuşan, nükteli ve alaycı bir kişiliğe sahip olan Atâî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin de mürididir. Manzum ve mensur pek çok eser vermiştir. Divan ve Hamse onun önemli eserlerindendir (İpekten, 1991a: 40-42).

Nev'îzâde Atâî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, Atâî Nev'îzâ'ye “Der-Vaşf-ı Deryâ Nazire-i Ebrâr Be-Nev'î-Zâde ‘Ata’î” başlıklı “-dur” redifli 118. gazeli yazmıştır.

Beyit 1

Bu ferş-i nîl-gûn-ı pür-safâyı sanma deryâdur
Döşenmiş gûyîyâ emvâcî çok bir mâ’î hârâdur
(G.118. b.1)

Günümüz Türkçesi

Bu masmavi huzur dolu halıyı denizdir sanma. Güya dalgaları çok döşenmiş mavi bir kumaştır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, masmavi bir deniz tasvirini çizdiği bu beyitte kumaş ve deniz arasında bir benzerlik ilgisi kurarak şiire başlar. Devam eden beyitlerde deniz tablosunu farklı benzetmelerle anlatmaya devam eder.

10.23. Riyâzî

Riyâzî Hakkında Bilgi

Asıl adı Mehmed olan Riyâzî, 1572 yılında Mekke’de doğdu. Birgili Mustafa Efendi'nin oğludur. Ulema bir aileye mensup olup iyi bir eğitim almış, çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Halep, Şam Kudüs, Kahire kadılıkları yapmış, 1644’te İstanbul’da vefat etmiştir. Şiirlerinin toplandığı Divan’ı ve Sâkinâmesi önemli eserlerindendir (Açıkgöz, 2008: 144-145).

Riyâzî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, “Nazire-i Kamile Be-Riyazi” başlıklı “olur” redifli 60. gazel ve “Nazire Be-Riyazi” başlıklı “dahı” redifli 436. Gazeli nazire olarak yazmıştır.

Beyit 1

Degülüm râzı lebün bûs ide peymâne dahı

İstemem yandugını şem‘üne pervâne dahı

(G.436, b.1)

Günümüz Türkçesi

Dudağının kadehi öpmesine (içmesi) razı değilim, pervanenin senin mumuna yanmasını istemem.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede’nin yazdığı bu âşıkane gazellerde sevgiliye duyulan aşk ve kıskançlık işlenmiştir. “Dahı” redifli gazelin matla beytinde bu durum klasik mazmunlarla ifade edilmiştir.

10.24. Rûhî-i Bağdâdî

Rûhî-i Bağdâdî Hakkında Bilgi

Adı Osman olan şair Bağdat’da doğduğu için aynı mahlaslı şairlerden ayırmak için kendisine Bağdadi nisbesi verilmiştir. Baba mesleği olan sipahilik yapmış. Bir süre Anadolu’yu gezdikten sonra Şam’a yerleşmiş ve orada 1606 yılında vefat etmiştir. Samimi, lirik sade şiirler yazmış, tasavvufu şiirlerinde kullanmış bir şairdir. Günümüze ulaşan eseri “Külliyât-ı Eş‘ar-ı Rûhî-i Bağdâdî” adıyla 1870 yılında İstanbul’da basılan divanıdır (Ak, 2008: 205).

Rûhî-i Bağdâdî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, “güya” redifli 12. gazeli Rûhî’ye nazire olarak yazmıştır.

Beyit 1

Ruhları âfitâbdur gûyâ

Lebi câm-ı şarâbdur gûyâ

(G.12, b.1)

Günümüz Türkçesi

Yanağı zannedersin ki güneştir. Dudağı sanki şarap kadehidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede bu beyitte sevgilinin dudaklarını şaraba, yanağını da parlaklığı nedeni ile güneşe benzetmiştir. Gazelin bütününde de sevgiliye övgü bulunur.

10.25. Sabrî

Sabrî Hakkında Bilgi

Edirne’de doğan şairin babası Edirneli şair ve kadı İlmî Ahmed Çelebi’dir. İlmiye sınıfından olup çeşitli yerlerde kadılık yapmış ve 1645 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Zamanının münşilerinden ve güçlü şairlerinden kabul edilen Sabrî’nin “Divân-ı Sabrî-i Şâkir” adıyla bir divanı bulunur (Erdem, 2008: 356-357).

Sabrî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, “Nazire Be-Sabrî” başlığıyla “kimdür” redifli 119. gazel, “eyyamıdır” redifli 123. gazel, “eylerüz” redifli 182. gazel, “senün” redifli 249. Gazel, “eyle” redifli 380. gazel ve “olsaydı” redifli 463. gazelleri nazire olarak yazmıştır.

Beyit 1

Hâme-i hoş-lehçeni söylet zemânıdır Fasîh
Vakt-i güldür nâle-kârî-i hezâr eyyâmıdır

(G.123, b.5)

Günümüz Türkçesi

Gül mevsimidir, bülbülün feryat etme zamanıdır; Fasîh, tatlı dilli kalemini söyletme zamanıdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Baharda gül dallarında öten bülbül tasviri yapan Fasîh Dede, şiir söyleme ve bülbülün ötüşü arasında benzerlik ilgisi kurar. Fasîh Dede, bu gazelde şiirlerinin hoşagiden şiirler olduğunu “dilli kalemini söylet” diyerek ifade eder. Fasîh Dede nazire yazdığı bu şiirde kendine övgü bağlamında şairliğini övmüştür.

Beyit 2

Ne bâgun verdisin bûy-âşinâ-yı ülfetün kimdür
Ne bezmün şem’isin sûz-âzmâ-yı sohbetün kimdür

(G.119, b.1)

Beyit 3

Câm-ı safâyı karşularuz ‘izzet eylerüz
Dest-i talebde yir iderüz hürmet eylerüz

(G.182. b.1)

Beyit 4

Mecrûh-ı tîg-i cevri-i firâvûnunun senün
Merhem-gedâ-yı kûçe-i ihsânunun senün
(G.249, b.1)

Beyit 5

İy meh güzere-i tîr-i kazâdan hazer eyle
Bu nüh felegi başuna ister siper eyle
(G.380, b.1)

Beyit 6

Çeken minnet bilüp bâr-ı gamın tek cânun olsaydı
Ne aglardun bu cevri eyleyen cânânun olsaydı
(G.463, b.1)

10.26. Tarzî

Tarzî Hakkında Bilgi

Asıl adı Mehmed olan Tarzî, İstanbullu olup IV. Murad dönemi şairlerindendir. Rumeli kazaskerliği yapan şair Mısır’da bir süre kalmış, Mısır’da hastalanmış ve kethüdası tarafından katledilmiştir. Alim, nüktedan ve şiire hâkim bir şairdir. Divan, Vasiyetname, Zille-name adlı eserleri yazmıştır (Aksoyak, 2015).

Tarzî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede Divanı’nda “Nazire Be-Gazel-i Meşhûr-ı Tarzî” başlıklı “-sin” redifli bir gazel bulunmaktadır.

Beyit 1

Destünde Fasîh hâme tîgün
Rezm-i suhanün dil-âverisin
(G.335, b.5)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, elinde kalem kılıç (gibi), söz savaşının (şairlik meydanının) dilaverisin (kahramanısın).

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu gazelin mahlas beytinde şiir yazma ve şairlik meydanı ile savaş meydanı arasında benzerlik ilgisi kurar. Fasîh Dede, kendisini bu meydanın kahramanı yani iyi şiir

yazanı olarak rakipsiz görür. Yazdığı bu nazirede kendine övgü bağlamında şairliğini övmüştür.

10.27. Hüseyin Hasib Efendi

Hüseyin Hasib Hakkında Bilgi

Hüseyin Hasip Efendi'nin kim olduğu hakkında bilgi bulunamamıştır. Kim olduğu tespit edilemeyen Tarabacı-zâde Hüseyin Hasib Efendi'ye nazire olarak yazılan gazelin içeriğinde de Hasib Efendi ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır.

Divanda Geçtiği Beyit Sayıları

Fasîh Divanı'nda "Tarabacı-zâde Hüseyin Hasib Efendi" başlıklı bir gazel bulunmaktadır.

Beyit 1

Şemşîr-i tîz-i hâmen ile hak budur Fasîh
Zabt eyledün kalem-rev-i fenn-i fesâhati
(G.438. b.6)

Günümüz Türkçesi

Doğrusu kalemin keskin kılıcı ile güzel söz söyleme ülkesini ele geçirdin Fasîh.

Anlam ve İmaj Dünyası

Altı beyitlik bu gazelin mahlas beytinde güzel şiir söyleme yönünü öven Fasîh Dede; şiiri güzel söz söyleme ülkesine, kalemi de keskin bir kılıca benzettir. Kendisinin söz söyleme ülkesini ele geçirdiğini söyler.

10.28. Tıflî Ahmed Çelebi

Tıflî Hakkında Bilgi

Asıl adı Mehmed olan Tıflî çocuk yaşta şiir yazmaya başladığından "Tıflî" mahlasını almıştır. Şairliği ve meddahlığı ile dönemin sevilen kişilerindendir. IV. Murad'ın meddahı ve nedimi olan şair aynı zamanda hattat olduğu için birçok kitap istinsah etmiştir. Sebk-i Hindi tesirine rağmen akıcı ve sade bir üslubu vardır. Divan'ı ve Sâkinâme adlı eseri vardır (Çınar, 2012: 89).

Tıflî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı'nda "Nazire Be-Tıflî" başlıklı "kalem" redifli bir gazel bulunur.

Beyit 1

Degül midâd-ı siyeh şerh-i sûzum itdükçe

Olur Fasîh varak sûhte-i beyân-ı kalem

(G.288, b.5)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, kâğıdı yakan (karartan) siyah mürekkep değil kalemin (şairin) ateşini şerh etmesidir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Kalemin gizli sırları ifşa etmesi, sevgiliyi vasfeden yönlerinden bahseden şair, kâğıtlardaki mürekkep kararmasının kalemin aşk ateşini açıklamasının tesiri ile oluştuğunu söyler.

10.29. Vecdî Abdülbâki

Vecdî Hakkında Bilgi

Vecdî'nin asıl adı Abdülbâkî olup Boğukzade lakabıyla tanınmaktadır. İstanbul'da doğan şair, Divan-ı Humayûn kalemine girer. Burada hattatlığı ile dikkatleri çeker ve Şamî-zâde Mehmet Efendi tarafından beylikçilik makamına getirilir. Nücum ilmi ile uğraştıkları yönünde şikâyet edildikten sonra birkaç arkadaşı ile birlikte 1661 senesinde idam edilir. Bilinen tek eseri 550 beyitlik divançesidir (Uğurlu, 2023: 62).

Vecdî'ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Ahmed Dede, “Nazire Be-Vecdî” başlıklı “ateş” redifli bir gazel yazmıştır.

Beyit 1

Metâ‘-ı sabrını hâkister itmesün zinhâr

Hazer Fasîh ki ‘ışkun diyârı âteşdür

(G.85. b.5)

Günümüz Türkçesi

Asla sabır sermayesini kül etmesin, Fasîh dikkat et aşkın memleketi ateştir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, “ateşdür” redifli bu gazelin son beytinde aşkın diyarının ateş olduğunu söyleyerek âşğın sabretmesi gerektiğini söyler ve aşkın yakıcılığını vurgular.

10.30. Vecîhî Hasan Efendi

Vecîhî Hakkında Bilgi

Kırım’da 1662 yılında doğan Vecîhî Hasan Efendi’nin babası Abdullah Arif er-Rûmî’dir. İyi bir eğitim görmüş olup Divân-ı Hümayun katipliği yapmıştır. Kemankes Kara Mustafa Paşa’nın hizmetinde bulunmuştur. Veremden ölen Vecîhî’nin Divan ve Tarih-i Vecîhî adlı eserleri bulunur (Özcan, 2012: 586).

Vecîhî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı’nda “Nazire Be-Vecîhî Hasan Ağa” başlıklı itmem redifli bir gazel vardır.

Beyit 1

Fasîhâ şî’r-i pâküm âşinâ ta’bîrdür cümle
Ki bîkr-i ma’niyi me’lûf-ı elfâz-ı garîb itmem

(G.290, b.7)

Günümüz Türkçesi

Ey Fasîh, benim temiz şiirim bütününüyle bilindik tabirlerden oluşur. Söylenmemiş manayı, kıymetsiz söz söyleme alışkanlığı ile oluşturmam.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, “itmem” redifli bu gazelin mahlas beytinde saf ve yeni manalar oluşturduğunu söyler. Bu manaları oluştururken farklı olmak için garip, anlamsız, yapmacık tabirleri kullanmadığını söyler.

10.31. Şeyhülislâm Yahyâ

Şeyhülislam Yahya Hakkında Bilgi

Ankaralı Şeyhülislam Bayramzâde Zekeriya Efendi’nin oğlu olan Şeyhülislam Yahya Efendi, 1561 yılında İstanbul’da doğmuştur. Kültürlü bir ailenin çocuğu olan Yahya Efendi, iyi bir eğitim almış ve çeşitli medreselerde müderrislik ardından Halep, Şam, Bursa, Edirne, Mısır’da kadılık yapmıştır. Birkaç kez şeyhülislamlık makamına getirilip azledildikten sonra IV. Murad döneminde tekrar şeyhülislam olmuş ve bu görevi vefatına kadar sürmüştür. Hoş sohbet, nüktedan, çevresinden saygı ve sevgi gören şair tabiatlı biridir. Klasik Türk edebiyatının önde gelen gazel şairlerinden olan Yahya Efendi, divanında kısa bir na’t dışında dini şiirlere yer vermemiştir. Şiirlerinde sanat uğruna dolaylı ve külfetli anlatımlardan kaçınmış, sade ve samimi bir söyleyişi benimsemiştir.

Şiirlerinin toplandığı “Divan” ve “Kaside-i Bürde Tahmisi” önemli eserlerindendir (Kaya, 2013: 245).

Şeyhülislam Yahya’ya Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı’nda “Nazire Be-Yahyâ” başlığı ile dokuz adet gazel bulunur. Bunlar “muhabbet” redifli 36. gazel, 39. gazel, “olur” redifli 59. gazel, “-dür” redifli 91. gazel, “ışk” redifli 221. gazel, “-um” redifli 289. gazel, “eylesün” redifli 330. gazel, “-ilsün” redifli 331. gazel, “-i” redifli 418. gazellerdir.

Beyit 1

Garrâlanursa ‘âleme şâyestedür Fasîh
Erbâb-ı tab’ nazmı ile eyler ibtihâc
(G.39, b.5)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, irfan ehli aleme gösteriş (büyüklük) taslarsa (ona) yakışır (çünkü) irfan ehli şiiri ile sevinç duyar.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, âşıkâne ve rindâne edayla yazılan nazirelerinin bazılarında şairliğini övmüştür. Kendisi irfan ehlinden sayan Fasîh, kendi gibi irfan ehli şairlerin yazdığı şiirlerle gösteriş yapmasını makul görür.

Beyit 2

Mi’yâr-senc-i cins-i belâgatsin iy Fasîh
Nazmun temâm mertebede şâ’irânedür
(G.91, b.5)

Günümüz Türkçesi

Güzel ve yerinde söz söylemenin mihengisin, şiirin mükemmel mertebede şairanedir.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bir diğer gazelde de şiirlerini mükemmel derecede güzel gördüğünü söyler. Hatta kendi şiiri güzel ve mükemmel şiirin mihenk taşı gibidir. Kendi şiirlerine bakılarak iyi ve kötü şiir kıyası yapılabilir.

Beyit 3

Öyle zîb ü zînet it ebkâr-ı ma’nâya Fasîh
Nazmunı seyr eyledükçe şâ’irân reşk eylesün
(G.330, b.5)

Günümüz Türkçesi

Söylenmemiş sözlere öyle süs ve güzellikler kat ki, şairler şiirlerini gördükçe kıskansın.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, “eylesün” redifli gazelinde diğer şairleri kıskandıracak derecede iyi şiir yazmayı kendisine tavsiye eder. Fasîh Ahmed Dede’ye göre iyi şiirin ölçütü daha önce benzeri söylenmemiş ifadelerin kullanılmasıdır. Diğer şairleri kıskandıracak derecede özgün ifadelerle süslenmiş mükemmel şiirler oluşturmak onun şiir anlayışını gösterir.

Beyit 4

Çâk olmayıcak ‘ışk ile mecnûn-ı mahabbet
Tayy olmaz imiş vâdî-i hâmûn-ı mahabbet
(G.36, b.1)

Beyit 5

Ne bir nigâha ne ‘arz-ı niyâza ruhsat olur
O tünd-meşrebe bilmem nice şikâyet olur
(G.59, b.1)

Beyit 6

Bana nakl eyledi şâhen-şehî-i devlet-i ‘ışk
Dergehümde çalınur şâm u seher nevbet-i ‘ışk
(G.221, b.1)

Beyit 7

Kimünle tarh-ı ülfet eyledün iy mâh-ı tâbânım
Seni biz görmedük kaç gündür iy mihr-i dırahşânım
(G.289, b.1)

Beyit 8

Gül mevsimidür bezm-i mey iy sâkî düzilsün
Çeşm-i siyehün mest olup etrâfa süzilsün
(G.331, b.1)

Beyit 9

Hâtır-ı mecmû‘a cây itmek o pür-ham kâkûli
Mâra teslim eylemekdür âşiyân-ı bülbüli
(G.418, b.1)

10.32. Bâkî

Bâkî Hakkında Bilgi

İstanbul’da doğan şairin Asıl adı Mahmud Abdülbaki. Babası Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi’dir. İstanbul’da çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği görevlerine getirildi. Meslek hayatında inişli çıkışlı devirler geçiren Bâkî, dört padişah döneminde de el üstünde tutulmuş, Kanûnî devrinde “Sultânü’ş-şuarâ” ünvanına layık görülmüştür. Sayısı bir hayli tutan kasidelerine rağmen her şeyden önce bir gazel şairi kabul edilir. Gazellerinde zevk ve eğlence konularını işlemiştir. Bazı Arapça kitapların tercümelerinin dışında en önemli eseri Divan’ıdır (Çavuşoğlu, 1991: 537-540).

Bâkî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, divanında “Nazire Be-Baki” başlıklı “haz” redifli 215. gazel ve “gibi” redifli 425. gazel nazire olarak gazel yazmıştır.

Beyit 1

İder dil her ne denlû eylesen cevır ü cefâdan haz
Mukaddem almamış iy mâh-rû mihr ü vefâdan haz
(G.215, b.2)

Günümüz Türkçesi

Gönül ne kadar eziyet ve sıkıntı etsen haz alır. Ey ay yüzlü eskiden beri sevgi ve vefadan haz almamış.

Anlam ve İmaj Dünyası

Fasîh Dede, “haz” redifli gazelde âşığa yapılan eziyetler ve âşığın bundan hoşlanmasından bahseder. “Gibi” redifli gazelde de âşıkane bir üslup ile sevgilinin âşığa çektirdikleri işlenir.

Beyit 2

Ne kadar pâyına yüz sürdüm ise âb gibi
Serkeş oldu o perî âteş-i pür-tâb gibi
(G.425, b.1)

10.33. Eyyûb Kelîm Çelebi

Eyyûb Kelîm Çelebi Hakkında Bilgi

İstanbul’da doğan ve Potburun-zâde lakabı ile tanınan şairin asıl adı Eyyûb’dür. Gerek hayatı ve gerekse eğitimi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Padişahın özel günlerinde hazır bulunan bir askeri zümreden olduğu bilinir. Tek eseri Divan’ıdır (Aksoyak, 2020).

Eyyûb Kelîm Çelebi’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Divanı’nda “Nazire Be-Kelim Eyyub” başlıklı “var” redifli 71. Gazel ve “göstermesün” redifli 328. Gazeller nazire olarak yazılmıştır.

Beyit 1

‘ Aceb mi hâme-veş gûş idenün agzın sulandırsa
Fasîhâ nazm-ı şîrînde hakkâ kim melâhat var

(G.71, b.7)

Günümüz Türkçesi

Fasîh, senin tatlı şiirinde bir tatlılık var, dinleyenlerin kalem gibi ağzı sulanırsa şaşılacak şey değildir.

Anlam ve İmaj Dünyası

“Var” redifli gazelde şiirini öven Fasîh, tatlı şiirinde bir güzellik olduğunu ve şiirlerini dinleyenlerin kendisine özendiğini söyler. Kalemin ağzından mürekkep akması ile insanın ağzının sulanması arasında kurduğu benzerlik ilişkisi ile bu durumu anlatır.

Beyit 2

Hat gelüp mihr-i ruhun bî-incilâ göstermesün

‘ Âşıka ol tîre-eyyâmı Hudâ göstermesün

(G.328, b.1)

10.34. Arif Efendi

Arif Efendi Hakkında Bilgi

Asıl adı Abdülbaki Arif olan ve şiirlerinde Arif mahlasını kullanan şair 1633 yılında İstanbul’da doğmuştur. İyi bir medrese eğitimi gördükten sonra Defterdar Yahya medresesinde müderris olmuştur. Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa tarafından himaye edilmiş olup Selanik kadısı olarak görevlendirilmiştir. Bir süre görevinden azledilmiş dört yıl sonra da Mısır kadısı olmuştur. Çeşitli yerlerde çalıştıktan sonra seksen yaşında

İstanbul’da vefat etmiştir. Hattat ve musikişinas da olan Arif Efendi’nin şiirlerinin toplandığı Divan, Miracnâme, Siyer-i Nebevî adlı eserleri bulunur (Uzunçarşılı, 1958: 115).

Arif Efendi’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Fasîh Dede, divanda Arif Efendi’ye “olmaz” redifli bir nazire yazmıştır.

Beyit 1

Kasem Fasîh ki her ehl-i tab’ nazmında
Bu hüsn-i lehce bu ta’bîr-i dil-güşâ olmaz

(G.174. b.5)

Günümüz Türkçesi

Ant olsun Fasîh her şairin şiirinde bu güzel dil ve bu gönül ferahlatan anlatım olmaz.

Anlam ve İmaj Dünyası

Bu beyitte şiir tarzını öven Fasîh Dede, diğer şairlerin kendisi gibi şiirler yazamadığı söyler. Onun şiirinin tatlı edası ve gönül açan ferahlık veren bir havası vardır. Seçtiği konular, kullandığı sözcükler, oluşturduğu mazmunlarla övünür.

10.35. Feyzî

Feyzî Hakkında Bilgi

Asıl adı Hasan olan ve Feyzi mahlasını kullanan şairin ilk mahlası Sîmî’dir. Babası Mehmed Ağa gümüş tel çekme işi yaptığı için künyesi “Simikeşzade”dir. Feyzi, 1626 yılında İstanbul’da doğmuş olup küçük yaşlardan itibaren şiir yazmaya başlamıştır. Dönemin hocalarından ilim tahsil edip icazet aldıktan sonra müderris olmuş, bir süre sonra Şeyh Abdulahad Nuri’ye intisap ederek tarıkata girmiştir. Şeyh Mehmed’in ölümü üzerine Emir Buhari Tekkesi’ne şeyh olmuştur. İstanbul’dan hiç ayrılmayan Feyzi, 1690 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Türkçe Divan’ı, Gamze vü Dil, Mi’râc nâme, Cevâb-nâme adlı eserleri bulunur (Çoşkun, 2009: 35).

Feyzî’ye Yazılan Nazireler Hakkında Bilgi

Divanda Feyzi’ye nazire olarak yazılan dört gazel bulunur. Bunlar “-dur” redifli 136. gazel, “düşmez” redifli 181. gazel, “neylesün” redifli 322. gazel, “sen” redifli 341. gazellerdir.

Beyit 1

Her gören tûti-i gûyâ olur elbette seni
Sâf bir âyîne-i tab‘-ı suhandânsın sen
(G.341, b.4)

Günümüz Türkçesi

Seni her gören konuşan papağan gibi olur, sen şairlere özgü saf bir yetenek aynasıdır.

Anlam ve İmaj Dünyası

Eskiden papağanların konuşturulması için aynalar kullanılırdı. Karşısında kendi cinsinden bir kuş olduğunu sanan papağan bu şekilde konuşmayı öğrenirdi. Fasîh Dede de kendisini bu aynaya benzeterek diğer şairlerin kendisine bakarak şiir yazmayı öğrendiğini söyler. Şiir söylemedeki üstünlüğünü kendisini papağanları konuşturan aynaya diğer şairleri ise papağana benzeterek aslında onların orijinal söyleyişi olmayan bir taklitçi olduğunu söyler.

Beyit 2

Şifâ-sâz olmada la‘l-i lebûn ammâ Mesihâdur
Eger çi derd-i ‘ışkun dilde a‘dâ-yı müdâvâdur
(G.136, b.1)

Beyit 3

Kaddûn görüp âdem niçe dâmânuna düşmez
Serv-i çemen iy sâye-sıfat yanuna düşmez
(G.181, b.1)

Beyit 4

Yâ Rab gönül keş-â-keş-i hicrânı n’eylesün
Elden çıkardı ceyb ile dâmânı n’eylesün
(G.322, b.1)

11. SONUÇ

Fasîh Dede'nin, devlet adamı, alim, şair ve mutasavvıf yetiştiren bir aileden gelmesi ve küçük yaştan itibaren iyi bir tahsil görmesi onun şiirlerini de etkilemiştir. Şiirlerinde kullandığı benzetmeler, sahip olduğu kelime hazinesi, kendine has üslubu ve pürüzsüz söyleyişi dikkat çekmektedir.

Fasîh Dede'nin Divanı'nda on bir peygambere ve dört halifeye yer verildiği görülmüştür. Bu peygamberler Hz. Âdem, Hz. Dâvûd, Hz. Eyyûb, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Süleymân, Hz. İsâ, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Yûnus ve Hz. Muhammed'dir. Bu Peygamberlerden en çok Hz. Muhammed'e şiir yazılmış, isim olarak da Hz. Yûsuf'a yer verilmiştir. Hz. İsa ise on beş beyitte çoğunlukla memduhun övgüsü için kullanılmıştır. Peygamberlerden Hz. İsmâil, kurban edilmesi yönüyle; Hz. Ya'kûb, hüznü ile, Hz. Yûsuf, kardeşlerinin ihaneti ile; Hz. Süleymân, mührü ile; Hz. İsâ da mucizeleri ön plandadır. Dört büyük halifenin yer aldığı bu eserde Hz. Ali, ilim sahibi oluşu, Peygamber'in amcasının oğlu olması ve ehl-i beyten olması yönü ile beyitlerde diğer halifelerden daha fazla işlenmiştir. Fasîh Dede'nin ehl-i beyte olan sevgisi yazdığı kaside ve gazellerde görülür. Hz. Hasan için bir gazel ve Hz. Hüseyin için de bir kaside ve iki terci-i bend yazmıştır. Bu şiirlerde onların şهادetlerine olan üzüntü genel hâkim duygu olmuştur.

Kur'an'ı Kerim'de adı geçen şahsiyetler ise İskender, Hızır, Hz. Meryem, Cebraîl, Mâlik, Rıdvan ve Şeytan'dır. En sık anılan şahsiyetlerin başında İskender gelir. Dokuz beyitte adı geçen İskender, genellikle ayna ve âb-ı hayât ile birlikte anılmıştır.

Devlet görevinden ayrılıp Gavsî Dede'ye instisab etmesi, uzun bir süre Galata Mevlevîhânesinde yaşamasına ve Mevlevî bir şair olmasına rağmen şiirlerinde tasavvuf büyüklerine çok fazla yer vermediği tespit edilmiştir. Mevlânâ, İbrâhim Edhem, Lagârî Şeyhi ve Hallâc-ı Mansûr onun şiirlerinde tespit edilen tasavvufî şahıslardır. Bu şahıslardan Mevlânâ ve Hallâc-Mansûr en çok yer verilen şahıslar olmuştur.

Fasîh Dede'nin Divanı'nda on beş mitolojik ve efsanevî şahsiyet bulunmaktadır. Bu şahsiyetler Âsaf, Behrâm ile Keyvân, Cem, Dârâ, Efrâsiyâb, Ehremen, Hüsrev, Kahraman, Nerimân, Keyhüsrev, Keykâvus, Rüstem, Keykubat, Sam ve Zâl'dir. Bu şahıslardan da Cem en sık işlenen kahraman olmuştur. Fasîh Dede'nin İran mitolojisine hâkim olduğu, İran ve Türk edebiyatında işlenen mitolojik şahısları benzetme unsuru olarak kullanmasından anlaşılmaktadır. Mitolojik şahısların genel anlam değerleri ile

kullanıldığı görülmüştür. Şair kimi zaman kendisini, kimi zaman da memduhu efsanevî kahramanlara benzetmiştir. Bazı şiirlerinde de bu kahramanları kıyas unsuru olarak kullanmış, kendisini veya memduhu onlardan üstün görmüştür.

Fasih Dede, sanatkârlardan iki şahsiyete şiirlerinde yer vermiştir. Mânî yedi beyitte ve Bihzâd da iki beyitte geçmektedir. Bu şahıslar daha çok resim yapmalarındaki ustalıkları ile memduhun övgüsünde kullanılmışlardır. Bu sanatkârlar ne kadar usta olsalar da sevgilinin bir benzerini çizememektedirler.

Filozof, şair ve yazarlardan ise divanda Eflâtun, Nizâmî, Câhız, Hassan b. Sabit, Hâfız-ı Şîrâzî, Sadüddin Teftâzânî, Hâtim et-Tâî, Emir Hüsrev Dihlevî, Ravânî ve Kafzâde Fâizî yer alır. Bu şahıslar divanda birer beyitte geçmektedir. Sadece hâfız iki beyitte kıyas unsuru olarak geçer.

Divan şairleri arasında yaşadığı dönemin padişahlarına, vezirlerine ve devlet adamlarına şiir yazma geleneği bulunur. Fasîh Dede'nin şiirlerinde dönemin padişahlarına ve devlet adamlarına çok fazla yer verilmez. Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa ve Şamizâde Mehmed Efendi, onun şiirlerinde yer alan devlet adamlarıdır.

Fasîh Dede Divanı'nda Leylâ ile Mecnûn, Ferhâd ile Şîrîn, Yûsuf ile Züleyha, Mahmud ile Ayâz yer verilen aşk hikayelerinin kahramanlarıdır. Bu kahramanlardan en çok Mecnûn daha sonra da Ferhâd'a yer verildiği görülmektedir. Bu kahramanlar şiirlerde çoğunlukla kıyas unsuru olarak kullanılmışlardır. Şair kendi âşıklığını onlardan üstün görmüştür. Kimi zaman da âşıklıkta onlar gibi olduğunu söylemiştir. Ferhâd'ın dağı delmesi, Mecnûn'un da çöle düşmesi etrafında benzetme unsurları sıklıkla yapılmıştır. Fasîh Dede Divanı'nda temsili şahıslara çok az yer verilmiş bunlardan Amr ve Zeyd'in bir beyitte yer aldığı görülmüştür.

Fasîh Dede'nin kendi ailesi ve akraba çevresinden kişilere pek yer vermediği tespit edilmiştir. Sadece Fatma Hanım, kız kardeşi ve kız kardeşinin çocuğunun ölümü üzerine tarih beyti düşürmüştür. Bunda uzun süre ailesi ile değil de Mevlevîhâne yaşamasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Fasîh Dede'nin Divanı'nda birçok şaire çeşitli nazireler yazıldığı görülmüştür. Otuz beş şaire doksan nazire yazan Fasîh Dede, nazirelerini "Nazire be-" şeklinde başlıklandırmıştır. Yazdığı nazirelerden bir kısmı kendisinden önce yaşayan şairlerin şiirlerine yazılmış büyük çoğunluğu ise çağdaşı olan şairlere yazılmıştır. Kendisine en çok nazire yazılan şair Şeyhülislam Yahya olmuştur. Fasîh Dede, nazire yazdığı şiirlerin bir kısmında kendine övgü bağlamında şairliğini övmüştür.

Fasîh Dede Divanı'nda maddi kùltür unsurları, astronomik kavramlar kullanılmış olup bu konuda bir çalışma yapılmasının gerekli olacağı düşün÷lmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkel, Y. (2018). Hz. Peygamber-Gül İlişkisi ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, s.71-103.
- Açıkgöz, N. (2008). Riyâzî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, s. 144-145.
- Ak, Ç. (2008) Rûhî-yi Bağdâdî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, s. 205-206.
- Akkaya, V. (2019). Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti, *USUL*, S. 32, s. 69 – 90.
- Akkuş, M. (2006). Nef'i, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s. 523-526.
- Aksoyak, İ. H. (2014) *Cezmî, Hurremî, Aziz Efendi-zâde Mehmed Abdülkerîm Cezmî Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cezmi-aziz-efendizade-mehmed-abdulkerim> (Erişim 5.3.2025).
- Aksoyak, İ. H. (2014). Kelîm, Eyyüb Kelîm Çelebi, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kelim-eyub-kelim-celebi-eyyubi>, (Erişim 4.5.2025).
- Aksoyak, İ. H. (2015). Tarzî, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tarzi-tarzi-mehmed-efendi>, (Erişim 3.2.2025).
- Aksoyak, İ. H. (2020). Lâgarî Şeyh Mehmed Efendi, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/lagari-seyh-mehmed-efendi> (Erişim 2.2.2025).
- Aktan, H. (2001). Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'ani Yaklaşım, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, s. 59-79.
- Alvan, T., Alvan, H. (2023). Buhûrîzâde Mustafa İtrî'nin Nevâ-Kâr'ı, *Sabah Ülkesi*, S. 75, s. 90-95.
- Atılğan, Y. K. (2013). İslam Düşüncesinde İlmin Kaynağı, İmkânı ve Sınırları, *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 191-214.
- Attar, F. (1998). *Mantıku't-Tayr*, (Çeviri: Yaşar Keçeci). İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Ay, A. (2022) Türk Şiirinin Ufku: Hz. Peygamber, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, S. 13, s. 89-110.
- Ayan, H. (1993). Cevrî İbrahim Çelebi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, s. 460-461.
- Aydınlı, Y. (2016). Fârâbî'nin Kitâbu İsagûcî Ey El-Medhal Adlı Eseri, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 52, S. 1, s. 17-40.

- Baltacı, H. (2013). Saf Aşkın Üstadı: Ahmed Gazzali ve Tasavvuf Anlayışı, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 32, s. 1-41.
- Bolay, S. H. (1988). Âdem, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, s.358-363.
- Canım, R. (2021). *Divan Edebiyatının Kaynakları*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çağman, F. (1992). Bihzâd, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, s.147-149.
- Çavuşoğlu, M. (1991). Bâkî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, s. 537-540.
- Çelebi, İ. (2010). Şeytan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul, s. 99-101.
- Çınar, B. (2012). Tıflî Ahmed Çelebi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, İstanbul, s. 89-90.
- Çıpan, M. (1991). *Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni (2 cilt)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Çolak, A. (2012). Melek İnancının Kur'ân ve Hadis Temelleri, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1, s. 35-71.
- Çoşkun, A. O. (2009). Simkeşzâde Feyzî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, s. 213-214.
- Demirci, M. (1997). Hakikat-i Muhammediyye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, s. 179-180.
- Döner, N. (2007). *Tasavvuf Kültüründe Hz. Peygamber Tasavvuru*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Elmalı, H. (1997). Hassân b. Sâbit, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul, s. 399-403.
- Erdem, S. (2008). Sabrî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, s. 356-357.
- Erkal, A. (2018). *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Erünsal, İ. E. (2008). Ravânî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, s. 30-31.
- Fayda, M. (1994). Ebubekir, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul, s. 101-108.
- Fayda, M. (1998). Hulefâ-yi Râşidin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul, s. 324-338.
- Fayda, M. (2007). Ömer, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul, s. 44-51.
- Fayda, M. (2020). Hz. Muhammed, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, s. 406-421.
- Fırlalı, E. R. (1989). Ali, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, s.371-374.
- Fırlalı, E. R. (1997). Hasan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul, s.282-285.

- Fıġlalı, E. R. (1998). Hüseyin, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul, s. 518-521.
- Genç, İ. (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîye*. Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlıġı Yayınları.
- Gökalp, Haluk (2025). Nahivden Fıkha, Mantıktan Edebiyata Amr u Zeyd ve diġer Temsilî İsimler, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 252-279.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Hafız Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlıġı Yayınları.
- Görmez, M., Özafşar M. E., Ünal İ. H., Ünal Y., Erul B. vd. (2020a). *Hadislerle İslam*. C.1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlıġı Yayınları.
- Görmez, M., Özafşar M. E., Ünal İ. H., Ünal Y., Erul B. vd. (2020b). *Hadislerle İslam*. C.3, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlıġı Yayınları.
- Görmez, M., Özafşar M. E., Ünal İ. H., Ünal Y., Erul B. vd. (2020c). *Hadislerle İslam*. C.7, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlıġı Yayınları.
- Güfta, H. (2002). Divan Şiirinde İlim ve İrfan Timsali Hz. Ali, *Türk Kùltürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 24, s. 69-102.
- Güngör, E. (1996). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürer, B. (2017). Övgü ve Yergi Bağlamında Sûfilerin Nazarında Hallâc-ı Mansûr, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 47, s. 171-197.
- Harman, Ö. F. (1991). Âsaf, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, s. 455.
- Harman, Ö. F. (1994). Davud, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, s.21-24.
- Harman, Ö. F. (1995). Eyyûb, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.12, İstanbul, s.16-17.
- Harman, Ö. F. (2000). İbrahim, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul, s. 266-272.
- Harman, Ö. F. (2001). İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, s. 76-80.
- Harman, Ö. F. (2004). Meryem, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, s. 236-242.
- Harman, Ö. F. (2010). Süleyman, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul, s. 56-60.
- Harman, Ö. F. (2013a). Ya'kûb, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C .43, İstanbul, s. 274-276.
- Harman, Ö. F. (2013b). Yûsuf, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul, s. 1-5.
- Horata, O. (2006). Nedîm-i Kadîm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s. 513-514.

- İçli, A. (2014a). Fasîh'in Tenbâkû-nâmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, s.149-157.
- İçli, A. (2014b). Fasîh'in Rûz u Şeb Münâzarası, *Ekev Akademi Dergisi (Ekev Academy Journal)* (60), s. 513-537.
- İçli, A. (2014c). *Fasîh-i Mevlevî Gül ü Mül*. Karadeniz Dergi Yayınları.
- İçli, A. (2016). Risâletin Kalem'i, Kalem'in Risâlet'i: Fasîh'in Peygamberler Risâlesi veya Risâle-i Enbiyâsı, *Karadeniz-Black Sea*, S. 32, s.53-63.
- İçli, A. (2023). Ah Fasîh Vah Fasîh: Behiştâbâd'ı Kim Yazdı? *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 31, s. 296-322.
- İdiz, F. (2014). Tasavvufta Hakikat-i Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî'den Örnekler, *Ekev Akademi Dergisi*, S.59, s.179-199.
- İpekten, H. (1991a). Atâi Nev'îzâde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, s. 40-42.
- İpekten, H. (1991b). Azmîzâde Mustafa Hâletî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, s. 348-349.
- İpekten, H. (2001). İsmetî Mehmed, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, s.140-141.
- İpşirli, M., Uzun M. İ. (1991). Bahâi Mehmed Efendi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, s. 463-464.
- Kahraman, A. (2002). *İshak-zâde Zuhûrî Divanı*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Kanar, M. (2007). Nizâmî-i Gencevî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul, s. 183-185.
- Kandemir, M. Y. (1995). Fâtıma, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul, s. 219-223.
- Kandemir, M. Y. (2020). Hz. Muhammed, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, s. 421-426.
- Karahan, A. (1996). Fuzûlî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul, s. 240-246.
- Karaköse, S. (2016). Klâsik Edebiyatımızda On Sekiz Bin Âlem Mefhumi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), s. 687-704.
- Kaya, B. (1991). XVII. Yüzyıl Divan Şairi Mantıkî Ahmet Efendi ve Divançesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kaya, B. A. (2006). Necâtî Bey, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s. 477-478.
- Kaya, B. A. (2007). Neşâtî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, s. 18-19.

- Kaya, B. A. (2013). Yahya Efendi Zekerriyazade, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, s.245-246.
- Kelpetin, M. (2019). Ma'n d. Zâide, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, s. 191-192.
- Kesik, B. (2024). Fâ'iz/Fâ'izî, Kerîm-zâde Fâ'iz Abdullâh Efendi, (online), <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/faiz-Fâizî-kerimzade-faiz-abdullah>, (Erişim 22.11.2024).
- Kılıç, Ü. (2013). Yezîd, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43. İstanbul, s. 513-514.
- Koncu, H. (2013). Yûsuf ile Züleyha, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul, s. 38-40.
- Köprülü F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurtuluş, R. (1995). Emîr Hüsrev-i Dihlevî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul s. 135-137.
- Küçük, S. (2001). Kafzâde Fâizî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, s.162-163.
- Mermer, A. (2004). Mezakî Süleyman Efendi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, s. 515.
- Muslu, R. (2005). Tarikat Gülleri ve Sembolik Anlamları, *Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, s.131-136.
- Mutçalı, S. (1995). İrşad, *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Nejla, D., Şahin C. (2024). Osmanlı Sadareti Gölgesinde Güç ve İktidar Mücadeleleri: Reisülküttap Şamizâde Mehmet Efendi Örneği, *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, s. 724-754.
- Onay, A. T. (2021). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. (Haz. Cemal Kurnaz) İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Okatan, H. İ (1995). *Kafzâde Fâizî Hayatı Eserleri Sanatı Tenkitli Divan Metni*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Öngören, R. (2000). İbrâhim B. Edhem, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul, s. 293-295.
- Öz, M. (2009). Sakaleyn, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul, s. 325-326.
- Özcan, A. (2002). Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul, s.260-263.
- Özcan, A. (2012). Vecîhî Hasan Efendi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul, s. 586-587.
- Özen, Ş. (2011). Teftâzânî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, s. 299-308.
- Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Rûmî, M. C. (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî*, (Çev, Derya Örs-Hicabi Kırlangıç), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı.
- Samancı, M. (2017). *Kuşların Mecnûn'un Başına Yuva Yapması Hayali Üzerine*. (Haz. Emine Gürsoy Naskali-Ayşe Şeker), Kuş Dili- Dilde Edebiyatta ve Sanatta Kuşlar, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Sefercioglu, N. (2007). Nev'î, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, s.52-54.
- Söylemez, Y. (2017). I. Bahadır Giray Han: Han ve Şair, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi / Journal of Turkish History Researches*, Yıl 2, S. 2, Güz, s. 129-154.
- Şeşen, R. (1993). Cahız, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, s.20-24.
- Şimşek, M. (2019). Peygamberlik Nurunun Hz. Muhammed'e İntikali, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, s. 137-147.
- Taberi, E. (2010). *Tarih-i Taberi* (Haz. M. Faruk Görtunca). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Topal, A. (2020). Divan Şairi Ali Nikatî ve Bilinmeyen Divanı, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature TÜRKDED-1*, s. 108-128.
- Topçu, G. Ü. (2020). *Fasîh Ahmed Dede Divanı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Tökel D. A. (1998). *Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. 19 Mayıs Üniversitesi.
- Tülücü, S. (1997). Hâtim et-Tâî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16. İstanbul, s. 472-473.
- Uğurlu İ. (2023). Vecdî'nin Şiir Dünyası, *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni*, S. 4, C. 3, s.60-76.
- Uludağ, S. (1989a). Âl-i Abâ, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, s. 306-307.
- Uludağ, S. (1989b). Akıl, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, s.246-247.
- Uludağ, S. (1997). Hallâc-ı Mansûr, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, s. 377-381.
- Uludağ, S. (2009). Sidretü'l-münteha, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, s.151-152.
- Uludağ, S. (2020). Mutasavvıf, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul, s. 379.
- Uzun, M. İ. (1995). Fâtıma, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul, s.223-224.
- Uzun, M. İ. (1996). Ganîzâde Mehmed Nâdirî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul s. 355-356.

- Uzun, M. İ. (2000a). İbrahim, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul, s. 272-273.
- Uzun, M. İ. (2000b). İsâ, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, s. 473-475.
- Uzun, M. İ. (2001). Hz. İsmail, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, s. 80-82.
- Uzun, M. İ. (2013). Ya'kûb, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, s. 276-277.
- Uzun, M. İ., Özcan N. (2006) Nazîm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s. 452-453.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1958). Değerli Türk Âlimi ve Güzel Sanatlar Üstadı Abdülbâki Ârif Efendi, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, XXII/85, s. 101-115.
- Ünal, M. (2020). *Fasîh, Ahmed Fasîh Dede*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Fasîh-ahmed-Fasîh-dede>, (Erişim 20.11.2024).
- Üzgör, T. (1995). Fehîm-i Kadîm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul, s. 295-296.
- Yaman, M., Ceylan, F. (2018) Ritüele Dönüşen Mutfak: Mevlevî Mutfacı, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 3, s.2 172-2179.
- Yavuz, K. (2013). Türk Şiirinde Nazire, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.10, s. 359-424.
- Yavuz, Y. Ş., Ünal, Z. (1993). Cebrâil, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, s. 202-204.
- Yazıcı, T. (1997). Hâfız-ı Şîrâzî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, s.103-106.
- Yavuz, Y. Ş. (2007). Peygamber, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, s.257-262.
- Yeşiloğlu, A. M. (2006). Nâilî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s. 315.
- Yıldırım, N. (2008). Rüstem-i Zâl, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, s. 294-295.
- Yiğit, İ. (2016). Hadimu'1 Kuran Hz. Osman, *Din ve Hayat Dergisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü, S. 27, s. 22-25.
- Yüksel, H. (2014). *Osmanlı Toplumunda Seyyidler ve Şerifler* (Editör: Alim Yıldız), Çeşitli Yönleri ile Hz. Hasan, Sivas, s. 123-142.